חלקת אליהו

הלכות שביעית

קונטרס הכנה לרבנות
סיכום תמציתי של יסוד ההלכה
משניות שביעית עם פירוש רמב"ם ור"ש
רמב"ם הלכות שמיטה ויובל
טור ושו"ע חו"מ סי' ס"ז

מהדורה מיוחדת לאתר סמיכה
ניתן להשיג את המהדורה האחרונה
והמוגהת במחיר עלות בטלפון:
0548468383

זיכני השי"ת בטובו וחסדו
הצב"י
אליהו יוחאי אלקיים
מחב"ס אפיקי אליהו על התורה

פעיה"ת ביתר עילית תובב"א
סיון התשפ"ב

ניתן להשיג את הקונטרס בדמי עלות
ברוז' הזווזה מלובלין 45/1 ביתר עילית
וכן במוקדים נוספים בכל זולקי הארץ

להערות והארות, או להשגת הקונטרס.
וכן להנצחות לע"נ, לרפואה או להצלחה.
ניתן לפנות לפל':
0548468383

ניתן להשיג חיבורים נוספים מספרי המחבר:
חלקת אליהו בנושאים נוספים:
נדה
שבת
איסור והיתר
חופה וקידושין
תפילה וברכות וביהכ"נ
מצוות התלויות בארץ
חגים
מקוואות
עירובין
מילה וגירות

אפיקי אליהו – על התורה
[ב"כ על התורה, פירושים חדושים וביאורים על התורה המאוגדים לאגודה אחת לפי סדר הפרשיות והנושאים שבפרשה, על דרך המוסר והדרש, תוך ביאור כולם ביסוד אחד]

© כל הזכויות שמורות

elkayam.e5@gmail.com

Yitzchak Yosef
The Rishon Lezion Chief Rabbi Of Israel
President of The Great Rabbinical Court

יצחק יוסף
הראשון לציון הרב הראשי לישראל
ונשיא בית הדין הרבני הגדול

בס"ד, ט"ז שבט תשע"ח, 4-724/ע"ח

דברי ברכה

הובא לפני גליונות הספר **"חלקת אליהו"** סיכום הלכות מצוות התלויות בארץ, עירובין, מילה וגרות, מעשה ידיו להתפאר, של היקר והנעלה, שוקד באהלה של תורה, משנתו סדורה וערוכה, יראת ה' היא אוצרו, טעמו ונימוקו עמו, חכו ממתקים וכולו מחמדים, תהלתו בקהל חסידים, שמן תורק שמו, כבוד שם תפארתו, הרה"ג **אליהו אלקיים** שליט"א.

כבר איתמחי גברא בכמה חיבורים חלקת אליהו על הלכות נדה, ואפיקי אליהו על התורה, שנתקבלו בשמחה בין האברכים היקרים ה' עליהם יחיו, שלומדים הלכה ולמעשה, ובספריו אלה מקבץ כעמיר גורנה יסודות ההלכה בש"ס ובפוסקים ראשונים ואחרונים, ובעיקר ממה שמובא בטור וב"י, ועיקרי נושאי הכלים והביא כל הלכה מה שנתבאר בתמצית ובקצרה. וסידר הכל בסדר נאה ונכון, דבר דבור על אופניו, תפוחי זהב במשכיות כסף, בלשון צחה וברורה למען ירוץ הקורא בו. וכמעשהו בראשונה כך עשה בספרים אלו, ובעזר ה' יהיה לעזר ולתועלת לדעת סיכום ההלכות בנקל, ולפעלא טבא אמינא, איישר חיליה לאורייתא.

ואכן על בני התורה ואברכי הישיבות לשקוד על דלתות דברי הב"י מיד לאחר הנישואין, אחר ידיעת הש"ס והראשונים בהבנה ישרה, ובלימוד הב"י כל סוגיא שהב"י מזכיר דברי איזה גמרא, יש לו לפתוח את הגמרא ולעיין בדבריהם, ולחזור ללימוד הב"י. וגם צריך לחפש היטב בספרי האחרונים ואחרוני האחרונים, אשר הם לנו לעינים, ויהיה זריז ונשכר לדפוק על דלתות ספריהם הקדושים, כי הם רבותינו המראים לנו את הדרך הישרה בנתיבות ההוראה, ותשועה ברוב יועץ. ואז סמוך לבם בטוח בה' שלא יכשלו בהוראותיהם, ושומע לנו ישכון בטח.

וכתב הסמ"ע, שכוונת מרן הש"ע בחיבורו היתה שלא יפסקו דין מהש"ע לבד מבלי ללמוד תחלה מקור הדין בטור וב"י, וטעמו ונימוקו עמו, כדי שלא יטעה בלימוד דבר מתוך דבר בדימוי שאינו נכון. והן עתה בזמנינו רבים חושבים עצמם כאילו הם מדור דעה, ומצפצפים הלכה מתוך דברי הש"ע לבדו, והם מחריבי עמנו, עזבו חק הפרו ברית, וגורמים רעה לנפשם. ואותם המורים הלכה מתוך הש"ע ואינם יודעים טעמי ההלכה בדיוק, טעות נופלת בהוראותיהם, והרי הם בכלל המורים בהלכה מתוך משנתם שהם מבלי עולם, ויש לגעור בהם, אלא צריכים לדקדק בידיעת מקורות ההלכה בתלמוד ובפוסקים, שהוא שימוש תלמידי חכמים. וכמבואר בתשובת מרן הב"י, שכל דיין הפוסק מתוך שלחן ערוך לבד, ואין ספר בית יוסף לפניו, בודאי שישגה בהוראותיו, ולכן אשרי אדם השומע לשקוד על דלתות מזוזות פתחי הב"י, אשר בלעדיו לא ירים איש את ידו ואת רגלו לדרוך בנתיבות ההוראה. וע"י ההתמדה בלימוד הב"י ילמד אדם דרכו הישרה של מרן שיהיה עמו עוז ותושיה, לפסוק גם בהלכות החמורות, ושלא כדרך המלקטים אחרי הקוצרים, שמסתפקים בעיון שטחי בש"ע ובספרי האחרונים, מבלי לעיין היטב במקור הדברים בב"י. וכתב בשו"ת שבט הלוי, כי החזון איש היה לומד בנעוריו הרכה בספר הב"י, והיו חבריו מלעיגים עליו, שיהיה מלמד תינוקות, ולבסוף נעשה מה שנעשה, וכל גדולי הדור משכימים לפתחו, וכל זה לא בא לו אלא מכח לימוד הבית יוסף.

וראה בעין יצחק ח"א (כללי התלמוד) שהארכנו לבאר שאין לפסוק דין מהש"ע לבד, ולדמות מילתא למילתא, או לדייק איזה פרט מהש"ע בלי לימוד הב"י, וכדמשמע מהקדמת הסמ"ע. וז"ל המהרש"א סוטה (כב.): ובדורות הללו אותם שמורים הלכה מתוך הש"ע, והרי הם אינם יודעים טעם הענין של כל דבר, אם לא ידקדקו

Yitzchak Yosef
The Rishon Lezion Chief Rabbi Of Israel
President of The Great Rabbinical Court

יצחק יוסף
הראשון לציון הרב הראשי לישראל
ונשיא בית הדין הרבני הגדול

מתחלה בדבר מתוך התלמוד [והראשונים], שהוא שימוש תלמידי חכמים, טעות נופלת בהוראותיהם, והרי הן בכלל מבלי עולם, ויש לגעור בהם. ע"כ.

וכיו"ב כתב בשו"ת שבות יעקב ח"ג (סימן צח), שהמורים הלכה על פי ספרי הקיצורים מבלי לעיין במקור הלכה, באים לידי טעות בהוראה. וכתב, עוד, שאין דעתו נוחה באלו ספרי ליקוטים של אחרונים, כמו לחם הפנים, וגן נטע, ובאר היטב, כי לא הטיבו אשר דיברו שהם רק כמעתיקים מספר אל ספר, לבדוק בחורים וסדקים כל מקום שימצאו איזה חומרא, מציאה היא בידם להעתיקם, ואל תסמוך עליהם כלל, ובעלי ליקוטים אלו לאו דסמכא אינן, כי אין בידם הכרע להכריע מדעת עצמן, או מדעת הפוסקים הלכה כמאן, וכ"ש להקל אין שומעין להם, ולא נאה להם חיבורים כאלה, אם לא שהם מפורסמים למומחין שהומחו רבים עליהם, כמו בעל פנים חדשות, וכנה"ג, ולקט הקמח, ע"כ.

גם הגאון ר' יצחק מזיא בשו"ת יפה נוף (בשדנות שבסוף הספר סימן ד) כתב, נשאלתי אם יש להורות אחר שלחן ערוך דמהר"ם מאיסרליש ז"ל, מאחר שקיבץ כל החומרות מכל הבתראים, וכל מנהגי המדינות והארצות שלנו כאשר נמצא בהקדמתו. תשובה: אומר אני דבודאי הגאון ז"ל מעלתו אין לה ערך ושיעור, ומאן יהיב לן מעפריה. ושלחנו ערוך בכל מיני מטעמים וכו' וכל ת"ח שלמד ספר ארבעה טורים עם הבית יוסף, ויודע מקור ושורש כל דין ואיסור מהיכן נודע ומתפשט על שרשו ומתכונתו וכו' הש"ע הלז הוא לו לעטרת תפארת להקל על המעיין וכו' והרבה תועיל לחכמים וכו' אבל הרבה תלמידים שאינם יודעים שורש ומקור מהדינים או ההוראות ומורים מתוך הש"ע, אומר אני עליו כל המורה מהש"ע, אל יהי בכלל ברוך, כי אינו מבין שום דבר על שורשו, ויבא לאסור את המותר ולהתיר את האסור. עכ"ל. ואח"כ הביא תשובת הרא"ש הנ"ל וכתב דכל מ"ש הרא"ש על הפוסקים מתוך ספר הרמב"ם, הוא הדין והוא הטעם למורים מתוך הש"ע שמתירים האיסור. עכ"ל.

ומהר"ר שמואל קיידנובר בעל תפארת שמואל, כותב בתשובתו שבספר נחלת שבעה (סימן נ) אל הרב המחבר נחלת שבעה, מה שחידש כת"ר בזה דברי שגגה הם, כי שם אל לבו רק דברי האחרונים הט"ז והש"ך, וכנראה שאין ספר ב"י תחת ידו, ואני לא כן עמדי, כי עד שאנו מגרמי גרמי באחרונים, ניכול בישרא שמנה אפתורא דדהבה דהש"ס והראשונים הרי"ף הרמב"ם והרא"ש שהם יתד שהכל תלוי בו. ויש למעלת כת"ר למכור ספרי האחרונים ולקנות ד' טורים עם הב"י. [והביא דברי תשובת הב"י, אבן העזר הנ"ל]. וזה כעין מ"ש הרא"ש בתשובה (כלל לא דין ט) לגבי המורים הוראות מתוך דברי הרמב"ם ואינם בקיאים בגמ' ובמקורות ההלכה, בודאי שהם טועים לאסור את המותר ולהתיר את האסור. ע"ש. וע"ע בשו"ת שבות יעקב ח"ג (סימן צח), ובשו"ת שואל ומשיב קמא (חלק ב' סימן יד), ובמשכנות הרועים (מערכת ח' אות נט), ובש"ע הגר"ז (הלכות ת"ת פרק ב'ק ס"א).

ומ"מ אחר הלימוד ביסודיות בהבנה ובעמקות, ספרים אלו יהיו לתועלת לזכור את עיקרי ההלכה והשיטות, לסיכום הדברים בלבד, ויהיו לתועלת מרובה בעזר ה'.

וברכתי להרה"ג המחבר שליט"א שיהי רצון ויפוצו מעיינותיו חוצה, להגדיל תורה ולהאדירה, ולזכות את הרבים בתורה שבכתב ובתורה שבעל פה, לדעת את הדרך אשר ילכו בה. שובע שמחות, וכל טוב.

בברכת התורה,

יצחק יוסף
הראשון לציון הרב הראשי לישראל
ונשיא בית הדין הרבני הגדול

Beit Hora'ah "Afikei Mayim"
Harav Moshe Paniri
Moreh Tzedek and Rosh Kolel

בית הוראה "אפיקי מים"
בראשות הרה"ג משה פנירי שליט"א
מורה צדק וראש כולל פעיה"ק

בס"ד מוצש"ק פ' בשלח ט"ז שבט התשע"ז

לכבוד ידידי וחביבי ליש ולביא

האברך כמדרשו הרה"ג אליהו אלקיים שליט"א

ר"מ ישיבת היכל מאיר ביתר עילית

ומחה"ס אפיקי אליהו עה"ת

שבעתי עונג רב בעוברי בין בתרי גליונות ספרו "חלקת אליהו" הלכות נדה וטבילה, בו תימצת בקיצור נמרץ את שיטות הפוסקים ראשונים ואחרונים על סדר השו"ע בטוב טעם ודעת דבר דבור על אפנו, והכל עשה בעטו ובעתו בשפה צחה וברורה, ואין ספק כי הלומדים הבאים להבחן בנושא זה ימצאו כל אשר לבם חפץ, איישר חיליה לאורייתא!

והגם שאין דרכי לבא בהסכמות, יצאתי מגדרי לכבוד הרב המחבר שליט"א, הנמנה בין המתמחים בבית ההוראה שעל ידינו בענייני יו"ד ח"ב הלכה למעשה, והריני לברכו בברכת התורה יהי רצון שחפץ ה' בידו יצליח לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא כמשאת נפשו הטהורה, ויזכה לחבר עוד כהנה וכהנה חיבורים נצרכים ומועילים, יפוצו מעיינותיו חוצה להגדיל תורה ולהאדירה ברוב טובה וברכה שלום ושלוה והשקט ובטח.

בית הוראה "אפיקי מים"
משה פנירי
מו"צ ורו"כ
בעיה"ק ירושלים תובב"א

Shlomo Moshe Amar

Rishon Lezion

Chief Rabbi Of Jerusalem

שלמה משה עמאר

הראשון לציון

הרב ראשי לירושלים

בעהית"ש, ו' אדר א' תשע"ט

אגרת ברכה

הובאו לפני גיליונות מהספר **"חלקת אליהו"** אשר אסף וערך מעלת **הרב אליהו אלקיים שליט"א** על השולחן ערוך אורח חיים וראיתי שמלאכה גדולה עשה שהביא מקורות להלכה מהגאונים הראשונים, ועד אחרוני האחרונים.

וכתב הכל בשפה ברורה ונעימה למען ירוץ בהם הקורא, ואברכהו שחפץ ה' בידו יצלח, ויפוצו מעינותיו חוצה מתוך בריאות ורוב טובה עד ביאת גואל צדק אמן.

בברכת התורה,

שלמה משה עמאר

הראשון לציון

הרב הראשי לירושלים

אשר זעליג וייס
כגן 8
פעיה"ק ירושלם ת"ו

בס"ד

תאריך ג' אלול תשע"ג

גן המוסיף את הספר הקדוש חלקת אלעזר המחדש הגאון הגדול רבינו אלעזר אלזן
על התורה שלו ודרושיו. הספר יקרה מאוד מכוונת הלבבות ערוכה והמחודשת בכתב שפתי
כהן ברורה ונעימה. תשאיר מקום נכון ומלובן מאוד נכון ורווחים שיוכל כל לכתוב
בה את כחדונו תורה ויגיעתו ולקבלה על מחבר הספר בה.

כשלוה אוסף תודות לבעלה הספר בה ובכל מקרים יהנו מתוכן לקיים ומצוה וזכות להגות
בה נעים.

ס"ת. למחבר הספר יקר בה קלבה תמיד לעיני ל תשבה ולי אלעזר כשלוה לשאול ומת.

אלעזר

נר נשמה יד ושם

זכות החזיבור תעמוד

לע"נ היקרים

גבריאל בן שיפרה ז"ל

אבישג בת יפה ז"ל

לאה בת פסיה ז"ל

קיזביקה בת חבצלת ז"ל

חנוך בן בתציון ז"ל

ולהצלחת כל בני משפחותיהם אשר נדבו מהונם להוצאת החיבור.
יבורכו כולם ממעיין הברכות בכל טוב סלה, בבריאות נחת ושלווה.
ימלא ה' כל משאלות ליבם לטובה, שפע ברכה והצלחה ברוחניות ובגשמיות, וכל מילי דמיטב, בכל מכל כל.

זכות החיבור תעמוד להצלחת ידידי אהובי וחביבי
הרה"ג תומר אליזרוב שליט"א
תחת טרחתו המרובה בגיוס תורמים להוצאת החיבור.
יבורך הוא ורעייתו תליט"א וכל זרעו עד עולם ממעיין הברכות בכל טוב סלה, בבריאות נחת ושלווה.
ימלא ה' כל משאלות ליבם לטובה, שפע ברכה והצלחה ברוחניות ובגשמיות, וכל מילי דמיטב, בכל מכל כל.
ויזכה לראות כל יוצאי חלציו זרע של קיימא ובני מזליהו, תלמידי חכמים גדולים ומאירים בתורה בישראל.

ברכה והצלחה, לידידי היקר, איש החסד, מחבב התורה ולומדיה בכל נפשו ומאודו
ר' מרדכי זדה שליט"א
ולנוות ביתו שושנה הי"ו ולכל בני ביתם
יבורכו ממעיין הברכות בכל טוב סלה, בבריאות נחת ושלווה.
ימלא ה' כל משאלות ליבם לטובה, שפע ברכה והצלחה ברוחניות ובגשמיות, וכל מילי דמיטב, בכל מכל כל.

זכות הקונטרס תעמוד לרפואת והצלחת אימו
מרת דינה מוכטרם בת טאוס תליט"א
שתזכה לראות כל יוצאי חלציה עובדי ה' בבריאות איתנה, בשלווה ובנחת.

הכרת הטוב, התודה והברכה, לאישׁ האשכולות רב המעלות, אישׁ החסד, מקים עולה שׁל תורה
מר יצחק סידס הי"ו

זכות הלימוד תהיה לע"נ קרוביו
ר' מישה בן שרה סידס ז"ל
נלב"ע כ"ד אלול תשמ"ז
מרת רזול בת רוזה סידס ע"ה
נלב"ע י"ז מנחם אב תשס"ט
אברהם בן רזול סידס ז"ל
נלב"ע כ"ד שבט תשע"ו
מלך מלכי המלכים ברחמיו ירחם עליהם, ויזוז ויזמול עליהם, ויכוה אליהם השלום, ועל משכבם יהיה שלום, ותהי נשמתם צרורה בצרור החיים. אכי"ר.

הכרת הטוב התודה והברכה
להאי גברא רבא, גריס באורייתא תדירא, ולא מוזזיק טיבותא לנפשיה, ראשׁ הכולל היקר
הרה"ג משיזו שם טוב שליט"א
על כל הטובה אשר גמלני עד הנה, ועל עזרתו העצומה להמשיך ויסבור קונטרס זה וקונטרסים נוספים בעז"ה. להמשיך התעלותי בתורה מתוך נחת ושלוה.
ימלא ה' כל משאלות ליבו לטובה, לו ולכל אנשי ביתו, לזכות לראות כל זרעו זרע קודש ברך ה', לאורך ימים ושנות חיים טובים אמן.

פתח דבר

אודה ה' בכל לבב על אשר זיכני להיות מיושבי בית המדרש, ואשר זיכני ברחמיו בחכמה ובדעת לסדר ולחלק סיכום תמציתי בהלכות שביעית ולהאיר לרבים אורן.
מלפנים זאת, שכל מחבר חבור מקדים הקדמה בראש חיבורו. מהם נהגו להודיע ולהיוודע מה ראו על ככה ומהו תוכן חיבורם, מהם נהגו להקדים תכלית כוונת תועלת חיבורם, ומהם עקבותיהם עקב ענווה ויראת ה' הקודמת לחכמתם.
והיות והיה לבעל דין מקום לומר, מה לתבן את הבר, ובמקום דזיקוקין דנורא ובעורין דאשא, מאן מעייל בר נפחא לתמן. מ"מ, ראיתי לחבר חיבור זה עקב ראותי אריכות רבה או השמטת דברים בשאר חיבורים דומים לחיבורי זה, לכך ראיתי לחבר חיבור תמציתי בתכלית, אשר יועיל ללומדי הלכות שביעית לסיכום ולזיכרון הדברים לאחר כל אריכות השקלא וטריא אשר בדברי הטור וב"י שו"ע ונושאי כליו.
לזה, קראתי שם חיבורי "**חלקת אליהו**" כדרך מטרת הקונטרס אשר הינה "לחלק ולסדר" כל סעיף וסעיף על הסדר, בתמציתיות ובסיכום מסודר. בכדי שיהיה לתועלת ללומדי הלכות שביעית המבקשים לעשות סדר בסידור ה"בסיס להלכה" והם משניות שביעית עם פירוש הרמב"ם והר"ש, בשילוב הכרעת הרמב"ם להלכה על כל משנה ומשנה, וכן בדברי הטור וב"י יחד עם השו"ע ונושאי כליו בהלכות שמיטת כספים בחלק חו"מ סי' ס"ז.
פעמים רבות מאריך הלומד בלימודו, ובסוף לימודו מבקש "לסכם" בראשו את כל הדעות ומה יצא לו מכל עיון ההלכה – והוא הבסיס לכל זכירת מה שלמד יום שלם.
לכך ראיתי לחבר "סיכום מתומצת ומסודר" בלי תוספות מרובות – דווקא בשביל שלא יסתבך הלומד בשיטות נוספות אשר לא למדם על הדף בבחינת תפשת מרובה לא תפשת.
בחיבור זה באתי בעיקר לחבר ולשלב את דברי המשנה יחד עם פסיקת הרמב"ם במשנה תורה להלכה, תוך שילוב לשון הראשונים והאחרונים המובאים בפירוש המשנה ובמשנה תורה בכדי שיוכל למצוא ולהיזכר בדברים שלמד, וכן בסי' ס"ז באתי לחבר בין דברי הטור וב"י לבין פסיקת השו"ע ונושאי כליו, למען תועלת הלומדים.
כ"כ, הדגשתי בדברי הרמב"ם המובאים להלכה את כל הדינים אשר נוספו על דברי המשנה, ולא הובאו בדברי המשנה או במפרשי המשנה למען יוכרו לפני הלומד דברי הרמב"ם המוסיפים על דברי המשנה ומפרשיה.
ברצוני להדגיש כי אין חיבור זה תחליף ללימוד מתוך המשנה ומפרשיה, או תחליף ללימוד ספרי הב"י והאחרונים, כי עיקר הלימוד בנושאי הלכה זה להתייגע ולעמול בהבנת הסוגיות ועיון עמוק בדברי המשנה הראשונים והאחרונים, וכל חיבור זה לא נועד אלא לסייע לחזרה ולזכירה את מה שנלמד בעיון ובעומק.
ובעמדי בשערי חיבורי, הנני רואה חובה לעצמי להודות בפי רבים, למו"ר **הרה"ג משה פנירי שליט"א** ראש בתי ההוראה "אפיקי מים" בכל תפוצות ישראל בארץ ובעולם. המומחה הכי גדול בדורנו בהלכות נדה. אשר הדרכנו ומדריכנו בשימוש מעשי מעמיק ויסודי להיות מורי הוראות בישראל, בטרחה והשקעה גדולה על חשבון זמנו היקר.
ברצוני להודות למו"ר רה"י הג"ר אליהו ציון סופר שליט"א, אשר הדריכנו ללמדנות התורה ויראת ה', בתוך מחיצות אוהל תורתו בישיבה המעטירה ישיבת רכסים בחבורא קדישא ומעלייתא.
ברצוני להודות להורי היקרים אא"ר שלום הי"ו וא"מ אורנה תחי' אשר עזרוני רבות רבות, ולא חסרו מאומם ומהונם בטרחה בגוף נפש וממון מתוך אהבה רבה, ברצונם לראותנו עוסקים בתורת ה' כדרך ישראל סבא, ימלא ה' כל משאלות ליבם לטובה, ויזכו לראות כל יוצאי חלציהם ת"ח עובדי ה' כשאיפת ליבם, באריכות ימים ושנים עד ביאת גואל צדק בב"א.
ואני אברך ולי נאה לברך את נוות ביתי רעיתי היקרה עקרת הבית ועזרתי בחיים מרת נעמה תחי' מנשים באוהל תבורך, אשר לרוב מסירותה הגדולה בכל מכל כל הגענו עד הלום. ואשר כל התעלותי בתורה בזכותה היא. יהי רצון שנזכה יחדיו לראות כל זרענו לימודי ה' עוסקים בתורה, ומזכים את הרבים, ללמוד וללמד לשמור ולעשות, ולא תמוש התורה מפינו ומפי זרענו ומפי זרע זרענו עד עולם. ונזכה לבריאות איתנה ונהורא מעליא לאורך ימים ושנות חיים וכל טוב.
אברך ה' אשר יעצני ועד כה ברכני להחל ולגמור חיבור זה, אוחילה לאל אחלה פניו שיזכני שיתפשטו חיבורי אלו בכל ישראל, למען אהיה בכלל מצדיקי הרבים, ויזכני לחבר עוד חיבורים הרבה לזכות הרבים.

מודה לשעבר ומבקש על העתיד
הצב"י
אליהו יוחאי אלקיים

תוכן העניינים

פרק א'.....א

פרק ב'.....י

פרק ג'.....כב

פרק ד'.....לד

פרק ה'.....מד

פרק ו'.....נא

פרק ז'.....סא

פרק ח'.....עב

פרק ט'.....פד

פרק י'.....צח

שו"ע חו"מ סי' ס"ז.....קיז

רמב"ם הלכות שמיטה ויובל.....קלז

מסכת שביעית

פרק א׳

איסור חרישת שדה אילן בערב השביעית

משנה א׳

עד אימתי חורשין בשדה האילן ערב שביעית - בית שמאי אומרים: כל זמן שהוא יפה לפרי. ובית הלל אומרים: עד העצרת. וקרובין דברי אלו להיות כדברי אלו.

ביאור המשנה:

עד אימתי חורשין בשדה האילן ערב שביעית – מחלוקת
בית שמאי אומרים: כל זמן שהוא יפה לפרי.
בית הלל אומרים: עד העצרת. (משנה)
וקרובין דברי אלו להיות כדברי אלו. (משנה)

- **גדר האילן** – הוא אילן זקן, ולא נטיעה צעירה. שלזקינה קרי אילן, ולילדה קרי נטיעה. (ר״ש)
- **למה עד העצרת לב״ה** – דעד כאן הוא יפה לפרי, מכאן ואילך מנבל פירותיו. (ר״ש ע״פ הירושלמי)
- **קשה, מדוע שונה חרישת אילן ערב שביעית שמותרת רק עד עצרת, בשונה מנטיעת נטיעות צעירות עד ל׳ יום קודם ר״ה?**
  הירושלמי (הל׳ א׳) מתרץ: דכיון שבשדה אילן לא מהניא לאילן, נראה כמתקן שדהו לצורך שביעית, בשונה מנטיעת נטיעות.
  רבינו תם מפרש: דלא החמירו בנטיעה משום דבנטיעה אין תוספת שביעית דאורייתא אלא בחרישה. (ר״ש)
  והר״ש דחה דברי הר״ת, שהרי איכא תנאי התם דדרשינן ליה מקרא אחריני, ועוד דלא יתכן כלל דממ״נ דאורייתא היא כחרישה דכתיב ״כרמך לא תזמור״, וכ״ש נטיעה דהיא עיקר מלאכה טפי. (ר״ש) [וברמב״ם במשנה תורה פ״א ה״ד משמע שהוא מדרבנן כר״ת].

❑ **המקור לאיסורי שמיטה ערב השביעית**

דכתיב בחריש ובקציר תשבות – אם אינו ענין לשבת בראשית ולא ענין לשבתות השנים תנהו ענין לאסור שני פרקים הראשונים. בחריש ובקציר אמרו בחריש שקצירו אסור זה חריש של ערב שביעית שיוצא לשביעית, ובקציר שחרישו אסור זה קציר של שביעית שיוצא למוצאי שביעית. (רמב״ם)
ואמרו עוד בתוספתא רבן גמליאל ובית דינו התקינו שיהו מותרין בעבודת הארץ עד ראש השנה. לפי שהם סוברים כדעת ר׳ ישמעאל דמפיק ליה לבחריש ובקציר לענין אחר.
ואומר **שעבודת הארץ ערב שביעית אינה אסורה מן התורה, ואינה אלא הלכה בזמן שבית המקדש קיים, וכאשר לא היה עוד מקדש בזמן רבן גמליאל התיר עבודת הארץ עד ראש השנה**. (רמב״ם)

❑ **מהיכן למדו להתיר בזמנינו - בזמן שאין בהמ"ק קיים**
לירושלמי : בשעה שהתירו סמכו למקרא "ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך" (שמות כ) - מה ע"ש בראשית אתה מותר לעשות עד שתשקע החמה, אף ערב שביעית אתה מותר לעשות עד שתשקע החמה.
לבבלי מו"ק (ד:) : בהו"א מפרש טעמא מגזירה שוה דגמר שבתון שבתון משבת בראשית, מה להלן היא אסורה לפניה ולאחריה מותרת. ובמסקנה סברי כר' ישמעאל דאמר הלכתא גמירי לה, ואין הלכה למשה מסיני זו נוהגת בזמן הזה. (ר"ש)

להלכה:
הרמב"ם [פ"ג ה"א] פסק : עבודת הארץ בשנה ששית שלשים יום סמוך לשביעית אסורה הלכה למשה מסיני, מפני שהוא מתקנה לשביעית, ודבר זה בזמן שבית המקדש קיים הוא שנאסר מפי השמועה, וגזרו חכמים שלא יהיו חורשים שדה האילן ערב שביעית בזמן המקדש אלא עד העצרת, ושדה הלבן עד הפסח, ובזמן שאין מקדש מותרין בעבודת הארץ עד ראש השנה כדין תורה.

כמה מותר לחרוש בשדה האילן שיש בו רק ג' אילנות ערב השביעית

משנה ב'-ג'

איזהו שדה האילן? כל שלשה אילנות לבית סאה, אם ראויין לעשות ככר דבילה של ששים מנה באיטלקי חורשים כל בית סאה בשבילן. פחות מכאן – אין חורשין להן אלא מלא האורה וסלו חוצה לו.
אחד אילן סרק, ואחד אילן מאכל – רואין אותן כאילו הם תאנים, אם ראויים לעשות ככר דבלה של ששים מנה באיטלקי - חורשים כל בית סאה בשבילן. פחות מכאן - אין חורשין להם אלא לצרכן.

ביאור המשנה:

❑ **גדר שדה אילן המותר בחרישה** – איזהו שדה האילן כל שלשה אילנות לבית סאה. (משנה)
» גודל "בית סאה" - חמשים אמה על חמשים אמה. (רמב"ם)

❑ **כמה מותר לחרוש בשדה האילן:**
• **אם ראויין לעשות ככר דבילה של ששים מנה באיטלקי – חורשים כל בית סאה בשבילן**. (משנה)
» ביאור לשון "כיכר דבילה"- ר"ל, כל המתקבץ מדבלת התאנים, לפי שדרך לדרסם זה על זה עד שיהו כמו ככר לחם. (רמב"ם)
• **אם עושים פחות מכאן – אין חורשין להן אלא מלא האורה וסלו חוצה לו**. (משנה ב')
» ושאר השדה נחשב כשדה הלבן, ואין חורשין אותו אלא עד הפסח. (ר"ש)

❑ **בשאר סוגי האילנות [שאינו ממין תאנה] – כמה יהיה מותר לחרוש בהן ערב השביעית**
אחד אילן סרק ואחד אילן מאכל – רואין אותן כאילו הם תאנים, **אם ראויים לעשות ככר דבלה של ששים מנה** באיטלקי – חורשים כל בית סאה בשבילן. (משנה ג')
» **האם צריך שיהיה מכולם יחד ככר של ס' מנה, או מכל אחד בנפרד** – מחלוקת **רמב"ם** : צריך שיהיו כולן עושין [יחד] פירות ומתקבץ מפירותיהן ככר של ששים מנה. (רמב"ם במשנה ד')

ר״ש: צריך שיהיה ״כל אילן ואילן בפני עצמו״. (ר״ש במשנה ג׳)

» ולמה קבעו הגדר דווקא בתאנים? – על ידי שפירותיהן גסין ועושין הרבה. (ר״ש ע״פ הירושלמי)

פחות מכאן – אין חורשין להם אלא לצרכן. (משנה)

» **גדר ״אילן סרק״** – מחלוקת

רמב״ם: אילן סרק הוא שאין עושה פירות כגון הארז וה״זאן״ וכיוצא בהן.

ר״ש: שאינו עושה פירות נטועין ג׳ לבית סאה [כלומר, הוא ממין אילנות מאכל, רק שאינו עושה מספיק פירות].

להלכה:

הרמב״ם [פ״ג ה״ב] פוסק: אי זו היא שדה האילן, כל שלשה אילנות לבית סאה, אחד אילן סרק ואחד אילן מאכל ואפילו הן של שלשה אנשים – רואין אותן כאילו הם תאנים, אם ראויין לעשות ככר דבילה של ששים מנה חורשין כל בית סאה בשבילם, והוא שיהיה רחוק בין כל אחד ואחד כדי שיהיה הבקר יכול לעבור בכליו.

והוסיף הרמב״ם [שם ה״ג]: היו פחות משלשה לבית סאה, או שהיו שלשה ואחד ראוי לעשות ששים מנה או יתר והשנים אינן ראויין לעשות, או שנים ראויין לעשות אפילו מאה מנה ואחד אינו עושה - אין חורשין להן אלא לצרכם, והוא מלוא האורה וסלו חוצה לו.

כשלא נותנים האילנות שיעור ככר דבילה של ששים מנה

משנה ד׳

היה אחד עושה ככר דבלה וב׳ אין עושין, או ב׳ עושין ואחד אינו עושה - אין חורשין להם אלא לצרכן עד שיהיו מג׳ ועד ט׳. היו עשרה - מעשרה ולמעלה בין עושין בין שאינן עושין חורשין כל בית סאה בשבילן, שנאמר: בחריש ובקציר תשבות אין צריך לומר חריש וקציר של שביעית אלא חריש של ערב שביעית שהוא נכנס בשביעית וקציר של שביעית שהוא יוצא למוצאי שביעית. ר׳ ישמעאל אומר: מה חריש רשות אף קציר רשות יצא קציר העומר.

ביאור המשנה:

☜ **בג׳ אילנות בלבד** – היה אחד עושה ככר דבלה, וב׳ אין עושין, או ב׳ עושין ואחד אינו עושה – אין חורשין להם אלא לצרכן, עד שיהיו מג׳ ועד ט׳. (משנה)

» **האם צריך שיהיה מכולם יחד ככר של ס׳ מנה, או מכל אחד בנפרד** – מחלוקת

רמב״ם: צריך שיהיו כולן עושין [יחד] פירות ומתקבץ מפירותיהן ככר של ששים מנה. (רמב״ם במשנה ד׳)

ר״ש: צריך שיהיה ״כל אילן ואילן בפני עצמו״. (ר״ש במשנה ג׳)

להלכה:

הרמב״ם [פ״ג ה״ג] פסק: היו פחות משלשה לבית סאה, או שהיו שלשה ואחד ראוי לעשות ששים מנה או יתר והשנים אינן ראויין לעשות, או שנים ראויין לעשות אפילו מאה מנה ואחד אינו עושה – אין חורשין להן אלא לצרכם, והוא מלוא האורה וסלו חוצה לו.

» נמצא שיש ג׳ חילוקים הם: ג׳ אילנות – בעינן שכל אחד יעשה שליש הככר. מג׳ ועד ט׳ – בעינן שיעשו בין כולם כיכר דבילה. מעשרה ומעלה – אפי׳ אינן עושין בין כולם ככר חורשין כל בית סאה בשבילן. (רדב״ז)

☜ מעל ג' אילנות – ד' אילנות ועד ט' אילנות

מג' ועד ט' בעינן שיעשו בין כולם ככר דבלה. (משנה)

» ואיתא בירושלמי (הל' ג') - ר' ביבי בשם ר' חנינא: ובלבד שלא יפחות מחשבון משולשים. [כלומר שכל ג' מהן יעשו ככר דהיינו שליש ככר לכל אחד].
זעירא בשם ר' חנינא אמר: ובלבד שלא יפחתו מחשבון מתושעים. [כלומר שכל תשעה מהן יעשו ככר דהיינו תשיעית ככר לכל אחד]. (ר"ש)

להלכה – נחלקו בזה רמב"ם והראב"ד

רמב"ם [פ"ג ה"ד]: היו מג' ועד תשעה וראויין לעשות ששים מנה – חורשין כל בית סאה בשבילן, **ואף על פי שיש בהם מי שאינו ראוי לעשות**. [ואין הבדל בין ד', לה' ועד ט' אילנות – העיקר שמכולם יצא ס' מנה].

» **דהרמב"ם ע"פ הכסף משנה הסביר את דברי הירושלמי** - דר' ביבי וזעירא חולקים, ולרב ביבי העיקר שיצא מכולם ס' מנה, ואילו לר' זעירא צריך שמכל שלושה יצא ס' מנה - ופוסק הרמב"ם כרב ביבי. (כסף משנה)

ראב"ד [שם בהשגה]: **כולם צריכים להיות עושים** בשווה לס' מנה [שכל אילן ואילן צריך להיות עושה פירות לערך ס' מנה], וכמו שצריכים שלש אילנות שיהיו משולשים לששים מנה כן אמר זעירא ברבי חנינא שיהיו תשעה מתושעים לחשבון ששים מנה כל אחד יהיה ראוי לעשות תשיעית של ששים מנה. (ראב"ד וכסף משנה)

» **דהראב"ד הסביר את דברי הירושלמי** - שאין מחלוקת בין רב ביבי לר' זעירא, ורב ביבי בשם ר' חנינא דאמר משולשים קאי אשלשה אילנות, וזעירא בר' חנינא דאמר מתושעים קאי אתשעה. (כסף משנה)

» וממילא הוא הדין אחמשה וששה ושבעה דבעי מחומשים ומשושים ומשובעים וכן לכולן עד שיהיו עשרה. (כסף משנה)

» וצידד הרדב"ז בשיטת הראב"ד - דנראה מן הגמרא שצריך שיעשה כל אחד מהם חלק המגיע לו מכל דבלה - **כן פירש ר"ש**, ואף הוכיח הרדב"ז כשיטת הראב"ד מהירושלמי.
וא"כ יוצא ששיטת הר"ש תוסבר כשיטת הראב"ד ולא כדעה שלישית [כפי שנראה בפשטות בהבנת הר"ש שסובר שצריך שכל אילן בפני עצמו יביא כל אחד ס' מנה].

» **ואולם ברדב"ז הסביר את דברי הירושלמי באופן אחר [שלישי בסוגיא]** – שכוונת הירושלמי ובלבד שלא יפחות וכו' – הכוונה שיהיו השלושה אילנות משולשים "בקרקע", וכן תשעה אלינות שיהיו מתושעים "בקרקע" – שלא יהיו כל האילנות מצד אחד והשאר פנוי שאם היו ככה אין חורשין להם אלא לצרכן. (רדב"ז)

☜ היו עשרה, מעשרה ולמעלה – בין עושין בין שאינן עושין - חורשין כל בית סאה בשבילן. (משנה)

להלכה:

הרמב"ם [פ"ג ה"ה] פוסק: היו עשרה אילנות לתוך בית סאה, או יתר, בין עושין בין אינם עושין – חורשין כל בית סאה בשבילן.

» דוקא גבי נטיעות בעינן מפוזרות בכל בית סאה, **אבל אילנות גדולים אף על גב דאינן מפוזרים** בכל בית סאה כיון שהבקר עובר בכליו ביניהם - סגי בהכי וחורשין כל בית סאה בשבילם, והטעם לפי שיונקים הרבה יותר מהנטיעות. ודין זה הוא אפי' בזמן שאין בית המקדש קיים. (רדב"ז)

גדר תוספת שביעית – מדאורייתא או מהלכה למשה מסיני

נחלקו בזה ר"ע ור' ישמעאל:
ר"ע [ת"ק]: למד דין תוספת מדאורייתא, שנאמר: "בחריש ובקציר תשבות"- אין צריך לומר חריש וקציר של שביעית, אלא חריש של ערב שביעית שהוא נכנס בשביעית וקציר של שביעית שהוא יוצא למוצאי שביעית.
ואף כיום נוהג דין תוספת שביעית, כיון שהוא איסור תורה הקיים אף בזמן שאין בית המקדש קיים.
ר' ישמעאל: למד דין תוספת שביעית מהלכה למשה מסיני – ושיעורה ל' יום קודם ראש השנה, דס"ל שהפסוק "בחריש ובקציר תשבות" אינו מדבר על תוספת שביעית, אלא על קציר העומר - מה חריש רשות אף קציר רשות יצא קציר העומר.
וכיום שאין בית המקדש קיים כיון שאינו מדאורייתא – אין נוהגת ההלכה למשה מסיני, ואין דין תוספת שביעית, ומותרת העבודה עד ר"ה. (משנה)
» ומ"מ, איתא בגמ' ר"ה (ט.) דלשיטת רבי ישמעאל יש חיוב לתוספת שביעית מועטת – וזה נלמד מדין תוספת יוה"כ [שביוה"כ מוסיפין מחול על הקודש דכתיב ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחודש]. (ר"ש)

להלכה:

הרמב"ם [פ"ג ה"א] פסק כר' ישמעאל: עבודת הארץ בשנה ששית שלשים יום סמוך לשביעית **אסורה הלכה למשה מסיני**, מפני שהוא מתקנה לשביעית, ודבר זה בזמן שבית המקדש קיים הוא שנאסר מפי השמועה, וגזרו חכמים שלא יהיו חורשים שדה האילן ערב שביעית בזמן המקדש אלא עד העצרת, ושדה הלבן עד הפסח, **ובזמן שאין מקדש מותרין בעבודת הארץ עד ראש השנה כדין תורה**.

❑ **האם לוקה על חרישה בשביעית** – מחלוקת אמוראים, בגמ' דמו"ק (ג.) - החורש בשביעית רבי יוחנן ורבי אלעזר חד אמר לוקה וחד אמר אינו לוקה.
ואיתא בירושלמי דכלאים בריש פ"ח (הל' א), דר"א אמר: לוקין על החרישה בשביעית. ר' יוחנן אמר: אין לוקין. מ"ט דר"א? – "ושבתה הארץ שבת להי"- כלל. "שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור"- פרט. זרע וזמר בכלל היו, ולמה יצאו? - להקיש אליהן ולומר לך, מה זרע וזמר מיוחדין שהן עבודת הארץ ובטלין, והיינו כר' אבין דלא דריש כלל ופרט, דאי דרשי בכלל ופרט א"כ אין בכלל אלא מה שבפרט ולא לקי. (ר"ש)

כשג' האילנות שייכים לג' אנשים שונים

משנה ה'

שלשה אילנות של שלשה אנשים - הרי אלו מצטרפין וחורשין כל בית סאה בשבילן. וכמה יהא ביניהם? – רבן גמליאל אומר: כדי שיהא הבקר עובר בכליו.

ביאור המשנה:
שלשה אילנות של שלשה אנשים – הרי אלו מצטרפין, וחורשין כל בית סאה בשבילן. (משנה)
» **עד מתי חורשין כל בית סאה בשבילן** – מחלוקת
ר"ש בשם יש מפרשים: עד העצרת.
בירושלמי (הל' ד'): עד ראש השנה. (ר"ש)

ה

❑ **וכמה יהא ביניהם?** – רבן גמליאל אומר: כדי שיהא הבקר עובר בכליו. (משנה)

» כמה הוא שיעור הבקר בכליו – ב׳ שוורים עם העול, והיינו ד׳ אמות. אבל פחות מיכן למעקר קאי ואין חורשין. (ר״ש)

להלכה:

פסק הרמב״ם בפירוש המשניות – כרבן גמליאל.
ובמשנה תורה פסק הרמב״ם [פ״ג ה״ב]: אפילו הן של שלשה אנשים – רואין אותן כאילו הם תאנים, אם ראויין לעשות ככר דבילה של ששים מנה חורשין כל בית סאה בשבילם, והוא שיהיה רחוק בין כל אחד ואחד כדי שיהיה הבקר יכול לעבור בכליו.

היתר חרישה לעשר נטיעות צעירות עד ר״ה

משנה ו׳

עשר נטיעות מפוזרות בתוך בית סאה – חורשין כל בית סאה בשבילן עד ראש השנה. היו עשויות שורה ומוקפות עטרה – אין חורשין להם אלא לצרכן.

ביאור המשנה:

עשר נטיעות מפוזרות בתוך בית סאה – חורשין כל בית סאה בשבילן עד ר״ה. (משנה)

הטעם שמותר: משום דכשמפוזרות נראה כחורש לצורך האילן, אבל היכא דקיימן במקום אחד נראה כמתקן את הארץ לצורך שביעית ולא לצורך האילן. (ר״ש)

» **טעם ההיתר בעשר נטיעות**: הלכה למשה מסיני דחסה תורה על ממונן שאם לא יחרוש לה מתיבשות דאין כחן יפה כזקנות. (ר״ש)

» **ונתנה הלכה בנטיעות על מנת שגם בזקנות אם מבקש לחרוש יחרוש**. (ר״ש)

להלכה:

הרמב״ם [פ״ג ה״ה] פסק: עשר נטיעות מפוזרות לתוך בית סאה – חורשין כל בית סאה בשבילן עד ראש השנה, ודבר זה הלכה למשה מסיני.

» **וצריך דווקא שיהיו מפוזרות**, שאין יניקתם מרובה. אך אם אינם מפוזרות אסור לחרוש כל הבית סאה [בשונה מאילנות גדולים]. (רדב״ז פ״ג ה״ה)

❑ **ואם היו ״יותר מעשר נטיעות״ לבית סאה** – אין חורשין כל בית סאה. בשונה מ״אילנות״-שמעשרה ולמעלה בין עושין בין אין עושין חורשין כל בית סאה בשבילן. (רדב״ז פ״ג ה״ו)

הטעם: דנטיעות אם הם יותר מעשר לבית סאה עומדין ליעקר ולפיכך אין חורשין אלא לצורכן אבל אילנות שעושין פירות אין עומדין ליעקר ולפיכך חורשין כל בית סאה בשבילן. (רדב״ז שם)

» **נמצא א״כ ג׳ חילוקים בין אילנות לנטיעות:**

א. נטיעות חורשים עד ר״ה, ואילו אילנות עד ל׳ יום קודם ר״ה. (רדב״ז פ״ג ה״ה)
ב. נטיעות מותר דווקא באופן שהם מפוזרות, אך במקום אחד אסור. ואילו באילנות אפילו אינן מפוזרות – מותר. (רדב״ז פ״ג ה״ה)
ג. נטיעות אם הם יותר מעשר אסור לחרוש כל הבית סאה, ואילו אילנות מותר, דלא אתי ליעקר. (רדב״ז פ״ג ה״ו)

❑ **היו עשויות שורה ומוקפות עטרה** – אין חורשין להם אלא לצרכן. (משנה)

» **הטעם** – מחלוקת

רבינו שמשון: משום דכשהן מפוזרות נראה כחורש לצורך האילן, אבל היכא דקיימין במקום אחד נראה כמתקן את הארץ לצורך שביעית ולא לצורך האילן. (כסף משנה ורדב״ז)

רדב״ז: הטעם שהנטיעות אין יניקתם מרובה ואם יחרוש כל השדה לא יועיל ולא יגיע לשרשי הנטיעות ונמצא מתקן את השדה לבד, אבל האילנות שיניקתם מרובה אף על גב שהם עשויין כשורה או עטרה חורשין כל בית סאה בשבילן כי בכל מקום שיחרוש יגיע תועלת לשרשי האילנות. (רדב״ז)

» **ביאור ״שורה״ ״ומוקפות עטרה״** – מחלוקת

רמב״ם פירש: ״שורה״- הוא שיהיו כשורה אחת על קו אחד. ״ומוקפות עטרה״- להיות בחצי עיגול או כקשת עגולה. [ולפירושו יש כאן ב׳ מקרים במשנה, הראשון ״שורה״ והשני ״מוקפות עטרה״, ולכך גורס הרמב״ם במשנה תורה ״או״].

ר״ש פירש: ״שורה״- שנטועה במקום אחד כחומה ואין מפוזרות וכו׳. ״מוקפות עטרה״- גדר סביב. [ולפירושו יש כאן מקרה אחד] (כסף משנה)

להלכה:

הרמב״ם [פ״ג ה״ו] פסק: היו עשויות שורה אחת **או** מוקפות עטרה – אין חורשין להן אלא צרכן לכל אחד ואחד, והדילועין עם הנטיעות מצטרפות לעשרה.

דלעת להיחשב כשדה אילן לחרישה כשדה אילן

משנה ז׳

הנטיעות והדלועים מצטרפין לתוך בית סאה. רשב״ג אומר: כל עשרה דלועים לבית סאה - חורשין כל בית סאה עד ר״ה.

ביאור המשנה:

בנדון דלעת להיחשב כשדה אילן לחרישה כשדה אילן – מחלוקת

לת״ק: הנטיעות והדלועים [רק] מצטרפין לתוך בית סאה.

רשב״ג אומר: כל עשרה דלועים לבית סאה חורשין כל בית סאה עד ר״ה. (משנה)

» לא אמר רבן שמעון בן גמליאל אלא בדלעת יונית בלבד מפני שהיא גדולה ודומה לאילן. (רמב״ם)

להלכה:

הרמב״ם בפירוש המשניות הכריע - דהלכה כרבן שמעון בן גמליאל. (רמב״ם)

אך הרמב״ם במשנה תורה [פ״ג ה״ו] פוסק: והדילועין עם הנטיעות מצטרפות לעשרה.

והרדב״ז שואל: שמשמע שפסק כת״ק, ואילו בפירוש המשנה פסק כרשב״ג?

ומתרץ הרדב״ז: שאו שהמשנה מדברת על דלעת יוונית ורק בה אמר רשב״ג שדינה ממש כנטיעה, אבל בשאר דילועין צריך ריבוי של נטיעות.

ועוד מתרץ [וזהו עיקר תירוצו]: **הנכון שחזר בו** ממה שכתב בפירוש המשנה, מדפירשו בירושלמי והוא שהנטיעות רבות על הדלועין ואי איתא לדרשב״ג לא היו צריכין להאי. ועדיין צריך עיון. (רדב״ז) [אבל החזו״א מבין ברמב״ם ממה שהביא רק את פשטות הלשון הנטיעות והדלועין שאין צריך ריבוי של נטיעות וכגירסת הגר״א].

ממתי נקרא גדר "נטיעה" בכדי שיחול עליו היתר דעשר נטיעות

משנה ח׳

עד אימתי נקראו נטיעות? - רבי אלעזר בן עזריה אומר: עד שיחולו. רבי יהושע אומר: בת שבע שנים. רבי עקיבא אומר: נטיעה כשמה. אילן שנגמם והוציא חליפין - מטפח ולמטה כנטיעה. מטפח ולמעלה – כאילן, דברי ר"ש.

ביאור המשנה:

עד אימתי נקראו נטיעות – מחלוקת

רבי אלעזר בן עזריה אומר: עד שיחולו. (משנה)

» **בביאור דעת ראב"ע:**

לרמב"ם: עד שיפדו בשנה הרביעית, או עד שיעשו חולין מאליהן בשנה החמישית.

לר"ש: אין הדבר תלוי בפדיון, אלא עד שיחולו – היינו עד השנה החמישית שבה הפירות יחולו מאליהן.

רבי יהושע אומר: בת שבע שנים. (משנה)

רבי עקיבא אומר: נטיעה כשמה. (משנה)

» **בביאור דעת ר"ע** – מחלוקת

רמב"ם: ר"ל שנלך בהן אחר לשון בני אדם.

ר"ש: הכוונה בת שנתה.

להלכה:

הכריע הרמב"ם בפירוש המשניות – דהלכה כר' עקיבא.

וכן פסק במשנה תורה [פ"ג ה"ז]: אי זו היא נטיעה זה האילן הקטן כל זמן שקוראין לו נטיעה [וכרבי עקיבא].

אילן שנגמם והוציא חליפין

• **מטפח ולמטה** – כנטיעה. (משנה)

» ותניא בתוספתא (פ"א) - איזוהי נטיעה רבי יהושע אומר בת ה' ובת ו' ובת ז' אמר רבי מפני מה אמרו בת ה' ובת ו' ובת ז' - אלא אומר אני גפנים בת ה' תאנים בני ו' זיתים בני ז'. (ר"ש)

» האם חייב בעורלה כשגמם פחות מטפח – מחלוקת תנאים בירושלמי (הל' ו')

לר' אליעזר בן יעקב: הגומם כרמו פחות מטפח חייב בערלה מפני מראית העין.

לחכמים: אינו חייב עד שיגום מעם הארץ. (ר"ש)

• **מטפח ולמעלה** – כאילן דברי ר"ש. (משנה)

להלכה:

הרמב"ם בפירוש המשניות – דהלכה כר' שמעון.

וכן פסק במשנה תורה [פ"ג ה"ח]: אילן שנקצץ והוציא חליפין - אם נקצץ מטפח ולמעלה הרי הוא כאילן, מטפח ולמטה – הרי הוא כנטיעה.

פרק ב׳

עד מתי חורשים ערב השביעית – בשדה הלבן [שדה תבואה]

משנה א׳

עד אימתי חורשין בשדה הלבן ערב שביעית? - עד שתכלה הליחה, כל זמן שבני אדם חורשים ליטע במקשאות ובמדלעות. אמר ר' שמעון: נתת תורת כל אחד ואחד בידו, אלא בשדה הלבן עד הפסח ובשדה האילן עד עצרת.

ביאור המשנה:

עד אימתי חורשין בשדה הלבן [שדה תבואה] ערב שביעית? – עד שתכלה הליחה כל זמן שבני אדם חורשים ליטע במקשאות ובמדלעות. (משנה)

אמר ר' שמעון: נתת תורת כל אחד ואחד בידו אלא **בשדה הלבן עד הפסח** ובשדה האילן עד עצרת. (משנה)

» **טעם קריאת שדה תבואה בשם "שדה הלבן"** - לפי שאין בה צל כשדה האילן. (ר"ש)

» **טעם ההבדל הדיני בין שדה אילן לשדה לבן** – "שדה לבן" - על ידי שעתיד לזורעה בתחלה צריך שתהא רוב הליחה קיימת, "שדה אילן" - ע"י שנטוע כבר אינו צריך שתהא רוב הליחה קיימת. (ר"ש)

להלכה:

הכריע הרמב"ם בפי' המשניות – דהלכה כרבן גמליאל שהתיר עבודת הארץ עד ר"ה.

פסק הרמב"ם [פ"ג ה"א]: עבודת הארץ בשנה ששית שלשים יום סמוך לשביעית אסורה הלכה למשה מסיני, מפני שהוא מתקנה לשביעית, ודבר זה בזמן שבית המקדש קיים הוא שנאסר מפי השמועה, וגזרו חכמים שלא יהיו חורשים שדה האילן ערב שביעית בזמן המקדש אלא עד העצרת, ושדה הלבן עד הפסח, ובזמן שאין מקדש מותרין בעבודת הארץ עד ראש השנה כדין תורה.

זיבול, עידור, מיבול, פירוק ואיבוק ערב השביעית

משנה ב׳

מזבלין ומעדרין במקשאות ובמדלעות עד ראש השנה. וכן בבית השלחין מיבלין מפרקין מאבקין מעשנין עד ראש השנה. רבי שמעון אומר: אף נוטל הוא את העלה מן האשכול בשביעית.

ביאור המשנה:

מזבלין, ומעדרין במקשאות ובמדלעות - עד ראש השנה. (משנה)

» **בביאור "מזבלין"** – מחלוקת
רמב"ם: מזבלין את הגנות כדי שתדושן האדמה [כדי ללחלח הארץ].
ר"ש: מכניס להן זבל.

» **הטעם שמעדרין וחורשין**: אף על גב דחרישה דאורייתא היא והיה לו לאוסרה בתוספת שביעית – שרי לה הכא, ואפילו בזמן בית המקדש כיון שעושה [לצורך פירות ששית]. (ר״ש)

❑ **וכן בבית השלחין – מיבלין, מפרקין, מאבקין, מעשנין** - עד ראש השנה. (משנה)

» **בביאור ״מיבלין״** – מחלוקת
רמב״ם: שכורת יבלות האילנות הנעשים בהם.
ר״ש: כשחותכין היבלת ענבים יבשים שבאילן.

» **בביאור ״מפרקין״** – שמסירין העלים מן האילן להקל על האילן. (ר״ש ורמב״ם)

» **בביאור ״מאבקין״** – מחלוקת
רמב״ם: שיפזרו עליהם האבק מפני שיש אילנות שיועיל להם.
ר״ש: שרשים המגולין מכסין אותן באבק.

» **בביאור ״מעשנין״** – שמעלין העשן תחתיו כדי שיפלו או שימותו התולעים הדבקים בו. (ר״ש ורמב״ם)

❑ **נטילת העלה בשביעית עצמה** – מחלוקת
לת״ק: אסור.
רבי שמעון אומר: אף נוטל הוא את העלה מן האשכול בשביעית. (משנה)

» לר״ש באורז הדין שונה – דדווקא נטילת עלין של אשכול אינו אברויי אילנא אלא אוקמי אילנא כאדם המציל מן הדליקה דאוקמי בעלמא הוא, אבל גבי נטילת עלין של אורז אברויי אילנא הוא ואסר כי האי גוונא. (ר״ש)

» ודברי ר׳ שמעון מוסב למה שאמר מפרקין עד ראש השנה, ואמר שאפילו בתוך השמטה הוא מותר. (רמב״ם)

הכריע הרמב״ם בפירוש המשניות – דאין הלכה כר׳ שמעון. (רמב״ם)

❑ **ויש כמה חילוקין בדבר בין מלאכה האסורה בשביעית מדאורייתא למלאכה האסורה בשביעית מדרבנן:**

דכל מלאכה אפילו דאורייתא, כגון **חרישה שעושה לצורך פירות ששית** – מותרות אפילו בתוספת שביעית.

וחרישה שאינה צורך פירות אלא אף לצורך האילן עצמו – אפילו לפני תוספת שביעית אסורה, כדתנן לעיל דלא שרינן אלא עד העצרת.

וליטע אילן בתחלה בתוספת שביעית – אסור. אך קודם לכן מותר.

אך כל הנך מלאכות דשרינא הכא עד ראש השנה אף על פי שיש בהן שאינן לצורך ששית לא גזור בתוספת - **משום דאפי׳ בשביעית עצמה לא אסורין מדאורייתא**, כדאמרינן בריש מו״ק (ג א) דאבות אסר רחמנא תולדות לא אסר רחמנא, ומקודם לא גזור. (ר״ש)

להלכה:

הרמב״ם [פ״ג ה״ט] פוסק: וכל הדברים האלו בזמן המקדש כמו שאמרנו, אבל בזמן הזה מותרין בעבודת הארץ עד ר״ה, אף בזמן המקדש מותר לסקל ולזבל השדות ולעדור המקשאות והמדלעות ובית השלחין עד ר״ה, ומזבלין ומפרקין ומאבקין ומעשנין ומקרסמין ומזרדין ומפסלין ומזהמין את הנטיעות וכורכין וקוטמין אותן, ועושין להם בתים ומשקין אותם, וסכין את הפגין, ומנקבין אותן, כל עבודות אלו מותרות בערב שביעית עד ר״ה של שביעית ואפילו בזמן המקדש.

» ופירש הרדב״ז: שהואיל ובתחילת הפרק מוזכר מה שנאסר בתוספת שביעית לחרוש בשדה הלבן שהיה ודאי בזמן שבית המקדש היה קיים, ועל זה כתוב מזבלין ומפרקין ומעשנין – שמע מינה שגם בזמן המקדש מותר לעשות את המלאכות המנויות במשניות ב׳-ה׳.

ובמשנה תורה [פ״א ה״ה] פוסק: אין נוטעין בשביעית אפילו אילן סרק, ולא יחתוך היבולת מן האילנות, ולא יפרק העלין והבדים היבשים, ולא יאבק את צמרתו באבק, ולא יעשן תחתיו כדי שימות התולעת, ולא יסוך את הנטיעות בדבר שיש לו זוהמא כדי שלא יאכל אותו העוף כשהוא רך, ולא יסוך את הפגין, ולא ינקוב אותן, ולא יכרוך את הנטיעות, ולא יקטום אותם, ולא יפסג את האילנות וכן שאר כל עבודת האילן, **ואם עשה אחת מאלו בשביעית מכין אותו מכת מרדות**.

סיקול, קרסום, זירוד, פיסול ערב השביעית

משנה ג׳

מסקלין עד ראש השנה, מקרסמין מזרדין מפסלין עד ראש השנה. רבי יהושע אומר: כזירודה וכפיסולה של חמישית כך של ששית. רבי שמעון אומר: כל זמן שאני רשאי בעבודת האילן רשאי אני בפיסולו.

ביאור המשנה:

❑ **מסקלין** [עד מתי מותר לעשותו] - עד ראש השנה. (משנה)

❑ **מקרסמין מזרדין מפסלין** [עד מתי מותר לעשותו] – מחלוקת

לת״ק: מקסמין מזרדין ומפסלין - עד ראש השנה. (משנה)

» **בביאור ״מקרסמין״** – מחלוקת
רמב״ם: כורתין השבלים ביד ומשאירין התבן.
ר״ש: שמחתך ענפים.

» **בביאור ״מזרדין״** – מחלוקת
רמב״ם: כריתת הזרדין המתפשטין מן האילנות. וזרדים, שם הענפים הנכרתים בעת הזמיר.
ר״ש: כשיש לאילן ענפים לחים יותר מדאי חותך מקצת ומניח מקצת וזהו זירוד.

» **בביאור ״מפסלין״** – מחלוקת
רמב״ם [ופי׳ ראשון בר״ש]: שנוטל הפסולת, לכרות מה שיבש מן הענפים שהוא נפסד.
ר״ש [בפי׳ שני]: מלשון פסל לך - שנוטל כל הענפים כדי שתתעבה קורת האילן.

רבי יהושע אומר: כזירודה וכפיסולה של חמישית כך של ששית. (משנה)

» **ונחלקו הראשונים בביאור שיטת ר׳ יהושע**
לר״ש: כשנת חמישית כן שישית מה חמישית נכנסת לשישית כך ששית נכנסת לשביעית ואפילו יותר מכאן. כלומר, כמו שהזירוד והפיסול של השנה החמישית נמשכים ונעשים בשנה השישית, כך הזירוד והפיסול של השישית מותר אף בשביעית.
לרמב״ם: אינו מזרד ומפסל עד ר״ה כת״ק, אלא עד הזמן שדרך בני אדם לעשות עבודות אלו בכל השנים.

רבי שמעון אומר: כל זמן שאני רשאי בעבודת האילן רשאי אני בפיסולו. (משנה)

» וזמן זה הוא עד העצרת. (ר״ש)

להלכה:

הכריע הרמב״ם בפירוש המשניות – דהלכה כתנא קמא.
הרמב״ם [פ״ג ה״ט] פוסק: אף בזמן המקדש - מותר לסקל ולזבל השדות ולעדור המקשאות והמדלעות ובית השלחין עד ראש השנה. ומזבלין ומפרקין ומאבקין ומעשנין ומקרסמין ומזרדין ומפסלין עד ראש השנה, ואפילו בזמן המקדש.

זיהום, כריכה, קטימה, עשיית בתים, והשקאה ערב השביעית

משנה ד׳

מזהמין את הנטיעות, וכורכין אותן, וקוטמין אותן, ועושין להם בתים, ומשקין אותן עד ראש השנה. רבי אלעזר בר צדוק אומר: אף משקה הוא את הנוף בשביעית, אבל לא את העיקר.

ביאור המשנה:

מזהמין את הנטיעות, וכורכין אותן, וקוטמין אותן, ועושין להם בתים, ומשקין אותן - עד ראש השנה. (משנה)

» **בביאור "מזהמין"** – מחלוקת

רמב"ם: הוא שם לריח רע [סרחון], וממנו אמר מזהמין, ר"ל ששמין בהם ריח זוהמה, לפי שדרך לסוך את הנטיעות בדבר שריחו מזוהם כדי שיריחם הרחש האוכל את הנטיעה ויתרחק ממנה.

ר"ש: כשיש מכה לאילן ונשרה קצת קליפתו מדביקין שם זבל וקושרין שלא ימות, דמחזק את האילן ומשביחו.

» וישנם ב׳ סוגי מזהמין

חד אוקמי אילנא ושרי, וחד אברויי אילנא ואסור. (ר"ש ע"פ הגמ׳ בע"ז נ:)

» **בביאור "כורכין אותן"** – מחלוקת

רמב"ם: הוא שמקבצים ענפיהם וקושרים אותם כדי שיגבהו ביושר ולא יתפשטו וינטו על הארץ.

ר"ש: מפני הצנה והחמה.

» **בביאור "וקוטמין אותן"** – מחלוקת

ערוך: אפר תרגומו קטמא.

רמב"ם ור"ש בשם י"מ: שוברים הראשים כמו נקטם ראשו. (ר"ש ורמב"ם)

» **בביאור "ועושין להם בתים"** – מחלוקת

ר"ש: גדר אמה גובה סביבותיהם וממלאין אותה עפר. (ר"ש)

רמב"ם וירושלמי: בית ממש לצל, שעושין להם צללים להסך מן הגשם והשמש שלא יזיקום. (ר"ש ורמב"ם)

להלכה:

הרמב"ם [פ"ג ה"ט] פוסק: ומזהמין את הנטיעות, וכורכין וקוטמין אותן, ועושין להם בתים, ומשקין אותם, וסכין את הפגין ומנקבין אותן - כל עבודות אלו מותרות בערב שביעית עד ראש השנה של שביעית, ואפילו בזמן המקדש.

חשקאת אילנות בערב שביעית ובשנת השביעית עצמה

☜ **בערב השביעית**

מהרמב"ם בפי׳ המשניות מבואר – שמשקין רק על הנוף ולא על העיקר [לכו"ע].

אך הרמב"ם במשנה תורה [פ"ג ה"ט] משמע שפוסק שמשקין אותן בין על הנוף ובין על העיקר.

אך הר"ש מביא בזה מחלוקת בירושלמי (הל׳ ד׳) בין ב"ש וב"ה:

ב"ש אומרים: משקה על הנוף ויורד על העיקר.

וב"ה אומרים: משקה בין על הנוף בין על העיקר.

ומסתמא לשיטתו גם המשנה הכא היא אליבא דב"ה – ומותר להשקות בערב השביעית בין על הנוף ובין על העיקר. (ר"ש)

☜ **בשנת השביעית עצמה** - השקאת הנוף – מחלוקת
לת״ק: אסור להשקות אף את הנוף בשנת השביעית. וכ״ש העיקר.
רבי אלעזר בר צדוק אומר: אף משקה הוא את הנוף בשביעית, אבל לא את העיקר. (משנה)
הטעם שלא ישקה על העיקר: כיון שצריך לשנות, ולא יעשה בשביעית כשאר השנים. (ר״ש)

להלכה:

הכריע הרמב״ם בפירוש המשניות – דאין הלכה כר׳ אלעזר בר׳ צדוק.
ובמשנה תורה [פ״א ה״ח] פוסק: משקין בית השלחין בשביעית, והיא שדה הזריעה שצמאה ביותר... וכן עפר הלבן מרביצין אותו במים בשביעית **בשביל האילנות שלא יפסדו**. [ומשמע שפסק כת״ק ודלא כרבי אלעזר ברבי צדוק, שהרי לדברי רבי אלעזר ברבי צדוק מותרת השקאה בשינוי אפילו כשאין חשש שייפסד האילן או הפירות]

סיכת וניקוב הפגים ערב השביעית ומוצאי השביעית

משנה ה׳

סכין את הפגים ומנקבים אותם עד ראש השנה, פגי ערב שביעית שנכנסו לשביעית ושל שביעית שיצאו למוצאי שביעית - לא סכין ולא מנקבין אותן. רבי יהודה אומר: מקום שנהגו לסוך - אינן סכין, מפני שהיא עבודה. מקום שנהגו שלא לסוך - סכין. רבי שמעון מתיר באילן, מפני שהוא רשאי בעבודת האילן.

ביאור המשנה:

סכין את הפגים ומנקבים אותם - עד ראש השנה. (משנה)
» **מה עושה בסיכת הפגין** – מחלוקת
רמב״ם [ופי׳ ראשון בר״ש]: סכין אותן בשמן או בחלב כדי שימהרו להתבשל ומנקבין אותן כדי שיכנסו בהן הגשמים ויתבשלו מהרה.
ר״ש בשם י״מ: שממלאים נקבי הפגין שמן. (ר״ש ורמב״ם)

להלכה:

הרמב״ם [פ״ג ה״ט] פוסק: וסכין את הפגין ומנקבין אותן – כל עבודות אלו מותרות בערב שביעית עד ראש השנה של שביעית ואפילו בזמן המקדש.

❑ **סיכת ונקיבת הפגים** [תאנים שעדיין לא הבשילו] ערב השביעית שנכנסו או שיכנסו לשביעית – מחלוקת
לת״ק: פגי ערב שביעית שנכנסו לשביעית לא סכין ולא מנקבין אותן.
» **כיצד מדובר?** – מדובר בפגין שאין דרכן להתבשל עד תשרי, ואפילו בששית קאמר דלא סכין ולא מנקבין מאחר דאין נגמר בישולן עד שתכנס שביעית ואפילו שנהגו שלא לסוך. (ר״ש)
רבי יהודה אומר: מקום שנהגו לסוך - אינן סכין, מפני שהיא עבודה. אך מקום שנהגו שלא לסוך - סכין, כיון שלאו עבודה היא. (משנה ור״ש)

❑ **בביאור מחלוקתם נחלקו האמוראים** [בירושלמי הל׳ ג׳]
לר׳ אליעזר: לא בא ר׳ יהודה אלא להקל.
וממילא, לת״ק: פגי ערב שביעית שנכנסין לשביעית אסור לסוך בכל גווני. אך ר׳ יהודה מקל ומתיר במקום שלא נהגו.
לר׳ יוחנן: לא בא ר׳ יהודה אלא להחמיר.
וממילא לת״ק: סכין פגי ערב שביעית שיכנסו לשביעית אף במקום שנהגו. אך ר׳ יהודה: מחמיר ואוסר במקום שנהגו. (ר״ש)

להלכה:
הכריע הרמב"ם בפירוש המשניות – דאין הלכה כר' יהודה.
ובמשנה תורה [פ"ג ה"י] פסק: פגי ערב שביעית שנכנסו לשביעית, ושל שביעית שיצאו למוצאי שביעית – לא סכין ולא מנקבין. [והיינו כת"ק]. (ועיין דרך אמונה ס"ק קסו שביאר שצריך לקרוא שיצאו - הי' בציריה, וממילא במוצאי שביעית אין שום אסור).
וכן [פ"א ה"ה] פוסק: ולא יסוך את הנטיעות בדבר שיש לו זוהמא כדי שלא יאכל אותו העוף כשהוא רך, ולא יסוך את הפגין, ולא ינקוב אותן, ולא יכרוך את הנטיעות, ולא יקטום אותם, ולא יפסג את האילנות, וכן שאר כל עבודת האילן, ואם עשה אחת מאלו בשביעית מכין אותו מכת מרדות.

❑ **סיכת וניקוב הפגים של שביעית שיצאו למוצאי שביעית** – לכו"ע אסור. (משמעות המשנה)

❑ **ניקוב "האילן" עצמו במוצאי שביעית** [שיש עליו פירות שביעית] – מחלוקת
לת"ק ור' יהודה: של שביעית שיצאו למוצאי שביעית – לא סכין ולא מנקבין [אותן ולא] את האילן עצמו.
רבי שמעון: מתיר באילן מפני שהוא רשאי בעבודת האילן. (משנה)
הטעם: שאדם רשאי לנקוב את האילן דלא אסר רחמנא אלא עבודת קרקע. (ר"ש)
» בא ר' שמעון לאשמעינן דאילן מלא פירות שביעית מותר לעשות במוצאי שביעית כל עבודות הצריכות לאילן.
כדתניא בתורת כהנים שבת שבתון [יהיה לארץ] כיון שיצאת שביעית אף על פי שפירותיה שמטה מותר אתה לעשות מלאכה בגופו של אילן [אבל] פירותיו אסורין עד ט"ו בשבט. (ר"ש)

❑ **לכו"ע – סיכת האילן** עצמו מותרת, דלא נחלקו ר"ש ורבנן אלא לגבי "לנקוב", שהרי לגבי סיכה כולם מודים בזה שמותר. (ר"ש)

להלכה:
הכריע הרמב"ם בפירוש המשניות – דאין הלכה כר' יהודה ולא כר' שמעון.

נטיעה, הברכה, וחרכבה עד מתי מותר לעשותה ערב השביעית

משנה ו'

אין נוטעין ואין מבריכין ואין מרכיבין ערב שביעית פחות משלשים יום לפני ר"ה ואם נטע או הבריך או הרכיב יעקור. רבי יהודה אומר: כל הרכבה שאינה קולטת לשלשה ימים שוב אינה קולטת. רבי יוסי ורבי שמעון אומרים: לשתי שבתות.

ביאור המשנה:
לגבי נטיעה הברכה והרכבה בערב השביעית – נחלקו בזה התנאים
לת"ק: אין נוטעין ואין מבריכין ואין מרכיבין ערב שביעית פחות משלשים יום לפני ר"ה, ואם נטע או הבריך או הרכיב - יעקור. (משנה)
» נטיעה שייכא באילן, והברכה בגפן. (ר"ש)
» **בביאור "מבריכין"**- הוא שמשכיבין את האילן לארכו באדמה ומחזירין עליו את העפר ויצמחו ממנו אילנות רבים. (רמב"ם)
» **בביאור "ומרכיבין"**- הוא שנוטעין שפוד בגוף האילן. (רמב"ם)
רבי יהודה אומר: כל הרכבה שאינה קולטת לשלשה ימים שוב אינה קולטת. (משנה)
רבי יוסי ורבי שמעון אומרים: לשתי שבתות. (משנה)

❑ **בביאור מחלוקת התנאים כיצד מחושבים הימים לגב שביעית – תלוי הדבר בהסבר הסוגיא בגמ' בר"ה:**

דאיתא בגמ' ר"ה (י:) - אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה: לדברי האומר ל' - צריך ל' ול'. לדברי האומר ג' - צריך ג' ול'. לדברי האומר שתי שבתות - צריך שתי שבתות ול' יום, שצריך שתהא נשרשת הנטיעה בארץ קודם שיבא תוספת שביעית, ואי קלטה בתוספת שביעית יעקור.

ונחלקו הראשונים האם רב נחמן אמר רבה בר אבוה מדבר גם לענין שביעית:

ר"ת מפרש: דרב נחמן אמר רבה בר אבוה לאו אשביעית קאי, אלא אעלמא קאי.

ומפרש ר"ת דהכי קאמר רב נחמן לדברי האומר ל' לקליטה בשביעית צריך ל' ול' לענין ערלה.

אבל לענין שביעית לא חיישינן אלא שלא תקלוט בשביעית, ולא צריך להוסיף ל' יום למנין הימים, ולר' יהודה דקולטת בשלשה ימים [מותר] לקיים כיון דלא נקלט בשביעית עצמה אף על פי שנטע באיסור כשנטע שלשה ימים לפני ראש השנה, דאסור ליטע משום תוספת שביעית מדאורייתא. (ר"ש)

הרמב"ם מפרש: דרב נחמן אמר רבה בר אבוה מדבר גם לענין שביעית. (רמב"ם)

» **ונחלקו התנאים בב' מחלוקות**, האם יום אחד בשנה חשוב שנה, או שלושים יום. וכן נחלקו תוך כמה זמן הנטיעה נקלטת.

שת"ק סובר יום אחד בשנה חשוב שנה.

ר' יהודה ור' יוסי ור' שמעון סוברים: שלשים יום בשנה חשובים שנה.

וכולם מודים שצריך שתעלה לו שנה אחר זמן קליטה.

וגם הם חלוקים לענין קליטת הזרע:

תנא קמא אומר: לשלשים יום קולטת.

ור' יהודה אומר: לשלשה ימים.

ר' יוסי ור' שמעון אומרים: לשתי שבתות. (רמב"ם)

» **נמצא לפ"ז:**

לת"ק: צריך שיטע שלשים יום בלבד לפני ראש השנה. שהוא סובר יום שלשים עולה לו לכאן ולכאן.

לר' יהודה: צריך שיטע לפני ראש השנה שלשים ושלשה יום, שלשה ימים לקליטה, ושלשים יום כדי שתעלה לו שנה אחר הקליטה.

לרבי יוסי ור' שמעון: צריך שיטע לפני ראש השנה ארבעים וארבעה יום, שתי שבתות לקליטה, ושלשים יום אחר הקליטה כדי שתעלה לו שנה. (רמב"ם)

להלכה:

הרמב"ם [פ"ג הי"א] פוסק כר' יוסי ור"ש: דאף בזמן הזה אין נוטעין אילנות ואין מרכיבין ואין מבריכין ערב שביעית אלא כדי שתקלוט הנטיעה ותשהה אחר הקליטה ל' יום קודם ר"ה של שביעית, וסתם קליטה שתי שבתות.

» שכן נפסקה ההלכה בגמ' יבמות (פ"ג) כר' יוסי ור"ש, ואמרינן בפ"ק דר"ה (י:) שמלבד השתי שבתות של קליטה צריך שלשים יום. (כסף משנה)

ודבר זה אסור לעולם מפני מראית העין שמא יאמר הרואה בשביעית נטעו.

נמצאת אומר שהנוטע או המבריך או המרכיב ערב שביעית קודם ר"ה במ"ד יום – יקיים, **פחות מכן – יעקור**.

ואם לא עקר – הפירות מותרין.

» מקור הדין שהפירות מותרין: בירושלמי פ"ב בעיא ואיפשיטא דמותרין. (רדב"ז)

ואם מת קודם שיעקור – מחייבין את היורש לעקור.

» מקור הדין מהירושלמי [שם] בעיא ואיפשיטא דאסור לקיימו מפני החשד. (רדב"ז)

האורז והדוחן והפרגין והשומשמין ערב השביעית

משנה ז׳

האורז והדוחן והפרגין והשומשמין שהשרישו לפני ראש השנה – מתעשרין לשעבר, ומותרין בשביעית. ואם לאו – אסורין בשביעית, ומתעשרין לשנה הבאה.

ביאור המשנה:

האורז והדוחן והפרגין והשומשמין

- **אם השרישו** לפני ראש השנה – מתעשרין לשעבר, ומותרין בשביעית. (משנה)

הטעם: כיון שעשוים פרכים פרכים אזול רבנן בתר השרשה, ומפרש בירושלמי (הל׳ ה) שאי אפשר לעמוד עליו כלומר דאין מביא שליש בבת אחת ואין נלקט כאחת אלא היום לוקטין מעט איפרכין ולמחר מעט ונמצא חדש וישן מעורבים יחד. (ר״ש)

- **אם לא השרישו** לפני ראש השנה – אסורין בשביעית, ומתעשרין לשנה הבאה. (משנה)

» אבל התבואה עד שתביא שליש. והירק הולכין בו אחר לקיטתו. (רמב״ם)

» ואם היתה השנה הבאה שביעית – הרי אלו אסורין בשביעית, ואסור לאכלם, ודינם כדין ספיחי שביעית. (רמב״ם)

» **מהיכן לומדים את השוני בין המינים לעניין חלות השביעית עליהם**, שהרי שביעית היא מדאורייתא, והיכן מצינו בתורה מקור לחילוקים - שיש בתר השרשה, ויש בתר חנטה, ויש בתר שליש, ויש בתר לקיטה?

ומתרץ הר״ש: דתבואה וזיתים דבתר שליש נלמד מהגמ׳ ר״ה (יג.) – ״ועשת את התבואה לשלש השנים״- אל תקרי לשלש אלא לשליש וזיתים נמי בכלל תבואה.

ובאילן אזלינן בתר חנטה כדדרשינן בגמ׳ ר״ה (י.) – ״ובשנה הרביעית ובשנה החמישית״- פעמים שברביעית ועדיין אסורין משום ערלה ופעמים שבחמישית ועדיין אסורין משום רביעית. והיינו אם חנטו עד ט״ו בשבט אסורין, ואם לאחר ט״ו בשבט חנטו מותרין, וכיון דגלי קרא לערלה דבתר חנטה הוא הדין לענין שביעית.

וירק דבתר לקיטה - כדדרשי תנאי בר״ה (יד.) - דקאמר ר׳ יוסי הגלילי: מה גורן ויקב שגדלין על מי שנה שעברה ור״ע קאמר שגדלין על רוב מים יצאו ירקות.

ואורז וחביריו דבתר השרשה - נפקא לן מקרא דתורת כהנים בפרשת בהר סיני.

וגבי התלתן משתצמח דריש לה ר׳ זעירא מדכתיב עשר תעשר את כל תבואת זרעך דבר שהוא נזרע ומצמיח יצא פחות משליש שאינו נזרע ומצמיח. (ר״ש)

להלכה:

הרמב״ם [פ״ד הי״א] פוסק דלא כמשנה: האורז והדוחן והפרגים והשומשמין ופול המצרי שזרעו לזרע – **הולכין בהן אחר גמר פרי:**

- **אם נגמר פרים קודם ר״ה** - הרי אלו מותרין בשביעית כפירות ששית.
- **ואם נגמרו אחר ר״ה**, אע״פ שהשרישו קודם ר״ה - הרי אלו אסורים, משום ספיחים. (רמב״ם)

» **קשה**, הרי דברי הרמב״ם אינם כדברי המשנה, שהרי במשנה נפסק שהולכים אחר השרשה לענין שביעית וליכא מאן דפליג, וא״כ איך פסק הרמב״ם דאזלינן בהו אחר גמר פרי?

וי״ל, דלא קי״ל כי הך מתניי׳. ולכך לא פסק הרמב״ם כדברי המשנה.

והוא משום שפסק כשמואל דאזלינן בכל הני בתר גמר פרי, דאמר ר׳ יצחק בר נחמני אמר שמואל הלכה כרבי יוסי בן כיפר ואמר שמואל הכל הולך אחר גמר פרי. (רדב״ז וכסף משנה)

סוגי קטניות נוספים שמעשרותיהם תלויים בזמן השרשתם

משנה ח׳

רבי שמעון שזורי אומר: פול המצרי שזרעו לזרע בתחלה כיוצא בהן. רבי שמעון אומר: אפונין הגמלונין כיוצא בהן. רבי אלעזר אומר: אפונין הגמלונין משתרמלו לפני ראש השנה.

ביאור המשנה:

רבי שמעון שזורי אומר: פול המצרי שזרעו לזרע בתחלה כיוצא בהן. (משנה)

» ודוקא זרעו לזרע, **אבל זרעו לירק** – אזלינן בתר לקיטה כירק. (ר״ש)

» בגמ׳ ר״ה (יג) איתא דשמואל בא לפסוק כר׳ שמעון שזורי בכל דבר אפילו באורז ודוחן ופרגין ושומשמין, ולאו מטעמיה דרבי שמעון משום דיש בילה וצובר גורנו, ושמואל סבר אין בילה, אלא משום הכל הולך אחר גמר פרי. (ר״ש)

» ור׳ שמעון ור״א שחולקים על ר״ש שזורי סברי דאזלינן בתר לקיטה. (ר״ש)

רבי שמעון אומר: אפונין הגמלונין כיוצא בהן. (משנה)

רבי אלעזר אומר: אפונין הגמלונין משתרמלו לפני ראש השנה. (משנה)

» **חלות ה״כיוצא בהן״** - דבתר השרשה דאורז ודוחן בין לענין מעשר בין לענין שביעית. (ר״ש)

להלכה:

הכריע הרמב״ם בפירוש המשניות – דהלכה כר׳ שמעון שזורי. [ודלא כגירסת הרדב״ז ברמב״ם שגרס אין הלכה כר״ש שזורי (רדב״ז פ״ד הי״א)]

ובמשנה תורה [פ״ד הי״ד] פוסק: פול המצרי:

- **אם זרעו לזרע** – בששית ונגמר פריו קודם ראש השנה של שביעית - בין ירק שלו בין זרע שלו – מותר בשביעית.

» שהרמב״ם פסק כשמואל בגמ׳ ראש השנה (יג:) שבכל הקטניות אין הולכים אחר השרשה אלא אחר גמר פרי. (כסף משנה)

- **ואם זרעו לירק** – ונכנסה עליו שביעית - בין ירקו בין זרעו – אסור כספיחי שביעית.
- **ואם זרעו לזרע ולירק** – אסור. (רמב״ם)

» **קשה על הרמב״ם סתירה מדברי הירושלמי**, דשם איתא שכשזרעו לזרע ולירק – זרעו מותר, ורק ירקו אסור. ואילו מדברי הרמב״ם שכתב סתם אסור - משמע בין זרע בין ירק אסור? ועוד קשה, דאפילו ירק איכא מאן דאמר מותר ומאן דאסר לא אסר אלא מפני מראית העין והבו דלא לוסיף עלה לאסור אפי׳ הזרע? ועוד קשה, דמילתא דמסתבר הוא כיון שדעתו היה לזרע ונגמר קודם ר״ה, מדוע אסור?

הרדב״ז מתרץ: מה שכתב הרמב״ם ״אסור״ - אינו מדבר אלא על ירק, דאילו ״זרע״ - פשיטא דמותר כדאיתא בירושלמי, ולא הוצרך הרמב״ם לבאר זה. (רדב״ז)

הכסף משנה מתרץ: דאפשר שהיתה לו נוסחא אחרת בירושלמי. או שהוא סובר שאע״פ שבתחלה אמרו פשיטא זרעו מותר, מ״מ למסקנה הסיקה הגמ׳ דמ״ד אסור מפני מראית העין קאי אף על זרעו. (כסף משנה)

» **א״כ יוצא נפק״מ להלכה** בדעת הרמב״ם – בדין זרעו לזרע ולירק – האם לזרע יהיה מותר:

לרדב״ז בדעת הרמב״ם: יהיה מותר.

לכסף משנה בדעת הרמב״ם: יהיה אסור.

ויש להוסיף את הרמב״ם [פ״ד הי״ג] שפוסק: **וכן פירות שביעית שיצאו למוצאי שביעית:**

❑ **בתבואה וקטניות ואילנות** – הולכין אחר עונת המעשרות. (רמב״ם)

❑ **והפרגין והשומשמין והאורז והדוחן ופול המצרי שזרעו לזרע** – אחר גמר הפרי. (רמב״ם)

» דגם בזה קי״ל כשמואל דאמר אזלינן בתר גמר הפרי. (רדב״ז)

❑ **והירק** – אחר לקיטתו. (רמב״ם)

חבצלים הסריסים ופול המצרי שזרעו לירק

משנה ט׳

הבצלים הסריסים ופול המצרי שמנע מהם מים שלשים יום לפני ר״ה - מתעשרין לשעבר, ומותרים בשביעית. ואם לאו - אסורים בשביעית ומתעשרין לשנה הבאה. ושל בעל שמנע מהם מים שתי עונות דברי רבי מאיר. וחכמים אומרים: שלש.

ביאור המשנה:

הבצלים הסריסים ופול המצרי שזרעו לירק:

- אם מנע מהם מים שלשים יום לפני ר״ה - מתעשרין לשעבר ומותרים בשביעית.
- ואם לאו – אסורים בשביעית ומתעשרין לשנה הבאה. (משנה)

» לדעת מי מדובר בפול המצרי?
א. כר׳ יוסי הגלילי.
ב. בירושלמי (ה״ו) משמע קצת איפכא דאתיא כר״ע ולא כר׳ יוסי הגלילי. (ר״ש)

❑ **ושל בעל** – מחלוקת

רבי מאיר: שמנע מהם מים שתי עונות.

» בביאור שתי עונות – שני זמנים, כלומר שתי השקאות, לפי שמשקים אותן בימים ידועים ואין מפסיקין מלהשקותן אלא כשנגמרין ורוצים כבר לעקרם מן השדה. (רמב״ם)

חכמים אומרים: שלש. (משנה)

להלכה:

הרמב״ם [פ״ד הי״ז] פוסק: הבצלים הסריסים ופול המצרי שמנע מהם מים שלושים יום קודם ראש השנה, ושל בעל שמנע מהם שלש עונות לפני ראש השנה – הרי אלו מפירות ששית. פחות מיכן – הרי הם כספיחי שביעית.

» והסביר הכסף משנה - דאף על פי שפסק רבינו לעיל בסמוך הולכים אחר גמר פרי י״ל שגמר פריין תלוי בשסמוך לגמרן ימנעו מהם מים שלשים יום ובשל בעל שלש עונות. (כסף משנה)

הדלועין שקיימן לזרע, תמרותיהן, ומירוס וכיסוח האורז

משנה י׳

הדלועין שקיימן לזרע – אם הקשו לפני ראש השנה ונפסלו מאוכל אדם – מותר לקיימן בשביעית. ואם לאו – אסור לקיימן בשביעית. התמרות שלהם – אסורות בשביעית. ומרביצין בעפר לבן דברי רבי שמעון. רבי אליעזר בן יעקב אוסר. ממרסין באורז בשביעית. ר״ש אומר: אבל אין מכסחין.

ביאור המשנה:

❑ **הדלועין שקיימן לזרע**

• **אם הקשו לפני ראש השנה** ונפסלו מאוכל אדם – מותר לקיימן בשביעית. (משנה)

הטעם: מכיון שהוקשו נעשית כשאר זרעוני גינה שאינן נאכלין. (ר״ש)

» **כיצד הוא בודק?** - רבי יוסי בר׳ חנינא אומר: עוקצו אם מתאחה אסור ואם לאו מותר, פי׳ עוקץ בדלעת במחט אם מתאחה הנקב עדיין לח הוא ואסור ואם אין מתאחה מותר. (ר״ש)

• **ואם לאו** – אסור לקיימן בשביעית. (משנה)

❑ **התמרות שלהם** – אסורות בשביעית. (משנה)

❑ **להרביצן בעפר לבן** – מחלוקת

ר׳ שמעון: מרביצין בעפר לבן.

רבי אליעזר בן יעקב: אוסר. (משנה)

» **גדר ״עפר לבן״** – מחלוקת

רמב״ם: הוא מקום שיש בו אילנות מרוחקות עד יהיו עשרה מהם ביותר מבית סאה. (רמב״ם)

ר״ש: הוא שדה לבן. (ר״ש)

» לשיטת הרמב״ם, **אם יהיו האילנות קרובות זו מזו – לכו״ע מותר להרביצם**, כיון שאינה עבודה. (רמב״ם)

הכריע הרמב״ם – כר׳ שמעון. (כסף משנה פ״א ה״ח)

❑ **למרס באורז בשביעית** – ממרסין באורז בשביעית. (משנה)

» **האם מותר גם לכסח** – מחלוקת

לת״ק: מותר.

לר״ש אומר: אבל אין מכסחין. (משנה)

» ותניא בפ״ק דמו״ק (ו:) מרביצין שדה לבן ערב שביעית כדי שיצאו ירקות בשביעית ולא עוד אלא שמרביצין בשביעית כדי שיצאו למוצאי שביעית. (ר״ש)

להלכה:

הכריע הרמב״ם בפירוש המשניות – אין הלכה כר׳ אליעזר בן יעקב. והלכה כר׳ שמעון שאוסר כסוח האורז.

ובמשנה תורה [פ״ד הי״ח] פוסק: הדלועין שקיימן לזרע אם הוקשו לפני ר״ה ונפסלו מלאכול אדם מותר לקיימן בשביעית שהן מפירות ששית, ואם לאו - אסורין כספיחי שביעית.

וכן הירקות כולן שהוקשו לפני ר״ה מותר לקיימן בשביעית ואם היו רכים אסור לקיימן משום ספיחים.

הטעם: מפני מראית העין, שמתוך שהם רכים יבואו לומר שנזרעו בשביעית. (כסף משנה שם)

אין מחייבין אותו לשרש את הלוף, אלא מניחו בארץ כמות שהוא, אם צמח למוצאי שביעית מותר, ואין מחייבין אותו לשרש את הקנדס אלא גוזז בעלין, ואם צמח למוצאי שביעית מותר.

עוד פסק [בפ״א ה״ח] כר׳ שמעון לגבי הרבצת שדה לבן: משקין בית השלחין בשביעית והיא שדה הזריעה שצמאה ביותר, וכן שדה האילנות אם היו מרוחקין זה מזה יתר מעשר לבית סאה מושכין את המים מאילן לאילן. אבל לא ישקו את כל השדה. ואם היו מקורבין זה לזה עשר לבית סאה משקין כל השדה בשבילן. **וכן עפר הלבן מרביצין אותו במים בשביעית בשביל האילנות שלא יפסדו.** [והחזו״א סי׳ טז ס״ק ג׳ ד״ה והר״ש - חושש לגירסת הר״ש והתוס׳ שלגירסתם יוצא שבשביעית יש מחלוקת אם מרביצין, וא״כ הואיל והלכה כראב״י במועד גם בשביעית יש לפסוק כמותו, ומותר במטע אילנות שבבית הבעל שאילנותיו פזורים בכדי עשר לבית סאה להשקות רק בהמשכה מאילן לאילן ורק בשדה בית השלחין מותר להשקות את כל השדה].

עוד הוסיף [בפ״א הט״ו] לפסוק: דמותר למרס באורז בשביעית לערב עפר עם מים, אבל לא יכסח.

פרק ג'

הוצאת זבלים לשדה בשביעית – ממתי מותר להוציא

משנה א'

מאימתי מוציאין זבלים לאשפתות – משיפסקו עובדי עבודה דברי רבי מאיר. רבי יהודה אומר: משייבש המתוק. רבי יוסי אומר: משיקשור.

ביאור המשנה:

מאימתי מוציאין זבלים לאשפתות – מחלוקת

רבי מאיר: משיפסקו עובדי עבודה. (משנה)

» ונחלקו בירושלמי (הל' א) - אם מותר לעשות אשפה על פתח חצרו עד שלא פסקו עובדי עבודה. (ר"ש)

רבי יהודה: אומר משייבש המתוק. (משנה)

» **בביאור משיבש המתוק** – מחלוקת

ר"ש: הוא הזבל שמבשל וממתק את הפירות, ובירושלמי (שם) אמרינן משיבש המתוק פקוע, אמר רבי מנא ההן פקועה דבקעתא כלומר ביקוע השדות ובערוך פירש בשם הר' דניאל כמו פקועות שדה. (ר"ש)

רמב"ם: הוא הצמח הנקרא בערבי חנט"ל ובלע"ז קולק"ו ינטיד"א, שבזמן ההוא שמתייבש אין מזבלין הארץ לעבודה. ונקראו הפקועות מתיק מפני שהוא מר, וכמו שקורין לסומא סגי נהור.

רבי יוסי: אומר משיקשור. (משנה)

» בביאור משיקשר – מפרש בירושלמי (שם) משיעשה קשרים קשרים. ואמר ר' חוניא מכיון שנקשר בו קשר העליון מיד הוא יבש. (ר"ש)

» ואיתא שם בירושלמי - שקרובים להיות דבריהם שוים. (ר"ש)

להלכה:

הכריע הרמב"ם בפירוש המשניות - דהלכה כר' יוסי.

ובמשנה תורה [פ"ב ה"א] פוסק: לא יוציא אדם זבלים מחצירו ויתן בתוך שדהו בשביעית מפני שנראה כמזבל שדהו שתהיה יפה לזריעה, ואם הוציא והעמיד ממנו אשפה מותר, ולא יעשה אשפה בתוך שדהו עד שיעבור זמן שמזבלין בו לעבודת הארץ **והוא משיקשור המתוק**.

הוצאת זבלים לשדה בשביעית – כמה מותר להוציא

משנה ב׳

עד כמה מזבלין? עד שלש שלש אשפתות, לבית סאה של עשר עשר משפלות של לתך לתך. מוסיפין על המשפלות, ואין מוסיפין על האשפתות. רבי שמעון אומר: אף על האשפתות.

ביאור המשנה:

עד כמה מזבלין – עד שלש שלש אשפתות לבית סאה של עשר עשר משפלות של לתך לתך. (משנה)

» בגדר לתך לתך - כל משפלת מחזקת לתך דהיינו חצי כור וזהו משוי של חמור. (ר״ש)

❑ **הוספת זבל יותר מג׳ אשפות לבית סאה:**

• **על המשפלות** [קופות גדולות שמוציאין בהם זבלים] – מוסיפין על המשפלות. (משנה)

• **על האשפתות** – מחלוקת

ת״ק : אין מוסיפין על האשפתות. (משנה)

הטעם : משום דמחזי כמזבל שדהו. (ר״ש)

רבי שמעון אומר : אף על האשפתות. (משנה)

הטעם : דכיון דאשפה היא שהזבל צבור לא מיחזי כמזבל. (ר״ש)

להלכה:

הכריע הרמב״ם בפירוש המשניות – ואין הלכה כר׳ שמעון.

ובמשנה תורה [פ״ב ה״א] פסק : ולא יעשה אשפה פחותה ממאה וחמשים סאה של זבל כדי שתהיה ניכרת שהיא אשפה, ואם ירצה להוסיף – מוסיף, היה לו דבר מועט – מוסיף עליו והולך, ולא יעשה בכל בית סאה יתר משלש אשפתות [וכת״ק].

ולגבי משפלות פסק במשנה תורה [פ״ב ה״ב] : והרוצה לעשות כל שדהו שלש שלש אשפתות לתוך בית סאה עושה, והרוצה לעשות זבלו אוצר עושה.

עשיית כל שדהו אשפתות או עשיית זבלו אוצר

משנה ג׳

עושה אדם את שדהו שלש שלש אשפתות לבית סאה, יתר מכאן מחציב דברי רבי שמעון. וחכמים אוסרין עד שיעמיק שלשה או עד שיגביה שלשה. עושה אדם את זבלו אוצר. רבי מאיר אוסר עד שיעמיק שלשה או עד שיגביה שלשה. היה לו דבר מועט - מוסיף עליו והולך. רבי אלעזר בן עזריה: אוסר עד שיעמיק שלשה, או עד שיגביה שלשה, או עד שיתן על הסלע.

ביאור המשנה:

❑ **עשיית כל שדהו אשפתות - האם צריך להעמיק ג׳ או להגביה ג׳** – מחלוקת

ר׳ שמעון : אין צריך, ועושה אדם את שדהו שלש שלש אשפתות לבית סאה יתר מכאן מחציב.

וחכמים : אוסרין עד שיעמיק שלשה או עד שיגביה שלשה. (משנה)

הטעם : כדי שיוכר שאין רצונו הכשרת השדה אלא אסיפת הזבל. (רמב״ם)

להלכה:

הכריע הרמב״ם בפירוש המשניות – דהלכה כחכמים.

ובמשנה תורה [פ״ב ה״ג] פוסק: היה מעמיד הזבל על הסלע או שהעמיק בארץ ג׳ טפחים והערים הזבל, או שבנה על הארץ גובה ג׳ והעמיד עליו הזבל – אינו צריך שיעור אפילו עשה כן כמה אשפתות לתוך בית סאה בין גדולות בין קטנות מותר, שהרי הדבר ניכר שאינן לעבודת הארץ אלא לכניסת הזבל.

❑ **בעשיית זבלו אוצר - האם צריך להעמיק ג׳ או להגביה ג׳** – מחלוקת

ת״ק: עושה אדם את זבלו אוצר. (משנה)

» דהיינו ל׳ משפלות או אפילו ק׳ משפלות במקום אחד – מותר. (ר״ש)

רבי מאיר: אוסר עד שיעמיק שלשה או עד שיגביה שלשה. (משנה)

» משמע בירושלמי - דבעושה יותר מכשיעור, דהיינו יותר משלשים משפלות. אבל בכשיעור בג׳ מקומות – מותר, במקום אחד לא כל שכן. (ר״ש)

להלכה:

הכריע הרמב״ם בפירוש המשניות – דאין הלכה כר׳ מאיר.
ובמשנה תורה [פ״ב ה״א וה״ב] פסק: ולא יעשה אשפה פחותה ממאה וחמשים סאה של זבל כדי שתהיה ניכרת שהיא אשפה ואם ירצה להוסיף מוסיף... והרוצה לעשות זבלו אוצר עושה.

❑ **היה לו דבר מועט** – מחלוקת

לת״ק: מוסיף עליו והולך. (משנה)

» **בביאור היכן ״היה לו דבר מועט״** – ב׳ הסברים בירושלמי:

א. שהיה לו דבר מועט ״בתוך שדהו״ בערב שביעית, הרי זה מוסיף עליו והולך.

ב. כשהיה לו דבר מועט ״בתוך ביתו״ בשביעית ומבקש להוציאו לתוך שדהו בשביעית. (ר״ש)

» צידד הכסף משנה לדעת הרמב״ם – ש״כשנותן על הסלע״ – **אף לדעת ת״ק צריך להגביה שלשה טפחים**. (כסף משנה פ״ב ה״ג)

רבי אלעזר בן עזריה: אוסר עד שיעמיק שלשה או עד שיגביה שלשה או עד שיתן על הסלע. (משנה)

הטעם: שמא יאמר הרואה אותן לעבודת הארץ נתכוין. (רמב״ם)

שהרואה אותו מוציא יחשדהו שלעבודת הארץ נתכוון, ולפיכך מצריך ר׳ אלעזר בן עזריה שיוציא עשר משפלות כאחת כדי שיוכר שהוא עושה אשפה. (רמב״ם)

» כדין הסלע, ה״ה אם היה לו שם אבנים או צרורות או סיד או גפסיס מותר. (ר״ש)

להלכה:

הכריע הרמב״ם בפירוש המשניות – דאין הלכה כר׳ אלעזר בן עזריה.
ובמשנה תורה [פ״ב ה״א] פסק: היה לו דבר מועט – מוסיף עליו והולך, ולא יעשה בכל בית סאה יתר משלש אשפתות.

» ומזה שהרמב״ם אינו מפרש, שמע מינה שפסק לקולא שאפילו לא היה לו דבר מועט מלפני שביעית מותר להתחיל להערים ערימה בתוך השדה וימשיך אח״כ להגדילה עד עשר משפלות ואם כן צריך לומר שמה שפסק הרמב״ם פ״ב ה״א שלא יעשה אשפה פחותה מעשר משפלות כוונתו אם אינו חושב להוסיף (חזו״א סי׳ יח ס״ק ח)

והוסיף בהמשך [פ״ב ה״ג] לפסוק: היה מעמיד הזבל על הסלע, או שהעמיק בארץ שלשה טפחים והערים הזבל או שבנה על הארץ גובה שלשה טפחים והעמיד עליו הזבל – אינו צריך שיעור, אפילו עשה כן כמה אשפתות לתוך בית סאה בין גדולות בין קטנות מותר שהרי הדבר ניכר שאינן לעבודת הארץ אלא לכניסת הזבל.

» **והכסף משנה מבאר ברמב"ם שגם כשנותן על הסלע צריך להגביה שלשה טפחים.**
(כסף משנה ה"ג) [אלא ששואל עליו התוס' יו"ט שמלשון הרמב"ם משמע שכשמעמיד על הסלע לא צריך שלשה טפחים, וכתב דאולי טעות סופר הוא וצריך לגרוס "לא בעי"].

עשיית דיר של בהמות בשדה כשהדבר גורם לזיבול השדה

משנה ד'

המדייר את שדהו, עושה סהר לבית סאתים, עוקר שלש רוחות ומניח את האמצעית, נמצא מדייר בית ארבעה סאין. רשב"ג אומר: בית שמנת סאין, היתה כל שדהו בית ארבעת סאין משייר ממנה מקצת, מפני מראית העין, ומוציא מן הסהר ונותן לתוך שדהו כדרך המזבלין.

ביאור המשנה:

כמה הוא השיעור המותר לדייר את שדהו:

☜ **כשהשדה גדולה יותר מד' סאין** – מחלוקת

לת"ק: עושה סהר לבית סאתים עוקר שלש רוחות ומניח את האמצעית, **נמצא מדייר בית ארבעה סאין.** (משנה)

» כלומר, דמדייר את שדהו, עושה בה דיר כדי לזבל שדהו. וסהר, הוא המקום שהצאן נקבצין בו. אמר שהרוצה לזבל שדהו בשנה שביעית מקיף מקום שיעור בית סאתים ומכניס בו את הצאן והרי הם מטילין בו זבלם, וכשמתמלא זבל מסיר שלש דפנות ומשאיר הרביעית, ומחזיר שלש הדפנות מרוח שניה, ונמצא סהר בת סאתים גם מרוח שניה, נמצא מדייר בית ארבעת סאין, וכותל אחד מכותלי הסהר משותף לסהר הראשון ששיעורו בית סאתים ולסהר השני שעשה מרוח שניה והיא רוח אמצעית שהזכיר. (רמב"ם)

» והיינו דשרי לדייר בית ארבע סאין קודם שיעשה ממנו אשפתות בשדה, אבל טפי – לא, שלא יאמרו לדייר שדהו מתכוין. (ר"ש)

» בכל עושין סהרין [במחצלאות] ובקש ובאבנים אפי' שלשה חבלים זה למעלה מזה וזה למעלה מזה. (ר"ש)

רשב"ג אומר: בית שמנת סאין. (משנה)

» **בביאור דעת רשב"ג** – מחלוקת

רמב"ם: רשב"ג מתיר לדייר בית שמונת סאין מלבד הסהר הראשון [דהיינו שלאחר שנתמלא הסהר הראשון עושה בזה אחר זה ד' סהרים מד' רוחותיו, ונמצא מדייר **סך הכל בית עשרה סאין**.

ר"ש: רשב"ג מתיר לדייר **סך הכל בית שמונת סאין** קודם שיאסוף את הזבל ויניחנו באשפה.

❑ **בביאור כוונת המדייר שדהו:**

ברמב"ם בפי' המשניות כתב "שמדייר את שדהו, עושה בה דיר כדי לזבל שדהו" – כלומר כוונתו לזבל שדהו.

אולם ברדב"ז [פ"ב ה"ה] פירש הרמב"ם "העושה דיר בתוך שדהו – דמשמע שאין כוונתו אלא לעשות דיר בתוך שדהו" – כלומר שאין כוונתו לזבל השדה.

להלכה:

הכריע הרמב"ם בפירוש המשניות – כת"ק, ואין הלכה כרבן שמעון בן גמליאל.

ובמשנה תורה [פ״ב ה״ד] פוסק: והעושה דיר בתוך שדהו בשביעית לא יעשהו יתר על בית סאתים ויכניס הצאן לתוכו וכשיזבלו את כל הדיר מניח דופן אחד מרפני הדיר ועושה דיר אחר בצדו נמצא מזבל בתוך שדהו בית ארבעת סאין.

☜ **היתה כל שדהו בית ארבעת סאין** – משייר ממנה מקצת מפני מראית העין ומוציא מן הסהר ונותן לתוך שדהו כדרך המזבלין [שהם ג׳ אשפתות לבית סאה]. (משנה)

» ומה שת״ק התיר לעיל ד׳ סאין היינו בשדה גדולה ה׳ סאין ומעלה, וכן כל מה שרשב״ג שרי עד ח׳ סאין - כל זה בשדה גדולה שעדיין נשארה ממנו הרבה שלא נדיירה. (ר״ש)

להלכה:

הרמב״ם [פ״ב ה״ה] פוסק: היתה כל שדהו בית ארבעת סאין - משייר ממנה מקצת מפני מראית העין, כדי שידעו הכל שהצאן הטילו בה ונדיירה, ולא יאמרו זיבל זה כל שדהו בשביעית.

» ולפי מה שפירש בפיהמ״ש צריך לומר שידעו שלא הוא זיבל בידיו את השדה שהרי התיר שם להכניס את הצאן לשדה על מנת שיזבלו אותה.

❑ **היתר הוצאת זבל הצאן מן הסהר אל השדה שאינה מדויירת כדרך מכניסי זבל**

הרמב״ם במשנה תורה [פ״ב ה״ד] פוסק: ״**מותר לאדם להוציא זבל מן הסהר של צאן ונותן לתוך שדהו כדרך כל מכניסי זבל**״. [שיעשה מהם שלש אשפתות של עשר עשר לתך].

ואח״כ כתב: ״והעושה דיר בתוך שדהו בשביעית לא יעשהו יתר על בית סאתים ויכניס הצאן לתוכו וכשיזבלו את כל הדיר מניח דופן אחד מרפני הדיר ועושה דיר אחר בצדו נמצא מזבל בתוך שדהו בית ארבעת סאין״.

» **והקשה עליו הראב״ד**: עיקם עלינו הרמב״ם את הדרך ובלבל לשון משנתנו, ונתן את הראשון אחרון, כי לשון המשנה המדייר את שדהו עושה סהר לבית סאתים ועוקר שלש רוחות ומניח את האמצעית ונמצא מדייר בית ארבעת סאין וכו׳ ומוציא מן הסהר לתוך שדהו כדרך המזבלין, והקשו בגמרא אנן תנינן שדה שניטייבה או נדיירה וכו׳ - אלמא אסור לדייר, והכא את אמרת מותר? - א״ר יונה מתניתין ברוצה להעמיד צאן בתוך שדהו - ופירושו לא לזבל, אלא להעמיד שם צאנו לחלוב ולגזוז, עושה מחיצות לסהר וכו׳ וכשיתמלא זבל מוציאו לשדה כדרך המזבלין?.

והכסף משנה תירץ: די״ל, שרבינו מפרש כאן שמה ששנינו ומוציא מן הסהר ונותן לתוך שדהו **מילתא באפי נפשה היא דאשמעינן שמותר להוציא זבל מהסהר ולתת בתוך שדהו, בין שהיה הסהר בתוך שדהו או בתוך שדה חבירו, וכדרך ששנה ברישא עושה אדם שדהו ג׳ ג׳ אשפתות לבית סאה דהתם אייריי במוציא הזבל מהחצר והכא אייריי במוציא מהסהר,** ואשמעינן דחצר וסהר שוים הן ולהורות לנו שאינו מקושר ומוציא מן הסהר וכו׳ עם המדייר שדהו וכו׳ דלא נימא דוקא בהאי גוונא שעוקר שלש רוחות וכו׳ הוא שמוציא מהסהר ונותן לתוך שדהו אבל בגוונא אחרינא אינו מוציא מהסהר ונותן לתוך שדהו, ולהזהר מזה הקדים רבינו מוציא מן הסהר, ואין בדבר עיקום ולא בילבול. (כסף משנה שם ה״ד)

והרדב״ז תירץ: שנתן רבינו את האחרון ראשון לסמוך הענין למה שלמעלה ממנו דהיינו שלש אשפתות לבית סאה וכו׳ **דלא תימא כדרך המזבלין בשאר שנים אלא כדרך שמזבלין בשנה שביעית** ואין כאן לא עקום ולא בלבול שכן דרכו לעולם כדי לקצר הדרך למבין. (רדב״ז שם ה״ד)

עשיית מחצבה בשדהו לנטילת אבנים לבנייה

משנה ה'

לא יפתח אדם מחצב בתחלה לתוך שדהו עד שיהיו בו שלש מורביות, שהם שלש על שלש על רום שלש, שיעורן עשרים ושבעה אבנים.

ביאור המשנה:

אסור לאדם לפתוח מחצב בתחלה לתוך שדהו, עד שיהיו בו כמות אבנים לחציבה של שלש מורביות, שהם שלש על שלש על רום שלש - שיעורן עשרים ושבעה אבנים. (משנה)

הטעם שלא יפתח:

א. שלא יאמרו לתקן שדהו הוא מכוין להיות ראוי שדהו לזורעה בשביעית. (ר"ש ורמב"ם)

ב. שכשחופר לגלות המחצב יאמרו עודר כדי לזרוע אבל בשיש מקום מגולה שראוי לחצוב כל כך אבנים מידע ידעי דלצורך אבני בנין עביד. (ר"ש)

» **בביאור גודל האבנים "עד שיהיו בו ג' מורביות, שהם ג' על ג' על רום ג'" [נפק"מ כמה הסך הכולל של האבנים בג' השורות]** – מחלוקת

ר"ש בפי' ראשון [ומשמעות הרמב"ם במשנה תורה]: גודל כל רבן הוא אמה על אמה בגובה אמה. ונמצא שבכל שורה יש כ"ז אבנים, וממילא בג' שורות יחד יש פ"א אבנים.

ר"ש בפי' השני [וזהו עיקר שיטתו]: כל שורה של אבנם שיעורה הוא ג' אמות אורך, על ג' אמות רוחב, בגובה ג' אמות (כ"ז אמה מרובעות), ונמצא שבכל שורה יש ט' אבנים שגודל כל אבן הוא אמה על אמה בגובה ג' אמות. וממילא בג' שורות – יש כ"ז אבנים. (ר"ש)

» **האם צריך לחצוב בפועל או שמספיק שנכר שהוא מחצב** – מחלוקת

רמב"ם ור"ש בשם יש מפרשים: דלא יפתח אדם מחצב לכתחלה אלא אם יש בו במה שחצב ממנו קודם שביעית כ"ז אבנים, דאילו פחות מיכן חשיב השתא כחוצב בתחלה. (משמעות הרמב"ם ור"ש)

ר"ש עצמו: חולק, ואפילו לא חצב בפועל, אלא רק יש בו מן הפתוח ומגולה כדי לחצוב ממנו ג' מורביות. (ר"ש)

» ופעמים שהצור מכוסה בארץ ואין ניכר על פני השדה עד שחופרין ומגלין אותו וזהו לשון פתיחה, ויש שמגולה מקצתו **וכשלא התחיל לפותחו מערב שביעית ובא לפותחו בתחלה בשביעית אסור לפותחו** [לכו"ע]. (ר"ש)

» **אם התחיל מערב שביעית לחצוב בשדה – מותר להמשיך וליטול את כולם בשביעית**, אף אם לא התקיימו התנאים דלעיל. (ר"ש במשנה ו')

» **כמה חצב מערב שביעית** – הר"ש והרמב"ם נחלקים לשיטתם

לר"ש: אפילו אם לא חצב בפועל כמות של כ"ז אבנים, אלא אפילו רק מעט.

לרמב"ם: דווקא אם התחיל לחצוב ממנו לפני שביעית והוציא ממנו עשרים ושבע אבנים – הרי זה מותר לחצוב ממנו בשביעית. (רמב"ם)

» אם לוקח האבנים **ממחצב שבשדה חבירו** – יכול ליטלן בכל ענין, ומה שרוצה יטול. (ר"ש במשנה ו')

» **אם מתכוין לעשות תיקון לשדה בחציבתו** – מחלוקת

ר"ש בשם איכא דשרי בתוספתא: **שאפילו מתכוין לעשות שדה לצורך מוצאי שביעית מותר,** ולא חיישינן למיחזי כמתקן לצורך שביעית כיון דאיכא שיעור מרובה כל כך לא חשו למראית העין משום דמאן דחזי קאמר לצורך אבנים לבנין קא עביד. (ר"ש)

רמב"ם: כל זה אם לא נתכוון לתקן שדהו, **אבל אם נתכוון לתקן שדהו אסור**. (רמב"ם)

להלכה:
הרמב״ם [פ״ב ה״ו] פסק: לא יפתח אדם מחצב בתחלה לתוך שדהו בשביעית, שמא יאמרו לתקן שדהו נתכוון שיסיר ממנה הסלע.
ואם התחיל מקודם שביעית ופצל ממנה שבע ועשרים אבנים ברבוע ג׳ על ג׳ על רום ג׳ כל אבן מהן אמה על אמה ברום אמה, או גדולות מזו – הרי זה מותר לנקר ממנו בשביעית כל מה שירצה.

חורדת גדר של שדה בשביעית

משנה ו׳

גדר שיש בו עשרה אבנים של משאוי שנים שנים – הרי אלו ינטלו שיעור גדר עשרה טפחים, פחות מיכן מחצב וגוממו עד פחות מהארץ טפח. בד"א מתוך שלו, אבל מתוך של חברו מה שהוא רוצה יטול. בד"א בזמן שלא התחיל בו מערב שביעית, אבל אם התחיל בו מערב שביעית – מה שהוא רוצה נוטל.

ביאור המשנה:
גדר שיש בו עשרה אבנים של משאוי שנים שנים – הרי אלו ינטלו שיעור גדר עשרה טפחים. (משנה)
» **גדר משוי שנים שנים** – שיש באחת משוי ב׳ בני אדם. (ר״ש)
» והרי אלו ינטלו כולן ואפי׳ הקטנות, דאילו גדולות אפי׳ אחד, ואפי׳ מונחת בארץ, ואפי׳ ג׳ ניטלת על הכתף. (ר״ש)
פחות מיכן – מחצב וגוממו עד פחות מהארץ טפח. (משנה)
הטעם: כדי שלא יהא ראוי לזריעה. (ר״ש)

❑ בד״א מתוך שלו, **אבל מתוך של חברו מה שהוא רוצה יטול**. (משנה)

❑ בד״א בזמן שלא התחיל בו מערב שביעית, **אבל אם התחיל בו מערב שביעית** – מה שהוא רוצה נוטל. (משנה)
הטעם: דלא מיחזי כמתקן שדה כיון דלאו דידיה הוא ואפילו בשלו נמי לא מיחזי כמתקן כיון דהתחיל מערב שביעית. (ר״ש)

להלכה:
הרמב״ם [פ״ב ה״ז] פסק: גדר של אבנים שיש בגבהו י׳ טפחים או יתר ורצה ליטול כל אבניו - אם היו בו י׳ אבנים או יתר כל אחת מהן משוי שנים או גדולות מזו – הרי זה נוטל, שהרואה יודע שלצורך האבנים הוא נוטל.
היה פחות מי׳, או שהיו פחות מי׳ אבנים, או שהיו אבניו קטנות ממשוי שנים – נוטל עד שיניח טפח סמוך לארץ.
והוסיף אח״כ [שם ה״ח]: בד״א בשנתכוון לתקן שדהו, או שהתחיל ליטול בשביעית. אבל אם לא נתכוון לתקן שדהו, או שהתחיל מקודם שביעית – נוטל בשביעית כל מה שירצה מכל מקום וגומם עד לארץ, וכן אם היה נוטל משדה חבירו אף על פי שהוא קבלן גומם עד לארץ.
» **הקשה הרדב״ז** - שעדיין צריך טעם דהא איכא משום מראית העין?
ותירץ: די״ל דהכא במאי עסקינן, בשיש לו בניין ובניינו מוכיח עליו, **אבל אם אין לו בנין – אפי׳ אין מתכוון לתקן את השדה אסור**, שהרואה אומר מתקן את שדהו בשביעית ויגיד עליו רעו שאם התחיל בו מערב שביעית דאיכא גלוי מילתא שאינו מכוין מלאכתו בשביעית אבל כל היכא דליכא שום גילוי אסור. (רדב״ז)

אבנים שנתרפו מאחיזתן מעט מהקרקע ע״י חרישה בקרקע [או שיש בכח חרישה עתידית לחרפותן]

משנה ז׳

אבנים שזעזעתן המחרישה או שהיו מכוסות ונתגלו - אם יש בהם שתים של משאוי שנים שנים - הרי אלו ינטלו. המסקל את שדהו - נוטל את העליונות ומניח את הנוגעות בארץ. וכן גרגר של צרורות או גל של אבנים - נוטל את העליונות ומניח את הנוגעות בארץ. אם יש תחתיהן סלע או קש - הרי אלו ינטלו.

ביאור המשנה:

אבנים שזעזעתן המחרישה, או שהיו מכוסות ונתגלו - אם יש בהם שתים של משאוי שנים שנים – הרי אלו ינטלו. (משנה)

» וינטלו כולן אגב אותן שנים דלא מיחזי כמתקן שדה. (ר״ש)

» **ואפילו לא זעזעתן המחרישה בפועל, אלא עתידה לזעזעתן כשיחרשו את השדה בעתיד** – ג״כ מותר לנוטלן. (ר״ש ע״פ הירושלמי)

להלכה:

הרמב״ם [פ״ב ה״ט] פוסק: אבנים שראויות שתזעזע אותן המחרישה, או שהיו מכוסות ונתגלו, אם יש בהן שתים של משוי שנים שנים – הרי זה מותר ליטול אותן.

» ולא יטול רק אותם שתי אבנים בלבד, אלא מותר ליטול הכל אגב אותם שתי האבנים. (רדב״ז)

היו קטנות מזה – לא ינטלו. (רמב״ם)

❑ **המסקל את שדהו** – נוטל את העליונות ומניח את הנוגעות בארץ. (משנה)

» ודווקא כשכוונתו להשתמש בהן לבנין, אולם אם כוונתו גם לתקן את השדה – אסור ליטול אף את העליונות. (רדב״ז פ״ב ה״י)

❑ **וכן גרגר של צרורות** [ערימה של אבנים קטנות], **או גל של אבנים** [ערימה של אבנים גדולות] – נוטל את העליונות ומניח את הנוגעות בארץ. (משנה)

אם יש תחתיהן סלע או קש – הרי אלו ינטלו. (משנה)

הטעם: דלא מיחזי כמתקן כיון דאין כל המקום ראוי לזריעה. (ר״ש)

להלכה:

הרמב״ם [פ״ב ה״י] פסק: המסקל שדהו בשביעית מפני שהוא צריך לאבנים – נוטל את העליונות ומניח את הנוגעות בארץ.

» טעם ההיתר לרמב״ם הוא מפני שהוא צריך לאבנים.

ואף על פי שאינו מתכוין לתקן את השדה אלא שהוא צריך לאבנים – אינו נוטל אלא העליונות.

אך אם הוא מכוין לתקן את השדה – בכל גוונא אסור. (רדב״ז)

וכן אם היה לו בשדהו גרגר של צרורות, או גל של אבנים – נוטל את העליונות ומניח את הנוגעות בארץ.

ואם יש תחתיהן סלע או קש – יטול את כולן. (רמב״ם שם)

בניית מדרגות על פי הגאיות [חשש מראית עין]

משנה ח׳

אין בונין מדרגות על פי הגאיות ערב שביעית משפסקו הגשמים, מפני שהוא מתקנן לשביעית. אבל בונה הוא בשביעית משפסקו גשמים, מפני שהוא מתקנן למוצאי שביעית. ולא יסמוך בעפר, אבל עושה הוא חייץ. כל אבן שהוא יכול לפשוט את ידו וליטלה – הרי זו תנטל.

ביאור המשנה:

☜ **ערב השביעית** – אין בונין מדרגות על פי הגאיות ערב שביעית משפסקו הגשמים. (משנה)
הטעם: מפני שהוא מתקנן לשביעית. (משנה)
דנראה כמתקן להשקות בהן שדותיו בשביעית. (ר״ש)

☜ **בשביעית** – אבל בונה הוא בשביעית משפסקו גשמים. (משנה)
הטעם: מפני שהוא מתקנן למוצאי שביעית. (משנה)

❑ **ולא יסמוך בעפר. אבל עושה הוא חייץ.** (משנה)

» **בביאור הדברים נחלקו בזה הראשונים**

ר״ש: גורס ולא ״יסבוך״ בעפר – והיינו, אם בא להיות סובך מקום יציאת המים באבנים לא יתן עפר וטיט בין האבנים משום דמיחזי טפי שמתכוין להשקות מהן שדותיו. יסבוך מלשון נאחז בסבך בקרניו. (ר״ש)

שרבינו שמשון פירש: לא יתן עפר וטיט בין האבנים משום דמיחזי טפי שמתכוין להשקות מהם שדותיו.

אבל עושה חייץ של אבנים סדורות זו על גב זו - כגון גדר בלא עפר וטיט. (רדב״ז)

רמב״ם: לא יסמוך בעפר, לא יתן העפר לאותו הגיא כדי שישוה פניו. (רמב״ם)

שהרמב״ם פירש: סיפא דקתני ולא יסמוך בעפר וכו׳ מלתא באנפי נפשה היא כלומר ואם לא רצה לעשות מדרגות לגאיות אלא שרוצה להשוות הקרקע לא ימלא אותו בעפר ואם לא רצה למלאתו אלא לתקנו לא יתקן בעפר מפני שמתקן את הארץ.

אבל עושה חייץ - היינו גדר בבנין אבנים כשאר הבנינים, ולא מיחזי כמתקן את הארץ. (רדב״ז)

הראב״ד פירש: על המדרגה שעל שפת הגיא הוא מדבר כשבונה אותה בשביעית, לא יעשנה בעפר מפני שמכשירה לזריעה.

אבל עושה הוא חייץ – פירוש באבנים [וחייץ אין הכוונה גדר לפי׳ זה]. (ראב״ד בהשגה)

שהעפר מכשירה לזריעה כמו שמכשירה לזריעה על ידי העפר כך הוא מכשירה על ידי חייץ. (רדב״ז)

וכל אבן שהוא יכול לפשוט את ידו וליטלה – הרי זו תנטל. (משנה)

» **בביאור ״כל אבן שהוא יכול לפשוט ידו וליטלה״** – נחלקו הראשונים

הר״ש פירש: כל אבן שבשדהו אפילו קטנה אם הוא יכול לפשוט ידו וליטלה ולבנות בה גדר של אבנים כגון שסמוכים לגדר - הרי זה תנטל, שהגדר מוכיח עליו דלבנות הגדר נוטלה ולא לתקן השדה לזריעה. (ר״ש, ובכסף משנה)

הרמב״ם פירש: האבנים שיהיו קרובים לפי הגאיות כדי שיוכל להושיט ידו ולקחתם מותר לו לקחתם, ומה שלא אפשר לקחתם עד שירד בגיא אינו מותר לו לקחתם מפני שכשנראה אותו יורד או ישלשל עצמו לקחת אותם נאמר שהוא לתקן שדהו נתכוון. (כסף משנה)

הראב"ד פירש: כל אבן שהוא יכול לפשוט כשעומד בר"ה וליטול אותה מתוך שדה חבירו תנטל ואין כאן משום גזל, ובונין בה. אבל מתוך שדהו – לא, מפני שהוא רוצה בקיומו דמנכש ויהיב עשבא עליהון. (ראב"ד פ"ב הי"א בהשגה, ובכסף משנה)

» **לקיחת אבנים "מתוך שדהו"** – מחלוקת
ראב"ד: אסור לקחת מתוך שדהו, מפני שרוצה בקיומן דמנכש ויהיב עשבא עליהון.
רדב"ז ור"ש: חולקים, דודאי בכל גוונא אם יכול לפשוט ידו ליטול נוטל בין גדולות בין קטנות. (ראב"ד ורדב"ז)

» **אך מה שאינו יכול לקחת אותם אלא עד שירד לגיא** – אסור לקחתם. (רמב"ם)
הטעם: לפי שכשנראה אותו שהוצרך לרדת או לשלשל עצמו ולקחת אותם נאמר שלתקן שדהו נתכוון. (רמב"ם)

להלכה:

הרמב"ם [פ"ב הי"א] פסק: לא ימלא אדם גיא עפר או יתקננו בעפר מפני שמתקן את הארץ, אבל עושה הוא חייץ על פני הגיא, וכל אבן שיכול לפשוט את ידו וליטלה והוא עומד על שפת הגיא הרי זו תנטל.

» **הקשה הכסף משנה**: דיש לתמוה למה לא חילק רבינו בין ערב שביעית משפסקו גשמים לשביעית משפסקו גשמים כמו שחילקו במשנה. וצ"ע?
ותירץ הכסף משנה: דאפשר דהכי קאמר, לא יחזיר העפר לגאיות משום דהוי תיקון הקרקע, אבל עושה הוא חייץ שאף ע"פ שהוא שבח לגיא להיות מובדל משאר שדות מ"מ אינו תיקון הקרקע ממש. (כסף משנה)

והדין כן הוא אפילו בערב השביעית – כפי שפסק הרמב"ם בהמשך [פ"ג ה"י]: אין בונין מדרגות ע"פ הגאיות ערב שביעית משיפסקו הגשמים, מפני שהוא מתקנן לשביעית.

נטילת אבנים גדולות מאוד משדהו [המשך למשניות ח', ו', ז']

משנה ט'

אבני כתף באות מכל מקום, והקבלן מביא מכל מקום. ואלו הם אבני כתף - כל שאינה יכולה להנטל באחת יד דברי ר"מ. רבי יוסי אומר: אבני כתף כשמן כל שהן נטלות שתים שלש על הכתף.

ביאור המשנה:

אבני כתף באות מכל מקום - אפילו מתוך שלו.
והקבלן מביא מכל מקום - אפילו מתוך שלו. (משנה ע"פ הר"ש)
הטעם: דמידע ידעי דלבנין בעי להו ולא לתקן השדה. (ר"ש)

» **בביאור גדר קבלן** – מחלוקת
ר"ש בפי' ראשון: מלשון מקבלי קיבולת שדרכו לעשות בנינים בקיבולת, מביא מכל מקום ואפילו פחותות מאבני כתף, דאין כוונתו אלא לקבץ אבנים, ואפי' מביא משדות שלו שרי דאי משדות אחרים אפי' אינו קבלן שרי.
ר"ש בשם יש מפרשים: קבלן שקיבל שדה באריסות, דלא חשיב האי שדה כשלו ונוטל ממנו אפילו קטנות אף על פי שהוא אריס בה. (ר"ש)

❑ **גדר גודל אבני כתף** – מחלוקת
לר"מ: אלו הם אבני כתף כל שאינה יכולה להנטל באחת יד.
רבי יוסי אומר: אבני כתף כשמן - כל שהן נטלות שתים שלש על הכתף. (משנה)

להלכה:
הכריע הרמב"ם – דהלכה כר' יוסי.
ובמשנה תורה [פ"ב הי"ב] פסק: **אבני כתף והם הנטלות ב' ג' על הכתף** – מותר להביאן מכל מקום בין משדה חבירו בין משדהו.
וכן הקבלן מביא מכל מקום [אפילו פחות מאבני כתף], ואפילו אבנים גדולות בין משדה שקבלה בין משדה שלא קבלה. (רמב"ם שם וראב"ד שם)

» **ואם הוא "קבלן בשדה"** – מחלוקת ראשונים
הראב"ד: אסור, דפי' "קבלן"- שקיבל לעשות את החייץ, ומשמע מדבריו שאם הוא קבלן בשדה – אסור, שהרי הוא מתכוין לתקן השדה. [וכפירוש השני בר"ש].
הרמב"ם: מותר, דמפרש "קבלן"- בסתם קבלן שהוא מקבל עליו את השדה, וטעמו שהוא מקבל לשנה זו ואפשר שלא יקבלנה לשנה אחרת – וממילא בכל סוגי הקבלנים לא מיחזי כמתקן את השדה, והוי כנוטל משל חבירו. [וכפירוש הראשון בר"ש]. (רמב"ם במשנה תורה, ראב"ד ורדב"ז וכסף משנה שם הי"ב)

דרך בניית גדר בינו לבין רשות הרבים בשביעית

משנה י'

הבונה גדר בינו ובין רשות הרבים - מותר להעמיק עד הסלע. מה יעשה בעפר? - צוברו ברשות הרבים ומתקנו דברי רבי יהושע. רבי עקיבא אומר: כדרך שאין מקלקלין ברשות הרבים לא יתקנו. מה יעשה בעפר? צוברו בתוך שדהו כדרך המזבלין. וכן החופר בור ושיח ומערה.

ביאור המשנה:

❑ **הבונה גדר בינו ובין רשות הרבים** – מותר להעמיק עד הסלע. (משנה)

» ולא חיישינן דילמא מימלך וזרע ליה אי נמי לא גזרינן אטו עודר בשדה. (ר"ש)

» ואמר בירושלמי (הל' ז) - אמר רבי יוחנן: לא שנו אלא בינו לבין רשות הרבים דלא עביד איניש דזרע סמוך לרשות הרבים וליכא למיגזר טפי מידי.
אבל בינו לבין חברו – אסור בשביעית.
אבל במועד – אפילו בינו לבין רשות הרבים אסור. (ר"ש)

❑ **מה יעשה בעפר?** – מחלוקת
לר' יהושע: צוברו ברשות הרבים ומתקנו.

» ויסיר הקלקול וישליך מה שליקט לים או לשדהו. (רמב"ם)

לרבי עקיבא: כדרך שאין מקלקלין ברשות הרבים לא יתקנו, מה יעשה בעפר צוברו בתוך שדהו כדרך המזבלין.

» **לענין סיקול** – ג"כ נחלקו בזה
לר' יהושע: מסקלין דרך רשות הרבים.
רבי עקיבא אומר כדרך שאין לו רשות לקלקל כך לא יסקל ואם סיקל יוציא לים או לנהר או למקום הטרשין מפני דרך הישר ומפני דרך הרבים ומפני העפר. (ר"ש)

להלכה:
הכריע הרמב"ם בפירוש המשניות – דהלכה כר' עקיבא.

ובמשנה תורה [פ״ב הי״ד] פסק: אסור לו לבנות גדר בשביעית בין שדהו לשדה חבירו, אבל בונה גדר בינו ובין ר״ה, ומותר להעמיק עד הסלע ומוציא את העפר וצוברו בתוך שדהו כדרך כל מעמידין זבל.
וכן אם חפר בור ושיח ומערה בשביעית – צובר העפר בתוך שדהו כדרך כל החופרים [כר״ע].

❑ **וכן החופר בור ושיח ומערה** – נחלקו בזה ר׳ יהושע ור״ע:

» **במה נחלקו** – מחלוקת
לר״ש: פליגי בשאר ימות השנה
דלרבי יהושע: צוברו ברשות הרבים ובלבד שיתקננו.
ולרבי עקיבא: אף על פי שדעתו לתקן אסור אלא צוברו ברשותו. (משנה ע״פ פי׳ ר״ש)
לרמב״ם במשנה תורה: נחלקו דווקא בשנת השביעית. ופסק כר״ע. (רמב״ם במשנה תורה פ״ב הי״ד)

❑ **בניית פירצה שהיא סוגה בעפר** – מחלוקת
לרמב״ם [פ״ב הי״ג]: פרצה שהיא סוגה בעפר אם אינה מכשלת את הרבים – אסור לבנותה, ואם היתה מכשלת את הרבים או שלא היתה סוגה בעפר אלא פתוחה לרשות הרבים – מותר לבנותה.
להראב״ד [שם בהשגה]: בשביעית בונה כדרכו. [ורק במועד מקרין את הפרצה].

פרק ד'

האופן המותר לפנות עצים אבנים ועשבים מתוך שדה [האסור משום תולדה דחרישה]

משנה א'

בראשונה היו אומרים מלקט אדם עצים ואבנים ועשבים מתוך שלו כדרך שהוא מלקט מתוך של חבירו - את הגס הגס. משרבו עוברי עבירה התקינו שיהא זה מלקט מתוך של זה, וזה מלקט מתוך של זה שלא בטובה, ואין צריך לומר שיקצץ להם מזונות.

ביאור המשנה:

בראשונה היו אומרים מלקט אדם עצים ואבנים ועשבים מתוך שלו, כדרך שהוא מלקט מתוך של חבירו, את הגס הגס [את הדברים הגדולים]. (משנה)

פי' עצים ועשבים כשמלקטין אותן מתוך השדה מיתקן לזריעה, כדתנן בפ' הבונה (קג.) התולש עולשין והמזרד זרדין אם לאכילה כגרוגרת אם לבהמה כמלא פי גדי אם לייפות את הקרקע כל שהוא. (ר"ש)

משרבו עוברי עבירה [שהיו מלקטים אף הדקים] **התקינו היתר רק בתנאי שיתקיימו ב' תנאים:**

א. שיהא זה מלקט מתוך של זה, וזה מלקט מתוך של זה.

ב. ושיהיה הדבר שלא בטובה, ואין צריך לומר שיקצץ להם מזונות. (משנה)

הטעם: דודאי לא אתי ללקט הדקין כיון דאין מחזיק לו טובה. (ר"ש)

» **גדר "שלא בטובה"** – בלי תגמולין, והוא שלא יאמר לחבירו לקט משדי ואני אלקט משדך, או אעשה לך צורך פלוני, או שעשה אתן טובה, וכל כיוצא בזה, וזה הוא בטובה. זכרהו שלא נצטרך לחזור על פירושו. ואין צריך לומר שיקצץ להם מזונות, הוא שיאמר לו לקט משדי ואתן לך סעודתך. (רמב"ם)

» **ואולם במשנה תורה הגדיר זאת באופן אחר: והוא שלא ילקט בטובה, שלא יאמר לו ראה כמה טוב עשיתי לך שהרי נקיתי שדך.** (רמב"ם במשנה תורה פ"א הט"ז)

» **אח"כ הוסיפו עוד תקנה:**

בירושלמי (הל' א') מובא שאח"כ נחשדו להיות מלקטין בטובה, והן אומרים שלא בטובה לקטנו.

לכך התקינו שיהיו מביאין מן הקרוב ומן המצוי [ההפקר]. (ר"ש)

להלכה:

הרמב"ם [פ"א הט"ז] פסק: בראשונה היו אומרים מלקט אדם עצים ואבנים ועשבים מתוך שדהו, והוא שיטול הגס הגס כדי שלא יתכוין לנקות הארץ, אבל משדה חבירו נוטל בין דק בין גס, משרבו עוברי עבירה שמתכוונין לנקות ואומרין הגס הגס אנו נוטלין, אסרו ליטול אדם משדהו אלא מתוך שדה חבירו.

והוא שלא ילקט בטובה, שלא יאמר לו ראה כמה טוב עשיתי לך שהרי נקיתי שדך.

» **קשה**, היש לך טובה גדולה מזו שראובן מלקט בשדה שמעון ושמעון מלקט בשדה ראובן ונמצאו שדותיהן מתוקנים?

וי"ל, **שלא התירו דבר זה אלא בשני תנאים שלא ילקטו אלא הגס הגס ועוד שלא יאמרו לקוט אתה בשלי ואני אלקוט בשלך אלא בסתם, ואפילו בכה"ג בטובה אסור**. (רדב"ז)

והוסיף הרמב"ם [פ"א הי"ז] ששונה הדין אם בהמתו עומדת בשדה, שפסק: **היתה בהמתו עומדת בתוך שדהו – מלקט ומביא לפניה, שבהמתו מוכחת עליו, וכן אם היתה שם כירתו מלקט הכל ומדליק שכירתו מוכחת עליו.**

« ומלקט אפילו הדקין.

אולם דווקא שמלקט הגס והדק. אבל אם מלקט הדק ומניח הגס – לא אמרינן כירתו מוכחת עליו. (רדב"ז שם)

גזירת חכמים לקנוס למי שעבד את שדהו בשביעית

משנה ב'

שדה שנתקוצה - תזרע במוצאי שביעית. שנטייבה או שנדיירה - לא תזרע במוצאי שביעית. שדה שנטייבה - בית שמאי אומרים: אין אוכלין פירותיה בשביעית. ובית הלל אומרים: אוכלין. בית שמאי אומרים: אין אוכלין פירות שביעית בטובה. ובית הלל אומרים: אוכלין בטובה ושלא בטובה. רבי יהודה אומר: חלוף הדברים זו מקולי בית שמאי ומחומרי בית הלל.

ביאור המשנה:

שדה שנתקוצה – תזרע במוצאי שביעית. (משנה)

» **ביאור "נתקוצה"** – פעל גזור מן קוצים, ענינו שהוסרו הקוצים ממנה. (רמב"ם)

שדה שנטייבה או שנדיירה – לא תזרע במוצאי שביעית. (משנה)

» **בביאור "נדיירה"** – ר"ל נזדבלה, וגם היא נגזרה מן דיר. (רמב"ם)

» **בביאור "נטייבה"** – מחלוקת

רמב"ם: שחרשו אותה היטב והפכו אותה היטב.

ר"ש: אי זהו הטיוב כל העם חורש פעם אחד והוא חורש ב' פעמים.

» **מטרת הדיור האסור** – כשלא הניחו אלא כדי שיזדבל בו שדה. (ר"ש)

להלכה:

הרמב"ם [פ"א הי"ג] פסק: החורש את שדהו או נרה או זבלה בשביעית כדי שתהיה יפה לזריעה במוצאי שביעית קונסין אותו ולא יזרענה במוצאי שביעית, ואין חוכרין אותה ממנו כדי לזורעה אלא תהי בורה לפניו, ואם מת יזרענה בנו.

והוסיף עוד [שם הלכה יד]: המעביר קוצים מארצו בשביעית כדי לתקנה למוצאי שביעית, או שסקל ממנה אבנים אף על פי שאינו רשאי לא קנסו אותו ומותר לו לזורעה במוצאי שביעית.

❑ **וישנו קנס גם למי שנוטע בשביעית אפילו בשוגג**

הרמב"ם [פ"א הי"ב] פוסק: הנוטע בשביעית בין בשוגג בין במזיד יעקור, מפני שישראל חשודין על השביעית, אם תאמר בשוגג יקיים יאמר המזיד שוגג הייתי.

» ומקורו משמשנה פ"ב דתרומות. (רדב"ז)

❑ **שדה שעבר ונטייבה בשביעית** – מחלוקת

בית שמאי אומרים אין אוכלין פירותיה בשביעית.

ובית הלל אומרים אוכלין. (משנה)

» בביאור המחלוקת – ב׳ הסברים
א. והאי פלוגתא איירי בדינא דאורייתא קודם שגזרו על הספיחים.
ב. א״נ בפירות האילן והעשבים שאין זורעים אותם רוב בני אדם שהרי לא גזרו עליהם. (רדב״ז פ״ד ה״א)
» אך בשדה שנתקווצה – לא קנסוהו חכמים, דבנדיירה קנסו ליה טפי מנתקווצה. (ר״ש)
» אם הטיבה ומת – בנו זורעה. (ר״ש)

להלכה:

הרמב״ם [פ״ד ה״א] פסק: כל שתוציא הארץ בשנה שביעית, בין מן הזרע שנפל בה מקודם שביעית, בין מן העיקרים שנקצרו מקודם וחזרו ועשו ושניהם נקראו ספיח, בין מן העשבים והירקות שעלו מאיליהן ואין להן זרע הכל מותר לאכלו מן התורה שנאמר והיתה שבת הארץ לכם לאכלה, ואפילו שדה שנטייבה בשביעית וצמחה פירותיה מותרין באכילה, וזה שנאמר את ספיח קצירך לא תקצור שלא יקצור כדרך שקוצר בכל שנה, ואם קצר כדרך הקוצרין לוקה, כגון שקצר כל השדה והעמיד כרי ודש בבקר, או שקצר לעבודת הארץ כמו שבארנו, אלא קוצר מעט מעט וחובט ואוכל.

» **קשה,** וא״ת מאי שנא מרישא אם נטייבה בשביעית לא תזרע במוצאי שביעית והכא אמרינן בה אוכלין פירותיה?
י״ל, דהתם קנסא הוא והכי אמרינן בפרק השולח הטיבה ומת בנו זורעה אבל פירות שביעית הפקר נינהו ולא שייך קנסא. (רדב״ז)

❑ הודאה למי שגדלו לו פירות שביעית בהיתר ולוקח משדהו

מחלוקת במה נחלקו
לת״ק: ב״ה לקולא.
בית שמאי אומרים: אין אוכלין פירות שביעית בטובה.
ובית הלל אומרים: אוכלין בטובה ושלא בטובה. (משנה)
רבי יהודה אומר: חלוף הדברים לחומרא, וזו מקולי בית שמאי ומחומרי בית הלל:
בית שמאי אומרים: אוכלין בטובה ושלא בטובה.
ובית הלל אומרים: אין אוכלין פירות שביעית בטובה. (משנה)
» **בביאור ״בטובה״** – מחלוקת
ר״ש: בטובה - שאין מחזיקין טובה לבעלים דרחמנא אפקרינהו.
רמב״ם: בטובה שהוא גמילות או שבח, וכאילו עושה לו שאילתו.

להלכה:

הכריע הרמב״ם בפירוש המשניות – דאין הלכה כר׳ יהודה, אלא כב״ה בשיטת ת״ק.
ובמשנה תורה [פ״ו הט״ו] פוסק: אוכלין פירות שביעית בטובה ושלא בטובה.
בטובה כיצד? [הרמב״ם לשיטתו בפירוש המשניות ודלא כר״ש] - שיתן לו פירות שביעית כמו שעשה עמו טובה שנתן לו, או שיכניסו לגינתו לאכול כמי שעשה לו טובה.
ומי שנתנו לו פירות שביעית במתנה או שנפלו לו בירושה – הרי זה אוכלם כדרך שאוכל פירות שאוסף אותן הוא בעצמו מן השדה.
» ואוכלם כדרך שאוכלין שאר פירות שביעית. (רדב״ז שם)

החנחגה עם חקלאים עכו״ם

משנה ג׳

חוכרין נירין מן העובדי כוכבים בשביעית, אבל לא מישראל. ומחזיקין ידי עובדי כוכבים בשביעית, אבל לא ידי ישראל. ושואלין בשלומן מפני דרכי שלום.

ביאור המשנה:

חוכרין נירין מן העובדי כוכבים בשביעית, אבל לא מישראל. (משנה)

ומחזיקין ידי עובדי כוכבים בשביעית, אבל לא ידי ישראל. (משנה)

» כיצד ״מחזיקין ידי העכו״ם״ – מחזקין ידי גוים, בדברים בלבד ולא במעשה, כגון שראה אותן עובדין בשביעית אומר להם יעזרכם ה׳ וכיוצא בברכה זו. (רמב״ם)

ושואלין בשלומן מפני דרכי שלום. (משנה)

» **כיצד ״מחזיקין ידי נכרים״?** – נחלקו בזה (ירושלמי הל׳ ג) ר׳ חייא ורבי אמי:
חד אמר: חרוש בה טבאות ואנא נסיב לה מינך בתר שמיטתא.
חרנא אמר: איישר. (ר״ש)

» **נפק״מ בביאור ״שואלין בשלומן״** – מה שואל בשלומן:
מאן דאמר חרוש בה טבאות מהו שואלין בשלומן? – איישר.
ומאן דאמר איישר, מהו שואלין בשלומן? – שואלין בשלום ישראל שלום עליך. (ר״ש)

» ושואלין בשלומן, ואפילו בימי חגיהם. (רמב״ם)

ומ״מ, לא יכנס אדם לביתו של נכרי ביום חגו ויתן לו שלום מצאו בשוק נותן לו שלום בשפה רפה ובכובד ראש. (ר״ש)

להלכה:

הרמב״ם [פ״ח ה״א] פוסק: כדרך שאסור לעבוד הארץ בשביעית כך אסור לחזק ידי ישראל שעובדין אותה, או למכור להן כלי עבודה, לפי שאסור לחזק ידי עוברי עבירה.

ובהמשך [פ״ח ה״ח] פסק: מחזיקין ידי עכו״ם בשביעית בדברים בלבד, כגון שראהו חורש או זורע אומר לו תתחזק או תצליח וכיוצא בדברים אלו, מפני שאינם מצווין על שביתת הארץ אבל לא יסעדנו ביד.

ומותר לרדות עמהן הכוורת. וחוכרין מהן נירין לפי שאינן בני חיוב כדי לקנוס אותן.

» ומשמע שעם ישראל אסור לרדות בכוורת, ורק בגוי התירו. (רדב״ז)

» **וקשה**, מדוע אסור לרדות כוורת עם ישראל, הרי אין כאן עבודת קרקע?
וי״ל, דהרמב״ם מדבר בכוורת מחוברת לקרקע, ועם ישראל אסור דמיחזי כעבודת קרקע.
אך אם הכוורת אינה מחוברת לקרקע, יהיה מותר לו לרדות אף עם ישראל. (רדב״ז)

המדלל עצים משדחו – כיצד מותר לדללם

משנה ד׳

המדל בזיתים - בית שמאי אומרים: יגום. ובית הלל אומרים: ישרש. ומודים במחליק עד שיגום. איזה הוא המדל? אחד או שנים. המחליק - שלשה זה בצד זה. במה דברים אמורים מתוך שלו, אבל מתוך של חבירו, אף המחליק ישרש.

ביאור המשנה:

☜ **כשמדל** [כלומר, שמדלל רק אילן אחד או שנים] - **המדל בזיתים** – מחלוקת
בית שמאי אומרים: יגום.
ובית הלל אומרים: ישרש. (משנה)
הטעם: לפי שהוא מקום גדול וראוי לזרוע בו, וכאלו עקר האילנות כדי לעשותה שדה לבן, וזה מעבודת הארץ. (רמב״ם)

» **בביאור ״מדל״** – לשון דלדול שמדלדל שדהו מן הזיתים. (ר״ש)

» **מטרת ״המדל״** – מחלוקת
רמב״ם: כורתם להיות עצים לאש.
ר״ש: שהזיתים מקורבין יותר מדאי נוטל אחד ומניח שנים או נוטל שנים ומניח אחד כדי שיגדלו. [כלומר הצלת העצים הנשארים כדי שיגדלו בריוח].

☜ **כשמחליק** [כלומר, כשמדלל שלשה אילנות זה בצד זה] – כו״ע מודים במחליק עד שיגום. (משנה)

❑ במה דברים אמורים, מתוך שלו **אבל מתוך של חבירו אף המחליק ישרש**. (משנה)
הטעם: שאז כולם יודעים שלעצים נתכוין. (ר״ש)

להלכה:

הרמב״ם [פ״א הי״ח] פוסק: הקוצץ אילן או שנים לעצים – הרי זה מותר לשרשן. קצץ שלשה או יתר זה בצד זה – לא ישרש שהרי מתקן את הארץ אלא קוצץ מעל הארץ ומניח שרשיו בארץ.
במה דברים אמורים מתוך שלו, אבל משדה חבירו – מותר לשרש.

» **הקשה הרדב״ז** - מדוע לא תני הכא שלא בטובה כהך דלעיל?
וי״ל, דלא שייך הכא טובה, דבשלמא הא דמלקט עצים הוי ודאי מתקן ואם אומר לו טובה עשיתי עמך אסור. אבל הכא דילמא לא עשה עמו טובה שהיה רוצה שיהיה שדה אילן ולא שדה לבן. (רדב״ז)

» **ואם אמר לו שרש בשלי ואני אשרש בשלך – ודאי אסור**. (רדב״ז)

דרך כריתת ענף מעץ זית, מעץ שקמה, ומבתולת שקמה

משנה ה'

המבקיע בזית - לא יחפהו בעפר, אבל מכסה הוא באבנים או בקש. הקוצץ קורות שקמה - לא יחפהו בעפר, אבל מכסה הוא באבנים או בקש. אין קוצצין בתולת שקמה בשביעית מפני שהיא עבודה. רבי יהודה אומר: כדרכה אסור, אלא או מגביה עשרה טפחים או גומם מעל הארץ.

ביאור המשנה:

☜ **בעץ זית**

המבקיע בזית לא יחפהו בעפר. (משנה)

אבל מכסה הוא באבנים או בקש. (משנה)

הטעם: שאינו אלא כמושיב שומר שלא ייבש. (ר"ש)

☜ **הקוצץ קורות שקמה** – לא יחפהו בעפר, אבל מכסה הוא באבנים או בקש.

☜ **בבתולת שקמה** – מחלוקת

ת"ק: אין קוצצין בתולת שקמה בשביעית, מפני שהיא עבודה.

רבי יהודה אומר: כדרכה אסור. אלא או מגביה עשרה טפחים או גומם מעל הארץ.

להלכה:

הכריע הרמב"ם בפירוש המשניות – דהלכה כר' יהודה.

ובמשנה תורה [פ"א הי"ט] פוסק: המבקיע בזית ליטול עצים – לא יחפה מקום הבקוע בעפר מפני שהיא עבודה. אבל מכסה באבנים או בקש.

» וה"ה, לקוצץ קורות שקמה. (רדב"ז)

» ומה שהרמב"ם לא הביא את הדין של קורות שקמה – בגלל שהביא כבר את הדין המבקיע בזית. (רדב"ז) [והיינו שהדין של קורות שקמה בא במשנה רק כדי לחלק בין בתולת השקמה לעץ שקמה מבוגר יותר].

ובהלכה כ"א-כ"ב פוסק: אין קוצצין בתולת שקמה בשביעית כדרך שקוצצין בשאר השנים, מפני שקציצתה עבודת אילן, שבקציצה זו תגדל ותוסיף.

ואם צריך לעציה – קוצץ שלא כדרך עבודתה. כיצד? קוצצה מעם הארץ, או למעלה מעשרה טפחים. [דפוסק כר' יהודה].

» **קשה**, מדוע פוסק הרמב"ם כר' יהודה, ולא כת"ק שההלכה צריכה להיות כמותו?
הכסף משנה מתרץ: דאפשר שהטעם מפני שהוא סובר שרבי יהודה לא לחלוק בא אלא לפרש. (כסף משנה)
הרדב"ז מתרץ:

א. י"ל, שאין זו עבודת האילן ממש דאי מתברר לן דלעצים הוא מכוין מותר דומיא דמלקט עצים מתוך שדהו, וכיון שהוא משנה הרי הוא מתברר דלעצים קא בעי לה ומשום דמסתבר טעמיה פסיק כוותיה.

ב. ועוד מתרץ: דאפשר שיש לרבינו גלוי ממקום אחר לפסוק כר' יהודה. (רדב"ז)

דרך קציצת ענפי גפנים וקנים

משנה ו'

המזנב בגפנים והקוצץ קנים - ר' יוסי הגלילי אומר: ירחיק טפח. ר"ע אומר: קוצץ כדרכו בקרדום או במגל ובמגירה ובכל מה שירצה. אילן שנפשח – קושרין אותו בשביעית, לא שיעלה אלא שלא יוסיף.

ביאור המשנה:

המזנב בגפנים והקוצץ קנים – מחלוקת
ר' יוסי הגלילי אומר: ירחיק טפח.
ר"ע אומר: קוצץ כדרכו בקרדום או במגל ובמגירה ובכל מה שירצה. (משנה)
» במה דברים אמורים **כשאינו מתכוין לזמור**. (רמב"ם)

להלכה:

הכריע הרמב"ם – דהלכה כר' עקיבא.
ובמשנה תורה [פ"א ה"כ] פוסק: המזנב בגפנים והקוצץ קנים הרי זה קוצץ כדרכו ואינו צריך להרחיק טפח בקרדום ובמגל ובמגירה ובכל מה שירצה [כר"ע]. [ואף זה מותר רק כשמזנב בשביל ליטול עצים].

❑ **אילן שנפשח** – קושרין אותו בשביעית, לא שיעלה אלא שלא יוסיף. (משנה)

להלכה:

הרמב"ם [פ"א הכ"ב] פוסק: אילן שנפשח קושרין אותו לא שיעלה אלא שלא יוסיף.

ממתי נחשבים פירות השביעית ראויים לאכילה [נכדי שיחיו מותרים באכילה]

משנה ז'-ח'-ט'

ז. מאימתי אוכלין פירות האילן בשביעית? – הפגים משיזריחו אוכל בהם פתו בשדה, ביחלו – כונס לתוך ביתו. וכן כיוצא בהם בשאר שני שבוע – חייב במעשרות.
ח. הבוסר – משהביא מים אוכל בו פתו בשדה. הבאיש – כונס לתוך ביתו. וכן כיוצא בו בשאר שני שבוע – חייב במעשרות.
ט. זיתים משיכניסו רביעית לסאה, פוצע ואוכל בשדה, הכניסו חצי לוג כותש וסך בשדה. הכניסו שליש - כותש בשדה וכונס לתוך ביתו, וכן כיוצא בהם בשאר שני שבוע חייבים במעשרות. ושאר כל פירות האילן כעונתן למעשרות כן עונתן לשביעית.

ביאור המשנה:

❑ **מקור הדין שאסור לאכול פירות שביעית שעדיין לא ראויים לאכילה:**
לר"ש: משום דדרשינן לאכלה (ויקרא כה) ולא להפסד, כדאמרינן בפ' מקום שנהגו (נב:). ואם היה אוכל קודם שיתבשלו היינו להפסד.
לרמב"ם: אמר ה' "בשנה השביעית מן השדה תאכלו את תבואתה"- ואמרו: אינה נאכלת עד שתהיה תבואה. לפיכך, אסור לאכלם אלא אם כן ראויים לאכילה. ולכן אמר שיאכל יבולה כמו שדרך בני אדם לאכול יבולם. [וכן מובא ברדב"ז פ"ה הט"ו].

❑ **מאימתי אוכלין פירות האילן בשביעית [מהו זמן היותם ראויים לאכילה]:**

☜ **בתאנים**

- **הפגים משיזריחו** – אוכל בהם פתו בשדה. (משנה)
  - » **בביאור "משיזריחו"** – מחלוקת
    ר"ש: משיזריחו - משיתחילו לבשל מלשון ויזרח לו השמש.
    רמב"ם: משיזריחו יבהיקו וישוב גופם חלק. (רמב"ם בפי' המשניות, ורדב"ז פ"ה הט"ז)
  - » אבל ללקט כל התאנה ולהכניס לביתו – אינו רשאי עד שיהיו גמורין. (ר"ש)
- **ביחלו** – כונס לתוך ביתו. (משנה)
  - » **בביאור "ביחלו"** – משילבין ראשיהן. כלומר שלא נתבשלו יפה. (ר"ש)

❑ וכן כיוצא בהם בשאר שני שבוע חייב במעשרות. (משנה ז')

» **מתי הוא זמן זה** – מחלוקת
לרמב"ם: מזמן שיזריחו הפגים, אז יהיו באים לעונת המעשרות. [ואולם במשנה תורה חזר בו בזה].
לר"ש: מזמן שיבחילו.

☜ **הבוסר**

- **משהביא מים** – אוכל בו פתו בשדה.
- **הבאיש** – כונס לתוך ביתו. (משנה ח')
  - » **בביאור "הבאיש"** – מחלוקת
    רמב"ם: הוא שייראו גרעיני הזרע מבחוץ מחמת זכותו ורוב מימיו, והונח לענין זה שם באשה מפני שהוא קרוב להבאיש ולהפסד אם ישאר.
    ר"ש: משיקראו באושה, והיינו כשמתחילין להתבשל.

❑ וכן כיוצא בו בשאר שני שבוע חייב במעשרות. (משנה ח')

» **האם ה"וכן כיוצא בו" מדבר לענין שביעית או על דיני מעשרות** – נחלקו בזה הראשונים
לרמב"ם: וכן כיוצא בו הולך על שביעית שכל הפירות שדרכם כך דינם שווה לענין אכילה שאם נאכלים ע"י הדחק מותר לאכלם קצת בשדה.
לר"ש: וכן כיוצא בהם הולך על דיני מעשרות שבשאר שני שבוע, שהר"ש מבאר את כל המשניות רק על תאנים ענבים וזיתים שהדרך להשתמש בהם גם לפני שנגמר גידולם אבל שאר פירות אסור לאכלם אא"כ נגמר גידולם לגמרי כי אין דרכם של אנשים לאכול מהם קודם לכן אפילו ע"י הדחק.

☜ **זיתים**

- **משיכניסו הזיתים רביעית לסאה** – פוצע ואוכל בשדה.
  - » אבל לסוך – לא, דהוה ליה כיין וחומץ דאין סכין דבר שאין דרכו לסוך. (ר"ש)
- **הכניסו חצי לוג** – כותש וסך בשדה.
- **הכניסו שליש** – כותש בשדה וכונס לתוך ביתו. (משנה ט')
  - » **בביאור "הכניסו שליש":**
    א. שהביאו שליש ממה שעתידין ליגדל. (ר"ש בפי' ראשון)
    ב. אי נמי שליש ממה שמוציא לסאה כשנתבשלו יפה יכול להוציא עכשיו. (ר"ש בפי' שני)
    ג. הכוונה לשמן היוצא ממנו - שיוצא ממנו שליש לוג בלבד כשתהיה סאה. (רמב"ם)

❑ וכן כיוצא בהם בשאר שני שבוע חייבים במעשרות. (משנה ט')

☜ **ושאר כל פירות האילן** – כעונתן למעשרות כן עונתן לשביעית. (משנה ט')
» ואין אוכלין מהן בשביעית עד שיגיעו לעונת המעשרות משום דכתיב לאכלה ולא להפסד. דדוקא תאנים וענבים וזיתים רגילין לאכול [קודם] בישולן. (ר"ש)

להלכה:
הרמב"ם [בפ"ה הט"ו] פוסק: אין אוספין פירות שביעית כשהן בוסר שנאמר תאכלו את תבואתה אינה נאכלת עד שתעשה תבואה אבל אוכל מהן מעט בשדה כשהם פגין כדרך שאוכל בשאר שני שבוע ולא יכניס לאכול בתוך ביתו עד שיגיעו לעונת המעשרות. [וזה דלא כפי שפירש במשניות שהחיוב הוא מזמן שיזריחו, אלא מזמן שיבחילו].
ובהלכה ט"ז פסק: ומאימתי יהיה מותר לאכול פירות האילן בשדה בשביעית הפגין של תאנים משיזריחו אוכל בהן פתו בשדה, וכן כל כיוצא בהן.
הבוסר משיוציא מים ואוכלו בשדה וכן כל כיוצא בו.
הזיתים משיכנסו סאה של זיתים רביעית שמן פוצע ואוכל בשדה. הכניסו חצי לוג כותש וסך בשדה הכניס שליש מותר להכניס לביתו שהרי הגיעו לעונת המעשרות.
[והחזו"א [סי' יט ס"ק כה ד"ה פ"ד מ"ט]: פסק כהר"ש ועוד ראשונים שהמשנה מדברת רק על תאנים זיתים וענבים שדרך בני אדם לאכול קצת קודם בישולם אבל שאר פירות רק כשייגמרו מותר לאכלם].

ממתי אסור וממתי מותר לקצוץ אילן בשביעית

משנה י'

מאימתי אין קוצצין האילן בשביעית? - ב"ש אומרים: כל האילן משיוציא. ב"ה אומרים: החרובין משישלשלו, והגפנים משיגרעו, והזיתים משינצו, ושאר כל אילן משיוציא. וכל האילן כיון שבא לעונת המעשרות מותר לקוצצו. כמה יהא בזית ולא יקוצנו? – רובע. רבן שמעון בן גמליאל אומר: הכל לפי הזית.

ביאור המשנה:
☜ **מאימתי אין קוצצין האילן בשביעית** – מחלוקת
ב"ש אומרים: כל האילן משיוציא.
» **בביאור "משיוציא"** – מחלוקת
רמב"ם: משיוציאו העלין. (רמב"ם)
ר"ש: משיוציאו תחלת העלין בימי ניסן. (ר"ש)
ב"ה אומרים: החרובין משישלשלו, והגפנים משיגרעו, והזיתים משינצו, ושאר כל אילן משיוציא.
» **בביאור "משישלשלו"** – כשיתחילו הענפים להימשך ולגדול, להכביד ולתלות כעין שלשלת. (רמב"ם ור"ש)
» **בביאור "משיגריעו"** – מחלוקת
רמב"ם: משיעשו להם גרעינין.
ר"ש: משיגדילו הענבים קצת ונקראים גירוע, דשיעורן כפול הלבן.
» **בביאור "משינצו"** – מחלוקת
רמב"ם: משיניצו, משיעשו נץ. כיון שבא לעונת המעשר מותר לקוצו מפני שהוא כבר ראוי לאכילה.

ר״ש: משיגדל הנץ עלין והוא כעין מתחלי. [כעין הפטמא של רמון מצטרפין והנץ שלו אין מצטרף].

❑ **הטעם שאין קוצצין את האילן בשביעית** – מחלוקת
ר״ש: כדאיתא בגמ׳ פסחים (נב:) - משום דלאכלה אמר רחמנא ולא להפסד.
רמב״ם: מפני שהוא גוזל בני אדם שהקב״ה נתן פירותיהם לכל בני אדם. [ואולם במשנה תורה כתב הרמב״ם כטעם הר״ש, והדבר צ״ע].

☜ **ממתי מותר לקוצצו בשביעית** – כל האילן כיון שבא לעונת המעשרות מותר לקוצצו.

להלכה:

הרמב״ם [פ״ה הי״ז] פוסק: מותר לקוץ אילנות לעצים בשביעית קודם שיהיה בהן פרי. אבל משיתחיל לעשות פרי – **לא יקוץ אותו שהרי מפסיד האוכל ונאמר לכם לאכלה ולא להפסיד**.
ואם הוציא פירות והגיעו לעונת המעשרות – מותר לקוץ אותו, שהרי הוציא פירותיו ובטל דין שביעית ממנו.
ובהלכה י״ח פוסק: ומאימתי אין קוצצין האילן בשביעית? החרובין - משישלשלו, והגפנים - משיגרעו, והזיתים - משינצו, ושאר כל האילנות משיוציאו בוסר.
ואין קוצצין את הכפניות בשביעית מפני שהוא הפסד פרי, ואם אין דרכן להעשות תמרים אלא שיציץ מותר לקוץ אותן כפניות.

❑ **כמה יהא בזית ולא יקוצנו** – מחלוקת
לת״ק: רובע.
רבן שמעון בן גמליאל אומר: הכל לפי הזית.

» **בביאור המחלוקת** – מחלוקת
לר״ש: המחלוקת לענין איסור קוצץ אילנות טובים כדכתיב (דברים כ׳) כי ממנו תאכל ואותו לא תכרת, ולא לענין איסור שביעית. (ר״ש)
לרדב״ז: המחלוקת היא לענין שביעית. (רדב״ז פ״ה הי״ז)

❑ **בגדר איסור כריתת עץ מאכל** [בכל הזמנים, ולאו דווקא בשביעית]
אין מותר לו לקצוץ האילן, אלא בתנאי שיש לו דמים - כלומר לעציו ואז מותר לקצצו.
אבל אם לא היה לעציו דמים מרובים עד כדי שיאמרו שיותר מועיל לקצצו מלהשאירו – הרי זה אסור לקצצו כיון שהוא עושה פירות, לפי שקציצת אילני מאכל אסורה מן התורה בכל זמן זולתי בתנאים שאמרנו. והוא מאמר ה׳ ״לא תשחית את עצה״. (רמב״ם)

להלכה:

הכריע הרמב״ם בפירוש המשניות – דאין הלכה כרבן שמעון בן גמליאל.
[ובהלכות מלכים (פ״ו ה״ט) פוסק הרמב״ם: כל אילן סרק מותר לקוץ אותו ואפילו אינו צריך לו וכן אילן מאכל שהזקין ואינו עושה אלא דבר מועט שאינו ראוי לטרוח בו מותר לקוץ אותו וכמה יהא הזית עושה ולא יקוצנו רובע הקב זיתים ודקל שהוא עושה קב תמרים לא יקוצנו.]

פרק ה׳

בסוג אילן שדיני שביעית נוהגים בפירותיו הנלקטים לאחר שביעית

משנה א׳

בנות שוח שביעית שלהם שניה שהן עושות לשלש שנים. רבי יהודה אומר: הפרסאות שביעית שלהן מוצאי שביעית שהן עושות לשתי שנים, אמרו לו: לא אמרו אלא בנות שוח.

ביאור המשנה:

☜ **בנות שוח** – שביעית שלהם שניה שהן עושות לשלש שנים. (משנה)

הטעם: כיון שחנטו בשביעית אין נגמר בשולן עד שנה שנייה של שמיטה והם מין ממיני התאנים הלבנים. (רדב״ז פ״ד הט״ז)

» ולפיכך נאכלין בקדושת שביעית הואיל והניצו בשמטה. (ר״ש)

» **כיצד הוא יודע** אילו פירות גדלו בשנת השביעית [ואילו לא גדלו]:

רבי יונה אומר: תקשר בהן חוטין.

תני **שמואל**: תוחב בהן קיסמין. (ר״ש)

☜ **פרסאות** – מחלוקת

רבי יהודה אומר: **הפרסאות** שביעית שלהן מוצאי שביעית, שהן עושות לשתי שנים. (משנה)

» **מהם ״פרסיות״** – ב׳ פירושים

א. תמרי פרסייתא שהן עושין לב׳ שנים.

ב. מין תאנים שעושין מב׳ שנים לב׳ שנים. (ר״ש)

חכמים: אמרו לו לר״י דלא אמרו דין זה אלא בבנות שוח בלבד, ולא בפרסאות. (משנה)

להלכה:

הכריע הרמב״ם בפירוש המשניות – דאין הלכה כר׳ יהודה.

ובמשנה תורה [בפ״ד הט״ז] פוסק: בנות שוח הואיל ונגמרות לאחר שלש שנים אם באו לעונת המעשרות קודם ראש השנה של שמינית הרי הן נאכלות בשנה שנייה מן השבוע בתורת שביעית.

[ובענין הפרסאות הואיל ופוסק כחכמים שדינם כשאר פירות שקדושים בשנת השמיטה עצמה הריהם בכלל כל הפירות ולא היה צריך להביא דינם בנפרד].

דיני שביעית הנוהגים בלוף [מין בצל]

משניות ב'-ג'-ד'-ה'

ב. הטומן את הלוף בשביעית - רבי מאיר אומר: לא יפחות מסאתים עד גובה ג' טפחים וטפח עפר על גביו. וחכמים אומרים: לא יפחות מארבעת קבים עד גובה טפח וטפח עפר על גביו וטומנו במקום דריסת אדם.
ג. לוף שעברה עליו שביעית - רבי אליעזר אומר: אם לקטו העניים את עליו - לקטו. ואם לאו - יעשה חשבון עם העניים. ר' יהושע אומר: אם לקטו העניים את עליו - לקטו. ואם לאו - אין לעניים עליו חשבון.
ד. לוף של ערב שביעית שנכנס לשביעית, וכן בצלים הקיצונים, וכן פואה של עידית - ב"ש אומרים: עוקרין אותן במארופות של עץ. וב"ה אומרים: בקרדומות של מתכות. ומודים בפואה של צלעות שעוקרין אותה בקרדומות של מתכות.
ה. מאימתי מותר אדם ליקח לוף במוצאי שביעית - ר' יהודה אומר: מיד. וחכמים אומרים: משירבה החדש.

ביאור משנה ב'

☜ **דרך הטמנת הלוף בשביעית** – מחלוקת
רבי מאיר אומר: הטומן את הלוף בשביעית לא יפחות **מסאתים עד גובה ג' טפחים**, וטפח עפר על גביו.
וחכמים אומרים: לא יפחות **מארבעת קבים עד גובה טפח**, וטפח עפר על גביו. (משנה)

- ❑ **וטומנו במקום דריסת אדם**. (משנה)
  הטעם: כדי שלא יצמח. (רמב"ם)
- ❑ **ואסור לטמון ממנו שיעור מועט**, מפני שדומה לזריעה, וכאלו הוא זורעו לא אוצר אותו. (רמב"ם)

להלכה:

הכריע הרמב"ם בפירוש המשניות – דאין הלכה כר' מאיר.
ובמשנה תורה [פ"א הט"ו] פוסק: הטומן את הלוף וכיוצא בהן לא יפחות מארבע קבים על גובה טפח וטפח עפר על גביו [וכחכמים]. וטומנו במקום דריסת האדם כדי שלא יצמח.

» והי"ה כיוצא בהם מדברים הדומים ללוף שדרכם להטמינם בקרקע, כגון שום ושאר בצלים. (רדב"ז)

ביאור משנה ג'

☜ **לוף שעברה עליו שביעית** – מחלוקת
רבי אליעזר אומר: אם לקטו העניים את עליו – לקטו, ואם לאו - **יעשה חשבון עם העניים**.
ר' יהושע אומר: אם לקטו העניים את עליו – לקטו, ואם לאו - **אין לעניים עליו חשבון**.

» **ביאור יסוד מחלוקתם – תלוי במחלוקת ר' יהודה ור' יוסי האם אחרי זמן הביעור הפירות מותרים באכילה או אסורים:**
לר' יהודה: פירות שביעית נאכלים עד זמן מוגבל, ואחרי אותו הזמן יהיה הנשאר מהן אסור באכילה זולתי לעניים.
ר' אליעזר סובר כדעת ר' יהודה.
ור' יוסי אומר: שאחר הביעור אסורים באכילה בין לעניים בין לעשירים. (רמב"ם)
ר' יהושע סובר כדעת ר' יוסי. (רמב"ם)

» **וסדר החשבון עם העניים הוא [לשיטת ר"א]**: שאם עקרו אחר השמטה בשנה אחת נותן לעניים החצי. ואם עקרו שנתים לאחר השמטה נותן לענים השליש, ואם עקרו לאחר שלש שנים נותן לענים הרבע. ולפי סדר זה נותן לענים חלק שנה שביעית מכלל השנים שנשאר באדמה. (רמב"ם)

» **הקשה הירושלמי**, כיצד עלי הלוף שגדלו בשביעית מותרים באכילה, **הרי יש בהם איסור ספיחין**?
מתרץ הירושלמי:
א. **שמדובר במשנתנו בלוף שהתחיל לגדול בשישית**, ואיסור ספיחין נוהג רק במה שהתחיל לגדול בשביעית, אבל ירק שהתחיל לגדול בשישית ונלקט בשביעית אין בו איסור ספיחין. (ר״ש) [והר״ש לשיטתו שירקות שישית שנכנסו לשביעית ונלקטו בשביעית מותרים באכילה. אולם הרמב״ם במשנה תורה הל׳ שמיטה ויובל [פ״ד הי״ב] חולק עליו, שגם ירק שהתחיל לגדול בשישית ונלקט בשביעית יש בו איסור ספיחין, והרמב״ם יסביר תירוץ הירושלמי אחרת עי׳ ר״ש סירילאו].
ב. **המשנה נשנית לפני גזירת ספיחין**. (ר״ש)

» **קשה**, הרי בירק קובעת שעת הלקיטה בין לענין שביעית בין לענין מעשר, וא״כ עלי הלוף שיצאו מהשביעית לשמינית ונצלשו בשמינית משתייכים כולם לשנה השמינית, שהיא שעת לקיטתו, וממילא אין צריך להיות עליו תורת שביעית. ומדוע יש בחלקם קדושת שביעית?
וי״ל, **דבמשנה מדובר כגון דעקרוהו עם עליו בסוף שביעית**, ועקרוהו במארופות כדינו, והניחוהו במקומו וחזר ונשרש והוסיף גידוליו בשמינית, לפיכך צריך לעשות חשבון עם העניים, כי מתייחסים עיקר הלוף ועליו שצמחו עד העקירה לשנה השביעית, והעלים שגדלו מכאן ואילך מתייחסים לשמינית. (ר״ש)

» **קשה**, כיצד מוצאים אנו מצב שיחלקו עניים עם בעל הבית למחצה לשליש ולרביע, הרי אין עלי הלוף מתקיימין מדיש להם ביעור כדתנן לקמן בפרק שביעי?
וי״ל, **דמשכחת לה כגון שעקר הלוף בחורף עם עלים וטמנו בארץ, ואחר שעבר עליו זמן הקרח חזר ונטעו והוסיף גידולין על גידולין** וכן בכל שנה ושנה. (ר״ש)

להלכה:

הכריע הרמב״ם בפירוש המשניות – דהלכה כר׳ יהושע.

ביאור משנה ד׳

☜ **כשגדלו בשישית ולא נלקטו עד השביעית – דרך לקיטת פירות הגדלים בתוך האדמה בשביעית ע״י חפירה**
לוף של ערב שביעית שנכנס לשביעית, וכן בצלים הקיצונים, וכן פואה של עידית – מחלוקת **ב״ש** אומרים: עוקרין אותן **במארופות של עץ**.
הטעם: דחיישי ב״ש לעבודת הארץ לפיכך עושה בשל עץ. (ר״ש)
וב״ה אומרים: **בקרדומות של מתכות**. (משנה)
הטעם: דב״ה לא חיישי. (ר״ש)
דמעשיו מוכיחין עליו ואינו מתכוין לעבודת הקרקע. (רדב״ז פ״ד הי״ט)

» כיצד מדובר - לא תפתר שעקרן עד שלא צמחו דאם הוסיפו ספיחין היה אסור לעוקרן ולהפסידן. (ר״ש)

❑ **לכו״ע – גם ב״ש מודים בפואה של צלעות** – שעוקרין אותה בקרדומות של מתכות. (משנה)

» **בביאור ״צלעות״** – ב׳ פירושים
א. מקום אבנים ולא חשיבי שדה.
ב. צידי השדה ולא באמצע ולא מיחזי כעבודת הארץ. (ר״ש)

להלכה:

הרמב״ם [פ״ד הי״ט] פוסק: לוף של ערב שביעית וכל בצלים של ערב שביעית הקיצונים ודואה שנגמרו לפני שביעית – מותר לעקרן כשביעית בקרדומות של מתכת [כב״ה] ואין בזה משום עבודת הארץ.

ביאור משנה ה'

☜ **מאימתי מותר אדם ליקח לוף במוצאי שביעית** – מחלוקת
ר' יהודה אומר: מיד.
וחכמים אומרים: משירבה החדש. (משנה)

הטעם לרבנן: דאם כן במוצאי שביעית ניחוש שמא יביא מן האיסור, משום הכי אסרי עד שירבה בחדש. (ר"ש) [ומבאר החזו"א שרבי יהודה וחכמים נחלקו האם די במה שההיתר מצוי להוריד את החשש של שמא יגדל בשביעית שהוא הטעם של איסור ספיחין, או שהואיל ואפשר להשיג היתר מחו"ל אין לאסור אחר ראש השנה ומותר מיד].

» זמן "עד שירבה בחדש - הינו מן הפסח ואילך. (ר"ש)

❑ **לכו"ע - בירק - אוסרים במוצאי שביעית עד שיעשה כיוצא בו** - ולא פליג רבי יהודה. (ר"ש)

הטעם: דגזרו על הלוף שלא יעקור אותו בשביעית אלא בשינוי במארופות של עץ לב"ש ובקורדום לב"ה הלכך מוצאי שביעית לא שכיח דאיסורא, אבל ירק דלא גזרו לתולשן כי אורחיה שכיח נמי דאיסורא בשמינית. (ר"ש)

❑ **אבל בשביעית עצמה אם בא לקנות מע"ה** – חיישינן שמא יביא מן האיסור ויאמר מן הטמון הבאתי. (ר"ש)

להלכה:

הכריע הרמב"ם בפירוש המשניות – דהלכה כחכמים.
ובמשנה תורה [בפ"ד ה"ח] פוסק: מאימתי מותר אדם ליקח לוף במוצאי שביעית – משירבה החדש.

» ומפרש הרדב"ז שלפי שתלוי הדבר בשינוי המקומות לא הביא הרמב"ם שיעור מסויים, ואף מה שנמצא בירושלמי עד הפסח הוא לאותו מקום בלבד, אבל אם יהיו מקומות שירבה בהם החדש בזמנים אחרים יהיו הפירות מותרים אז. (רדב"ז) [ובדרך אמונה הביא שיש אומרים שירבה החדש בלוף הוא בפסח של שמינית, אבל הרמב"ם שסובר [שם ה"ו]: שכל הספיחין אינם אסורים אלא עד חנוכה, ודאי סובר שהוא קודם].

איסור מכירת כלי עבודת הקרקע לחשוד על השביעית

משנה ו'

אלו כלים שאין האומן רשאי למכרם בשביעית - מחרישה וכל כליה, העול, והמזרה, והדקר. אבל מוכר הוא מגל יד, ומגל קציר, ועגלה וכל כליה. זה הכלל: כל שמלאכתו מיוחדת לעבירה - אסור. לאסור ולהיתר - מותר.

ביאור המשנה:

הכלל הוא: כל שמלאכתו מיוחדת לעבירה - אסור. אך אם עשוי הוא גם לאיסור וגם להיתר – מותר. (משנה)

» **מקור הדין** - אמר ה' "ולפני עור לא תתן מכשול". הכוונה בזה: שמי שעוורה אותו התאוה והדעות הרעות, אל תעזרהו על עורנו ותוסיף להתעותו. (רמב"ם)

» ולפיכך אסור לסייע לעבריינים בעשיית העבירות, ולא לגרום למה שיביאם לכך, אלא נעשה בהיפך. (רמב"ם)

❑ **אלו כלים שאין האומן רשאי למכרם בשביעית:**
• מחרישה וכל כליה.
» **בביאור מהו "מחרישה"** – מחלוקת
לרמב"ם: הוא האת.
לר"ש: כפשוטו מחרישה.
• העול.
• והמזרה.
• הדקר. (משנה)
» **בביאור מהו "דקר"** – מחלוקת
לר"ש: זהו את.
לרמב"ם: זהו כלי ברזל לחפור בארץ.

❑ **אלו כלים שהאומן רשאי למוכרם בשביעית:**
• מגל יד.
• ומגל קציר.
• ועגלה וכל כליה. (משנה)

❑ **אבל אם הקונה אינו חשוד על השביעית** – מותר למכור לו כל מה שיבקש מפני שהוא מצניעו עד למוצאי שביעית.
ולא נאסר למכור אלא למי שחשוד על השביעית. (רמב"ם)

להלכה:
הרמב"ם [פ"ח ה"א] פוסק: כדרך שאסור לעבוד הארץ בשביעית כך אסור לחזק ידי ישראל שעובדין אותה, או למכור להן כלי עבודה, לפי שאסור לחזק ידי עוברי עבירה.
ובהלכה ב' פוסק: ואלו כלים שאין האומן רשאי למוכרן בשביעית למי שחשוד על השביעית - מחרישה וכל כליה, העול, והמזרד, והדקר.
זה הכלל כל שמלאכתו מיוחדת למלאכה שאסורה בשביעית אסור למכרו לחשוד. ולמלאכה שאפשר שתהיה אסורה ותהיה מותרת – מותר למוכרו לחשוד.
ובהלכה ג' פוסק: כיצד? מוכר הוא לו המגל והעגלה וכל כליה, שאם יקצור בו מעט ויביא על העגלה מעט ה"ז מותר, ואם יקצור כדרך הקוצרין או יביא כל פירות שדהו אסור.
ובהלכה ד' פוסק [כדבריו בפי' המשניות]: ומותר למכור סתם למי שאינו חשוד אפילו דבר שמלאכתו מיוחדת למלאכה האסורה בשביעית, שהרי אפשר שקנה בשביעית לעשות לו מלאכה לאחר שביעית.

מספר הכדים שמותר למכור לחשוד על השביעית

משנה ז'

היוצר מוכר חמש כדי שמן, וחמשה עשר כדי יין, שכן דרכו להביא מן ההפקר. ואם הביא יותר מכאן – מותר. ומוכר לעובדי כוכבים בארץ, ולישראל בחוצה לארץ.

ביאור המשנה:
היוצר מוכר **חמש כדי שמן, וחמשה עשר כדי יין,** שכן דרכו להביא מן ההפקר. (משנה)
» **קשה,** הרי יש לחשוש שמא החליף, ולוקח כדי שמן לצורך יין?
ר' יונה מתרץ: ניכרות הן אלו של יין ואלו של שמן. שמשונות הכדים של יין משל שמן.
ר' עולא מתרץ: קרקע של אלו ניכר משל אלו, דמאותו קרקע שעושין כדי יין אין עושין כדי שמן. (ר"ש)

ואם הביא יותר מכאן – מותר. (משנה)

» **בביאור כוונת המשנה במי מדובר שהביא יותר מכאן** – מחלוקת
רמב"ם: הכוונה על הלוקח, שאם הביא "פירות" יותר מכאן מותרים לו באכילה.
ר"ש: הכוונה על יוצר הכדים, שאם הביא הלוקח זיתים או ענבים בכמות גדולה – מותר ליוצר למכור לו כמות גדולה יותר של כדים.

❑ **ומוכר לעובדי כוכבים בארץ**. (משנה)

» ומוכר לנכרים בארץ - **אפי' הרבה**, ולא חיישינן דילמא אתי לזבוני לישראל. (ר"ש)

» ולא נחוש שמא ימכרם הגוי לישראל, לפי שהכלל אצלינו אחזוקי אסורא לא מחזקינן. (רמב"ם)

❑ **ומוכר לישראל בחוצה לארץ**. (משנה)

» ואף על פי שכונס בו הרבה מיין ושמן שהביא מארץ ישראל. (ר"ש)

» ולא נחוש שמא יקנה ישראל בחוצה לארץ וילך לארץ ישראל, לפי שהכלל אצלינו אחזוקי אסורא לא מחזקינן. (רמב"ם)

להלכה:

הרמב"ם [פ"ח ה"ה] פוסק: היוצר מוכר חמש כדי שמן וחמשה עשר כדי יין.
ומותר למכור לעכו"ם יתר מזה ואינו חושש, שמא ימכור לישראל.
ומוכר כדים רבים לישראל בחו"ל ואינו חושש שמא יביאם לארץ.
עוד פוסק [פ"ד הכ"ד]: וכן אם אסף כל פירותיו לתוך ביתו ביטל מצות עשה. אלא יפקיר הכל ויד הכל שוין בכל מקום. ויש לו להביא לתוך ביתו מעט כדרך שמביאין מן ההפקר חמש כדי שמן, חמשה עשר כדי יין, ואם הביא יתר מזה מותר. [והרמב"ם אינו מבאר כמה מותר לקחת ומתי יבטל את המצוה של הפקרת פירות שביעית].

מכירת פרה ופירות, השאלת סאה ופריטת מעות לחשוד על השביעית

<u>משנה ח'</u>

בית שמאי אומרים: לא ימכור לו פרה חורשת בשביעית. ובית הלל מתירין, מפני שהוא יכול לשחטה. מוכר לו פירות אפילו בשעת הזרע, ומשאיל לו סאתו אף על פי שהוא יודע שיש לו גורן, ופורט לו מעות אף על פי שהוא יודע שיש לו פועלים. וכולן בפירוש אסורין.

ביאור המשנה:

❑ **מכירת פרה לחשוד על השביעית** – מחלוקת
בית שמאי אומרים: לא ימכור לו פרה חורשת בשביעית.
הטעם: משום ולפני עור לא תתן מכשול. (ר"ש)
ובית הלל: מתירין, מפני שהוא יכול לשחטה.
הטעם: דכל היכא דאיכא למיתלי תלינן. (ר"ש)

» ולא דמי לכלים דלעיל שאין אדם מוכר דהתם ליכא למיתלי. (ר"ש)

❑ **מכירת פירות לחשוד על השביעית** – מוכר לו פירות אפילו בשעת הזרע. (משנה)

❑ **השאלת סאתו לחשוד על השביעית** – משאיל לו סאתו אף על פי שהוא יודע שיש לו גורן. (משנה)

❑ **פריטת מעות לחשוד על השביעית** – פורט לו מעות אף על פי שהוא יודע שיש לו פועלים. (משנה)

❑ **וכולן שאמר החשוד בפירוש** שרוצה לעשות בהם דבר האסור – אסורין. (משנה)

» דוגמאות לאופן ש״בפירוש אסורין״ – כגון אם יאמר לו מכור לי פרה זו לחרוש בה, זרע פלוני לזרעו, השאילני הסאה למוד החטים שדשתי, פרוט לי דינר זה שאתן ממנו שכר הפועלים העובדים בשדותי, אסור לעזרו בשום דבר מזה. (רמב״ם)

להלכה:

הרמב״ם [פ״ח ה״ו] פוסק: ומוכר לחשוד פרה חורשת בשביעית שהרי אפשר לשוחטה [וכב״ה]. **ומוכר לו שדהו שהרי אפשר שיובירה. אבל לא ימכור לו שדה האילן אא״כ פסק עמו על מנת שאין לו אילן.**

ומשאילו סאה למדוד בה אע״פ שהוא יודע שיש לו גורן שהרי אפשר שימדוד בה בתוך ביתו, ופורט לו מעות אע״פ שהוא יודע שיש לו פועלים. וכולן בפירוש – אסורים.

» והסביר הרדב״ז – דמה שהרמב״ם אינו מביא את ההיתר למכור פירות בשעת הזרע - הואיל והתליה שקונה אותם לאכול היא תליה ברורה וודאי מותרת. (רדב״ז)

חשאלת כלי בית המיועדים לתיקון האוכלין לחשוד על השביעית, או סיוע בתיקון מאכל לחשוד על השביעית

<u>משנה ט׳</u>

משאלת אשה לחברתה החשודה על השביעית נפה וכברה ורחיים ותנור, אבל לא תבור ולא תטחן עמה. אשת חבר משאלת לאשת עם הארץ נפה וכברה ובוררת וטוחנת ומרקדת עמה, אבל משתטיל המים לא תגע אצלה, שאין מחזקין ידי עוברי עבירה. וכולן לא אמרו אלא מפני דרכי שלום. ומחזיקין ידי נכרים בשביעית, אבל לא ידי ישראל. ושואלין בשלומן מפני דרכי שלום.

ביאור המשנה:

❑ **לאשה החשודה על השביעית** – משאלת אשה לחברתה החשודה על השביעית נפה וכברה ורחיים ותנור. אבל לא תבור ולא תטחן עמה. (משנה)

» **מדובר כשידוע שאין לחשודה כי אם פירות שביעית,** ובכל זאת מותר להשאיל לה כי אנו תולים שתשתמש בהם לדברים המותרים בשביעית. [ואע״פ שאין זה תלייה גמורה, שהרי עיקר שימושם של כלים אלו, מ״מ הואיל וישנה אפשרות שהחשודה תשתמש בהם למלאכות מותרות – מותר להשאלם לה].

שהרי מכל מקום צריך טעם דהנך דלעיל שרינן בלאו טעמא דדרכי שלום לפי שיש לתלות טעם להיתר ואם כן לישרי נמי בלאו טעמא דדרכי שלום, ולכך י״ל דהכא בידוע שאין לחברתה כי אם פירות שביעית. (ר״ש)

» **אך אם פירשה לה האשה שלפירות שביעית היא שואלתן** – לא תשאילנה כלום. (רמב״ם)

» **במה חשודה על השביעית** – חשודה לאכול פירות אחר הביעור בלא ביעור. (ר״ש)

» **מדובר כאן בתנור טמא,** דאי בתנור טהור אין לו תקנה לטהרות דחשוד אשביעית חשוד אטהרות. (ר״ש)

להלכה:

הרמב״ם [פ״ח ה״ז] פוסק: וכן משאלת אשה לחברתה החשודה על השביעית נפה וכברה רחים ותנור. אבל לא תבור ולא תטחון עמה.

❑ **לאשת עם הארץ** – אשת חבר משאלת לאשת עם הארץ נפה וכברה ובוררת וטוחנת ומרקדת עמה. (משנה)

» ואמרו אשת חבר משאלת לאשת עם הארץ – **אין בזה שום ענין מעניני שביעית, ואינו אלא מעניני טומאה וטהרה**, כי עם הארץ ואשתו ובניו ובני ביתו בחזקת טומאה.
והכלל אצלינו שאין האוכלין מקבלין טומאה אלא אחרי הכשר במים או באחד משבעה משקין כמו שיתבאר בכמה מקומות לפנינו.
ולפי כללים אלו מותר לה לעזור לה עד שתטיל המים ואז תפרוש ממנה, לפי שעכשיו הוא מקבל טומאה כלומר הבצק, ואסור לטמא את הבצק מפני החלה שהיא נעשית חלה טמאה. (רמב״ם)

» **בביאור ההיתר לאשת חבר לברור לטחון ולרקד עימה:**
הקשו בגמ׳ גיטין (סא.) - מאי שנא אשת עם הארץ מחשודה על השביעית, שעם אשת עם הארץ בוררת וטחנת עימה, ואילו עם החשודה על השבעית אסורה לבור ולטחן עימה?
אביי תירץ: דרוב עמי הארץ מעשרין הן, ולכך מותר.
רבא מתרץ: סיפא בעם הארץ דרבי מאיר דמעשר פירותיו וטומאה וטהרה דרבנן ולכך מותר, וסיפא כשתטיל למים בטומאת חלה דאורייתא ולכך אסור. (ר״ש)

» הכא משמע בהדיא דאסור לרבא בסתם עם הארץ לסייע ידי עוברי עבירה. (ר״ש)

אבל משתטיל המים – לא תגע אצלה, שאין מחזקין ידי עוברי עבירה. (משנה)

❑ **וכולן לא אמרו אלא מפני דרכי שלום**.

» ומ״מ צריך טעמא דדרכי שלום לפי שאין זו תלייה גמורה דלספור מעות ולכבור חול. (ר״ש)

❑ **ומחזיקין ידי נכרים בשביעית**, אבל לא ידי ישראל, ושואלין בשלומן מפני דרכי שלום. (משנה)

להלכה:

הרמב״ם [פ״ח ה״א] פוסק: כדרך שאסור לעבוד הארץ בשביעית כך אסור לחזק ידי ישראל שעובדין אותה, או למכור להן כלי עבודה, לפי שאסור לחזק ידי עוברי עבירה.
ובהמשך [פ״ח ה״ח] פוסק: מחזיקין ידי עכו״ם בשביעית בדברים בלבד כגון שראהו חורש או זורע **אומר לו תתחזק או תצליח וכיוצא בדברים אלו**, מפני שאינם מצווין על שביתת הארץ.
אבל לא יסעדנו ביד.
ומותר לרדות עמהן הכוורת וחוכרין מהן נירין לפי שאינן בני חיוב כדי לקנוס אותן.

» ומשמע שעם ישראל אסור לרדות בכוורת, ורק בגוי התירו. (רדב״ז)

» וקשה, מדוע אסור לרדות כוורת עם ישראל, הרי אין כאן עבודת קרקע?
וי״ל, דהרמב״ם מדבר בכוורת מחוברת לקרקע, ועם ישראל אסור דמיחזי כעבודת קרקע.
אך אם הכוורת אינה מחוברת לקרקע, יהיה מותר לו לרדות אף עם ישראל. (רדב״ז)

פרק ו׳

ארץ ישראל נחלקת לג׳ חלקים – בכל מקום ישנו דין שביעית שונה

משנה א׳

שלש ארצות לשביעית: כל שהחזיקו עולי בבל מארץ ישראל ועד כזיב - לא נאכל ולא נעבד. וכל שהחזיקו עולי מצרים מכזיב ועד הנהר ועד אמנה - נאכל אבל לא נעבד. מן הנהר ומאמנה ולפנים - נאכל ונעבד.

ביאור המשנה:

שלש ארצות לשביעית:

א. **כל שהחזיקו עולי בבל מארץ ישראל ועד כזיב** – לא נאכל ולא נעבד. (משנה)

» **בביאור "לא נאכל"** – מחלוקת
ר"ש: "לא נאכל" - לאחר שביעית בלא ביעור ולא נעבד בשביעית. (ר"ש)
רמב"ם: שאסור לנו עבודת הארץ ההיא, ואם תעבד ע"י אחר – אסור לאכול ממה שתוציא. שכל מה שהחזיקו בו עולי בבל מארץ ישראל והוא שנתקדש קדושה שניה – אסור לאכול הספיחים הצומחים באותה הארץ, ואסור לעבוד אותה הארץ בשביעית. (רמב"ם)

» ובהכרח מדבר הרמב"ם, **כשנעבדה באיסור ע"י ישראל אפילו שעבד בקרקע של עכו"ם**, דכל שהקרקע באי"י הדבר אסור [דאין קנין לעכו"ם להפקיע קדושת הארץ]. וזהו בכלל פירוש דברי המשנה "לא נאכל ולא נעבד".
אבל אם עבדה העכו"ם בקרקעו שלו – אינו אסור, ומותרין הפירות. (רדב"ז פ"ד הכ"ט)

ב. **וכל שהחזיקו עולי מצרים מכזיב ועד הנהר ועד אמנה** – נאכל, אבל לא נעבד. (משנה)
הטעם: דקסבר קדושה ראשונה קידשה לשעתה ולא קידשה לעתיד לבא. (ר"ש)
ששאר ארץ ישראל שלא נתקדשה קדושה שניה – מותר לאכול הספיחים הצומחים בה, ואסור לעבוד אותה הארץ. (רמב"ם)
ומ"מ, נאכל בשמינית דווקא לאחר ביעור. (ר"ש)

» ומ"מ לענין עבודה החמירו דלא נעבד, **ודוקא במחובר**.
אבל בתלוש – עושין [כמו] בסוריא, דאי לא תימא הכי אם כן ליתני ד׳ ארצות לשביעית דיש לסוריא דין לעצמה. (ר"ש)

» **היכן הוא המקום "נהר"** – ב׳ הסברים
א. "נהר" הוא נהר מצרים. ונמצא בדרומית מערבית דאי"י.
ב. נהר אחר לצפון ארץ ישראל. ואמנום ונהר נמצאים זה למזרח כזיב וזה למערבו. (ר"ש)

» **היכן הוא המקום "אמנה"** – הוא הר ההר, והוא לצפונה של ארץ ישראל סמוך לעיקר יותר מכזיב. ואין זה הר ההר שמת בו אהרן דהוא בגבול ארץ אדום ודרום א"י במקצוע דרומית מזרחית של א"י ששם היתה ארץ אדום. (ר"ש)

» שם נוסף שקוראים לאמנום – יש קורין "אמנם" והיא אמנה, ויש קורין "סמנוס". (רמב"ם)

ג. **מן הנהר ומאמנה ולפנים ארץ ישראל** – נאכל ונעבד. (משנה)

» ושמא קרי ליה לפנים משום דהתחלת הנהר ולפנים הימנו ומתחלת אמנום ולפנים הימנו חו״ל. (ר״ש)

להלכה:

הרמב״ם [פ״ד הכ״ו] פוסק: כל שהחזיקו בו עולי בבל עד כזיב אסור בעבודה וכל הספיחין שצומחין בו אסורין באכילה וכל שלא החזיקו בו אלא עולי מצרים בלבד שהוא מכזיב ועד הנהר ועד אמנה אע״פ שהוא אסור בעבודה בשביעית הספיחין שצומחין בו מותרים באכילה ומהנהר ומאמנה והלאה מותר בעבודה בשביעית.

❑ **בדין קרקע של עכו״ם בארץ ישראל**

עכו״ם שקנה קרקע בארץ ישראל וזרעה בשביעית – פירותיה מותרין. (רמב״ם)

הטעם: שלא גזרו על הספיחין אלא מפני עוברי עבירה, והעכו״ם אינן מצווין על השביעית כדי שנגזור עליהם. (רמב״ם)

» וצידד הרדב״ז – דמכך שהביא הרמב״ם הטעם שלא גזרו על הספיחים, משמע דפסק כמ״ד אין קנין לעכו״ם באי״י. (רדב״ז)

» **ותמה בעל הכפתור ופרח** על הרמב״ם: מדוע פירותיו של עכו״ם מותרים, הרי מפורש במשנה פ״ו מ״א ״לא נאכל ולא נעבד״, וממילא גם קרקעו של עכו״ם בכלל איסור זה? ואף שאין איסור ספיחין לגבי עכו״ם, מ״מ, אין הדבר מתיר זריעה בקרקע שהוא אסור מן התורה [ואין לומר מי שספיחיו אסורים פירותיו אסורים, ומי שספיחיו מותרים פירותיו מותרים, שהרי איסור הפירות אינו בא מכח הספיחים]? ועוד שהרי מצינו שפירות עכו״ם בארץ ישראל חייב במעשרות וה״ה שיהיו חייבים בשביעית? והאריך עוד, ובסוף דבריו כתב ואל הרב יש לי להאמין אף על שמאל שהוא ימין. (כסף משנה ורדב״ז)

והכסף משנה דחה דברי הכפתור ופרח:

כוונת המשנה ״לא נאכל ולא נעבד״- הכוונה שאם תיעבד על ידי אחר אסור לאכול - והיינו דוקא בשאותו אחר ישראל, אבל אם הוא עכו״ם – מותר.

ומה שאמרו אין קנין לעכו״ם בארץ להפקיע מן המצות, היינו לענין שאם חזר ישראל ולקחה ממנו אינה ככיבוש יחיד, אלא הרי היא כאילו לא נמכרה לעכו״ם מעולם. אבל בעודה ביד עכו״ם מופקעת היא.

ומה שפירותיהם חייבים במעשר אינו אלא כשמירחם ישראל דוקא. אך בלא כן פירותיהם אנם חייבים במעשרות.

ופירוש דברי הרמב״ם כך הם: עכו״ם שקנה קרקע בארץ ישראל וזרעה בשביעית – פירותיה מותרים, כלומר מפני שהשדה של עכו״ם, וגם לא נעבד בה עבודה ע״י ישראל, הלכך מותרים.

» ומאחר שהספיחים אינם אסורים אלא משום שמא יזרע ובעכו״ם לא שייך לגזור שמא יזרעו שהרי אינם מצווים על השביעית, הילכך ליכא חשש דספיחין. (כסף משנה)

» **אבל אם עבדה ישראל אף על פי שהיא של עכו״ם**, כיון שנעשה איסור בעבודתה – אין אוכלין את פירותיה. ואיסורא עבד כאילו היה ביד ישראל, שנעבדה בהם עבירה, לפי שכל המקומות שדרין בהם ישראל בזמן הזה הם מכבוש עולי בבל. (רדב״ז)

והיינו דתנן מא״י ועד כזיב לא נאכל ולא נעבד והספיחין לעולם מותרים. (רדב״ז)

❑ **האם פירות שגדלו בשדה עכו״ם בארץ ישראל קדושים בקדושת שביעית ואסורים בסחורה, או לא** – מחלוקת ראשונים

גאונים: אין בהם קדושת שביעית, ומותרים בסחורה. (רדב״ז שם)

הטעם: דפסקו הלכה כרבי דאמר שביעית בזמן הזה דרבנן, וכיון דעיקרו מדרבנן, ואיכא מ״ד יש קנין לעכו״ם להפקיע הארץ מקדושתה, סמכו עליו במילתא דרבנן. (רדב״ז)

רמב״ם ורדב״ז: יש בהם קדושת שביעית, ואסורים בסחורה.

הטעם: דפסק כרבנן דאמרי שביעית אפילו בזמן הזה היא מן התורה. (רדב״ז)

» הילכך, יש להזהר לנהוג בפירות שביעית הנלקחים מן העכו״ם קדושת שביעית אף על פי שפירותיהם וספיחיהם מותרין ואין טעונין ביעור, מ״מ קדושת שביעית יש בהם שהרי לא הופקעה קדושתם ע״י קנין העכו״ם, שהרי אין קנין לעכו״ם להפקיע קדושת הארץ. (רדב״ז)

» ומה שיש שאין מדקדקין בדבר ועושין סחורה בפירות שביעית ונוהגין בה כשאר השנים, י״ל דסמכו להם על הגאונים. (רדב״ז)

❑ **בגדר גדר חיוב תרומות ומעשרות בזמן הזה**

איתא בירושלמי (הל׳ א׳) משגלו יהו פטורין כתיב (נחמיה ח) ויעשו כל הקהל השבים מן השבי סוכות וגו׳ כי לא עשו סוכות וגו׳ מימי ישוע בן נון [ולמה ישוע רבי הלל בריה דרבי שמואל בר נחמן] פגם הכתוב כבוד צדיק בקבר מפני כבוד צדיק בשעתו הקיש ביאתן בימי עזרא לביאתן בימי יהושע מה ביאתן בימי יהושע פטורים היו ונתחייבו אף ביאתן בימי עזרא פטורין היו ונתחייבו.

רבי יוסי בר׳ חנינא אמר: מדבר תורה נתחייבו, הדא הוא דכתיב (דברים יא) והביאך ה׳ אלהיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך וירשתה הקיש ירושתך לירושת אבותיך מה ירושת אבותיך מדבר תורה אף ירושתך מדבר תורה והיטבך והרבך מאבותיך אבותיך פטורין היו ונתחייבו ואתם פטורים הייתם ונתחייבתם אבותיכם לא היה להם עול מלכות ואתם אף על פי שעליכם עול מלכות אבותיכם לא נתחייבו עד לאחר י״ד ז׳ שכיבשו וז׳ שחילקו ואתם כיון שנכנסתם נתחייבתם אבותיכם לא נתחייבו עד דקנו כולה ואתם ראשון ראשון קנה וחייב.

א״ר אליעזר: מאליהן קבלו עליהן את המעשרות. מ״ט ובכל זאת אנחנו כורתים אמנה וכותבים ועל החתום שרינו לוינו כהנינו (נחמיה י).

ומבואר דנחלקו בזה התנאים

לר״א: מאליהן קבלו, ובטלה עכשיו קדושת הארץ, דסתמא לא היה בלבן אלא בזמן שהבית קיים הואיל והדבר תלוי בהם.

» ועל אף שמדאורייתא חייבים רק דגן תירוש ויצהר, מ״מ הן החמירו עליהן בבית שני לגזור אף בשאר פירות מה שלא עשו בבית ראשון.

לר׳ יוסי: מדבר תורה נתחייבו שנצטוו לקדש.

ונפק״מ, דלר׳ יוסי: דקדושה במצות הקדוש ברוך הוא קיימת - אפילו בזמן הזה אף על פי שחרב הבית.

אבל לר״א: דאמר מאליהן קבלו בטלה עכשיו קדושת הארץ דסתמא לא היה בלבן אלא בזמן שהבית קיים הואיל והדבר תלוי בהם.

» וקשה, דמעלה בירושלים בזמן הזה לא בטלה קדושתה, ומדוע שונה הדין שבחורבן בית ראשון - לא בטלה קדושת הבית, ואילו קדושת הארץ דתרומה ומעשר - בטלה?

וי״ל, דאין זה תלוי במחיצות, דקדושת מחיצות מילתא אחריתי.

הטעם: דדרשי׳ אשר לו חומה (ויקרא כה) אף על פי שאין לו עכשיו והיה לו קודם לכן.

א״נ, מדכתיב (תהלים קלב) זאת מנוחתי עדי עד דהני קראי מוכחי דירושלים אין אחריה היתר. (ר״ש)

דיני שביעית הנוהגים בסוריא

משנה ב׳

עושין בתלוש בסוריא, אבל לא במחובר. דשים וזורין ודורכין ומעמרין, אבל לא קוצרין ולא בוצרין ולא מוסקים. כלל אמר ר׳ עקיבא: כל שכיוצא בו מותר בארץ ישראל – עושין אותו בסוריא.

ביאור המשנה:

☜ **במחובר** – אין עושין במחובר בסוריא.
ולכך: לא קוצרין, ולא בוצרין, ולא מוסקים. (משנה)
הטעם שאסרו במחובר בסוריא: דסוריא היא הארץ שכבש דוד, ואסרו לעבוד בה בדבר המחובר לקרקע בשנה שביעית ואף על פי שהוא מותר, כדי שלא יעזבו בני אדם ארץ ישראל ויתישבו שם, והוא אמרם בטעם האיסור שלא יהו הולכין ומשתקעין שם. (רמב״ם)

» **ודוקא בשמור אסור, אבל במופקר מותר** – שהרי אפילו בארץ מותר, כדתניא בת״כ את ענבי נזירך לא תבצור מן השמור אי אתה בוצר אבל אתה בוצר מן המופקר. (ר״ש)

☜ **בתלוש** – עושין בתלוש בסוריא.
ולכך: דשים, וזורין, ודורכין, ומעמרין. (משנה)
הטעם שהתירו בתלוש: דכיון שימצא לו בקירוב ריוח מעט בשבעית, לא יצא מארץ ישראל להשתקע בחו״ל. ולא חששו שמחמת רווח מועט יבואו להשתקע שם. (רדב״ז פ״ד הכ״ז)

❑ **כלל אמר ר׳ עקיבא**: כל שכיוצא בו מותר בארץ ישראל – עושין אותו בסוריא. (משנה)

» וכתב הרמב״ם דדברי ר׳ עקיבא נכונים. (רמב״ם)

» **קשה**, מה בא ר״ע לחדש, הרי דבר פשוט הוא, ועוד קשה, שהרי יש הבדל בין סוריא לארץ ישראל שעושין בתלוש בסוריא, וזה אינו כדברי ר״ע שמדמה אותם כיוצא בו?

א. י״ל, דכוונת ר״ע שכל כיוצא בו מותר בארץ מדאורייתא כגון תלוש, אע״ג שמדרבנן אסור בלא שינוי – עושין אותו בסוריא אפילו כדרכו. (ר״ש במהדורת עוז והדר)

ב. עוד י״ל, דכוונת ר״ע שכל כיוצא בו מותר בארץ בשום פירות, מותר בסוריא בכל פירות, אבל במחובר אסור בארץ בכל הפירות. (ר״ש במהדורת עוז והדר)

ג. עוד י״ל, דכוונת ר״ע שכל כיוצא בו מותר בארץ במופקר, עושין אותו בסוריא אפילו בשמור, אבל במחובר אסור מדרבנן בארץ אפילו בשמור. (ר״ש במהדורת עוז והדר)

להלכה:

הרמב״ם [פ״ד הכ״ז] פוסק: סוריא אע״פ שאין שביעית נוהגת בה מן התורה, גזרו עליה שתהיה אסורה בעבודה בשביעית כארץ ישראל, כדי שלא יניחו ארץ ישראל וילכו וישתקעו שם.
והוסיף [פ״ח ה״ט] לפסוק: מותר לעשות בסוריא בתלוש אבל לא במחובר, כיצד דשין וזורין ודורכין ומעמרין, אבל לא קוצרין ולא בוצרין ולא מוסקין וכן כל כיוצא באלו.

והוסיף הרמב״ם:

❑ **אבל עמון ומואב ומצרים ושנער אע״פ שהם חייבות במעשרות מדבריהם אין שביעית נוהגת בהן.** (רמב״ם שם)

» ומתוך המחלוקת שנחלקו במסכת ידים [פ״ד מ״ג] ר״ט ור״א ב״ע. מתבאר שמותר לזרוע בהם בשביעית. (כסף משנה שם)

❑ **דין עבר הירדן**

הרמב״ם [פ״ד הכ״ח] פוסק: עבר הירדן שביעית נוהגת בה מדבריהם.

» ונוהגת דומיא דאי״י שכבשו עולי מצרים ולא כבשו עולי בבל. (רדב״ז שם)

» מקור: ירושלמי פרק ו׳ דשביעית - רבי יצחק בר נחמן ור״ל שאל לרבי חנינא הקונה מעמון ומואב מהו [א״ל קשיתי קמי רבי ייסא לית עמון ומואב דמשה] אמר רבי מנא קשיתה קמי רבי חגיי לית עמון ומואב דמשה לית עמון ומואב דר״א בן עזריה אמר רבי יוסי בר בון כתיב כי חשבון עיר סיחון מלך האמורי היא צריכה לר״ש טהרה מיד סיחון ועוג או לא טהרה אין תימר טהרה חייבת אין תימר לא טהרה פטורה. אמר ר׳ תנחומא החל רש לרשת את ארצו עשיתי את ארצו חולין לפניך משמע בהדיא דחייבת בשביעית. (כסף משנה שם)

❑ **וספיחי סוריא ועבר הירדן** – מותרין באכילה. (רמב״ם פ״ד הכ״ח)
לא יהיו ארצות אלו חמורין מארץ ישראל שהחזיקו בה עולי מצרים. (רמב״ם)

» **והקשה הראב״ד על הרמב״ם**, מדוע בכלל היה צריך להביא דין ״עבר הירדן״ ו״סוריא״ מק״ו, שהרי לא החזיקו בהם עולי בבל? (השגת הראב״ד שם)
והפוסקים מתרצים ומיישבים דברי הרמב״ם:

א. **רדב״ז [בתירוץ ראשון] וכסף משנה מתרצים**: דאי מהאי טעמא הו״א אם יש מקומות בעבר הירדן או בסוריא ששכנו בהם עולי בבל, והוי כאילו החזיקו בהם והיו ספיחים אסורים, דאין אנו יודעים אם כבשו עולי בבל קצת ארצות מעבר הירדן ומסוריא, שהרי היו בבית שני מלכים תקיפים כמו שמצינו בינאי המלך שכבש ששים עיר – להכי מייתי לה מק״ו. (רדב״ז שם וכסף משנה שם)

ב. **הרדב״ז בתירוץ שני מתרץ**: דאף על גב דלא החזיקו בהם עולי בבל, הו״א עשו חיזוק לדבריהם כשל תורה בשביעית עצמה ויהיו אסורים, לכך קמ״ל דאין סברא להחמיר עליהם יותר מאותן שכבשו עולי מצרים. (רדב״ז שם)

דין בצלים של חשנה חשישית שחוסיפו לצמוח בשביעית

משנה ג׳

בצלים שירדו עליהם גשמים וצמחו – אם היו העלין שלהם שחורין אסורין. הוריקו – הרי אלו מותרין. רבי חנינא בן אנטיגנוס אומר: אם יכולין להיתלש בעלין שלהן – אסורין. וכנגד כן מוצאי שביעית – מותרין.

ביאור המשנה:

בצלים שירדו עליהם גשמים וצמחו – נחלקו התנאים בדרך בדיקת מקור צמיחת העלים

לת״ק: בודקים ע״י בחינת צבע העלים:
- אם היו העלים שלהם שחורין – אסורין.
- ואם העלים הוריקו – הרי אלו מותרין. (משנה)

לרבי חנינא בן אנטיגנוס: בודקים ע״י חוזק העלים בעת משיכתם:
- אם יכולין להיתלש בעלים שלהם – אסורים.
- ואם אין יכולים להיתלש בעלים שלהם – מותרים. (משנה)

❑ כאותה הבחינה בוחנים להיפך - **כנגד כן במוצאי שביעית** לדעת מתי יהיו מותרין. (משנה)
כיצד מדובר – מדובר **בבצלין של ששית** שעקרן בששית וחזר ונטען בשביעית, ועקרן לאחר שגדלו מעט, וחזר ונטען בשמינית, ומתוך שכבר גדלו בששית לא הוסיפו כי אם

מעט בשביעית ונאסרו. וכשחזרו והוסיפו מעט בשמינית - חזר אותו היתר וביטל האיסור המועט, שגם של ששית מסייע לבטל אחרי שסוף גידולן בהיתר. (ר״ש)

» שלא יתכן לפרש בבצלים של שביעית דהנהו לא משתרו למוצאי שביעית, ומה מועיל מה שעליהן שחורין ומה שיכולין ליתלש בעליהן, דילמא אכתי לא רבו גידולין על עיקרו. (ר״ש)

❑ **אם עקרן בשביעית ושתלן במוצאי שביעית** – מחלוקת אמוראים
ר׳ זעירא אמר: מכיון שרבה עליו החדש מותר.
ר׳ לא ור׳ אמי אמרי: אסורין. (ר״ש)

להלכה:

הכריע הרמב״ם בפירוש המשניות – דאין הלכה כר׳ חנניה בן אנטגנוס.
ובמשנה תורה [פ״ד ה״כ] פוסק [כת״ק]: הבצלים שירדו עליהם גשמים בשביעית וצמחו - כל זמן שהעלין שלהן ירוקין – הרי אלו מותרין. ואם השחירו – הרי הן כנטועין בארץ, **ואותן העלין אסורין משום ספיחין, ובין כך ובין כך הבצלים עצמן בהיתרן עומדין.**
ובהלכה כ״א פוסק: **בצל שעקרו בשביעית ונטעו בשמינית, ורבו גידוליו על עיקרו** – העלו גידוליו את עיקרו והותר הכל, הואיל ושביעית אסורה ע״י קרקע, כך נטילתה על ידי קרקע.

» **באיזה אופן יהיה מותר - האם דווקא במרוכנין [שמעקלין הצואר שלהם שלא יגדלו], או אפילו כשאנם מרוכנין** – מחלוקת
רמב״ם: אין הבדל ותמיד מותר אם רבו גידולין על עיקרו.
דכיון שהלכה כר׳ זעירא, לשיטתו אין לחלק בין מרוכנין לשאינם מרוכנין.
ומה שר׳ אבהו [בירושלמי ה״ו] חילק בין מרוכנין לשאינם מרוכנין - הוא מפני ששמע שר׳ לא ור׳ אמי חולקים, לכן נשמט בטענת מרוכנין. אך אנו פוסקים כר׳ זעירא. (כסף משנה שם, ורדב״ז שם)
ראב״ד: אין להתיר אלא במרוכנים, וכשיטת ר׳ אבהו שחילק בזה. אבל כשאינם מרוכנים אסור.
הטעם: דכיון שמעקם הצואר שלהן שלא יגדלו, וכיון שעשה כן גלה דעתו דלא ניחא ליה בגידוליהן.
ולכך, אם גדלו אותן גדולין מותרין ומבטלין את האיסור, ואם לא – אסורין, דמינח ניחא ליה וכנטועין לכתחלה דמו. (ראב״ד שם)

ממתי מותר לקנות ירקות או פירות בשנה השמינית, מבלי לחשוש שהם מגידולי שביעית

משנה ד׳

מאימתי מותר אדם ליקח ירק במוצאי שביעית? – משיעשה כיוצא בו, עשה הבכיר הותר האפיל. רבי התיר ליקח ירק במוצאי שביעית מיד.

ביאור המשנה:

מאימתי מותר אדם ליקח ירק או פרי במוצאי שביעית:

☜ **בפירות** – לכו״ע משיעשה כיוצא בו. עשה הבכיר – הותר האפיל. (משנה)

☜ **בירקות** – מחלוקת

לת״ק: משיעשה כיוצא בו. עשה הבכיר – הותר האפיל. (משנה)

כלומר, משיעשה כיוצא בו - ממה שנזרע במוצאי שביעית. (ר״ש)

» **הטעם שמשיעשה כיוצא בו יהיה מותר - נפק״מ באיזה ירק מדובר** – ב׳ פירושים

א. הטעם כיון דתלינן בדהיתר.

שמדובר כשאין ידוע אם ירק זה התחיל לגדול בשביעית, מ״מ חוששים אנו שמא הוא מן השביעית, כיון שמעת שיעשה כיוצא בו אפשר לתלות שירק זה הוא ממה שנזרע בשמינית. (ר״ש)

ב. הטעם מפני שריבה ההיתר על האיסור ונתבטל.

שמדובר אפילו בירק שידוע שהתחיל לגדול בשביעית, אך לא נגמר אז גידולו, שאז ניתר רק לאחר שיעשה כיוצא בו, שאנו תולים שנוספו בו מתחילת השנה השמינית גידולים מרובים יותר ממה שגדל בשביעית וניתר בזה. (ר״ש)

» ואף על גב דבירק אזלינן בתר לקיטה? – מכל מקום חיישינן שלא יהא מן הנלקט בשביעית, ועוד דבירק שנגמר גידולו בשביעית לא אזלינן בתר לקיטה. (ר״ש)

» **ואף ירק שידוע שצמח במקום האפיל**, אחרי שעשה הבכיר – ניתר הירק, דאי אפשר שלא ריבה ההיתר. (ר״ש)

» לת״ק דין שאר פירות כדין ירק, ואין הבדל ביניהם בדין. (כסף משנה פ״ד ה״ז)

רבי: התיר ליקח ירק במוצאי שביעית מיד. (משנה)

הטעם: לפי שהיו מביאין ירק מחוצה לארץ, והיה רבה על של א״י, ונמצא בטל בשל חוץ לארץ. (ר״ש ורדב״ז פ״ד ה״ז)

» ובירושלמי (הל׳ ד׳) איתא: דבראשונה היה ירק אסור בספרי ארץ ישראל התקינו שיהא ירק מותר בספרי א״י. אעפ״כ היה אסור להביא ירק מחו״ל לארץ. התקינו שיהא מותר להביא ירק מחו״ל לארץ, אעפ״כ היה אסור ליקח ירק במוצאי שביעית מיד. התיר ר׳ ליקח ירק במוצאי שביעית מיד. (ר״ש)

» עוד נחלקו כעין זה בגמ׳ סנהדרין (יב.) – דתניא, לת״ק: אין מביאין ירק מחו״ל לארץ. ורבותינו התירו. ואמרינן, א״ר ירמיה: חוששין לגושיהן איכא בינייהו. (ר״ש)

להלכה:

הכריע הרמב״ם בפירוש המשניות – דהלכה כרבי.

הרמב״ם [פ״ד ה״ז] פוסק: **בצלים** שיצאו משביעית למוצאי שביעית - **אם עשו כיוצא בהן** – מותרין. ואם לאו – אסורין.

וכן שאר הפירות – אין לוקחים אותם במוצאי שביעית, אלא **משיעשו כיוצא בהן** מפירות מוצאי שביעית, עשה הבכיר הותר האפיל.

ומותר ליקח **ירק** במוצאי שביעית – **מיד**.

איסור הוצאת פירות שביעית ותרומה טמאה מארץ ישראל לחו״ל

משנה ה׳

אין מוציאין שמן שרפה ופירות שביעית מהארץ לחו״ל. א״ר שמעון: שמעתי בפירוש שמוציאין לסוריא ואין מוציאין לחוץ לארץ.

ביאור המשנה:

אין מוציאין שמן שרפה ופירות שביעית מהארץ לחו״ל. (משנה)

» דבעי שריפתו בארץ ומעלה בעלמא משום דאשכחן גבי קדשים דשריפתן במקומן וכן פירות שביעית בעינן ביעור בארץ. (ר״ש)

❑ **להוציא לסוריא** – מחלוקת

לת״ק: אסור.

לר׳ שמעון: מוציאין לסוריא, ודווקא אין מוציאין לחוץ לארץ. (משנה)

להלכה:

הכריע הרמב״ם בפירוש המשניות – דאין הלכה כר׳ שמעון.

ובמשנה תורה [פ״ה הי״ג] פוסק [כת״ק]: פירות שביעית אין מוציאין אותן מהארץ לחוצה לארץ ואפילו לסוריא.

❑ **פירות שביעית שכבר יצאו מהארץ לחו״ל** – מחלוקת

רבי: מתבערין במקום שהן.

ר״ש בן אלעזר אומר: מביאן בארץ ומבערן, שנאמר ״בארצך תהיה כל תבואתה לאכול״. (ר״ש)

להלכה:

הרמב״ם [פ״ז הי״ב] פוסק כרבי: **המוליך פירות שביעית ממקום שכלו למקום שלא כלו, או ממקום שלא כלו למקום שכלו חייב לבער, לפי שנותנין עליו חומרי מקום שיצא משם וחומרי מקום שהלך לשם.**

ופירות הארץ שיצאו לחוצה לארץ – **מתבערים במקומן** ולא יעבירם ממקום למקום.

הבאת תרומה מחוץ לארץ לארץ ישראל

משנה ו׳

אין מביאין תרומה מחוצה לארץ לארץ. א״ר שמעון: שמעתי בפירוש שמביאין מסוריא ואין מביאין מחוצה לארץ.

ביאור המשנה:

אין מביאין תרומה מחוצה לארץ לארץ. (משנה)

הטעם: אם אומר את כן אף הם מרדפין אחריה לשם כלומר ויצאו כהנים מארץ ישראל לחו״ל להביא תרומה שאין על הבעלים להביא [כמו] בכורים. (ר״ש)

❑ **להביא מסוריא** – מחלוקת

לת״ק: אסור.

לר״ש: מביאין מסוריא ואין מביאין מחוצה לארץ. (משנה)

להלכה:

הכריע הרמב״ם בפירוש המשניות – דאין הלכה כר׳ שמעון.

[הרמב״ם בפ״ב הי״ז מהלכות תרומות פוסק: אין מוציאין תרומה מהארץ לחוצה לארץ אפילו טמאה ואין מביאין תרומה מחוצה לארץ לארץ ואם הביא לא תאכל מפני שהיא טמאה בארץ הכותים ולא תשרף שלא יאמרו ראינו תרומה שלא נטמאת נשרפת ולא תחזור לחוצה לארץ שמא יאמרו מוציאין תרומה לחוצה לארץ אלא מניחין אותה עד שתטמא טומאה ידועה לכל או עד שיבא ערב הפסח אם היתה חמץ ותשרף].

❑ **ההנהגה עם פירות שביעית שהובאו מחו״ל לארץ ישראל**

• **אם לא היו ניכרים של חו״ל ששונים משל הארץ** – פירות חו״ל שנכנסו לארץ **לא יהיו נמכרים במדה או במשקל או במנין, אלא כפירות הארץ אכסרה**.

• **ואם היו ניכרין שהם מחו״ל** – מותר. (רמב״ם פ״ו ה״ה)

פרק ז׳

על אילו גידולים חל גם חיוב ביעור מלבד קדושת שביעית

משנה א׳

כלל גדול אמרו בשביעית: כל שהוא מאכל אדם ומאכל בהמה וממין הצובעים ואינו מתקיים בארץ – יש לו שביעית ולדמיו שביעית, יש לו ביעור ולדמיו ביעור.
ואיזה? זה עלה הלוף השוטה ועלה הדנדנה העולשין והכרישין והרגילה ונץ החלב ומאכל בהמה החוחים והדרדרים וממין הצובעים ספיחי איסטיס וקוצה – יש להם שביעית ולדמיהן שביעית, יש להם ביעור ולדמיהן ביעור.

ביאור המשנה:
כלל גדול אמרו בשביעית – לכל מי שיש אחד מד׳ תנאים דלקמן - יש לו שביעית, ולדמיו שביעית. יש לו ביעור, ולדמיו ביעור:

א. כל שהוא מאכל אדם. (משנה)
ב. או שהוא מאכל בהמה. (משנה)
הטעם: דדרשינן לה מדכתיב ״ולבהמתך ולחיה אשר בארצך״- כל זמן שחיה אוכלת מן השדה האכל לבהמתך בבית כלה לחיה בשדה כלה לבהמתך מן הבית, והני כיון דאין מתקיימין כלו להן. (ר״ש)
ג. וממין הצובעים. (משנה)
ד. ואינו מתקיים בארץ. (משנה)

❑ **לגבי חלות הקדושה על הדמים** – יש להם שביעית ולדמיהן שביעית, יש להם ביעור ולדמיהן ביעור. (משנה)
הטעם: דכתיב: ״כי יובל היא קודש״- מה קודש תופס דמיו, אף שביעית תופסת דמיה. אי מה קודש תופס דמיו ויוצא לחולין אף שביעית תופסת דמיה ויוצאה לחולין, ת״ל: ״תהיה״- בהויתה תהא, הא כיצד? לקח בפירות שביעית בשר - אלו ואלו מתבערין בשביעית. (ר״ש)
וא״כ פירות השביעית לעולם נשארת בהם קדושת שביעית, וחייבים בביעור.

❑ **מינים שונים שהם מאכלי אדם שיש להם דין הנ״ל:**
• עלה הלוף השוטה. (משנה)
» ואע״פ שאין מטמאין טומאת אוכלין עד שימתקם – יחול עליהם קדושת שביעית, וחייבים בביעור. (ר״ש)
• עלה הדנדנה. (משנה)
» בביאור ״דנדנה״- הרמב״ם פירש שהוא נענע. ובערוך פירש שהוא מינטה. (רמב״ם)
• העולשין. (משנה)
• הכרישין. (משנה)
» יש בזה ב׳ סוגים - יש כרישי גינה, ויש כרישי שדה. (ר״ש)
» והוא מאכל אדם ע״י הדחק. (ר״ש)
• הרגילה. (משנה)
» והוא מאכל אדם ע״י הדחק. (ר״ש)
• ונץ החלב. (משנה)
» והוא מאכל אדם ע״י הדחק. (ר״ש)

ס

❑ **מינים שונים שהם מאכל בהמה שיש להם דין הנ״ל:**
• החוחים [מאכל בהמה]. (משנה)
• הדרדרים. (משנה)

❑ **מינים שונים ממין הצובעים שיש להם דין הנ״ל:**
• ספיחי איסטיס. (משנה)
• ספיחי קוצה. (משנה)

להלכה:

הרמב״ם [פ״ז ה״ג] פוסק: **כלל גדול אמרו בשביעית כל שהוא מאכל אדם או מאכל בהמה או ממין הצובעין:**

• **אם אינו מתקיים בארץ** – יש לו ולדמיו שביעית וחייב בביעור הוא ודמיו, כגון עלי הלוף השוטה ועלי הדנדנה והעולשין מאוכל אדם, וכגון החוחים והדרדרין מאוכל הבהמה, וכגון אסטס וקוצה ממין הצובעין.

• **ואם היה מתקיים בארץ** - כגון הפואה והרכפה ממין הצובעין – אע״פ שיש לו שביעית ולדמיו שביעית – **אין להם ביעור ולא לדמיהם, שהרי מתקיים בארץ**, אלא נהנין וצובעין בו עד ר״ה. (רמב״ם)

» **הקשה הראב״ד**: שהרי שיטת הרמב״ם אינה מיושבת לא כרבי מאיר ולא כחכמים. שהרי לדברי ר״מ אף על פי שאינם כלים – לדמיהם יש ביעור בסוף השנה, שמחמיר בדמים יותר מהן. וכן לדברי חכמים אם להן אין ביעור קל וחומר שלדמיהן אין ביעור, ומדוע אומר שיש להם ביעור עד ראש השנה? (השגת הראב״ד)

הרדב״ז בתחילה רצה לתרץ: דמתני׳ איירי באותם שהם מתקיימים ודאי בארץ, והלכה כחכמים שאמרו אין להם ביעור ולא לדמיהם ביעור. אבל יש מאלו המינין שאינם מתקיימין בארץ ויש להם ביעור ולדמיהן ביעור עד ר״ה, ולפי שאין בני אדם בקיאין בהם פסק שיש להם ביעור. וכיון שיש מינים שדומין לאלו השנויים ואי אפשר לעמוד עליהם אם מתקיימין או לא – ראוי לבער הכל מן הספק. [אך דחה הרדב״ז תירוץ זה, כיון שהלשון קשה להולמו, שכתב אין להם ביעור, משמע דאין להם ביעור כלל, והדר תני אלא נהנין וצובעין בו עד ר״ה משמע דיש להם ביעור].

ובמסקנה תירץ: עיקר הלוף והשנויים במשנה צריך לאוכלן ולבערן עד ר״ה של שמינית ומשם ואילך צריך להפקירן. וכוונת המשנה - אין להם ביעור בשעת הביעור דאפי׳ כלה לחיה מן השדה עדיין יוכל ליהנות בהם עד ר״ה. וחכמים לדברי רבי מאיר קאמרי, לדידן אין להם ביעור, אבל אין נהנין אלא עד ר״ה. אלא לדידך שאתה מחלק בין עצמן לדמיהן שאתה אומר שיש לדמיהן ביעור וביעורן עד ר״ה, אבל הם עצמן אין להם ביעור כלל ונהנה והולך עד שיכלו. והלא דברים ק״ו, להם אין ביעור ק״ו לדמיהן. אבל לעולם הם ודמיהן אין להם ביעור בזמן הביעור, אלא נהנים בהם עד ר״ה ומשם ואילך מפקירן לכל. כללא דמלתא אין להם ביעור כשאר פירות שביעית, דאחר שכלה לחיה טעונין שריפה, אלא נהנין בהם עד ראש השנה ואח״כ מפקירן, ונמצא שפסק הרמב״ם כחכמים. (רדב״ז)

הכסף משנה מתרץ: דנוסחא דידן בספרי הרמב״ם ״אין להם ביעור ולא לדמיהם שהרי מתקיים בארץ אלא נהנין וצובעין בו עד ר״ה״ כך נמצא בספר מוגה - והרי זה כחכמים שאמרו אין להם ביעור ולא לדמיהם ביעור.

ומ״ש ״אלא נהנין וצובעין בו עד ר״ה״ – אפשר שכוונתו לומר שאין להם ביעור כלל, ומשום דכשיש ביעור היינו שיתבער קודם ר״ה, נמצא שבאמרו נהנים וצובעים בו עד ר״ה הוי כאומר אינו מתבער כלל. (כסף משנה)

» **וא״כ יוצא נפק״מ למעשה:**
לרדב״ז: לשיטת חכמים יש להם ביעור עד ר״ה.
ולכסף משנה: לשיטת חכמים אין להם ביעור כלל.

על אילו גידולים חלה קדושת שביעית אך לא לא חל עליהם חיוב ביעור

משנה ב'

ועוד כלל אחר אמרו: כל שאינו מאכל אדם ומאכל בהמה וממין הצובעין ומתקיים בארץ - יש לו שביעית ולדמיו שביעית, אין לו ביעור ואין לדמיו ביעור.
אי זהו? עקר הלוף השוטה ועקר הדנדנה והערקבנין והחלבצין והבוכריה וממין הצובעים הפואה והרכפא - יש להם שביעית ולדמיהן שביעית, אין להם ביעור ולא לדמיהן ביעור. ר' מאיר אומר: דמיהם מתבערין עד ראש השנה. אמרו לו: להן אין ביעור, קל וחומר לדמיהן.

ביאור המשנה:

ועוד כלל אחר אמרו:
כל שאינו [כל שהוא] מאכל אדם ומאכל בהמה, וממין הצובעין, ומתקיים בארץ – יש לו שביעית, ולדמיו שביעית. אין לו ביעור ואין לדמיו ביעור. (משנה)

» ויש להן שביעית - להאכל בתורת שביעית ולא להפסידו. (ר"ש)

❑ **ביאור משנה זו, תלוי בב' גירסאות שונות במשנה, אשר משנות את כל ההסבר במשנה, וממילא שונה הסבר ההבדל ביניהן בין משנה זו לבין המשנה הקודמת [משנה א']:**

הרמב"ם גרס: "כל שאינו מאכל אדם וכו'" [כפי הגירסא במשנה שלפנינו]
הר"ש והרא"ש גרסו: "כל שהוא מאכל אדם". (כסף משנה פ"ד הי"ד)

» **ממילא הסבר המשנה שונה בתכלית בהסברו:**

לרמב"ם: ההבדל שבין משנה א' למשנה ב' הוא האם הוא מאכל אדם ובהמה או לא.
שבמשנה ב' מדובר שאין הוא מאכל אדם ובהמה – ולכך אין לו ביעור, ורק שביעית יש לו. ואע"פ שמתקיים בארץ.
ואילו במשנה א' מדובר שהוא מאכל אדם ובהמה – ולכך יש לו גם ביעור. (כסף משנה פ"ד הי"ד)

לר"ש ורא"ש: ההבדל שבין משנה א' למשנה ב' הוא האם הוא דבר שמתקיים בארץ או לא, אך בשניהם מדובר שהוא מאכל אדם ובהמה.
שבמשנה ב' מדובר במאכל אדם ובהמה שאינו מתקיים בארץ – ולכך אין לו ביעור, ורק שביעית יש לו.
ואילו במשנה א' מדובר במאכל אדם ובהמה שמתקיים בארץ – ולכך יש לו גם ביעור. (כסף משנה פ"ד הי"ד)

» **וממילא גם הסבר המשנה "ומתקיים בארץ" – תלוי בגירסאות הנ"ל:**

לרמב"ם: אין זה נסוב אלא על "מיני הצבעים"- שדווקא בהם צריך שיהיה מתקיים בארץ, אך בשאר מינים אין צריך שיתקיים בארץ [שהכל תלוי אם הוא מאכל אדם ובהמה או לא].
לר"ש ורא"ש: מתקיים בארץ נסוב על כל המינים המבוארים במשנה, גם על מאכל אדם ובהמה, וגם על מיני הצובעים – שהרי הכל תלוי אם הוא מתקיים בארץ או לא. (כסף משנה פ"ד הי"ד)

❑ **מינים שונים שהם מאכלי אדם שיש להם דין הנ"ל:**

- עקר הלוף השוטה. (משנה)
- ועקר הדנדנה. (משנה)
- והערקבנין. (משנה)
- והחלבצין. (משנה)

• והבוכריה. (משנה)

» **בביאור ״עקרבאין חלבצין והבוכריא״** – מחלוקת **רמב״ם**: הם עשבים לא נודעו.
ר״ש: ״ערקבלין״ - בפרק עושין פסין (דף כו ב) מפורש שהוא אצוותא דדיקלא. ״חלביצין״ – הם ביצי נץ החלב, והם השרשין דומין לביצים.

❑ **מינים שונים שהם ממין הצובעים שיש להם דין הנ״ל:**

• הפואה. (משנה)
• והרכפא. (משנה)

❑ **לגבי חלות הקדושה על הדמים:**

• **לקדושת שביעית** – יש להם שביעית ולדמיהן שביעית. (משנה)
• **לחיוב ביעור** – מחלוקת
לת״ק: אין להם ביעור ולא לדמיהן ביעור. (משנה)
ר׳ מאיר אומר: דמיהם מתבערין עד ראש השנה. (משנה)

» אמרו לו חכמים לר״מ: אם אין ביעור לעצמן - קל וחומר לדמיהן שלא יהיה ביעור. (משנה)
ור״מ ענה להם: מחמיר אני בדמים מבעיקר שהשמן של שביעית מדליקין בו, מכרו ולקח בו שמן אחר - אין מדליקין בו, וטעמא משום דפרי ושמן מינכר ולא אתי לעשות בהן סחורה. (ר״ש)

להלכה:

הכריע הרמב״ם בפי׳ המשניות – דאין הלכה כר׳ מאיר.
ובמשנה תורה [פ״ז הי״ד] פוסק: וכל שאינו מיוחד לא למאכל אדם ולא למאכל בהמה ואינו ממין הצובעים – הואיל ואינו לעצים, יש לו ולדמיו שביעית, אבל אין להם ביעור אף על פי שאינו מתקיים בארץ, אלא נהנין בו או בדמיו עד ראש השנה. כגון עיקרי הלוף השוטה ועיקר הדנדנה והערקבנין.

» **הקשה הראב״ד**: כיצד פוסק הרמב״ם בפשטות שבכל גווני יש לו ולדמיו שביעית, הרי בכהאי גוונא שאינו ממאכל אדם ולא ממאכל בהמה ולא ממין הצבעים ואינו לעצים - הכל תלוי במחשבה?. (השגת ראב״ד)
הרדב״ז מתרץ: דכוונת הרמב״ם, ״הואיל ואינו לעצים וכו׳״- היינו שאם הוא לעצים אין לו שביעית ולא לדמיו שביעית ולא ביעור ולא יועיל המחשבה בעצים יבשים שאינם ראויים להסקה. ואם אינם עצים גמורים כגון הסיאה והאזוב והקורנית באלו תועיל המחשבה.
וכוונת הרמב״ם לומר שאם הוא לעצים אין לו שביעית. ואם אינו לעצים - כבר ביאר דינו למעלה דאזלינן בהו בתר מחשבה, ואין בדברי הרמב״ם שיבוש, שלא היה דעתו לומר שאם אינו לעצים יש לו שביעית ואין לו ביעור אלא אזלינן בתר מחשבה. (רדב״ז)
הכסף משנה מתרץ: וי״ל שרבינו מפרש שמה ששנינו בבבא שנית ומתקיים בארץ לא קאי אלא למין הצבעים כגון הפואה והרכפה, אבל שאר דברים שאינם מאכל אדם ולא מאכל בהמה כגון עיקר הלוף והשוטה ועיקר הדנדנה והעקרבנין בין שהם מתקיימים בין שאינם מתקיימים אין להם ביעור ולא לדמיהם ביעור.
והראב״ד פירש המשנה כפשטה, דמאי דקתני בבבא שנית ומתקיים בארץ קאי לכל מה ששנוי בבבא ההיא ולפיכך נראה לו שיש שיבוש. (כסף משנה)
והר״י קורקוס מסביר: שמחלוקת הרמב״ם והראב״ד תלוי בחילוק הגירסאות במשנתנו:
הרמב״ם גרס: ״כל שאינו מאכל אדם וכו׳״ [כפי הגירסא במשנה שלפנינו]
הראב״ד הר״ש והרא״ש גרסו: ״כל שהוא מאכל אדם״. (כסף משנה פ״ד הי״ד)

ולכך כתב הראב״ד שכל אלו תלויים במחשבה והם האזוב וכו׳ ולא נתפרש באלו וכו׳, כי לפי גירסתו ודאי כן הוא, כי לא הוזכר במשנה מה שאינו מאכל אדם ולא מאכל בהמה ולא הצובעים, אלא פואה וקורנית ואזוב ובהם לא נתבאר דין ביעור.
אבל עיקר הלוף וכו׳ לדעתו ראוי למאכל אדם ולמאכל בהמה והוא כשיטת ר״ש והרא״ש.
ואילו הרמב״ם פסק כגירסתו, ולכך לא תלה הדין במחשבתו. (כסף משנה)

» **ולפ״ז** מה שאמרה המשנה ״כלל אמרו״:
לראב״ד: כללו של דבר כל שאינו מתקיים בארץ יש לו ולדמיו ביעור דעיקר הלוף וחביריו מתקיימים הם.
אבל לשיטת הרמב״ם: לאו כללא הוא, דהא איכא לוף שוטה וחבריו שהם מתקיימים. (כסף משנה שם)

❑ **לגבי קדושת הדמים**
הרמב״ם [פ״ז ה״ז] פוסק: וכשם שמבערין את הפירות כך מבערין את הדמים.
כיצד? הרי שמכר רמונים של שביעית והרי הוא אוכל בדמיהן, וכלו הרמונים מן האילנות שבשדה ונשאר אצלו מן הדמים שמכר בהן חייב לבערן.
ובהלכה ח׳ הוסיף: כיצד עושה? קונה בהן מאכלות ומחלקן מזון שלש סעודות לכל אחד ואחד, או ישליכם לים המלח אם לא מצא אוכלין.

מיני צמחים נוספים הקדושים בקדושת שביעית מחמת היותם ראויים לצביעה

משנה ג׳

קליפי רמון והנץ שלו, קליפי אגוזים והגלעינין – יש להם שביעית ולדמיהן שביעית. הצבע צובע לעצמו, ולא יצבע בשכר, שאין עושים סחורה בפירות שביעית. ולא בבכורות ולא בתרומות ולא בנבלות ולא בטרפות ולא בשקצים ולא ברמשים. ולא יהיה לוקח ירקות שדה ומוכר בשוק, אבל הוא לוקט ובנו מוכר על ידו לקח לעצמו והותיר מותר למכרן.

ביאור המשנה:
קליפי רמון, והנץ שלו, קליפי אגוזים, והגלעינין – יש להם שביעית, ולדמיהן שביעית. (משנה)
הטעם: מפני שהם ראויים לצביעה, והם מתקיימים בארץ. (רדב״ז פ״ז הט״ו)

» ביאור קליפי רמון והנץ שלו - נץ פרח שעל הפטמא. (ר״ש)

» מהם ״הגלעינין״- לאו דאגוזים קאי דאין להן גרעינין אלא קליפי אגוזים. והגלעינים הם גרעיני שאר פירות, כגון תמרים וזיתים ושייך בהו שביעית. (ר״ש)

» **לגבי דמי שביעית** – אף על פי שדמי שביעית נעשין כמותן, אסור לאדם לעשות בהם סחורה.
ואין זה אלא אם נעשה בדרך מקרה. **אבל להתכוין לצבוע בשכר מן הצבעין של שביעית – הרי זה אסור**, אף על פי שלוקח אותם המעות ואוכלם בקדושת שביעית. (רמב״ם)

להלכה:
הרמב״ם [פ״ז הט״ו] פוסק: קליפי רמון והנץ שלו קליפי אגוזים והגרעינין יש להם שביעית ולדמיהם שביעית, אבל אין להם ביעור ולא לדמיהם.

כעין זה [פ״ה הכ״א] פוסק: הקליפין והגרעינין שמותרין בתרומה לזרים – אין קדושת שביעית חלה עליהם, והרי הן כעצים **אא״כ ראויין לצביעה**. והקור קדושת שביעית חלה עליו.

❑ **צביעה בפירות שביעית – מותר בתנאי שאינו עושה לסחורה**

הצבע צובע לעצמו. (משנה)

הטעם: דכתיב לכם לכל צרכיכם ואין עושין סחורה וצביעה בשכר כסחורה וכתב לאכלה ולא לסחורה. (ר״ש)

ולא יצבע בשכר, שאין עושים סחורה בפירות שביעית. (משנה)

» ואפי׳ לצבוע בטובת הנאה אסור משום סחורה. (ר״ש ורדב״ז פ״ו ה״ב)

» אבל לצבוע בחינם מותר. (רדב״ז פ״ו ה״ב)

❑ **דברים נוספים שאסור לסחור בהם:**

ולא יעשה סחורה בבכורות. (משנה)

הטעם: דילמא אתו בהו לידי תקלה. (ר״ש)

» אבל מדאורייתא שרי, כדתנן בפי׳ כל פסולי המוקדשין (דף לא:) בבכור נאמר (במדבר י״ח) לא תפדה ונמכר הוא ובאיטלז הוא דלא מזדבן הא בביתיה מזדבן ואפי׳ איסור דרבנן ליכא בשחוט. (ר״ש)

• ולא בתרומות.

• ולא בנבלות.

» ואין אסור למכור לנכרי אלא כשמוכר לקנות ולהרויח. (ר״ש)

• ולא בטרפות, ולא בשקצים ולא ברמשים. (משנה)

הטעם: דאמרינן בירושלמי (הל׳ א) טמאים הם מה ת״ל וטמאים יהיו לכם אלא אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה [כל דבר שאיסורו דבר תורה אסור לעשות בו סחורה] וכל דבר שאיסורו מדבריהן מותר לעשות בו סחורה. (ר״ש)

❑ **גדר איסור הסחורה בפירות שביעית:**

• לא יהיה לוקח ירקות שדה ומוכר בשוק. (משנה)

• אבל הוא לוקט, ובנו מוכר על ידו. (משנה)

» אבל אותם המעות הם דמי שביעית. (רמב״ם)

• לקח לעצמו והותיר – מותר למכרן. (משנה)

» ואפילו הוא בעצמו בשוק - מותר, כיון דליקטן לאכילה. (ר״ש)

• כשהן חמישה חברין מלקטין בשותפות, ואחד מהן מוכר הכל – אסור. (ר״ש)

אבל אם ליקט לעצמו, וחברו ליקט לעצמו, ומכר אותן ב׳ חלקים בבת אחת – מותר, דהוי כעין הבלעה. (ר״ש)

אבל ה׳ אחים אף על פי שנראין כשותפין לפי שהן אחים – מ״מ מוכר אחד על ידם במקומן. (ר״ש)

• הקונה מחברו בזול כדי למכור ביוקר – אסור דהיינו סחורה. (ר״ש)

❑ **איסור מסירת דמי פירות שביעית לעם הארץ:**

נחלקו הראשונים בטעם האיסור

רש״י: אין מוסרין דמי פירות שביעית לעם הארץ דהתורה אמרה לאכלה ולא לסחורה, **שכל פירות שביעית חייבין להתבער בשביעית הן ודמיהן ולא שיעשה בהן סחורתו** לאחר שביעית.

ר״ש: דחה דברי הרש״י, שהרי יש פירות שיש להן קדושת שביעית אך אין להם ביעור.

ועל חנם דחק להזכיר טעמא דסחורה, **דבלאו הכי איכא איסור טובא שאין עם הארץ נזהר,** דאסור לקנות בהן בהמה ועבדים וחלוק, ואין נותנין לא לבלן ולא לספר ולא לספן, דשביעית ניתנה לאכילה ולשתיה ולסיכה ולא לשאר דברים ואסור לפרוע חובו. ואין מספר לדינין ולאיסורין שאין עם הארץ בקי ואינו נזהר בהן. (ר״ש)

להלכה:
הרמב״ם [פ״ו ה״א] פוסק: אין עושין סחורה בפירות שביעית, ואם רצה למכור מעט מפירות שביעית מוכר, ואותן הדמים הרי הן כפירות שביעית וילקח בהן מאכל ויאכל בקדושת שביעית, ואותו הפרי הנמכר הרי הוא בקדושתו כשהיה.
ובהלכה ב׳ פוסק: לא יהיה לוקח ירקות שדה ומוכר.
ולא יצבע מקליפי שביעית בשכר מפני שזה עושה סחורה בפירות שביעית.
לקח ירקות לאכול והותיר – מותר למכור המותר, והדמים שביעית.
וכן אם לקט ירקות לעצמו ולקח מהן בנו או בן בתו ומכר – ה״ז מותר, והדמים דמי שביעית.

» ועיין רדב״ז שדייק מלשון הרמב״ם ממה שכתב מתחילה לא יהא לוקח וכתב בהמשך דבריו אבל לוקט ובנו מוכר – שדינו של הלוקט והמוכר שווים, **ובין אם לקט האב מן השדה, ובין אם קנה מאחרים – מותר לבנו למכור על ידו,** ואפילו שזו היתה כוונתו מתחילה לקנות מאחרים כדי שבנו ימכור. (רדב״ז פ״ו ה״ב)

אופנים המותרים בסחורה בבכור ובמאכלות אסורות

משנה ד׳

לקח בכור למשתה בנו או לרגל ולא צריך לו - מותר למכרו. צדי חיה עופות ודגים שנזדמנו להם מיני טמאין - מותרים למכרן. רבי יהודה אומר: אף מי שנתמנה לו לפי דרכו לוקח ומוכר ובלבד שלא תהא אומנותו בכך וחכמים אוסרין.

ביאור המשנה:

❑ **לקח בכור למשתה בנו, או לרגל, ולא צריך לו** – מותר למכרו. (משנה)
» הבכור הוא לכהן, ואם נפל בו מום אוכלו בכל מקום. (רמב״ם)
» ואף על פי שמותר למכרו, אסור לעשות בו סחורה. (רמב״ם)

❑ **צידת ומכירת חיה עופות ודגים ממיני הטמאין** – מחלוקת
ת״ק: צדי חיה עופות ודגים שנזדמנו להם מיני טמאין – מותרים למכרן.
רבי יהודה אומר: אף מי שנתמנה לו לפי דרכו לוקח ומוכר ובלבד שלא תהא אומנותו בכך.
וחכמים אוסרין. (משנה)
בביאור מחלוקת התנאים נחלקו הראשונים
הר״ש פירש: שעיקר החילוק הוא בין צייד למי שאינו צייד, ולכך:
• **אם הוא צייד במקצועו** – לכו״ע מותרים למכרן. (משנה)
• **אך שאר אדם שאינו צייד** – מחלוקת
רבי יהודה אומר: אף מי שנתמנה לו לפי דרכו לוקח ומוכר, ובלבד שלא תהא אומנותו בכך.
חכמים כת״ק: אוסרין למי שאינו צייד. (משנה ור״ש)
הטעם: א״ר יוסי תמן אין מלכות אונסת הכא מלכות אונסת, כלומר לוקחת מס מן הציידים. (ר״ש)

» ובירושלמי משמע **דנחלקו גם לעניין פירות שבעית:**
דלר׳ יהודה: אם היה עוסק במלאכה כל שני שבוע וכיון שבאת שביעית התחיל לישא וליתן בפירות עבירה אפי׳ אין עמו מלאכה אחרת – מותר, דאפי׳ איסורא ליכא.
וחכמים אוסרין אף על פי שיש עמו מלאכה אחרת. [ולענין עדות נמי פסולים]. (ר״ש)

הרמב״ם פירש: שעיקר החילוק הוא כאשר נזדמן לו לצוד מין טמא, ועוד חילוק בין צייד או לא צייד – ולפי דעתו חכמים אינם כת״ק:

ת״ק: סובר שבין צייד בין אינו צייד מותר למכור מין טמא רק כאשר נלכד ברשתו שלא בכוונה, אבל ללכוד בכוונה אסור בין לצייד ובין כשאינו צייד.

ר׳ יהודה: מתיר אפילו לצוד בכוונה ולמכור, שמאחר והזדמן לו כך מותר, ואין אסור אלא דווקא אם אומנותו בכך.

חכמים: חולקים על ת״ק, ואין מתירים לכל אדם כאשר נזדמן לו מין טמא, אלא רק בצייד שנזדמן לו שלא בכוונה מין טמא.

הכריע הרמב״ם בפירוש המשניות – דהלכה כר׳ יהודה. (רמב״ם)

צמחים הקדושים בקדושת שביעית – לעניין ביעור

משנה ה׳

לולבי זרדים והחרובין - יש להם שביעית ולדמיהן שביעית, יש להן ביעור ולדמיהן ביעור. לולבי האלה והבטנה והאטדין - יש להם שביעית ולדמיהן שביעית, אין להם ביעור ולא לדמיהן ביעור. אבל לעלין - יש ביעור, מפני שנושרין מאביהן.

ביאור המשנה:

❑ **לולבי זרדים והחרובין** – יש להם שביעית, ולדמיהן שביעית. יש להן ביעור, ולדמיהן ביעור. (משנה)

הטעם: לפי שהם ראויים למאכל אדם. (רדב״ז פ״ז הט״ו)

» ביאור ״לולבי זרדים״ – הוא אילן ששמו כך ושדים מצויים תחתיו. (ר״ש)

» **עלי חרובין** – מחלוקת

ברייתא בירושלמי: אין להם ביעור.

משמעות המשנה: כ״ש שלעליהן יש ביעור.

הרדב״ז הכריע כמשמעות המשנה – שיש להם ביעור. (רדב״ז פ״ז הט״ו)

❑ **לולבי האלה והבטנה והאטדין** – יש להם שביעית, ולדמיהן שביעית. אין להם ביעור, ולא לדמיהן ביעור. (משנה)

❑ אבל לעלין – יש ביעור, מפני שנושרין מאביהן. (משנה)

להלכה:

הרמב״ם [פ״ז הט״ו] פוסק: לולבי זרדים והחרובים – יש להם ולדמיהם שביעית וביעור.
לולבי האלה והבוטנה והאטדין – יש להן ולדמיהן שביעית, אבל אין להם ביעור.
אבל לעלים שלהן – יש ביעור.

צמחים נוספים בנוגע לקדושת שביעית

משנה ו׳

הוורד והכפר והקטף והלוטם - יש להם שביעית ולדמיהן שביעית. ר״ש אומר: אין לקטף שביעית מפני שאינו פרי.

ביאור המשנה:

הוורד והכפר והלוטם – יש להם שביעית ולדמיהן שביעית. (משנה)

» וצריך להפקירן, ואסור לעשות בהן סחורה. יש להן ביעור ולדמיהן ביעור. (ר״ש)

» **מהו ״לוטם״** – ב׳ פירושים

א. ״שאה בלוט״.

ב. ויש אומרים ״אלצנובר״. (רמב״ם)

ג. ביאור ״לוטם״ – הוא לוט דקרא (שם) דמתרגמינן ולטום דקסבר ת״ק דקטפו זהו פריו. (ר״ש)

» **מהו ״הכופר״** – ב׳ פירושים

א. הוא ״אלחנא״ וכך אומרים בפירוש אשכול הכופר שהוא אשכול ״אלחנא״ לפי שהוא עושה אשכולות נאים בתכלית.

ב. ויש אומרים שכופר ״אלקרנפל״. (רמב״ם)

❑ **הקטף** – מחלוקת

לת״ק: יש לו שביעית ולדמיו שביעית.

ר׳ שמעון אומר: אין לקטף שביעית, מפני שאינו פרי. (משנה)

» מהו ״הקטף״ – הוא עץ האפרסמון בלי ספק. (רמב״ם)

» **בסוג הקטף** – מחלוקת אמוראים בגמ׳ נדה (ח:)

לר׳ פדת: מאן תנא קטפא פירא ר״א היא, דתנן המעמיד בשרף הערלה אסור. דסבר בקטפא דפירי פליגי ור׳ יהושע דשמיע ליה קאמר וליה לא סבירא ליה.

ור׳ זירא אמר: בקטפא דפירא דברי הכל פירא הוא, כי פליגי בקטפא דגווזאי. (ר״ש)

להלכה:

הכריע הרמב״ם בפירוש המשניות – דהלכה כר׳ שמעון.

ובמשנה תורה [פ״ז הי״ט] פוסק: הוורד והכופר והלוטם יש להן ולדמיהן שביעית.

הקטף והוא שרף היוצא מהאילנות מן העלים ומהעיקרים אין לו שביעית והיוצא מן הפגים יש לו ולדמיו שביעית.

» ונראה שהרמב״ם סובר שחכמים בגמרא בנידה ח: - סוברים שהמשנה שלנו מדברת על קטף שאינו יוצא מן הפירות ולכן פסק כרבי שמעון הואיל והיא דעת חכמים שם בגמרא נידה, וסובר גם שלא נחלקו חכמים ורבי אליעזר בגמרא בנידה אלא בשרף היוצא מהגווזא מהעץ עצמו, אבל שרף היוצא מן הפירות דינו כהפרי.

אלא שהקשה הכסף משנה למה לא פסק הרמב״ם גם את ההסבר השני שלא איירי אלא בעצי פרי, אבל באילנות סרק כולי עלמא מודים שקטפו השרף זהו פריו, שמפשטות לשונו משמע שלא חילק ושהוא סובר שכל שרף שאינו מהפרי עצמו אין בו קדושת שביעית. (כסף משנה שם)

והוסיף הרמב״ם [פ״ז ה״כ]: בד״א באילן מאכל, **אבל באילן סרק אף היוצא מן העלין ומן העיקרים כפרי שלהן ויש לו ולדמיו שביעית.**

תערובת דבר שיש בו קדושת שביעית בדבר שאין בו קדושת שביעית

משנה ז׳

ורד חדש שכבשו בשמן ישן - ילקט את הוורד. וישן בחדש - חייב בביעור. חרובין חדשים שכבשן ביין ישן, וישנים בחדש - חייבין בביעור. זה הכלל: כל שהוא בנותן טעם - חייב לבער מין בשאינו מינו, ומין במינו כל שהוא, שביעית אוסרת כל שהוא במינה, ושלא במינה בנותן טעם.

ביאור המשנה:

ורד חדש שכבשו בשמן ישן – ילקט את הוורד. (משנה)
וישן בחדש – חייב בביעור. (משנה)

» **כיצד מדובר** – מחלוקת
לירושלמי: רישא בוורד חדש ושמן ישן של ששית בשנה שביעית שעדיין לא הגיע זמן הביעור וילקט הוורד והשמן מותר. אבל סיפא בוורד שביעית בשמן של שמינית שכבר הגיע זמן הביעור ונתחייב הוורד בביעור חייב לבער את הכל. (ר״ש)
וכן פירש הרמב״ם בסיפא - שכשיכבוש ורד של שביעית בשמן של מוצאי שביעית, לפי שטעם הורד נרגש בו מיד ולפיכך חייב לבער השמן. (רמב״ם) [ועי׳ לקמן בהסבר הרמב״ם במשנה תורה, שנחלקו הכסף משנה והרדב״ז בביאור דבריו]
לר״ש: אפילו איירי בחד פתרונא כגון וורד של שביעית בשמן של ששית ובוורד של ששית בשמן של שביעית מכל מקום האי חייב בביעור והאי אינו חייב בביעור דשמן נותן טעם בוורד ואין וורד נותן טעם בשמן. (ר״ש)
» והרדב״ז תמה על דבריו, שהרי אנו רואין שהורד נותן טעם בכל דבר. ולכן יישב דעת הרמב״ם. [עי׳ לקמן]. (רדב״ז פ״ז הכ״א)

❑ **חרובין חדשים שכבשן ביין ישן, וישנים בחדש** – חייבין בביעור. (משנה)

» הכא גבי חרובין מדובר שנשתהו ביין עד שהגיע זמן הביעור, משום הכי בכל ענין חייבים בביעור, אבל בשביעית ילקט החרובין כמו בוורד. (ר״ש, וכן מבאר ג״כ הרדב״ז פ״ז הכ״ב)
אך הכסף משנה בדעת הרמב״ם מסביר: דמה שאינו מלקט בחרובים, הוא משום שהחרובין קולטין טעם היין מיד ולא דמו לוורד בשמן. (כסף משנה פ״ז הכ״ב)

❑ **זה הכלל להחלת דיני שביעית בתערובת - כאשר מאכל של שביעית נתערב בחולין:**
• **אם נתערב מין בשאינו מינו** – חיוב ביעורו תלו אם הוא ״בנותן טעם״.
• **אך אם נתערב מין במינו** – חיוב ביעורו הוא אפילו אם נתערב ״כל שהוא״.
לכך, שביעית אוסרת - כל שהוא – במינה. ושלא במינה – בנותן טעם. (משנה)

» **כיצד מדובר?** – מין במינו כל שהוא, כגון שנתערב יין של שביעית ביין של ששית, אפילו טפה אחת בחבית גדולה הרי זה חייב לבער, והוא אמרו שביעית אוסרת כל שהוא במינה.
ואמרו ושלא במינה בנותן טעם - כגון ורד בשמן וחרובין ביין. (רמב״ם)
» השביעית אוסרת כל שהוא במינה - כגון לאחר הביעור.
אבל קודם הביעור – אין בו קדושת שביעית עד שיהא בו בנותן טעם אפילו מין במינה. (ר״ש)
» **ושלא במינה - אפילו לאחר הביעור בנותן טעם.** (ר״ש)
» **וכך הדין בשאר אסורין שבתורה**. (רמב״ם)

להלכה:

הרמב״ם [פ״ז הכ״א] פוסק: הכובש ורד שביעית בשמן של ששית ילקט את הוורד והשמן מותר לפי שהורד הלח אינו נותן טעם בשמן.

כבשו בשמן של מוצאי שביעית חייב לבער השמן שהרי הוורד יבש הוא ונותן טעם וכבר נתחייב בביעור.

» **בביאור דברי הרמב״ם – נחלקו הפוסקים**

הרדב״ז מבאר: שהואיל והורד נותן טעם בשמן לפיכך צריך לבערו, הואיל ויש בו טעם בלוע. **ובריאשא שכתוב ילקט את הורד – מדובר בשלא הגיעה שעת הביעור**.

והכסף משנה מבאר: שהורד החדש אינו נותן טעם, והישן נותן טעם ולכן צריך לבערו. וחולק הוא על הרדב״ז דלרדב״ז גם החדש נותן טעם, אלא שלא הגיעה שעת הביעור, ולכן אינו צריך לבערו. (כסף משנה פ״ז הכ״ז)

ובהלכה כ״ב פוסק: חרובין של שביעית שכבשן ביין ששית או ביין מוצאי שביעית חייב לבער היין שהרי טעם פירות שביעית בו.

» **קשה, מדוע בחרובים ויין לא כתב ילקט כפי שכתב בורד?**

הרדב״ז מתרץ [לשיטתו]: משום דזמן ביעור החרובין והשמן אחד הוא כדאמרינן לעיל ושלש ארצות אלו כולן חשובות כארץ אחת לחרובים ולזיתים ולתמרים, הילכך גבי ורד שייך למיתני שפיר ילקט את הורד שהורד הגיע זמנו והשמן לא הגיע זמנו. אבל לא שייך למיתני ילקט את החרובין מן היין – שהיין הגיע זמן ביעורו, והחרובין לא הגיע זמן ביעורן. (רדב״ז שם)

הכסף משנה מתרץ [לשיטתו]: דהחרובין קולטין טעם היין מיד ולא דמו לוורד בשמן. (כסף משנה שם)

זה הכלל פירות שביעית שנתערבו בפירות אחרות - מין במינו – בכל שהוא. ושלא במינו – בנותן טעם.

❑ **דיני תערובות בפירות שביעית נוספים:**

• **בדבר שיש לו מתירין** – אפי׳ באלף לא בטיל, הלכך קודם זמן ביעור אוסר במשהו שהרי יש לו מתירין שיוכל לאכלו או לחלקו מזון שלש סעודות.
אך אחר זמן איסורו – אין לו מתירין והוא בנותן טעם. (רדב״ז פ״ז הכ״ב)

• **ואם נתערב דברים שאין זמן ביעורם שוה** – הולכין אחר הרוב, דקי״ל רובא דאורייתא. (רדב״ז שם)

• **ואם נתערבו בשוה** – הולכין אחר החמור שבהם. (רדב״ז שם)

פרק ח'

שימוש בגידולי שביעית לעשיית תרופות

משנה א'

כלל גדול אמרו בשביעית: כל המיוחד למאכל אדם אין עושין ממנו מלוגמא לאדם ואין צריך לומר לבהמה וכל שאינו מיוחד למאכל אדם – עושין ממנו מלוגמא לאדם אבל לא לבהמה. וכל שאינו מיוחד לא למאכל אדם ולא למאכל בהמה - חשב עליו למאכל אדם ולמאכל בהמה – נותנין עליו חומרי אדם וחומרי בהמה. חשב עליו לעצים – הרי הוא כעצים כגון הסיאה והאזוב והקורנית.

ביאור המשנה:

כלל גדול אמרו בשביעית:

☜ **כל המיוחד למאכל אדם** – אין עושין ממנו מלוגמא לאדם, ואין צריך לומר לבהמה. (משנה)
הטעם: דכתיב "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה"- מיעט אוכלי אדם אין עושין מהן מלוגמא ומיעט אוכלי בהמה. וממעט לה לפי שאינה שוה בכל אדם. (ר"ש)

» **מהו לשון "מלוגמא"** – מלה מורכבת מלא לוגמא, ולוגמא שם כל צד מצדדי הפה, ר"ל לעיסת אוכל, לפי שדרך ללעוס לעיסה אחת חטים או תאנים או זולתם ושמים על הנפחים והפצעים שבגוף. (רמב"ם)

» **גדר מלוגמא האסור** – שאין עושין מפירות שביעית לא אספלנית, ולא רטייה, ולא דברים המעוררין ההקאה, ולא שום דבר מכל הענינים האלה. ודוקא אם היה מיוחד למאכל אדם. (רמב"ם)

☜ **וכל שאינו מיוחד למאכל אדם** – עושין ממנו מלוגמא לאדם, אבל לא לבהמה. (משנה)
הטעם: שנאמר לכם לאכלה, המיוחד לכם הוא שיהיה לאכלה בלבד. וזולתו לאכלה ולמלוגמא. (רמב"ם)

☜ **וכל שאינו מיוחד לא למאכל אדם ולא למאכל בהמה:**

- חשב עליו למאכל אדם ולמאכל בהמה – נותנין עליו חומרי אדם וחומרי בהמה. (משנה)
- חשב עליו לעצים – הרי הוא כעצים, כגון הסיאה והאזוב והקורנית. (משנה)

» **מתי חושב עליהם** להחיל עליהם כמחשבתו – בשעה שליקטן. (ר"ש)

להלכה:

הרמב"ם [פ"ה הי"א] פוסק: כלל גדול אמרו בפירות שביעית כל שהוא מיוחד למאכל אדם כגון חיטים תאנים וענבים וכיוצא בהן אין עושין ממנו מלוגמא או רטייה וכיוצא בו אפילו לאדם שנאמר לכם לאכלה כל שהוא מיוחד לכם יהיה לאכלה ולא לרפואה.
וכל שאינו מיוחד למאכל אדם כגון קוצין ודרדרין הרכים עושין מהן מלוגמא לאדם אבל לא לבהמה וכל שאינו מיוחד לא לזה ולא לזה כגון הסיאנס והאזוב והקורנס – הרי הוא תלוי במחשבתו חשב עליו לעצים הרי הוא כעצים לאכילה הרי הוא כפירות למאכל אדם ולמאכל בהמה נותנין עליו חומרי מאכל אדם שאין עושין מהן מלוגמא וחומרי מאכל בהמה שאין שולקין אותו.
ובתחילת הפרק [פ"ה ה"ג והי"ה] - מבאר הרמב"ם איך צריך לנהוג בפירות שביעית:
בהלכה ג' פוסק: ולא ישנה פירות מברייתן כדרך שאינו משנה בתרומה ומעשר שני דבר שדרכו ליאכל חי לא יאכלנו מבושל ודבר שדרכו להאכל מבושל אין אוכלין אותו חי. לפיכך, אין שולקין אוכלי בהמה ואינו מטפל לאכול תבשיל שנפסד, והפת שעפשה כדרך שאינו אוכל בתרומה ומעשר.

ובהלכה ה' פוסק: **פירות המיוחדין למאכל אדם אין מאכילין אותן לבהמה לחיה ולעופות. הלכה הבהמה מאליה לתחת התאנה ואכלה - אין מחייבין אותו להחזירה, שנאמר: "ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול".**
ובהלכה י' פוסק: **מיני כבוסים כגון בורית ואהל קדושת שביעית חלה עליהן ומכבסין בהן שנאמר והיתה שבת הארץ לכם לכל צרכיכם**.
אבל אין מכבסין בפירות שביעית. ואין עושין מהם מלוגמא, שנאמר "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה"- ולא למלוגמא ולא לזילוף ולא להקיא ולא למשרה ולא לכביסה.

אופני השימוש המותרים בפירות שביעית

משנה ב'

שביעית ניתנה: לאכילה, ולשתיה, ולסיכה, לאכול דבר שדרכו לאכול, ולסוך דבר שדרכו לסוך. לא יסוך יין וחומץ, אבל סך הוא את השמן. וכן בתרומה ובמעשר שני, קל מהם שביעית שנתנה להדלקת הנר.

ביאור המשנה:

שביעית ניתנה – לאכילה, ולשתיה, ולסיכה. (משנה)
הטעם: אמר ה' בשנה שביעית ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכל. (רמב"ם)

❑ **מותר לאכול דבר שדרכו לאכול. ומותר לסוך דבר שדרכו לסוך**. (משנה)

❑ לא יסוך יין וחומץ. **אבל סך הוא את השמן**. (משנה)

❑ **וכן בתרומה ובמעשר שני**. (משנה)

❑ **הדלקת הנר** – שביעית מותרת לצורך הדלקת הנר. (משנה)
הטעם: דאמרו בספרא "תהיה"- אף להדלקת הנר. (רמב"ם)

❑ ששביעית קל יותר מתרומה ומעשר שני בכך שנתנה להדלקת הנר. (משנה)
ומשמע דתרומה ומעשר שני אסורים בהדלקה יש לפרש בתרומה טהורה דאילו טמאה שריא. ומ"מ, מעשר שני טהור מותר להדליקו.
ושביעית קל מהן דמדליקין בשביעית בין טהור בין טמא, משא"כ בתרומה שאין מדליקין בטהורה, ומשא"כ במעשר שני שאין מדליקין בטמא. (ר"ש)

❑ **צביעה בפירות שביעית** – אף לצבוע בה צבע מותר. (רמב"ם)

❑ **דבר שאין דרך לאוכלו בפירות שביעית** – אין מחייבין אותו לאכול - לא קניבת ירק, ולא פת שעיפשה, ולא תבשיל שנתקלקל צורתו. (ר"ש)

» ומכאן ראיה לקדרה שאינה בת יומה, אע"ג שאין מעת לעת – חשיב ליה מקולקל, ואין בו איסור שביעית. (ר"ש)

וכן הוא שביקש לאכול תרדים חיין או לכוס חטין חיות – אין שומעין לו. (ר"ש)

❑ **דבר שאין דרכו לשתות בפירות שביעית** – אין מחייבין אותו לשתות אניגרון, ולא אכסנגרות, ולא יין שמרים. (ר"ש)

❑ **החושש בשיניו** – לא יגמע בהן חומץ ופולט, אבל מגמע ובולע ומטבל כל צורכו ואינו חושש. (ר"ש)

❑ **החושש בגרונו** – לא יערענו בשמן, אבל נותן שמן הרבה לתוך אניגרון ובולע.

❑ **החושש בראשו או עלו לו חטטין** – סך שמן, אבל לא יין וחומץ. (ר״ש)

להלכה:

הרמב״ם [פ״ה ה״א] פוסק: פירות שביעית ניתנו לאכילה ולשתייה ולסיכה ולהדלקת הנר ולצביעה, מפי השמועה למדו תהיה אף להדלקת נר ולצבוע בה צבע.
ובהלכה ב׳ פוסק: לאכילה ולשתייה כיצד לאכול דבר שדרכו לאכול ולשתות דבר שדרכו לשתות, כדין תרומה ומעשר שני שאינו זקוק לאכול דבר שהתקלקל ואפילו לא התקלקל לגמרי.
ובהלכה ג׳ פוסק: ולא ישנה פירות מברייתן כדרך שאינו משנה בתרומה ומעשר שני. דבר שדרכו ליאכל חי לא יאכלנו מבושל ודבר שדרכו להאכל מבושל אין אוכלין אותו חי לפיכך אין שולקין אוכלי בהמה ואינו מטפל לאכול תבשיל שנפסד והפת שעפשה כדרך שאינו אוכל בתרומה ומעשר.
ובהלכה ו׳ פוסק: לסיכה כיצד לסוך דבר שדרכו לסוך לא יסוך יין וחומץ אבל סך הוא את השמן ולא יפטם את השמן ולא יסוך במרחץ אבל סך הוא מבחוץ ונכנס.
ובהלכה ח׳ פוסק: להדלקת הנר כיצד שמדליק את הנר בשמן שביעית עצמו.
ובהלכה ט׳ פוסק: לצביעה כיצד, דברים שדרכן לצבוע בהן אף ע״פ שהן מאכלי אדם צובעין בהן לאדם, אבל אין צובעין לבהמה מפירות שביעית אפילו מאכלי בהמה, שאין קדושת שביעית חלה על צבעי בהמה.

דרך מכירת פירות שביעית – דזוקא שלא בדרך סחורה

משנה ג׳

אין מוכרין פירות שביעית לא במדה ולא במשקל ולא במנין ולא תאנים במנין ולא ירק במשקל. בית שמאי אומרים: אף לא אגודות. ובית הלל אומרם: את שדרכו לאגוד בבית - אוגדין אותו בשוק, כגון הכרשין ונץ החלב.

ביאור המשנה:

❑ **מכירה במידה, במשקל, ובמנין**

אין מוכרין פירות שביעית לא במדה ולא במשקל ולא במנין ולא תאנים במנין ולא ירק במשקל. (משנה)

» **הטעם** – מחלוקת
ר״ש: כדי שימכרו בזול, שכאשר מוכרים את הפירות באומד הם נמכרים בזול. (ר״ש)
רמב״ם: כדי שלא יראה כסוחר בפירות שביעית, שהדבר המועט שמותר לאדם למכור מפירות שביעית, אסור לו למכרו כדרך שמוכרים שאר דברים בשאר שנים, ואז לא ייראה כסוחר בפירות שביעית. (רמב״ם)

» וברמב״ם במשנה תורה [פ״ו ה״ג] כתב כטעמו בפי׳ המשניות – כדי שלא יהיה כסוחר בפירות שביעית.
וברדב״ז הביא כטעם הר״ש כדי שימכרו בזול.
ואולם הרדב״ז צידד שהרמב״ם ג״כ סובר כטעם זה, והוא בכלל מה שכתב רבינו להודיע שהוא הפקר כי הזוכה מן ההפקר מוכר בזול. (רדב״ז פ״ו ה״ג)

❑ **מכירה באגודות** – מחלוקת
בש״א: אף אין מוכרין באגודות.
ובה״א: את שדרכו לאגוד בבית אוגדין אותו בשוק, כגון הכרשין ונץ החלב. (משנה)
הטעם: כדי שימכרו בזול. (ר״ש)
» וכשרוצה אותן לבית – מותר להוליכן אגוד למכור. (ר״ש)
❑ **וכן ככרות חוצה לארץ שנכנסו לארץ** – לא יהיו נמכרין לא במדה ולא במשקל ומנין, אלא כפירות הארץ.
ואם היו ניכרין – מותר. (ר״ש ורמב״ם במשנה תורה פ״ו ה״ה)

להלכה:

הרמב״ם [פ״ו ה״א] פוסק: אין עושין סחורה בפירות שביעית, ואם רצה למכור מעט מפירות שביעית מוכר, ואותן הדמים הרי הן כפירות שביעית וילקח בהן מאכל ויאכל בקדושת שביעית, ואותו הפרי הנמכר הרי הוא בקדושתו כשהיה.
ובהמשך [פ״ו ה״ג] פוסק: כשמוכרין פירות שביעית – אין מוכרין אותן לא במדה ולא במשקל ולא במנין כדי שלא יהיה כסוחר פירות בשביעית, אלא מוכר המעט שמוכר אכסרה באומד להודיע שהוא הפקר. ולוקח הדמים לקנות בהן אוכל אחר.
ובהלכה ד׳ פוסק: ואוגד דברים שדרכן להאגד לבית למכור בשוק אכסרה.
ודברים שאין דרכן להאגד אלא לשוק לא יאגוד אותן.
» **כיצד אוגד דברים המותרים באגידה** [שדרכן להאגד לבית] – מחלוקת
לרמב״ם: אוגד כדרך שאוגדין להביא לבית לא כדרך שאוגדין לשוק כדי שלא יהיה כמוכר בצמצום.
הראב״ד חלק עליו: דאין לחלק בין אגד לאגד, ואוגד הכל כרגיל במקום שמותר לאגוד.
» דביאור דבר בית הלל: ״את שדרכו ליאגד לבית אוגדין אותו לשוק״ - ופירושו הואיל שדרכו לאגדו אפילו לאכלו בביתו כדי שידע בכמה אגודות הוא מסתפק בשבוע גם כשימכור אותן בשוק אוגד אותו שאין אגודתו דרך סחורה אלא א״כ דרכו של ירק זה ליאגד רק כשמוכרו בשוק ולא בבית. אבל בין אגד לאגד לא שמענו הפרש. (ראב״ד)

פועל המקבל דמים על עבודתו בפירות שביעית

משנה ד׳

האומר לפועל: "הא לך איסר זה ולקט לי ירק היום"- שכרו מותר. "לקט לי בו ירק היום"- שכרו אסור. לקח מן הנחתום ככר בפונדיון כשאלקוט ירקות שדה אביא לך – מותר. לקח ממנו סתם – לא ישלם לו מדמי שביעית, שאין פורעין חוב מדמי שביעית.

ביאור המשנה:

❑ **האומר לפועל הא לך איסר זה:**
• אם אמר: ״ולקט לי ירק היום״ – שכרו מותר. (משנה)
הטעם: שבזה לאו דמי שביעית הוא, ואין בו קדושת שביעית אף על גב דשביעית תופסת דמיה. (ר״ש)
• אם אמר: ״ולקט לי **בו** ירק היום״ – שכרו אסור. (משנה)

» **מה ההבדל בין "לקט לי ירק היום" לבין "לקט לי בו ירק היום", שזה שכרו מותר וזה שכרו אסור?**

א. **לרש"י**: "לקט לי בו"- לשון מכר הוא דמשמע לקט לי שויו ירק. אבל "לקט לי"- לשון שכירות ולא לשון מכר ואין מי שיתפשט בקדושה. (ר"ש ורדב"ז פ"ו ה"ב)

ב. **לירושלמי** (הל' ד'): הוא מכלל ההלכות שעמעמו עליהם והתירום, דקל הוא שהקלו בשביעית שהוא מדבריהם. והיקלו חכמים כשאמר "ולקט לי ירק היום". (ר"ש ורדב"ז פ"ו ה"ב)

ג. **לריש לקיש בירושלמי** (שם): מדובר במשנה שמראה לו את הירק שאינו אלא כנותן לו שכר רגליו, כלומר, שהוא עצמו יכול לילך וללקט.
אך ר' יוחנן חלק עליו דאפילו לא הראה כמו שהראה לו, דקל הוא שהיקלו בשביעית שהוא כדבריהם. (ר"ש)

ד. **רדב"ז בדעת הרמב"ם**: מדינא היה מותר, אלא שב"לקט לי ירק היום"- לא קנסו, וב"לקט לי בו ירק היום"- קנס.
והיינו, דרישא הוא שכור לכל היום באותו איסר – הילכך שכר יומו הוא נוטל, ולא שייך למקנסיה.
אבל בסיפא לא הוי שכיר לכל היום ואפשר שילקוט בחצי שעה שוה איסר ירק נמצא שאינו שכיר יום אלא שכיר ירק ושייך למקנסיה. (רדב"ז פ"ו ה"ב)

» לרמב"ם **מדובר במשנה בירקות שאין דרך לזורעם**. אבל בירקות שדרך לזרען – אפילו גדלו בשישית – כל גידולם אסורים בשביעית. (כסף משנה פ"ו ה"ב)

להלכה:

הרמב"ם [פ"ו ה"ב] פוסק: האומר לפועל הא לך איסר זה ולקט לי ירק היום שכרו מותר ואינו כדמי שביעית, אלא מוציאו בכל מה שירצה, ולא קנסו הפועל להיות שכרו כדמי שביעית, ואם אמר לו לקט לי בו היום ירק, ה"ז כדמי שביעית ואינו מוציאו אלא באכילה ושתייה כפירות שביעית.

❑ **ומצינו שקנסו כעין זה גם במלאכת החמרים:**

כפי שפסק הרמב"ם בהמשך [פ"ו ה"ג]: **החמרים העושים בפירות שביעית מלאכת שביעית האסורה, כגון שהביאו יותר מדאי הרי שכרן כדמי שביעית, ודבר זה קנס להם, ומפני מה קנסו בשכר החמרים ולא קנסו בשכר הפועל, מפני ששכרו מעט לא קנסו בו משום כדי חייו.**

» והסביר הרדב"ז - דשכר הכתפין אינם כדי חייהם, שהרי סתם פועל אל שכרו הוא נושא נפשו, מה שאין כן בחמרים ובכתפים. (רדב"ז פ"ו ה"ג)

❑ **לקח מן הנחתום ככר בפונדיון:**

• **אם אמר: "כשאלקוט ירקות שדה אביא לך"** – מותר. (משנה)
ונחלקו בזה התנאים בירושלמי (הל' ד')
לת"ק: מותר, לפי שירקות שדה מצויין.
ר' יהודה ורבי נחמיה: אוסרין, לפי שאין ירקות שדה מצויין. (ר"ש)

• **אבל אם לקח ממנו סתם** – לא ישלם לו מדמי שביעית, שאין פורעין חוב מדמי שביעית. (משנה)
הטעם: נמצא זה פורע חובו מפירות שביעית והתורה אמרה לאכלה ולא לסחורה. (ר"ש)

להלכה:

הרמב"ם [פ"ו ה"ד] פוסק: הלוקח מן הנחתום ככר בפונדיון ואמר לו בשעת לקיחה כשאלקט ירקות שדה אביא לך בו ה"ז מותר, ואותו הככר הרי הוא כפירות שביעית.
ואם לקח ממנו סתם לא ישלם לו מדמי שביעית שאין פורעין חוב מהן.

כללי חשימוש בדמי שביעית

משנה ה'

אין נותנים: לא לבייר, ולא לבלן, ולא לספר, ולא לספן. אבל נותן הוא לבייר לשתות, ולכולן הוא נותן מתנת חנם.

ביאור המשנה:

אין נותנים לא לבייר. (משנה)

» ואולם ר' יוסי התיר לכביסה [הובא בירושלמי הל' ה']. (ר"ש)

» מהו בייר - הוא המספק מים לבני אדם מן ביר ומקבל שכרו על כך. (רמב"ם)

וכן אין נותנים לא לבלן. (משנה)

» אפילו ר' יוסי מודי בזה, דאלימא ליה לרבי יוסי כביסה מרחיצה. (ר"ש)

וכן אין נותנים לא לספר, ולא לספן. (משנה)

אבל נותן הוא לבייר לשתות. (משנה)

❑ **ולכולן הוא נותן מתנת חנם**, אבל לא בשכרן. (משנה ורדב"ז פ"ו הי"א)

להלכה:

הרמב"ם [פ"ו הי"א] פוסק: אין נותנין מהן לא לבלן ולא לספר ולא לספן ולא לשאר האומנין, אבל נותן הוא למי שדולה מים מן הבור להשקותו מים, ומותר ליתן מפירות שביעית או מדמיהן לאומנין מתנת חנם.

כיצד מלקטים פירות שביעית מן המחובר

משנה ו'

תאנים של שביעית - אין קוצין אותן במוקצה, אבל קוצה אותם בחרבה. אין דורכין ענבים בגת, אבל דורך הוא בעריבה. ואין עושין זיתים בבד ובקוטב, אבל כותש הוא ומכניס לבודידה. רבי שמעון אומר: אף טוחן הוא בבית הבד ומכניס לבודידה.

ביאור המשנה:

❑ **קציצת תאנים** – תאנים של שביעית אין קוצין אותן במוקצה, אבל קוצה אותם בחרבה. (משנה)

» **בביאור "מוקצה" ו"חרבה"** – ב' פירושים

א. מוקצה - הוא מקום ששוטחין בו התאנים והענבים, והחרבה - כפשוטה. (רמב"ם ורדב"ז פ"ד הכ"ב)

ב. מוקצה - הוא כלי מיוחד לקצוץ בו התאנים, וחרבה - היינו סכין. (ר"ש ורדב"ז פ"ד הכ"ב)

❑ **דריכת ענבים** – אין דורכין ענבים בגת, אבל דורך הוא בעריבה. (משנה)

❑ **מסיקת זיתים** – ואין עושין זיתים בבד ובקוטב, אבל כותש הוא ומכניס לבודידה. (משנה)

❑ **דרך טחינת הזיתים לפני סחיטתם** – מחלוקת

לת"ק: צריך לעשות שינוי גם בדרך טחינת הזיתים לפני סחיטתם.

רבי שמעון אומר: אף טוחן הוא בבית הבד כדרך שעושים בכל השנים לפני סחיטת הזיתים, ומכניס לבודידה. (משנה)

לרבותינו בירושלמי: התירו לעשות רק בקוטבי. (ר״ש)

❑ **הטעם שצריך לשנות בכולם**: מדכתיב (ויקרא כה) ״לא תבצור״- כדרך הבוצרין, מכאן אתה אומר תאנה של שביעית אין קוצצין אותה במוקצה. (ר״ש)

❑ **כל מה דאסרינן הכא היינו מן המשומר, אבל מן המופקר שרי כי אורחיה**. (ר״ש)
הטעם: כדמוכח בירושל׳ (ה״ו) ״את ספיח קצירך לא תקצור״- הא קצירה כנגד הקוצרים, לא אמר ר׳ לא אם אינו ענין לספיחי היתר תנהו ענין לספיחי איסור. (ר״ש)

» והרמב״ם במשנה תורה [פ״ד הכ״ב] לא הביא דין זה, מפני שלא הוצרך להזכיר דין זה, לפי שהתבואה וכל הספיחים גזרו עליהם, ואפילו ע״י שינוי אסור. וכתב הדין גבי פירות האילן – דסתם אילנות שמורים הם בבתים או בגינות, אבל בזמן שהיו הספיחים מותרים – אפילו שלא ע״י שינוי היו מותרים. (רדב״ז פ״ד הכ״ב)

להלכה:

הכריע הרמב״ם בפירוש המשניות – דהלכה כר׳ שמעון. וכן נפסקה הלכה שמותר לעשות בקוטבי [כר׳ יוחנן בירושלמי (הובא בר״ש)].
ובמשנה תורה [פ״ד הכ״ב] פוסק: הפירות שיוציא האילן בשביעית לא יאספם כדרך שאוסף בכל שנה שנאמר ״ואת ענבי נזירך לא תבצור״, **ואם בצר לעבודת האילן או שבצר כדרך הבוצרים – לוקה.**
ובהמשך [פ״ד הכ״ג] הוסיף לפסוק: וכיצד עושה תאנים של שביעית? – אין קוצין אותן במוקצה אבל מייבשן בחרבה, ולא ידרוך ענבים בגת, אבל דורך הוא בעריבה.
ולא יעשה זיתים בבית הבד, אבל כותש הוא ומכניס לתוך בד קטן ביותר וטוחן בבית הבד ובקוטב ומכניס לבד קטנה, וכן בשאר הדברים כל שיכול לשנות משנה.

כשיש חשש לחפסדת פירות שביעית ע״י הבאתם לידי פסול

משנה ז׳

אין מבשלין ירק של שביעית בשמן של תרומה, שלא יביאנו לידי פסול. רבי שמעון מתיר, ואחרון אחרון נתפס בשביעית, והפרי עצמו אסור.

ביאור המשנה:

❑ **האם מותר לבשל ירק של שביעית בשמן של תרומה** – מחלוקת
לת״ק: אין מבשלין ירק של שביעית בשמן של תרומה.
הטעם: שלא יביאנו לידי פסול. (משנה)
❑ כיצד ״יביאנו לידי פסול״?
א. כשגורם לפירות שביעית שלא יאכלו אם התרומה תפסל.
ב. שלא יביא שמן של תרומה לידי פסול דשביעית עד הביעור. (רדב״ז פ״ה ה״ד)
רבי שמעון מתיר. (משנה)

להלכה:

הכריע הרמב״ם בפירוש המשניות – דאין הלכה כר׳ שמעון.

» **ואמנם, נחלקו בזה הבבלי והירושלמי:**
לירושלמי: הלכה כר״ש דשרי, דס״ל דר״מ ור״ש הלכה כר״ש.
אך הבבלי: חולק על הירושלמי ונשאר בתיקו.

עז

ולכך הכריע הרמב"ם כת"ק. (כסף משנה פ"ה ה"ד)
וכן במשנה תורה [פ"ה ה"ד] פוסק [כת"ק]: ואין מבשלין ירק של שביעית בשמן תרומה שלא יביאנו לידי פסול.
ואם בישל מעט ואכלו מיד – מותר, שהרי לא הניחן כדי לבוא לידי פסול.
» ואפילו לכתחילה מותר. (רדב"ז)

❑ **השבעית תופסת את דמיה**
אחרון אחרון נתפס בשביעית, והפרי עצמו אסור. (משנה)
הטעם: כי יובל היא קדש מה קדש תופס את דמיו אף שביעית תופסת את דמיה, או מה קדש תופש את דמיו ויוצא לחולין אף שביעית תופשת את דמיה ויוצאה לחולין, ת"ל תהיה בהויתה תהא, הרי היא בקדושתה, נמצאת אומר האחרון נתפס בשביעית והפרי עצמו אסור. (רמב"ם)

להלכה:

הרמב"ם [פ"ו ה"ו] פוסק: חומר בשביעית מבהקדש, שהפודה את ההקדש יצא הקדש לחולין ויתפשו הדמים תחתיו, והשביעית אינה כן, אלא המוכר פירות שביעית יתפשו הדמים ויעשו כפירות שביעית, והפירות עצמן לא נתחללו ונעשו כפירות שאר שנים, שנאמר בה תהיה בהוייתה תהא לעולם, ולפי שנקראת קדש תופשת דמיה, נמצאת אומר האחרון נתפס בשביעית והפרי עצמו הוא כמו שהיה.
והוסיף לבאר כיצד תופסת שביעית את דמיה [פ"ו ה"ז]: **כיצד? - לקח בפירות שביעית או בדמיהן בשר נעשה הבשר כאותן הפירות ואוכלו כפירות שביעית, וצריך לבער אותן בשעת ביעור השביעית, לקח באותו בשר או בדמיו דגים יצא הבשר ונתפשו הדגים, לקח בדגים או בדמיהן שמן יצאו דגים ונתפש שמן, לקח בשמן או בדמיו דבש יצא שמן ונתפש דבש, וצריך לבער הפירות הראשונות עם הדבש האחרון, כדרך שמבערין פירות שביעית, ואין עושין משניהם מלוגמא ולא מפסידין אותן כשאר פירות שביעית.**
ובהלכה ח' פוסק: **אין שביעית מתחללת אלא על דרך מקח, בד"א בפרי ראשון אבל בפרי שני מתחלל בין דרך מקח בין דרך חילול.**
ובהלכה ט' פוסק: **וכשמחללין פרי הנלקח שנית אין מחללין אותו על בהמה חיה ועוף חיים, שמא יניחם ויגדל מהם עדרים, ואצ"ל שביעית עצמה, אבל מחללין אותן הפירות על השחוטים.**

מה אסור לקנות בפירות שביעית

משנה ח'

אין לוקחין עבדים וקרקעות ובהמה טמאה מדמי שביעית, ואם לקח – יאכל כנגדן. אין מביאין קיני זבים וקיני זבות וקיני יולדות מדמי שביעית, ואם הביא – יאכל כנגדן. אין סכין כלים בשמן של שביעית, ואם סך – יאכל כנגדו.

ביאור המשנה:

❑ **אין לוקחין עבדים וקרקעות ובהמה טמאה מדמי שביעית**. (משנה)
» הטעם בבהמה טמאה: דאסירא באכילה, ושביעית לא נתנה אלא לאכילה. (ר"ש)

ואם לקח – יאכל כנגדן [מטעם קנס שקנסוהו]. (משנה)

» כיצד יאכל כנגדו – יוציא מממונו דמי אותו הדבר ויקנה בו פירות שאינן פירות שביעית ואוכלם בקדושת שביעית. (רמב"ם)

❑ **אין מביאין קיני זבים וקיני זבות וקיני יולדות מדמי שביעית**. (משנה)

ואם הביא – יאכל כנגדן. (משנה)

» **אסור ליקח אשה מדמי שביעית**. (ר"ש)

❑ **אין סכין כלים בשמן של שביעית**. (משנה)

ואם סך – יאכל כנגדו. (משנה)

» **שמן שביעית אין חוסמין בו תנור וכירים**, ולא סכין בו מנעל וסנדל, ולא יסוך בו רגליו והוא בתוך מנעל או בתוך סנדל.
אבל סך הוא רגליו ונותנה בתוך מנעלו וסנדלו, וסך שמן ומתעגל (ונותנה) ע"ג קטבליא ואינו חושש. (ר"ש)

» **ליתן ע"ג טבלה של שיש להתעגל בה** – מחלוקת
לת"ק: אסור.
לרשב"ג: מותר. (ר"ש)

להלכה:

הרמב"ם [פ"ו ה"י] פוסק: **דמי שביעית אין פורעין מהם את החוב, ואין עושין בהן שושבינות. ואין משלמין מהן תגמולין, ואין פוסקין מהן צדקה לעניים בבית הכנסת. אבל משלחין מהן דברים של גמילות חסדים, וצריך להודיע.**
וכן אין לוקחין מהם עבדים וקרקעות ובהמה טמאה ואם לקח יאכל כנגדן כדרך שעושה במעשר שני.
ואין מביאין מהן קיני זבים וזבות ויולדות וחטאות ואשמות ואם הביא יאכל כנגדן.
ואין סכים כלים ועורות בשמן של שביעית ואם סך יאכל כנגדן.
וברמב"ם [פ"ה ה"ז] פוסק: שמן של שביעית - אין חוסמין בו תנור וכירים, ואין סכין בו מנעל וסנדל.
ואין סכין אותו בידים טמאות, נפל על בשרו משפשפו בידים טמאות.
ולא יסוך רגלו בתוך המנעל, אבל סך הוא רגלו ולובש המנעל, וסך גופו ומתעגל על גבי קטבליא.

❑ **כיצד קונה בדרך מותרת**?
מי שיש לו סלע מדמי שביעית והוא רוצה ליקח לו חלוק – הולך אצל חנוני הרגיל אצלו ואומר לו תן לי בזו פירות והוא נותן לו והוא אומר לו פירות אלו נתונין לך במתנה וחנוני אומר הרי סלעי נתונה לך במתנה וחוזר ולוקח לו חלוק. (ר"ש)

עור שסכו בשמן של שביעית

משנה ט"-י'

עור שסכו בשמן של שביעית - רבי אליעזר אומר: ידלק. וחכמים אומרים: יאכל כנגדו. אמרו לפני רבי עקיבא: אומר היה רבי אליעזר עור שסכו בשמן של שביעית ידלק. אמר להם: שתוקו! לא אומר לכם מה שרבי אליעזר אומר בו.
ועוד אמרו לפניו: אומר היה רבי אליעזר האוכל פת כותים כאוכל בשר חזיר. אמר להם: שתוקו! לא אומר לכם מה שרבי אליעזר אומר בו.

ביאור משנה ט':

עור שסכו בשמן של שביעית – מחלוקת
רבי אליעזר אומר: ידלק.
וחכמים אומרים: יאכל כנגדו. (משנה)

» **בביאור מהי דעת ר' אליעזר** – נחלקו התנאים
לתנא של המשנה: ר' אליעזר מחמיר בזה, ויש לבער השמן ע"י הדלקת כל העור ביחד עם השמן הבלוע בו. (משנה)
לר' חזקיה בשם ר' אחא בהסבר דברי ר"ע: ר' אליעזר היקל בזה יותר מחכמים, ומתיר אף לכתחילה לסוך עור בשמן של שביעית [ואין לקונסו]. (ר"ש)

» שאמרו לפני רבי עקיבא [שהיה תלמידו של ר' אליעזר], שאומר היה רבי אליעזר עור שסכו בשמן של שביעית ידלק.
אמר להם: שתוקו! לא אומר לכם מה שרבי אליעזר אומר בו. (משנה)
לר' יוסי בהסבר דברי ר"ע: מחמיר היה ר' אליעזר יותר מחכמים, ואף היה מקלל את מי שסך עור בשמן של שביעית שאפילו עצמותיו של האיש ההוא ישרפו. (ר"ש)

להלכה:

הכריע הרמב"ם בפי' המשניות – דהלכה כחכמים.
וכן פסק במשנה תורה [פ"ו ה"י]: ואין סכים כלים ועורות בשמן של שביעית, ואם סך יאכל כנגדן.

ביאור משנה י':

❑ **דעת ר' אליעזר באיסור אכילת פת עכו"ם**
אמרו לפני ר"ע: שאומר היה רבי אליעזר האוכל פת כותים – כאוכל בשר חזיר.
אמר להם ר"ע: שתוקו!, לא אומר לכם מה שרבי אליעזר אומר בו.

» **מהי שיטת ר"א בפת כותים לדעת ר"ע** – מחלוקת
ר"ש: מחמיר בו יותר מבשר חזיר, דלא מעשרי, ויש בזה איסור טבל שעונשו מיתה.
רמב"ם: היה מקובל ממנו בענין זה, שר"א מיקל בו מאד.

» **וא"כ יוצא ג' דעות בדעת ר' אליעזר**:
לחכמים: ר"א היה אוסרו כאוכל בשר חזיר [ששניהם דברים מאוסים].
לר"ש: היה מחמיר בו יותר מבשר חזיר.
לרמב"ם: היה מיקל בו.

[**להלכה:** השו"ע ביו"ד סי' קי"ב סעי' א'-ב' פוסק דאסרו חכמים לאכול פת של עממים עובדי כוכבים משום חתנות. ואילו בנחתום גוי (ולא בעה"ב) – נחלקו בזה, לשו"ע: אין להקל בזה אלא רק במקום שאין שם נחתום ישראל מפני שהיא שעת הדחק. אך הרמ"א היקל בזה אפילו במקום שפת ישראל מצוי שרי].

חנאה ממקום שעוברים בו על איסור שביעית

משנה י״א

מרחץ שהוסקה בתבן או בקש של שביעית - מותר לרחוץ בה, ואם מתחשב הוא - הרי זה לא ירחוץ.

ביאור המשנה:

מרחץ שהוסקה בתבן או בקש של שביעית – מותר לרחוץ בה. (משנה)

» **כיצד מדובר - במרחץ בשכר או בחינם** – מחלוקת

לרמב״ם: אפילו בשכר.

לראב״ד: דווקא בחינם, אך בשכר אסור. (רמב״ם וראב״ד פ״ה ה״כ)

❑ **אך אם מתחשב הוא – הרי זה לא ירחוץ.** (משנה)

» **בביאור מיהו ״מתחשב״ [נפק״מ בטעם האיסור]** – מחלוקת

ר״ש: אם אדם חשוב הוא **כת״ח, ש״נחשב״ הוא בעיני האנשים, ובני אדם למדין ממנו** – יש לו להחמיר על עצמו.

שהטעם הוא מחשש שמא ילמדו ממנו אחרים להתיר לכתחילה להסיק כך בשל שביעית.

רמב״ם: אם הוא אדם **חשוב אפילו מחמת עושר ושררה**, והוא שיהא נכבד וחשוב בעיני בני אדם, שמפני כבודו שמא יבואו לשרוף בין העצים מה שאינו עצים כדי שיוטב ריח המרחץ, כגון דברים שיש בהן ריח טוב וראוין לאוכל.

שהטעם הוא מחשש שמא יבואו לשרוף לו דברי מאכל הקדושים בקדושת שביעית.

ראב״ד: אם אדם חשוב הוא [ולאו דווקא ת״ח] ונהנה בעל המרחץ מכך שרוחץ אצלו – אסור ולא ירחוץ, דחנם דידיה כשכר דמי. (ראב״ד פ״ה ה״כ)

שהטעם הוא מפני שנחשב כסוחר בפירות שבעית.

להלכה:

הרמב״ם [פ״ה ה״כ] פוסק: מרחץ שהוסקה בתבן ובקש של שביעית – מותר לרחוץ בה.

» **האם מותר לרחוץ באותו מרחץ גם ״בשכר״** – מחלוקת

רמב״ם: מותר לרחוץ בה אף בשכר.

ראב״ד: אסור, ואין מותר לרחוץ בה אלא בחינם. אבל בשכר אסור כיון דהוי כסחורה.

» ודחה הכסף משנה דברי הראב״ד: דאין לחוש מטעם סחורה, דלא נאסרה סחורה אלא בדבר שראוי לאכילה וכדדרשינן לאכלה ולא לסחורה. (כסף משנה)

» **הקשה הכסף משנה**, מאחר שכתב בסמוך שאין שורפין תבן וקש של שביעית מפני שהוא מאכל בהמה, היאך התירו להסיק מרחץ בהן? [נפק״מ, האם מדובר כאם בדיעבד, או לכתחילה]

א. מתרץ הכס״מ, די״ל, דאם הוסק **דיעבד** קאמר דמותר לרחוץ בה.

ב. ועי״ל, **דלכתחלה** נמי מותר להסיק בהן מרחץ משום דצורך אדם הוא, וכדתנן כל שאינו מיוחד למאכל אדם עושין ממנו מלוגמא לאדם. (כסף משנה)

» **קשה**, דמהירושלמי נראה שלא גזרו בתבן וקש, בשונה מהכא?

מיישב הרדב״ז – **דיש ב׳ סוגי תבן וקש המותרים בהיסק**:

א. י״ל, דהך הירושלמי איירי **בתבן הגס או בתבנא סריא דלא חזי למאכל בהמה**.

ב. עוד י״ל, דהתם איירי **בתבן של ספיחי שביעית**, דעיקר שביעית לא הוי אלא מדרבנן, ובתבן וקש לא גזרו. והכא שאסור איירי בתבן של שאר מיני קטניות של שביעית דאין איסורן משום גזירה אלא משום דכל מידי ראוי לבהמה

אסור לאדם לשרוף אותו ולהאבידו, דכתיב ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול, שאסור מן התורה להפסיד מאכל בהמה כמו שאסור להפסיד מאכל אדם. (רדב״ז פ״ה ה״כ)

» **הר״י קורקוס הקשה, דמצינו שהרמב״ם [פ״ה הכ״ג] פסק לגבי תנור שהסיקוהו בתבן ובקש של שביעית – יוצן**. וא״כ מדוע שונה דין מרחץ מתנור, שבמרחץ אמרו מותר לרחוץ בה, ואילו בתנור אמרו יוצן? (כסף משנה פ״ה הכ״ג)

הר״י קורקוס תירץ: די״ל, דאפשר שבמרחץ היסקו הוא לרחוץ בה **והנאה זו אינה ניכרת ולא נראית לעין ואין בה ממש**. אבל תנור היסקו הוא לבשל בו דבר או לאפות בו פת - והנאה זו נראית וניכרת היא ושבח עצים ניכר בפת ובתבשיל כי על ידי תבן וקש של שביעית הוכשר דבר זה לאכילה ודבר ניכר הוא כי מתחלה היה חי ועכשיו מבושל, ולכך אמרו בו יוצן. (כסף משנה פ״ה הכ״ג)

הרדב״ז תירץ: דלא שייך למימר הכא כל שהוא מאכל בהמה מותר לעשותו מלוגמא כדאמר גבי מרחץ, דהתם אדם עצמו **נהנה מהחמימות של העצים עצמן**, אבל תנור שהסיקוהו בתבן וקש של שביעית אין הוא עצמו נהנה מהעצים עצמן ולא דמי למלוגמא. (רדב״ז פ״ה הכ״ג)

ואם אדם חשוב הוא – אסור, שמא יסיקו בה דברים אחרים בשבילו כדי שיהיה ריחה נודף ונמצאו מפסידין פירות שביעית [וכפירושו במשנה, ולראב״ד מפני שהוא כשכר, ור״ש שלא ילמדו ממנו].

» **והוכיח הראב״ד כשיטתו**, שהרי אם כדברי הרמב״ם - אדם חשוב לא ירחוץ בשום מרחץ בשביעית, ומדוע העמיד האיסור דווקא באופן שהוסק בתבן וקש של שביעית?. ולכך חלק על הרמב״ם. (ראב״ד)

אולם האחרונים דחו הוכחה זו, ומיישבים דעת הרמב״ם בזה:

א. **הכסף משנה והרדב״ז** מתרצים: די״ל דאה״נ, ותבן וקש של שביעית דנקט משום רישא, לאשמועינן שאע״פ שהם של שביעית מותר לרחוץ במרחץ שהוסק בהן.

ב. **הכסף משנה** מתרץ: די״ל דהוסקה בתבן וקש לרבותא נקט, שאע״פ שידוע שלא הוסקה אלא בתבן וקש לא ירחוץ בה.

ג. **הרדב״ז** מתרץ: דדוקא כשהוסק בתבן וקש שריחן קשה חיישינן שמא יסיקו דברים אחרים לתקן הריח, **אבל אם הוסק בעצים דעלמא שאין ריחן קשה לא חיישינן להכי**.

» **וא״כ יוצא מחלוקת בדין אדם חשוב - באופן שהוסק המרחץ בעצים ולא בתבן וקש**

לכסף משנה: אף באופן זה יהיה אסור.

לרדב״ז: באופן זה יהיה מותר לרחוץ במרחץ זה.

פרק ט׳

סוגי צמחי בר שמותר לקנותם אפילו מעם הארץ

משנה א׳

הפיגם, והירבוזין השוטים, והחלגלוגית, כוסבר שבהרים, והכרפס שבנהרות, והגרגר של אפר – פטורין מן המעשרות, ונלקחין מכל אדם בשביעית שאין כיוצא בהם נשמר. רבי יהודה אומר: ספיחי חרדל מותרין, שלא נחשדו עליהם עוברי עבירה. ר׳ שמעון אומר: כל הספיחים מותרין חוץ מספיחי כרוב, שאין כיוצא בהם בירקות שדה. וחכמים אומרים: כל הספיחין אסורין.

ביאור המשנה:

❑ **הפיגם, והירבוזין השוטים, והחלגלוגית, כוסבר שבהרים, והכרפס שבנהרות, והגרגר של אפר** – פטורין מן המעשרות, ונלקחין מכל אדם בשביעית, שאין כיוצא בהם נשמר. (משנה)

» אבל כוסבר של גינה, או כרפס של גינה חשובים הם – ואינם נלקחים מכל אדם. (ר״ש)

» כמה נלקחין מכל אדם – כדי מזונו בלבד, דהיינו ג׳ סעודות. (רמב״ם ור״ש)

» במה דברים אמורים בלוקח מן המופקר, אבל בלוקח מן השמור אפילו כחצי איסר אסור לפי שהוא משמרן ואוספן שלא כדין. (רמב״ם ור״ש)

❑ **לגבי שאר גידולים** – מחלוקת

רבי יהודה אומר: [גם] ספיחי חרדל מותרין [אך שאר הספיחים אסורים], שלא נחשדו עליהם עוברי עבירה. (משנה)

ר׳ שמעון אומר: כל הספיחים מותרין, חוץ מספיחי כרוב שאין כיוצא בהם בירקות שדה. (משנה)

» **בגירסת ר״ש – ישנן ב׳ גירסאות:**

א. ר״ש אומר: כל הספיחים ״**מותרין**״ חוץ מספיחי כרוב שאין כיוצא בהן בירקות שדה. (כך היא הגירסא במשנה שלנו)

ב. ר״ש אומר: כל הספיחים ״**אסורין**״ חוץ מספיחי כרוב שאין כיוצא בהן בירק שדה. (ר״ש)

חכמים אומרים: כל הספיחין אסורין. (משנה)

» **בביאור מחלוקת התנאים, נחלקו בזה הראשונים לגירסא א׳ – ר״ש אומר כל בספיחים - ״מותרין״**

א. **רמב״ם בפירוש המשניות: נחלקים התנאים האם יש לחוש בגידולים אלו שבאו מן השמור ואסור לקנותם מעם הארץ, או שאין לחוש שבאו מן השמור ולכן מותר לקנותם מעם הארץ:**
לר״י: מותר לקחת מעם הארץ גם ספיחי חרדל.
לר״ש: כל הספיחים כולם מותר לקחת מכל אדם, מפני שהם ספק אם הם מן השמור או מן ההפקר. חוץ מספיחי כרוב שאסורים מפני שודאי בא מן השמור, שלא ימצאו בהם במדבר.
ולחכמים: כל הספיחים אסורים לקנותם מעם הארץ. (רמב״ם בפירוש המשניות)

ב. **רמב״ם במשנה תורה ע״פ הכסף משנה: נחלקים התנאים בענין גזירת ספיחין:**
לר״י: ספיחי חרדל מותרים, דס״ל, דטעם איסור ספיחין הוא משום בעלי עבירה, שלא יזרעו שדותיהם ויאמרו אח״כ שספיחין הם. אולם בחרדל המצוי לרוב בשדות ואינו חשוב בעיני הבריות, אין לחשוש כל כך שיעשו כן.

לר״ש: בכל המינים מלבד בכרוב אין לחוש לאיסור ספיחין.
ולחכמים: בכל המינים יש לגזור איסור ספיחין, דלא פלוג רבנן. (כסף משנה פ״ד ה״ב)

ג. **ר״ש מפרש: דנחלקים התנאים בענין איסור אכילה של ספיחין, והיינו בספיחין שגדלו בשנה השישית ורק נלקטו בשנה השביעית, שאין בהם איסור תורה של ספיחין, דנחלקים האם מ״מ צריך לנהוג בירקות אלו קדושת שביעית מדרבנן:**
לר״ש: כל הירקות מותרים, ורק בספיחי כרוב נוהגים קדושת שביעית מדרבנן, מפני מוסיף עלים במהירות, וחששו שיקחו אנשים מכרובי שביעית ויאמרו של שישית הם.
לר״י: גם שאר הספיחין נאסרו בזה, מלבד בספיחי חרדל שאינם בכלל זה, כיון שאינם חשובים אין לחשוש שיערימו בעלי עבירה לומר על ספיחי שביעית שהם של שישית, ואין נוהגת בהם קדושת שביעית מדרבנן.
ולחכמים: יש לגזור קדושת שביעית על כולם, דגזרו בשאר ספיחים אטו ספיחי כרוב. (ר״ש)

» **ובדבר זה נחלקו הראשונים – האם ירקות שנגמרה גדילתם בשנה השישית ורק נלקטו בשנה השביעית - מותרים באכילה או אסורים**:
הר״ש כאן פסק: מותרים באכילה, ורק נוהגים בהם קדושת שביעית.
אך הרמב״ם (במשנה תורה פ״ד הי״ב) פוסק: שהפירות אסורים באכילה מדין ספיחין.

לגירסא ב׳ – ר״ש אומר כל הספיחין - ״אסורין״

ד. **רש״י מפרש: דנחלקים התנאים לאחר זמן הביעור, אילו ירקות מותרים גם לאחר זמן הביעור:**
לר״ש: כל הספיחים אסורים חוץ מספיחי כרוב שמותרים, משום שכרוב אינה כלה לחיה כל ימות החורף.
לר״י: רק ספיחי חרדל מותרים אחר זמן הביעור [כיון שאינם חשובים].
ולחכמים: כל הספיחים אסורים אחר זמן הביעור. (ר״ש)

ה. **ר״ת מפרש: דנחלקים התנאים קודם הביעור בספיחי שנה שישית שנכנסו לשביעית, האם מותר לנהוג בספיחים מנהג חולין, או צריך לנהוג בהם קדושת שביעית:**
לר״ש: כל הספיחים אסורים ויש לנהוג בהם קדושת שביעית, חוץ מספיחי כרוב שמותרים לנהוג בהם מנהג חולין, דלא אסרה תורה אלא דומיא ״דספיח קצירך״- כעין תבואה אך כרוב שיש לו קלח גדול וענפים כעין אילן לא נאסר.
ולר״י אף כרוב אסור ויש לנהוג בו קדושת שביעית, ולא התיר ר׳ יהודה אלא חרדל.
ולחכמים: הכל אסור ויש לנהוג בכולם קדושת שביעית (ר״ש)

ו. **רבינו ניסים במגילת סתרים: דנחלקים התנאים בספיחי שביעית שיצאו למוצאי שביעית דאסורין עד שיעשו כיוצא בו:**
לר״ש: כל הספיחין אסורים עד בכדי שיעשו כיוצא בהן. מלבד בספיחי כרוב שמותרים כיון שדרך הכרוב לעשות בזמן מועט כיוצא בו, ואין לגזור ספיחי כרוב אטו שאר ספיחין.
לחכמים: אסרו בכל הספיחים ואף בכרוב, דגזרו ספיחי כרוב אטו שאר ספיחין.
ולר״י: אסרו בהכל חוץ מספיחי חרדל שמותר. (ר״ש)

להלכה:

הכריע הרמב״ם בפירוש המשניות – דאין הלכה כר׳ יהודה. ולא כר׳ שמעון.

ובמשנה תורה [פ״ח ה״י] פוסק: כשם שאסור לעשות סחורה בפירות שביעית או לשמרן כך אסור ליקח מעם הארץ, לפי שאין מוסרין דמי שביעית לעם הארץ, ואפילו כל שהוא, שמא לא יאכל אותן בקדושת שביעית.
ובהמשך [פ״ח ה״ב] פסק [כחכמים]: במה דברים אמורים בזמן שהיה מוכר פירות שכמותן בשמור כגון תאנים ורמונים וכיוצא בהן, אבל היה מוכר פירות שחזקתן מן ההפקר כגון הפיגם והירבוזין והשוטים והחלגלוגות והכסבר של הרים וכיוצא בהן – הרי זה מותר ליקח ממנו מעט כדמי שלש סעודות בלבד, משום כדי חייו של מוכר.
וכן לגבי גזירת ספיחין – פסק הרמב״ם כחכמים. כפי שפסק במשנה תורה [פ״ד ה״ב]: ומדברי סופרים שיהיו כל הספיחים אסורין באכילה, ולמה גזרו עליהם? - מפני עוברי עבירה שלא ילך ויזרע תבואה וקטניות וזרעוני גנה בתוך שדהו בסתר, וכשיצמח יאכל מהם ויאמר ספיחים הן. לפיכך, אסרו כל הספיחים הצומחים בשביעית.

» והסבירו הכסף משנה והרדב״ז דהוא משום שפוסק כחכמים במשנה, שכל הספיחין אסורים, וגם הכרוב וגם החרדל. (כסף משנה שם ורדב״ז שם)

והוסיף עוד [פ״ד ה״ג]: הא למדת שאין אוכלין מפירות שביעית אלא פירות האילנות והעשבים שאין זורעין אותם רוב האדם כגון הפיגם והירבוזין השוטים וכל כיוצא בהן, אבל הירקות שדרך רוב האדם לזורעם בגנות ומיני תבואה וקטניות **כל הצומח מהן אסור מדבריהם, והמלקטן מכין אותו מכת מרדות**.

ארץ ישראל נחלקת לג׳ חלקים – שבכל מקום ישנו דין שונה לגבי ביעור פירות שביעית

משנה ב׳-ג׳

שלש ארצות לביעור: יהודה, ועבר הירדן, והגליל. ושלש שלש ארצות לכל אחת ואחת. גליל העליון, וגליל התחתון, והעמק. מכפר חנניה ולמעלן כל שאינו מגדל שקמין – גליל העליון. ומכפר חנניה ולמטן כל שהוא מגדל שקמין – גליל התחתון. ותחום טבריא – העמק. וביהודה – ההר, שפלה, והעמק, ושפלת לוד כשפלת הדרום, וההר שלה כהר המלך. מבית חורון ועד הים מדינה אחת.
ולמה אמרו שלש ארצות? – שיהיו אוכלין בכל אחת ואחת עד שיכלה האחרון שבה. רבי שמעון אומר: לא אמרו שלש ארצות אלא ביהודה, ושאר כל הארצות כהר המלך, וכל הארצות כאחת לזיתים ולתמרים.

ביאור המשנה:

שלש ארצות לביעור: יהודה, ועבר הירדן, והגליל.
ושלש שלש ארצות לכל אחת ואחת.

- ❑ **בגליל** – גליל העליון, וגליל התחתון, והעמק:
  מכפר חנניה ולמעלן, כל שאינו מגדל שקמין – הוא גליל העליון.
  ומכפר חנניה ולמטן, כל שהוא מגדל שקמין – הוא גליל התחתון.
  ותחום טבריא – הוא העמק.
- ❑ **וביהודה** – ההר, שפלה, והעמק.
- ❑ **בעבר הירדן** – שפלת לוד כשפלת הדרום, וההר שלה כהר המלך, מבית חורון ועד הים מדינה אחת. (משה א׳)

❑ **המשמעות ההלכתית של חלוקה הנ״ל:**
ולמה אמרו שלש ארצות – מחלוקת
לת״ק: שיהיו אוכלין בכל אחת ואחת עד שיכלה האחרון שבה.
הטעם: דכתיב ״ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול״, ואמרו בספרא: ומה חיה שאינה ברשותו אוכלת בהמה שהיא ברשותו אינו דין שתאכל, אלא כל זמן שחיה אוכלת מן השדה האכיל לבהמתך מן הבית, כלה לחיה מן השדה כלה לבהמתך מן הבית. (רמב״ם)
וגמירי דאין חיה שביהודה גדילה על פירות שבגליל ואין חיה שבגליל גדילה על פירות שביהודה.
ואם יש מאוחרות מהן אוכלים עליהן שדרך החיה כשאין מוצאה פירות כאן הולכת במקום אחר מהר להר ומשפלה לשפלה ומעמק לעמק אבל לא תצא לעולם מיהודה לגליל ומגליל ליהודה אפילו מהר להר ואפילו ביהודה עצמה אינה יוצאה מהר לעמק ומעמק להר. (ר״ש)
רבי שמעון אומר: לא אמרו שלש ארצות אלא ביהודה. אך שאר כל הארצות כהר המלך. וכל הארצות כאחת לזיתים ולתמרים. (משנה ב׳)

להלכה:

הכריע הרמב״ם בפירוש המשניות – דאין הלכה כר׳ שמעון.
הרמב״ם [פ״ז ה״א] פוסק: **פירות שביעית אין אוכלין מהן אלא כל זמן שאותו המין מצוי בשדה שנאמר ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול, כל זמן שחיה אוכלת ממין זה מן השדה אתה אוכל ממה שבבית, כלה לחיה מן השדה חייב לבער אותו המין מן הבית וזהו ביעור של פירות שביעית.**
ובהלכה ב׳ מוסיף: **כיצד? הרי שהיו לו גרוגרות שביעית בתוך ביתו אוכל מהן כל זמן שהתאנים באילנות בשדה, כלו התאנים מן השדה אסור לאכול מאותן שבבית אלא מבער אותן.**
ובהמשך [פ״ז ה״ט] פוסק: שלש ארצות לביעור ארץ יהודה כולה ההר והשפלה והעמק ארץ אחת עבר הירדן כולו שפלת לוד והר שפלת לוד ומבית חורון עם הים ארץ אחת והגליל כולו העליון והתחתון ותחום שבריא ארץ אחת ואוכלין בכל אחת ואחת משלשתן עד שיכלה האחרון שבה.

» וצידד החכמת אדם [שער מצות הארץ סי׳ יט, ט]: שהואיל ואיננו בקיאים בגבולות המופיעים במשנה אי אפשר להקל.

ובהלכה י׳ פוסק: כיצד? היו לו פירות בארץ יהודה - אוכל מהן כל זמן שיש מאותו המין בכל ארץ יהודה כולה, וכן אם היו לו פירות גליל, וכן בעבר הירדן.
ובהלכה י״א פוסק: ושלש ארצות אלו יהודה עבר הירדן והגליל - כולן חשובות כארץ אחת לחרובין ולזיתים ולתמרים. ואוכלין בתמרים עד שיכלה האחרון שבצוער.
ואימתי הוא כלה? – עד הפורים. ואוכלין בזיתים עד העצרת. ובענבים עד הפסח של מוצאי שביעית. ובגרוגרות עד החנוכה.

» ומ״מ, זמנים אלו הם זמנים שבסתם צריך לחשוש בהם שהגיעה שעת הביעור.

אבל אם הוא רואה שכלו קודם או שעדיין לא כלו – הכל תלוי במציאות של אותה שנה, ואין השיעורים הללו אלא למי שאינו יכול להבחין. (רדב״ז פ״ז ה״ג)

❑ **ענין הביעור, כיצד מקיים מצות ״הביעור״** – מחלוקת
רמב״ם: שאוכלן כל זמן שתאנים לחים מצוים באילן, ואם כלו ונבלו עד שלא ימצא אלא מה שנתיבש הרי זה מכלה כל התאנים היבשים שיש אצלו, או שיאכלם אם יוכל, או ישרפם, או יזרקם לים, וזה הוא הביעור. (רמב״ם במשנה כאן)

» וכן במשנה תורה [פ״ז ה״ח] פוסק: כיצד עושה? – קונה בהן מאכלות ומחלקן מזון שלש סעודות לכל אחד ואחד, או ישליכם לים המלח אם לא מצא אוכלין.

לר״ש: מי שיש לו פירות שביעית והגיע זמן הביעור מחלק מהן לשכניו וליודעיו ולקרוביו, ומוציא ומניח על פתח ביתו ואומר אחינו כל בית ישראל מי שצריך ליטול יטול, וחוזר ומכניס ואוכל והולך עד שיכלו. (ר״ש במשנה ח׳)

קביעת זמן הביעור – ע״פ המופקר, או ע״פ השמור – מה נחשב מצוי לחיה שבשדה

משנה ד׳

אוכלין על המופקר, אבל לא על השמור. רבי יוסי מתיר אף על השמור. אוכלין על הטפיחין, ועל הדופרא, אבל לא על הסתווניות. רבי יהודה מתיר כל זמן שבכרו, עד שלא יכלה הקיץ.

ביאור המשנה:

נחלקו התנאים ע״פ איזה זמן קובעים את זמן הביעור, האם ע״פ מה שכלה מהמופקר שבשדה, או ע״פ מה ששמור בבית:

לת״ק: אוכלין על המופקר, אבל לא על השמור. (משנה)

הטעם: דכתיב ״ולחיה אשר בארצך״- ואין החיה אוכלת אלא מן המופקר. וכיון שכלה לחיה מן השדה כלה למה שבבית. (רמב״ם, ר״ש, ורדב״ז פ״ז ה״ד)

» והיינו, שאוכל כל זמן שאותו המין מצוי בשדה במופקר. אבל אם כלה מן המופקר ונשאר בחצרות או בשדות שבתוך המדינה לא יאכל אלא חייב לבער. (רמב״ם)

רבי יוסי: מתיר אף על השמור. (משנה)

להלכה:

הכריע הרמב״ם בפי׳ המשניות – כת״ק, ואין הלכה כר׳ יוסי.

ובמשנה תורה [פ״ז ה״ד] פוסק: היו לו צמוקין של שביעית וכלו הענבים מן השדה מן הגגות והפרדסים שהן הפקר, אף על פי שעדיין יש ענבים בגפנים שבתוך החצרות – אינו אוכל מן הצמוקין מפני ענבים אלו שבחצר, לפי שאינן מצויין לחיה.

❑ **אוכלין הפירות שבבית על סמך הפירות שנשארו על הטפיחין ועל הדופרא** [מין אילן]. (משנה)

» **בביאור ״על הטפיחין״** – ג׳ פירושים

א. רמב״ם: רבוי טפיח, והם הגרגרים הקשים ממיני התבואה והקטנית שאינן נזרעין אלא צומחין מאיליהן ונשארין בארץ זמן רב מחמת יבשותן וקשיותן, והם בשאר המינים כמו הטופח במין השעורים שגם הוא נקרא טופח. (רמב״ם)

ב. בערוך מפרש בשם רבי דניאל: על מה שמשימין העופות בטפיחין שהן כלי חרש הבנויין בכותל כמו צפרים שקננו בטפיחין.

ג. ר״ש בשם י״מ: דהיינו על מה שבין עשבים. (ר״ש)

להלכה:

הרמב״ם [פ״ז ה״ד] פוסק: אבל אם יש ענבים קשים ביותר שאינן נגמרין אלא בסוף השנה – הרי זה אוכל מן הצימוקין בשבילן, וכן כל כיוצא בזה.

» וזהו פירוש לאוכלין על הטפיחין, ודימה הרמב״ם ענין הענבים במשנה תורה, למה שפירש לגבי שעורים בפירוש המשניות. (כסף משנה שם)

❑ **לאכול ענבים על סמך הענבים הגדלים בימות הסתיו** – מחלוקת
לת״ק : אין אוכלין על הסתוניות. (משנה)
רבי יהודה : מתיר לאכול על הסתוניות כל זמן שבכרו עד שלא יכלה הקיץ [של שביעית]. (משנה)

להלכה:

הכריע הרמב״ם בפי׳ המשניות – כת״ק, ואין הלכה כר׳ יהודה.
ובמשנה תורה [פ״ז ה״ה] פוסק : אילן שעושה פירות שתי פעמים בשנה והיו לו מפירותיו הראשונות – הרי זה אוכל מהן כל זמן שפירות שניות מצויות בשדה, שהרי מאותו המין בשדה. אבל פירות הסתיו – אין אוכלים בשבילן, מפני שדומין לפירות של שנה אחרת.

» [ועיין מנחת שלמה [ח״א סי׳ נא אות טז] - שביאר שמותר לאכול אפילו בתקופת הביינים שכלה מהתבואה הראשונה ועדיין לא גדלו פירות תבואה שניה. ורק בסתוניות הואיל ונחשבים כאילו פירות שנה הבאה יצטרכו לבער את הפירות לאחר שתכלה התבואה הראשונה].

ביעור כשיש ג׳ מינים שונים שנכבשו יחד

<u>משנה ה׳</u>

הכובש שלשה כבשים בחבית אחת. רבי אליעזר אומר: אוכלין על הראשון. רבי יהושע אומר: אף על האחרון. רבן גמליאל אומר: כל שכלה מינו מן השדה יבער מינו מן החבית - והלכה כדבריו. רבי שמעון אומר: כל ירק אחד לביעור אוכלין ברגילה עד שיכלו סגריות מבקעת בית נטופה.

ביאור המשנה:

הכובש שלשה כבשים בחבית אחת – מחלוקת
רבי אליעזר אומר : אוכלין על הראשון. (משנה)
רבי יהושע אומר : אף על האחרון. (משנה)

» **בביאור מחלוקת ר׳ אליעזר ור׳ יהושע, נחלקו בזה הראשונים**

א. **ר״ש מפרש: דנחלקו האם הראשון נותן טעם, או האחרון נותן טעם.**
לרבי אליעזר : מחמיר וסובר דהראשון נותן טעם באחרון, כלומר אותו שכלה תחלה אוסר על האחרים שלא כלו בנתינת טעם, ותנן לעיל בפרק ז׳ (מ״ז) דשביעית אוסרת כל שהוא במינה ושלא במינה בנותן טעם.
אך רבי יהושע אומר : אף על האחרון - על סמך מין הכלה אחרון יאכל משלשתן אף על פי שכבר כלו השניים לחיה שבשדה, כיון דס״ל לר׳ יהושע דהאחרון נותן טעם בראשון, וכיצד יבער הראשון וטעם האחרון מובלע בו. ור׳ יהושע מקל יותר, כיון דשביעית דרבנן. (ר״ש)

» והוסיף הר״ש : דאפשר דרבי יהושע ורבן גמליאל מודו לרבי שמעון מדאורייתא שזמן הביעור הוא ע״פ מין הירק האחרון שבשדה, ולכן מקילין לענין נתינת טעם. (ר״ש)

ב. **ר״ת מפרש: דנחלקו בדרשת הפסוק ״מן השדה תאכלו את תבואתה״:**
דר׳ יהושע דורש מקרא דתניא בתורת כהנים ״מן השדה תאכלו את תבואתה״- כל זמן שאתה אוכל מן השדה אתה אוכל מן הבית, מכאן אתה אומר : הכובש ג׳ כבשין בחבית אחת.

אך ר׳ אליעזר אומר: כיון שכלה מין אחד מן השדה, אין צריך למידרש ״כלה לחיה שבשדה״, דלימוד זה כבר למדים מ״לבהמתך ולחיה וגו׳״. ממילא הפסוק ״מן השדה תאכלו את תבואתה״ מיותר לכבשין, דכיון דיש מקצת ממנו בשדה דהיינו טעם הנבלע בו שעדיין לא כלה אף על פי שעיקר כלה אינו חייב לבער. (ר״ש)

ג. **רבינו נסים מפרש: דנחלקו איזה מין שנכבש בכלי נותן טעם באחרים, ומדובר שג׳ המינים לא נכבשו באותו הזמן**

לר׳ אליעזר: הראשון שנכבש נותן הטעם באחרון, ולא אחרון בראשון. ולפי מין זה הראשון מבערים את כולם.

ולרבי יהושע: להיפך, האחרון שנכבש נותן טעם בראשון, ולא הראשון באחרון. ולפי מין זה האחרון מבערים את כולם. [והר״ש דחה פירוש זה]. (ר״ש)

ד. **הראב״ד מפרש**: לשיטתו שיש ב׳ שלבים בביעור, ביעור ראשון הוא כשיכלו פירות העיר ותחומיה מוציאין כל אדם מה שבבתיהם. וביעור שני – הוא אחר שיכלו מכל הארץ אז יתבערו לגמרי לשריפה או לאיבוד ומאותו הביעור ואילך אינו אוסר במשהו לפי שאין לו שום היתר.

ובביעור הראשון נחלקו התנאים בכמה נאסר:

לר״ש: כל הירק אחד לביעור שכל המינים שנכבשו בחבית כיון שכלה אחד מהם בשדה יבער את כולם מפני שהוא אוסר ״במשהו״ לזה הביעור.

אבל ר״א ורבי יהושע סברי הכל ״בנותן טעם״, ומר סבר הראשון נותן טעם באחרון ומר סבר האחרון נותן טעם בראשון.

ור״ג סבר: אין הולכים בזה אחר נותן טעם, שאין כאן איסור אכילה אלא מצות ביעור בלבד, הילכך דיו שיבער אותו המין בלבד. (ראב״ד פ״ז ה״ג)

רבן גמליאל אומר: כל שכלה מינו מן השדה יבער מינו מן החבית, ויש לבער כל מין ומין בזמנו בנפרד.

רבי שמעון אומר: כל ירק אחד לביעור.

» **בביאור שיטת ר׳ שמעון** – נחלקו הראשונים

לרמב״ם: ר״ש מיקל מכולם, שהוא מתיר לאכול מאיזה מין שירצה ממיני הירקות כל זמן שימצא במדברות ירק מהמין שיש לו או מזולתו מהמינים, שכל הירקות לענין ביעור מין אחד הם. (רדב״ז פ״ז ה״ו)

ולא הולכים לפי הירקות שבחבית כלל, אלא לפי מין הירק האחרון שכלה מן השדה, ואינו בהכרח שהוא מאחד מג׳ מיני הכבשים. ואפילו כלו שלשתן - לא יבערם מן החבית. (ר״ש)

דכיון דשאר מיני ירקות לא כלו אוכל עליהן שלא נתנו חכמים עליהם שיעור לכל ירק. (ר״ש)

לראב״ד: ר״ש מחמיר מכולם, דס״ל דאע״ג שלא נתן טעם אוסר במשהו, ומחמיר הוא יותר מר״א שסבר שהראשון נותן טעם באחרון, ואם נתן טעם חייב לבער הכל, ואם לא נתן טעם – אינו חייב לבער. (רדב״ז פ״ז ה״ו)

❑ **נפק״מ בביאור דברי המשנה ״ואוכלין ברגילה [עשב חלגלגות] עד שיכלו מין הסגריות מבקעת בית נטופה״**:

שלפי פירוש הרמב״ם, זהו דין בפני עצמו שהידיעה לדעת מתי כלה מין הרגילה הוא על פי הזמן שכלות הסגריות.

ולפי פירוש הראב״ד זהו המשך לדברי ר״ש. **שלכך,** אוכלין ברגילה [עשב חלגלגות] עד שיכלו מין הסגריות מבקעת בית נטופה. (משנה)

» הכריע הרדב״ז כשיטת הרמב״ם. (רדב״ז שם)

ומכריעה המשנה – דהלכה כדבריו של רבן גמליאל. (משנה)

להלכה:
הכריע הרמב״ם בפירוש המשניות – דאין הלכה כר׳ שמעון. והלכה כרבן גמליאל ולא מפני שאמר כאן הלכה כדבריו אלא מפני שהוא מחמיר.
ובמשנה תורה [פ״ז ה״ו] פוסק: הכובש שלשה כבשים בחבית אחת כל שכלה מינו מן השדה יבער מינו מן החבית.
ואם התחיל בה הרי הכל כמבוער. (רמב״ם שם)

» ומסביר הרדב״ז שכוונת הרמב״ם שאם כבש שלשה ירקות בחבית ולא התחיל לאכול מן החבית – אז צריך לבער כל פעם רק את אותו המין שהגיע זמנו.
אבל אם התחיל כבר לאכול מהחבית - מחשיבים את הכל לדבר אחד וממילא כשתגיע שעת הביעור של הראשון יצטרך לבער את הכל. (רדב״ז שם)

וכשם שמבער אוכלי אדם כך מבער אוכלי בהמה מן הבית, ואינו מאכילן לבהמה אם כלה אותו המין מן השדה. (רמב״ם שם)

זמני ביעור של עשבים, עלי קנים ועלי גפנים

משנה ו׳

המלקט עשבים לחים – עד שייבש המתוק. והמגבב ביבש – עד שתרד רביעה שניה. עלי קנים ועלי גפנים – עד שישרו מאביהן. והמגבב ביבש – עד שתרד רביעה שניה. רבי עקיבא אומר: בכולן עד שתרד רביעה שניה.

ביאור המשנה:
☜ **ביבשים** – לכו״ע עד שתרד רביעה שניה.
והמגבב עשבים ביבש – עד שתרד רביעה שניה.
והמגבב עלי קנים ועלי גפנים ביבש – עד שתרד רביעה שניה.
☜ **כשאינם יבשים** – מחלוקת
לת״ק: המלקט עשבים לחים – עד שייבש המתוק. ועלי קנים ועלי גפנים – עד שישרו מאביהן.
הטעם: מפני שאין עלי הקנים הזיתים והחרובים נובלים [ואף שמתייבשים קצת נשארים בצורתם]. (רמב״ם במשנה תורה פ״ז הט״ז)

» **בביאור ״עד שייבש המתוק״** – מחלוקת
ר״ש: הוא לחלוחית הארץ. [וממילא ״פקעתא דבקעתא״ היינו שכשהארץ מתיבשת היא מתבקעת].
ערוך: פי׳ משייבש המבושל. [וממילא ״פקעתא דבקעתא״ היינו כמו פקועות שדה]. (ר״ש)

לרבי עקיבא: בכולן עד שתרד רביעה שניה. (משנה)

להלכה:
הכריע הרמב״ם בפירוש המשניות – דאין הלכה כר׳ עקיבא.
ובמשנה תורה [פ״ז הט״ז] פוסק: איזו היא שעת ביעור העלים בעת שיבולו ונושרים מאילנותיהן עלי זיתים ועלי קנים ועלי חרובים אין להם ביעור לפי שאינן נובלות וכלות (כגירסת הירושלמי).
ובהלכה י״ז פוסק: עד מתי יהיה אדם רשאי ללקט עשבים לחים בשביעית עד שייבש המתוק ויגבב עשבים יבשים עד שתרד רביעה שנייה במוצאי שביעית.

~ צ ~

דינים נוספים שזמנן תלוי ברביעה שניה

משנה ז׳

כיוצא בו, המשכיר בית לחברו עד הגשמים – עד שתרד רביעה שניה. המודר הנאה מחברו עד הגשמים – עד שתרד רביעה שניה. עד אימתי עניים נכנסים לפרדסות – עד שתרד רביעה שניה. מאימתי נהנין ושורפין בתבן ובקש של שביעית – משתרד רביעה שניה.

ביאור המשנה:

- ❑ **כיוצא בו המשכיר בית לחברו עד הגשמים** – עד שתרד רביעה שניה. (משנה)
- ❑ **המודר הנאה מחברו עד הגשמים** – עד שתרד רביעה שניה. (משנה)
- ❑ **עד אימתי עניים נכנסים לפרדסות** – עד שתרד רביעה שניה. (משנה)
  - » **כיצד מדובר** – מחלוקת
    ר״ש: מדובר לגבי דיני לקט שכחה ופאה, בשאר שני שבוע כדי ליטול לקט שכחה ופאה.
    רמב״ם: מדובר גם לגבי דיני שביעית, דנכנסין לגנות במוצאי שביעית עד שתרד רביעה שניה מפני שנשארים בהן שאריות פירות שביעית. וגם כשתרד רביעה שניה של מוצאי שביעית אז מותר ליהנות בתבן ובקש של שביעית.
  - » וצידד הרדב״ז – דשני הפירושים אמת. (רדב״ז פ״ז ה״ח)

להלכה:

הרמב״ם [פ״ז ה״ח] פוסק: עד מתי יהיו העניים מותרין להכנס בפרדסות במוצאי שביעית לאסוף פירות שביעית - עד שתרד רביעה שנייה.

- ❑ **מאימתי נהנין ושורפין בתבן ובקש של שביעית** – משתרד רביעה שניה. (משנה)
  - » הצורך ״שנהנין ושורפין״ – כגון לשרותו בתוך הטיט או לתתו בתוך הכר. (ר״ש)
  - » **האם נחלקו בזה**
    א. **לר״ש וממשמעות הגמ׳ בתענית** (ו:) - דיש בזה מחלוקת
    לתנא דמתניתין דשביעית: משתרד רביעה שניה.
    לרבי אושעיא: אפילו לאחר ג׳ שנים עד שיסרח, וטעמא משום דכתיב לחיה בראוי לחיה. (ר״ש)
    ב. **משמעות הירושלמי** – דאין בזה מחלוקת
    והמשנה מדברת: בסתם ארצות שממהר לירקב מליחלוח הארץ שמתלחלחת בגשמים.
    ור׳ אושעיא מדבר: במקום הרים וטרשים שהקרקע קשה ואין התבן ממהר לירקב. (ר״ש)

להלכה:

הרמב״ם [פ״ה ה״ט] פוסק: אין שורפין תבן וקש של שביעית מפני שהוא ראוי למאכל בהמה, **אבל מסיקין בגפת ובזגין של שביעית.**
ובהלכה כ״ג פוסק: ומשתרד רביעה שנייה במוצאי שביעית נהנין ושורפין בתבן ובקש של שביעית.

- » ומצדד הרדב״ז, שאפשר שמכאן למד הרמב״ם שהאיסור ספיחין יש לו הגבלה ולכשתגדל תבואת שמינית אף של שביעית יהיה מותר ולא יאסר מדין ספיחין. (רדב״ז)

» **הרדב״ז [פ״ד ה״ד] הקשה סתירה**, שהרמב״ם בפ״ד ה״ד פוסק ״וכן התבן של שביעית מותר בכל מקום, ולא גזרו עליו – דמשמע שאין קדושת שביעית בתבן וקש. ואילו כאן וכן במשנה מוכח ששביעית נוהגת בתבן וקש?
ותירץ: דהרמב״ם בפ״ד ה״ד מדבר **בתבן הגס שאינו ראוי לבהמה – ולכך אין בו שום קדושת שביעית**. אך המשנה והרמב״ם כאן מדברים בתבן וקש הראויין למאכל בהמה. (רדב״ז פ״ד ה״ד)

ובאותה הלכה הוסיף הרמב״ם ב׳ דינים נוספים לגבי ביעור תבן וקש:

❑ **אין נותנין תבן וקש של שביעית לא לתוך הכר ולא לתוך הטיט, ואם נתן הרי זה כמבוער**. (רמב״ם פ״ה הכ״ג)

» **והראב״ד השיג על דברי הרמב״ם – שגם צריך ״שיישן עליו״ ממש בכדי לבערו, שהרי כך מובא בירושלמי**. (השגת הראב״ד)

» **ביישוב השגת הראב״ד** – ג׳ תירוצים

א. **כסף משנה תירץ**: אפשר שלא היה כן בגי׳ הרמב״ם, ואת״ל שהיה כן בגירסתו י״ל שהוא מפרש ד״והוא שיישן עליו״- לא שיישן עליו ממש קאמר, אלא שנתנו בכר כדי לישן עליו, ולא הוצרך רבינו לפרש דמסתמא לכך נותנו בכר. (כסף משנה)

ב. **הר״י קורקוס תירץ**: שמפרש שלא נאמר כן [שיישן עליו] אלא לרבי אושעיא דמחמיר שלא ליהנות בתבן עד שתסרח. אך להלכה אין צריך לישן עליו. (כסף משנה)

ג. **הרדב״ז תירץ**: הרמב״ם אינו חולק על הראב״ד, אלא ג״כ סובר שצריך שיישן עליו, ומה שלא כתב כן הוא משום שהעתיק לשון התוספתא כדרכו, וכיון שלא הוזכר דין זה בתוספתא, גם הרמב״ם לא הביאו. (רדב״ז)

וא״כ ישנה נפק״מ בין התירוצים בשיטת הרמב״ם:
לכסף משנה ור״י קורקוס: אין צריך לישן על הכר ממש.
ואילו לרדב״ז: צריך לישן עליו ממש אף לרמב״ם.

» מקור: תוספתא ספ״ה וירושלמי פ״ט (ה״ז).

❑ **תנור שהסיקוהו בתבן ובקש של שביעית – יוצן**. (רמב״ם)

» **הקשה הר״י קורקוס**: מדוע שונה דין מרחץ מתנור, שבמרחץ אמרו מותר לרחוץ בה, ואילו בתנור אמרו יוצן?
הר״י קורקוס תירץ: די״ל, דאפשר שבמרחץ היסקו הוא לרחוץ בה **והנאה זו אינה ניכרת ולא נראית לעין ואין בה ממש**. אבל תנור היסקו הוא לבשל בו דבר או לאפות בו פת - והנאה זו נראית וניכרת היא ושבח עצים ניכר בפת ובתבשיל כי על ידי תבן וקש של שביעית הוכשר דבר זה לאכילה ודבר ניכר הוא כי מתחלה היה חי ועכשיו מבושל, ולכך אמרו בו יוצן. (כסף משנה)
הרדב״ז תירץ: דלא שייך למימר הכא כל שהוא מאכל בהמה מותר לעשותו מלוגמא כדאמר גבי מרחץ, דהתם אדם עצמו **נהנה מהחמימות של העצים עצמן**, אבל תנור שהסיקוהו בתבן וקש של שביעית אין הוא עצמו נהנה מהעצים עצמן ולא דמי למלוגמא. (רדב״ז)

דרך ביעור פירות שביעית, כיצד נוהגים עם פירות השביעית בשעת הביעור ולאחריו

משנה ח׳

מי שהיו לו פירות שביעית והגיע שעת הביעור - מחלק מזון שלש סעודות לכל אחד ואחד, ועניים אוכלין אחר הביעור, אבל לא עשירים דברי רבי יהודה. רבי יוסי אומר: אחד עניים ואחד עשירים אוכלין אחר הביעור.

ביאור המשנה:

מי שהיו לו פירות שביעית והגיע שעת הביעור – מחלק מזון שלש סעודות לכל אחד ואחד. (משנה)

» ולר״ש - ומחלק מהן לשכניו וליודעיו ולקרוביו ומוציא ומניח על פתח ביתו ואומר אחינו כל בית ישראל מי שצריך ליטול יטול - וחוזר ומכניס ואוכל והולך עד שיכלו. (ר״ש)

אך לרמב״ם אחרי שמחלק לכל מי שיכול לאכול הפירות, אם לא נאכלים הפירות יש לו לאבדם.

❑ **מי ר׳שאי לזכות בפירות ולאוכלם לאחר שנתקימה בהם מצות הביעור** – מחלוקת

לר׳ יהודה: עניים אוכלין אחר הביעור, אבל לא עשירים.

לר׳ יוסי: אחד עניים ואחד עשירים אוכלין אחר הביעור. (משנה)

ר״ש אומר: עשירים אוכלים מן האוצר אחר הביעור. (ר״ש)

❑ **בגירסת ר׳ יוסי – נחלקו הראשונים**

לרמב״ם: אחד עניים ואחד עשירים ״אין״ אוכלין אחר הביעור. (כסף משנה פ״ז ה״ג)

לר״ש: אחד עניים ואחד עשירים אוכלין אחר הביעור. (ר״ש, וכסף משנה פ״ז ה״ג)

» **נפק״מ בביאור מחלוקת ר׳ יהודה ור׳ יוסי - ובביאור יסוד מצות הביעור** – נחלקו הראשונים

א. **לר״ש**: מצות הביעור הינה ״הפקרת הפירות״ [שהרי גורס שאוכלין אחר הביעור לר׳ יוסי].

ולר׳ יהודה: נאמר ״ואכלו אביוני עמך״- מכאן שפירות שביעית לאחר הביעור נאכלים רק לאביוני עמך, דהיינו העניים, אבל לא לשאר עמך – העשירים.

לר׳ יוסי: גם העשירים מותרים באכילה, כיון שדורשים ״ואכלו אביוני עמך״ הכוונה ״גם״ אביוני עמך. [וגם העשירים בכלל].

ב. **רמב״ם** [מובא באריכות בפ״ה מ״ג]: מצות ביעור הינה ביעור וכילוי הפירות לגמרי מן העולם. [שהרי גורס ״אין אוכלין אחר הביעור״ ל׳ יוסי, ולכך צריך לכלות הפירות].

ולר׳ יהודה: ולאחר זמן הביעור שהיה צריך לכלותם מותר להביאם לעניים שיאכלום ויכלום.

ולר׳ יוסי: לאחר זמן הביעור הפירות אסורים באכילה לכולם – בין לעניים בין לעשירים, וצריך לאבדם מן העולם. ורק בשעת הביעור יחלקם לכל חבריו ורעיו שיאכלום ויגמרו הפירות באכילתם, אבל לאחר מכן הפירות אסורים באכילה ויש לאבדם.

ג. **ראב״ד**: ישנם ב׳ זמנים של ביעור, הראשון: כשכלים הפירות מן הגינות שבעיר והשדות שבתחומה – דנחלקו בזה התנאים למי מחלק הפירות בכדי לכלותם באכילה:

לר׳ יהודה: רק עניים מותרים בפירות אלו.
לר׳ יוסי: צריכים אנשי המקום להוציא מין זה מרשותם ולהפקירו, ויכולים לחזור ולזכות בפירות.
וישנו ביעור שני – כשכלים הפירות מכל אותה ארץ – אז לכו״ע צריכים אנשי אותה ארץ לאבד את הפירות שנותרו בבית לגמרי, בשריפה או בשאר דרכים [וכדרך הביעור לרמב״ם, ולא כר״ש בהפקרת הפירות]. (ראב״ד פ״ז ה״ג ורדב״ז פ״ז ה״ג בפירושו השני)

» ומצדד הרדב״ז דפירוש זה עיקר לפי שהוא להחמיר. (רדב״ז שם)

ד. **רדב״ז בפירוש שיטת הרמב״ם**: עד כאן לא פליגי אלא במה שחלקו להם מזון ג׳ סעודות בכדי לכלות פירות השבעית באכילתם:
לר׳ יהודה: אוכלים אותו רק עניים ולא עשירים.
ולרבי יוסי: אוכלים אותו בין עניים בין עשירים אפילו שכלה לחיה מן השדה.
אבל במה שלא נתחלק והגיע זמן הביעור – לכו״ע בין לעניים בין לעשירים אסור כיון שכלה לחיה מן השדה. (רדב״ז פ״ז ה״ג בפירושו הראשון)

» **ומבוארת כאן מחלוקת יסודית בביאור גדר מצות הביעור**
לרמב״ם ראב״ד [ורש״י]: צריך לשרוף אותם ולבערם וזהו הביעור.
לר״ש [לתוס׳ וסמ״ג ודעת הרמב״ן]: ענינו שצריך להפקירן לא יותר, דלא מצינו שמנו פירות שביעית בכלל הנשרפין ולא בכלל הנקברים.
והכריע המהר״י קורקוס דכדאי הם הגאונים הר״ש וסייעתו לסמוך עליהם, כ״ש בשעת הדחק כי רב הוא. (כסף משנה פ״ז ה״ג) [והחזו״א פסק להלכה כר״ש ורמב״ן דהביעור הוא בהפקרת הפירות, ואילו החכמת אדם פסק כרמב״ם דההפקר הוא כילוי ואיבוד הפירות].

להלכה:

הרמב״ם [בפירוש המשניות, ובמשנה תורה] והר״ש [ע״פ הסבר הכס״מ פ״ז ה״ג] פסקו: דהלכה כר׳ יוסי.

אלא שלמעשה לכל אחד הדין שונה:

הרמב״ם [פ״ז ה״ג] פוסק: היו לו פירות מרובין מחלקן מזון שלש סעודות לכל אחד ואחד, ואסור לאכול אחר הביעור בין לעניים בין לעשירים, ואם לא מצא אוכלין בשעת הביעור שורף באש או משליך לים המלח ומאבדן לכל דבר שמאבד.

» **הראב״ד הקשה על הרמב״ם**, מדוע אוסר הפירות אחר הביעור שמחלקם ג׳ סעודות לכל אחד?
ולכך הראב״ד ביאר דיש ב׳ שלבים בביעור, וכשיכלו פירות העיר ותחומיה מוציאין כל אדם מה שבבתיהם ומביאין אותם לאוצר ליד ב״ד והם מחלקים לכל אדם שלש סעודות כדי לשבת, וכן בכל יום ויום עד שיכלו. ואם אין שם אוצר ולא ב״ד מחלקין מוציאן לשוק ומפקירן ואף הוא יכול לחזור לזכות בהן ככל אדם ואוכל הזוכה בהן עד שיכלו אותם הפירות מכל הארץ.
אבל אחר שיכלו מכל הארץ אז יתבערו לגמרי לשריפה או לאיבוד ומאותו הביעור ואילך אינו אוסר במשהו. (ראב״ש שם)

והרדב״ז ביאר שיטת הרמב״ם - דבמה שחלקו להם מזון ג׳ סעודות בכדי לכלות פירות השבעית באכילתם - אוכלים אותו בין עניים בין עשירים אפילו שכלה לחיה מן השדה.
אבל במה שלא נתחלק והגיע זמן הביעור – לכו״ע בין לעניים בין לעשירים אסור כיון שכלה לחיה מן השדה. [ובזה מיושבת דעת הרמב״ם, דמה שכתב רבינו ואסור לאכול אחר הביעור לא קאי למאי דסליק מיניה. והראב״ד שהשיג עליו הוא משום שלא ראה פי׳ המשנה שבימיו עדיין לא הועתק מלשון הגרי]. (רדב״ז פ״ז ה״ג בפירושו הראשון)

❑ **ביעור בפירות עכו״ם**
אף על פי שמותר לקנות פירות מעכו״ם כמו שיתבאר ספ״ד מ״מ כיון שאין קנין לעכו״ם חלה קדושת שביעית על הפירות וצריך לבערם בזמן הביעור והרי הם כספיחים העולים בשדה בור ודומיהם מהספיחים המותרים כי אף על פי שלא גזרו בהם גזירת ספיחים מ״מ קדושת שביעית עליהם וחייב לבערם והוא הדין לפירות העכו״ם כיון שאין קנין להם והרי הם כספיחים שגדלו בקרקע ישראל שחייבים בביעור.
ומ״מ [אף לדעת הרמב״ם] - יכולים לקיים מצות ביעור בלא ביעור, וכאשר יעץ רבי אמי להנהו קפודקאי להוציא הפירות לשוק ולהפקירם, ומיד אח״כ לזכות בהם. (כסף משנה פ״ז ה״ג)

❑ **גדר מצות ביעור שביעית** – אפשר שהאיסור הזה מדבריהם הוא ואולי הביעור כולו חומרא מד״ס והברייתות השנויות בת״כ בענין הביעור אסמכתא מדבריהם. (כסף משנה פ״ז ה״ג)

טובת הנאה מפירות שביעית

משנה ט׳

מי שהיו לו פירות שביעית שנפלו לו בירושה או שנתנו לו במתנה. רבי אליעזר אומר: ינתנו לאוכליהן. וחכמים אומרים: אין החוטא נשכר, אלא ימכרו לאוכליהן. ודמיהם יתחלקו לכל אדם האוכל מעיסת שביעית עד שלא הורמה חלתה – חייב מיתה.

ביאור המשנה:
מי שהיו לו פירות שביעית שנפלו לו בירושה או שנתנו לו במתנה – מחלוקת
רבי אליעזר אומר: ינתנו לאוכליהן.
וחכמים אומרים: אין החוטא נשכר אלא ימכרו לאוכליהן ודמיהם יתחלקו לכל אדם. (משנה)
» פירות אלו האמורים כאן הם פירות של היתר, כלומר שנלקטו כראוי. והוא ירש או קיבלם המתנה. (רמב״ם ור״ש)

להלכה:
הכריע הרמב״ם בפירוש המשניות – דאין הלכה כר׳ אליעזר.
ובמשנה תורה [פ״ו הט״ו] פוסק: אוכלין פירות שביעית בטובה ושלא בטובה.
בטובה כיצד? - שיתן לו פירות שביעית כמו שעשה עמו טובה שנתן לו, או שיכניסו לגינתו לאכול כמי שעשה לו טובה.
ומי שנתנו לו פירות שביעית במתנה או שנפלו לו בירושה – הרי זה אוכלם כדרך שאוכל פירות שאוסף אותן הוא בעצמו מן השדה.
» ואוכלם כדרך שאוכלין שאר פירות שביעית. (רדב״ז שם)

» **ומצינו שבהסבר ״בטובה״ – נחלקו בזה הרמב״ם והר״ש**
הרמב״ם לשיטתו בפי׳ המשניות פ״ד מ״ב: ״בטובה״ היינו שבעל השדה נותן הרגשה למי שבא לקחת פירות מהשדה שכאילו הוא עושה לו טובה שנותן לו להכנס אף שהוא מחוייב לתת לו להכנס לשדה מדין תורה של הפקר פירות שביעית.
אבל הר״ש פירש שם בפ״ד מ״ב: ״בטובה״ היינו שיחזיק לו המקבל טובה לנותן ומי שנתנו לו פירות שביעית במתנה או שנפלו לו בירושה הרי זה אוכלם כדרך שאוכל פירות שאוסף אותן הוא בעצמו מן השדה ואף שיחזיק טובה למוריש או לנותן המתנה אין בכך איסור. (רמב״ם ור״ש בפ״ד מ״ב)

❑ **האוכל מעיסת שביעית עד שלא הורמה חלתה** – חייב מיתה. (משנה)
הטעם: שהם חייבין בחלה שנ׳ ראשית עריסותיכם איזה עיסה שתהיה. (רמב״ם)
» דלא תימא אין חלה בעיסת שביעית משום דכתיב (ויקרא כה) לאכלה ולא לשרפה ואם נטמאת החלה טעונה שרפה כדאמר בסוף פ״ק דבכורות (דף יב ב) משום דכתיב לדורותיכם. (ר״ש)

פרק ו׳

שמיטת כספים – באילו סוגי חובות נשמטים בשביעית

משנה א׳

שביעית משמטת את המלוה בשטר ושלא בשטר. הקפת החנות – אינה משמטת, ואם עשאה מלוה הרי זה משמט. רבי יהודה אומר: הראשון הראשון משמט. שכר שכיר – אינו משמט. ואם עשאו מלוה – הרי זה משמט. רבי יוסי אומר: כל מלאכה שפוסקת בשביעית – משמטת, ושאינה פוסקת בשביעית – אינה משמטת.

ביאור המשנה:

❑ **שביעית משמטת את המלוה** – בשטר ושלא בשטר. (משנה)

» גדר ״שלא בשטר״- הוא שטר שאין בו חיוב אחריות.
גדר ״בשטר״- הוא שיהא בו בפירוש אחריות נכסים. (רמב״ם)

להלכה:

הרמב״ם [פ״ט ה״ו] פוסק: שביעית משמטת את המלוה ואפילו מלוה שבשטר שיש בו אחריות נכסים ה״ז משמיט.

» בגדר המלוה בשטר ושלא בשטר – הגמ׳ בפרק השולח (דף ל״ז) הביאה דנחלקו בזה האמוראים, רב ושמואל דאמרי תרווייהו: בשטר שיש בו אחריות נכסים שלא בשטר שאין בו אחריות נכסים וכל שכן מלוה על פה. ור״י ור״ל דאמרי תרווייהו: בשטר שטר שאין בו אחריות נכסים שלא בשטר מלוה ע״פ אבל שטר שיש בו אחריות נכסים אינו משמט. כלומר דכיון ששיעבד לו קרקעותיו כגבוי דמי וכמי שהקרקעות בחזקת המלוה הם וגבויות ממש ואין כאן חוב.
אך במסקנה הסיקה הגמ׳ שגם ר׳ יוחנן מודה שמשמט אף בשטר שיש בו אחריות. והברייתא שאמרה שאינו משמט היא כשיטת ב״ש, דאמרי שטר העומד ליגבות כגבוי דמי. (רדב״ז פ״ט ה״ו, וכסף משנה שם)

❑ **ואם סיים לו שדה בהלוואתו** – מחלוקת

רמב״ם: אם סיים לו שדה בהלואתו אינו משמיט.
דפוסק כברייתא, וס״ל דלא מדחינן אלא מאי דמידחי בגמרא בהדיא, אבל סיים לו שדה כיון דלא מידחי לא מדחינן ליה. (כסף משנה פ״ט ה״ו)

» וצידד בעל התרומות בדעת הרמב״ם – דמסתברא דמיירי באתרא דלא מסלקי. (כסף משנה שם)

ר״ן בשם הרמב״ן: סיים לו שדה בהלואתו – ג״כ משמט, דהא סבר האי תנא בכל שטר שיש בו אחריות נכסים שאינו משמט, ואידחי ליה. (כסף משנה שם)

ועי״ע בשו״ע חו״מ סי׳ ס״ז סעי׳ ב׳ מה שפסק בזה.

❑ **הקפת החנות** – מחלוקת

לת״ק: אינה משמטת, ואם עשאה מלוה – הרי זה משמט.

הטעם שאין אותו הסכום הנקבץ נשמט בשביעית: לפי שאינו כדרך החובות, שלא מכר בעל החנות מה שמכר כדי שיהא חוב, ואינו אלא מוכר בדמים מועטים עד שיצטרף עם דמים אחרים ויקח את שלו. (רמב״ם)

והכסף משנה הסביר: שטעם הדבר, שמאחר שדרך להקיף זמן אחר זמן ואינו נפרע ממנו עד שיזדמנו לו מעות ואין דרך לנוגשו הוי כאילו הלוהו עד אחר שביעית שאין שביעית משמטתו. (כסף משנה פ״ט הי״א)

רבי יהודה אומר: הראשון הראשון משמט. (משנה)

הטעם: דכל העסקות הקודמות הרי הם חוב כשאר החובות ונשמטים בשנה שביעית. דהואיל וראוי ליתן לו מעות ולא נתן נעשית ראשונה מלוה. (רמב״ם ור״ש)

» **ביאור דברי ר׳ יהודה:**

צריך לומר דמתניתין **דהכא רבי יהודה לדברי ת״ק קאמר לדידי כל הקפה מלוה היא, אבל לדידכו אודו לי מיהת בהקפות הראשונות.** וחכמים ס״ל אין דעת חנוני לעשות הקפותיו מלוה אלא א״כ זקפם במלוה. (רדב״ז פ״ט הי״א)

להלכה:

הכריע הרמב״ם בפירוש המשניות – דאין הלכה כר׳ יהודה.

ובמשנה תורה [פ״ט הי״א] פוסק: הקפת החנות - אינה נשמטת, ואם עשאה מלוה - נשמטת.

רבינו בפירוש המשנה – פירש דזה הנקבץ לא יהיה נשמט בשנה השביעית מפני שאינו על דרך חוב ולא מכר לו בעל החנות על מנת שיהיה חוב, אבל מכר לו מעט מעט עד שנתקבץ לו הכל ויתן לו ממונו.

ועי״ע בשו״ע חו״מ סי׳ ס״ז סעי׳ י״ד מה שפסק בזה.

❑ **שכר שכיר** – מחלוקת

לת״ק: אינו משמט, ואם עשאו מלוה – הרי זה משמט.

רבי יוסי אומר: כל מלאכה שפוסקת בשביעית – משמטת, ושאינה פוסקת בשביעית – אינה משמטת. (משנה)

הטעם: משום דשכירות אינה משתלמת אלא לבסוף וכשפסקה בשביעית נתחייב בשכרו וקרינן ביה ״לא יגוש״, לפיכך משמטת דשביעית משמטת בסופה, אבל בשלא פסקה בשביעית לא נתחייב עדיין ולא קרינא ביה ״לא יגוש״, לפיכך אינה משמטת. (ר״ש)

» ונחלקו בירושלמי באיזה סוג מלאכה מדובר – ר׳ יוחנן אמר: כגון חרישה. ריש לקיש אמר: כגון בנין.

על דעתיה דר׳ יוחנן כל מלאכה שפוסקת בשביעית. על דעתיה דריש לקיש כל מלאכה שפוסקת מאליה. (ר״ש)

להלכה:

הכריע הרמב״ם בפירוש המשניות – דאין הלכה כר׳ יוסי.

ובמשנה תורה [פ״ט הי״א] פוסק: שכר שכיר - אינו נשמט. ואם זקפו עליו במלוה - נשמט.

וזהו טעם שכר שכיר שאינו נשמט מפני שדרך לקבץ שכר שנה או שנתים ביד השוכר אותו ואינו נוגשו לתתם לו אבל הם בידו כפקדון או כהלוהו עד אחר השביעית. (כסף משנה)

ועי״ע בשו״ע חו״מ סי׳ ס״ז סעי׳ ט״ו מה שפסק בזה.

סוגי חובות נוספים הנשמטים בשביעית

משנה ב'

השוחט את הפרה וחלקה בר"ה - אם היה החדש מעובר – משמט ואם לאו – אינו משמט. האונס והמפתה והמוציא שם רע וכל מעשה בית דין – אין משמטין. המלוה על המשכון והמוסר שטרותיו לבית דין – אינן משמטין.

ביאור המשנה:

❑ **השוחט את הפרה וחלקה בר"ה:**
- אם היה החדש מעובר – משמט.
- ואם לאו – אינו משמט. (משנה)

להלכה – מחלוקת רמב"ם וראב"ד

רמב"ם [פ"ט ה"ה] פוסק: שחט את הפרה וחלקה על דעת שהיום ר"ה של מוצאי שביעית ונתעבר אלול ונמצא אותו היום סוף שביעית – אבדו הדמים, שהרי עברה שביעית על החוב.

ראב"ד: אינה משמטת, כדין הקפת חנות לרבנן שאינה משמטת. (ראב"ד בהשגות)

» **והקשה הראב"ד על הרמב"ם** – כיצד פוסק הרמב"ם כר' יהודה ולא כרבנן, שהרי בירושלמי מובא שמשנה זו של שחט את הפרה - מתני' ר"י היא דאמר הקפת החנות הראשונה משמט, אבל לרבנן כל הקפת החנות אינה משמטת, והא דפרה הקפת החנות היא. וא"כ יש לפסוק כרבנן ולא כר' יהודה? (ראב"ד בהשגות)

ביישוב דעת הרמב"ם – תירצו הפוסקים:

א. בעל מגדל עוז: הרמב"ם סובר שאין דברי הירושלמי שם נפסקו למסקנה, מדמותיב מינה לרב יוסף בפרק שואל ודחיק לשנויי ולא דחי הא מני רבי יהודה היא. (כסף משנה פ"ט ה"ה)

ב. **כסף משנה**: הא דהשוחט את הפרה כרבנן נמי אתיא, דמאחר שלא לקח ממנו אלא פעם אחת משמט. דלכו"ע, אם היה החדש מעובר משמט.
ועוד י"ל, שכיון שאינו יכול לפרוע בשעת המכר מפני שהוא י"ט הרי הוא כאילו לא מכר לו בהקפה שאילו לא היה יו"ט היה פורעו מיד, וא"כ הוי כאילו זקפה עליו במלוה עד שיגיע עת שיוכל לתובעו, וא"כ כר"ע אתיא. (כסף משנה פ"ט ה"ה)

ג. **הרדב"ז** מתרץ: דאפילו אי מוקמת לה כרבי יהודה אי הקפה אחרונה היא אמאי משמט ולרבנן בכל גוונא אינו משמט, צריך לומר דהשוחט את הפרה לאו הקפת חנות היא דחנוני דרכו להקיף, אבל **זה ששחט את הפרה כדי לחלקה לא היה דרכו להקיף** - והוי כעין מלוה ולפיכך משמט. (רדב"ז פ"ט ה"ה)

❑ **האונס והמפתה והמוציא שם רע** – אין משמטין. (משנה)

» **הטעם בקנסות שאין משמטין:**
רמב"ם: הקנסות שחייב ה' לאונס ומפתה ומוציא שם רע אינם חוב כשאר חובות, אלא הם קנסות מוטלים על אותו אדם לא יפטרנו אלא תשלום מה שחייבו ה' לשלם. והאיש ההוא לא יהיה פטור עד שיפרעם. (רמב"ם בפי' המשניות)
הכסף משנה הסביר: דאפשר לומר שמאחר שכתובים בתורה הוה ליה כגבויים או כמסורים ביד בית דין. (כסף משנה פ"ט הי"ב)
עוד מסביר הכסף משנה: דאף שהלוה מחבירו חייב לפורעו היה ברצון המלוה ללוות או שלא ללוות פחות או יותר ואף אחר שהלוהו יכול הוא למחול על חובו

מה שאין כן באונס ובמפתה שנתחייבו בחוב זה מן התורה ואין הב״ד יכול למחול.
(כסף משנה שם)

» ומוציא שם רע מאה סלע, כל זמן שלא עמד בדין - אין משמיטין. **אבל משעמד בדין - משמיטין**. (ר״ש)

להלכה:

הרמב״ם [פ״ט הי״ב] פוסק: קנסות של אונס ושל מפתה והמוציא שם רע – אינם נשמטין.
ואם זקפן במלוה – נשמטים.
ומאימתי נזקפין במלוה – משעת העמדה בדין.
ועי״ע בשו״ע חו״מ סי׳ ס״ז סעי׳ ט״ז מה שפסק בזה.

❑ **וכל מעשה בית דין** – אין משמטין. (משנה)

» והיינו, דהם פסקי הדינים, והוא שיאמר הדיין איש פלוני אתה חייב ליתן לזה כך וכך, אותו הממון אינו נשמט.
הטעם: כי משחייבו השופט לשלמו – הרי הוא כאלו קבלו בעליו ואינו חוב ,לפי שכבר צוהו השופט לשלמו. (רמב״ם)

» **קשה**, דבפ״ב דגיטין משמע שחוזר בו דמשעמד בדין נתחייב – משמט?
י״ל, דשמא האי מעשה בית דין היינו כתובה.
ועוד י״ל, דיש חילוק בין כתבו פסק דין ללא כתבו. (ר״ש)

להלכה:

הרמב״ם [פ״ט הט״ו] פוסק: בי״ד שחתכו את הדין וכתבו: ״איש פלוני אתה חייב ליתן לזה כך וכך״ – אינו נשמט, שזה כגבוי הוא, וכאילו בא לידו, ואינו כמלוה.
ועי״ע בשו״ע חו״מ סי׳ ס״ז סעי׳ ח׳ מה שפסק בזה.

❑ **המלוה על המשכון** – אין משמטין. (משנה)
הטעם: דהכלל אצלנו בעל חוב קונה משכון, לפיכך אם הלוהו על המשכון הרי זה כאלו הקנה לו המשכון בחובו לזמן, ואם היה החוב יותר מדמי המשכון הרי העודף נשמט. (רמב״ם)

» **אם החוב הוא יתר מהמשכון** – מחלוקת
לר״ש: אפילו המשכון הינו רק מחט – כל החוב אינו משמט.
הטעם:
בשעת הלוואתו - דכתיב (דברים טו) אשר יהיה לך את אחיך תשמט ידך פרט שיש לאחיך בידך.
ושלא בשעת הלוואתו - דטעמא דמתני׳ משום דקני ליה כדר׳ יצחק דאמר מנין לבעל חוב שקונה משכון שנאמר (דברים כד) ולך תהיה צדקה אם אינו קונה צדקה מנין מיכן לבעל חוב שקונה משכון. (ר״ש)
לרמב״ם במשנה תורה [פ״ט הי״ד]: רק מה שכנגד המשכון אינו משמט, אבל יתר מהמשכון – משמט.

להלכה:

הרמב״ם [פ״ט הי״ד] פוסק: המלוה על המשכון – אינו משמיט.

❑ **מתי אינו משמט:**

• **אם יהיה החוב כנגד המשכון** – לכו״ע אינו משמט.

• **אך אם היה החוב יתר מהמשכון** – מחלוקת

רמב״ם: אם היה יתר מהמשכון – משמיט היתר.

רא״ש ור״ש: בכל גווני אינו משמט, ואפילו היה החוב יתר מהמשכון. (רדב״ז פ״ט ה״ד)

» **ביאור יסוד מחלוקתם תלוי בגמ׳ בסוף פרק שבועת הדיינים (מד:)** – נחלקו בזה רשב״ג ור׳ יהודה הנשיא

דלרשב״ג: רק כנגד המשכון אינו משמט.

ורבי יהודה הנשיא סבר: אפי׳ כנגדו נמי משמט, ודקאמרת למאי תפיס ליה לזכרון דברים בעלמא. (ר״ש ורדב״ז פ״ט ה״ד)

דנחלקו בזה הראשונים

רבינו שמשון והרא״ש: נקטי בפשיטות דלרשב״ג אפילו אינו שוה אלא פלג משמט כל החוב, דהא קאמרה גמרא לעולם כנגדו ואף ע״ג דדרך דחייה איתמר מ״מ לא מיפשט פשיטא מילתא דלרשב״ג משמט כולו.

הרמב״ם: סובר דנקטינן כהאי אוקימתא דתנא קמא סבר כנגדו משום דלאוקימתא קמייתא קם ליה שמואל כרשב״ג. ופוסק הרמב״ם דלא כשמואל, ובפלוגתא דתנאי אית לן למינקט כרשב״ג לגבי רבי יהודה הנשיא. הילכך ע״כ לומר דנקיטינן כאוקימתא דתנא קמא סבר כנגדו [ומהירוש׳ (שביעית פ״י ה״א) דאמר שמואל אפילו על המחט אין ראיה דשמואל לטעמיה אזיל דאמר אבד קתא דמגלא אבד אלפא זוזי ולית הלכתא כוותיה]. (כסף משנה שם)

ועי״ע בשו״ע חו״מ סי׳ ס״ז סעי׳ י״ב מה שפסק בזה.

❑ **והמוסר שטרותיו לבית דין** – אינן משמטין. (משנה)

הטעם: לפי שנאמר: ״ואשר יהיה לך את אחיך תשמט ידיך״, וזה כבר העמיד בית דין במקומו באותו החוב ונסתלק מלתבוע ומסר הדבר להם, שנעשו בית דין הם שיש להם החוב אצל אחיו. (רמב״ם)

להלכה:

הרמב״ם [פ״ט הט״ו] פוסק: המוסר שטרותיו לבית דין ואמר להם אתם גבו לי חובי זה – אינו נשמט, שנאמר: ״ואשר יהיה לך את אחיך״- וזה בית דין תובעין אותו.

ועי״ע בשו״ע חו״מ סי׳ ס״ז סעי׳ י״א מה שפסק בזה.

❑ שביעית משמטת השבועה

והשביעית משמטת את השבועה שנאמר לא יגוש מ״מ לא לשלם ולא להשבע. (רמב״ם במשנה תורה פ״ט ה״ו)

» **מהיכן נלמד ששביעית משמטת את השבועה** – מחלוקת

המשנה בפרק כל הנשבעין (דף מ״ה): מייתי לה מדכתיב ״וזה דבר השמיטה״.

הרמב״ם: מייתי לה מ״לא יגוש״. (כסף משנה פ״ט ה״ו)

והוסיף הרמב״ם [פ״ט ה״ז]: **בד״א בשבועת הדיינין וכל כיוצא בה מדברים שאם יודה בהן שביעית משמטתן, אבל שבועת השומרין והשותפין וכיוצא בהן משבועות שאם יודה ישלם – הרי זה ישבע אחר השמטה.**

» **מהיכן למד הרמב״ם דין זה** – מחלוקת

השגת הראב״ד: כמדומה לי דבר זה הוציאו מן הירושלמי במסכת שביעית האונס והמפתה והמוציא שם רע וכו׳.

רדב״ז וכסף משנה: הוציאו הרמב״ם מן התוספתא. (רדב״ז שם וכסף משנה שם)

» ביאור דברי הרמב"ם - צ"ל דה"ק אבל שבועת השומרים והשותפים שאם יודה ואח"כ יעבור עליו שביעית ישלם ולא תהא משמטתו שביעית מפני שאינם דרך מלוה ואין שביעית משמטת אלא מלוה ה"ז ישבע אחר השמיטה. (כסף משנה פ"ט ה"ז)

» **וקשה**, דמכל מקום יש לגמגם על זה הירושלמי דהא משמע דרבנן פליגי ארבי מאיר, ולמה פסק הרמב"ם כיחידאה?
א. אפשר דטעמא משום דסתם לן תנא כוותיה.
ב. א"נ י"ל דליכא מאן דפליג אר"מ דהא מקרא מלא הוא אלא משום דאיתמר משמיה בית מדרשא קבעוה בשמו. (כסף משנה פ"ט ה"ז)

ועי"ע בשו"ע חו"מ סי' ס"ז סעי' ו' מה שפסק בזה.

תקנת כתיבת פרוזבול – בכדי למנוע את השמטת החובות בשביעית

משנה ג'

פרוזבול – אינו משמט, זה אחד מן הדברים שהתקין הלל הזקן כשראה שנמנעו העם מלהלוות זה את זה ועוברין על מה שכתוב בתורה: "השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל וגו'"- התקין הלל לפרוזבול.

ביאור המשנה:

פרוזבול – אינו משמט. (משנה)

» והוא שטר שבית דין עושין לו. (ר"ש)

❑ **טעם תקנת הפרוזבול:**

זה אחד מן הדברים שהתקין הלל הזקן כשראה שנמנעו העם מלהלוות זה את זה, ועוברין על מה שכתוב בתורה "השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל וגו'"- התקין הלל לפרוזבול. (משנה)

❑ **טעם קריאת שמו כך** – נקרא פרוזבול כדאמרינן פרוזבולי ובוטי - כלומר תקנה לעניים ולעשירים, שהעניים מוצאין ללוות, והעשירים אין מפסידין חובן. פרוז - לשון תקנה, פורסא דמילתא - תקנת הדבר. בולי - אלו עשירים. (ר"ש)

❑ **חלות תקנת הלל חלה מפני שמצות שביעית מדרבנן**

שהרי כיצד בא הלל ומתקן תקנה נגד מצוה מדאוריתא של שביעית שלא תשמיט?
וביארו בגמ': שתקנת הלל אינה אלא בשביעית בזמן הזה שהיא מדרבנן, כי ה' אמר וזה דבר השמטה שמוט, ואמרו בשתי שמטות הכתוב מדבר אחת שמטת קרקע ואחת שמטת כספים, בזמן שאתה משמיט קרקע אתה משמיט כספים, בזמן שאין אתה משמיט קרקע אין אתה משמיט כספים.
והתקינו רבנן דתשמיט זכר לשביעית, ונמצא שהשביעית בזמן הזה דליכא יובל נוהג דרבנן. (רמב"ם)

» ומפרש ר"ת דהך שמטת קרקע לאו בעבודת קרקע אלא בשדות שחוזרות לבעלים דומיא דשמטת כספים דבזמן שהיובל נוהג שמשמט את הקרקע שביעית נוהגת שמשמטת כספים ובבית שני לא נהגו יובל לפי שלא היו כל יושביה.
ובשם רבינו תם פירשו דבבית שני נהגו יובל והלל לדורות הבאים תיקן דיודעים היו שהבית עתיד ליחרב. (ר"ש)

» ודע שזה נוהג בכל מקום ובכל זמן כלומר השמטת מלוה בשביעית אלא שהיא מדרבנן. (רמב"ם)

להלכה:

הרמב"ם [פ"ט הט"ז] פוסק: כשראה הלל הזקן שנמנעו מלהלוות זה את זה ועוברין על הכתוב בתורה השמר לך פן יהיה דבר וגו' - התקין פרוזבול כדי שלא ישמט החוב עד שילוו זה את זה.

» **גדר פרוזבול בזמן הזה – נפק"מ האם מועיל פרוזבול בכל זמן - גם בזמן ששמיטה מן התורה – נחלקו בזה הרמב"ם והראב"ד**

הרמב"ם: אין הפרוזבול מועיל אלא בשמטת כספים בזמן הזה שהיא מדברי סופרים, אבל שמטה של תורה אין הפרוזבול מועיל בה.

הראב"ד: פסק כרבא, דהפקר בית דין הפקר, והלכך נוהג בכל זמן.

» **הדברים תלויים בביאור תירוצי האמוראים בגמ' גיטין (לו.:)** - דאיתא שם: "ומי איכא מידי דמדאורייתא משמטא שביעית והתקין הלל דלא משמטא?

אמר אביי: בשביעית בזמן הזה, ורבי היא, דתניא רבי אומר: וזה דבר השמיטה שמוט בשתי שמיטות הכתוב מדבר אחת שמיטת קרקע ואחת שמיטת כספים בזמן שאתה משמט קרקע אתה משמט כספים בזמן שאי אתה משמט קרקע אי אתה משמט כספים, ותקינו רבנן דתשמט זכר לשביעית ראה הלל שנמנעו העם מלהלוות זה את זה עמד והתקין פרוסבול. [ושוב הקשתה הגמ':] ומי איכא מידי דמדאורייתא לא משמטא שביעית, ותקינו רבנן דתשמט? אמר אביי: שב ואל תעשה הוא.

רבא אמר: הפקר בי"ד היה הפקר. ע"כ.

ונחלקו הפוסקים בביאור מחלוקת הרמב"ם והראב"ד ע"פ הסבר דברי אביי ורבא

הרדב"ז: הסביר דהרמב"ם והראב"ד נחלקו האם הלכה כאביי או כרבא.

שאביי סובר: אין מועיל פרוזבול אלא בשמטת כספים בזמן הזה שהיא מדרבנן.

אך רבא: סובר דפרוזבול מועיל אף בשמיטת כספים דאורייתא, ומועיל משום שהפקר בי"ד הפקר, ומועיל בזה אף בדאורייתא.

והרמב"ם והראב"ד נחלקו כמי ההלכה:

הרמב"ם פסק כאביי, ואע"פ שהלכה כרבא מאביי, כאן שנחלקו בתירוץ המשנה ונראים הדברים אמת כאביי – הלכה כאביי..

אך הראב"ד חלק ופסק כרבא, שהרי במחלוקת אביי ורבא הלכה כרבא. (רדב"ז פ"ט הט"ז)

הכסף משנה: הסביר שודאי גם הרמב"ם פוסק כרבא, אלא שהבין את שיטת רבא בשונה מהראב"ד.

הראב"ד: מפרש כרש"י שפירש דשינויא דרבא קאי גם למאי דאקשי ברישא ומי איכא מידי דמדאורייתא משמטא.

לרמב"ם: נראה שמפרש כפי' התוספות דלא קאי אלא למי איכא מידי דמדאורייתא לא משמטא ורבנן תקינו דלשמיט.

» הטעם: דכיון שאין הממון בידו הפקירוהו ב"ד אבל להוציא מידו שלא כדין תורה כלומר אילו היתה שמיטת כספים דאורייתא לא הוו מתקני להוציא מידו ע"י הפקר אבל קושיא קמייתא דמי איכא מידי דמדאורייתא משמטא לא מיתרצא אלא כדאביי. (כסף משנה פ"ט הט"ז)

ועי"ע בשו"ע חו"מ סי' ס"ז סעי' י"ח מה שפסק בזה.

❑ **בחומרת מי שנמנע מלהלוות מחמת השמיטה** [שמשום כך תיקן הלל הפרוזבול]

הרמב"ם [פ"ט ה"ל] פוסק: מי שנמנע מלהלוות את חבירו קודם השמיטה, שמא יתאחר החוב שלו וישמט – עבר בלא תעשה שנאמר השמר לך וגו'.

וחטא גדול הוא שהרי הזהירה עליו תורה בשני לאוין, שנאמר: ״השמר לך פן וגו׳׳, וכל מקום שנאמר השמר או פן או אל הרי זה מצות לא תעשה.
והתורה הקפידה על מחשבה רעה זו וקראתו בליעל, והרי הוסיף הכתוב להזהיר ולצוות שלא ימנע אלא יתן שנאמר: ״נתן תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו וגו׳׳.
והבטיח הקדוש ברוך הוא בשכר מצוה זו בעולם הזה שנאמר: ״כי בגלל הדבר הזה יברכך וגו׳׳.

❑ **טוענין לנתבע וליורש**
אם ידרוש זאת הנתבע, או אם היה יורש לפי שהכלל אצלינו – טוענין ליורש, ולפיכך דון לו בביטול החוב בלי שיבקש הוא את זאת. (רמב״ם)
להלכה:
הרמב״ם במשנה תורה [פ״ט הכ״ד] פוסק: שיביא בעל חוב את שטרו או כשיבוא לתבוע במלוה על פה אומרים לנתבע שלם לו.
ואם טען הנתבע ואמר איה פרוזבול שלו - אומרים לתובע היה לך פרוזבול ואבד - אם אמר הן – נאמן, ואם הודה שלא כתב פרוזבול – אבד חובו.
» **ובא ללמד שאין אומרים לבעל השטר כלום היה לך פרוזבול עד שיטעון הנתבע איה הפרוזבול שלו.** (רדב״ז שם)
ועי״ע בשו״ע חו״מ סי׳ ס״ז סעי׳ ל״ח מה שפסק בזה.

כיצד כותבים פרוזבול

משנה ד׳

זהו גופו של פרוזבול: ״מוסר אני לכם איש פלוני ופלוני הדיינים שבמקום פלוני שכל חוב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה. והדיינים חותמין למטה או העדים.

ביאור המשנה:
זהו גופו של פרוזבול מוסר אני לכם איש פלוני ופלוני הדיינים שבמקום פלוני שכל חוב שיש לי שאגבנו כ״ז שארצה. (משנה)
» בפני כמה דיינים מוסר הפרוזבול - בריש השולח (לב: לג.) - פליגי אמוראי אי צריך תלתא או תרי. (ר״ש)
❑ והדיינים חותמין למטה או העדים. (משנה)
» להשמיעך שבענין זה יכול הדיין להיות עד והעד דיין, לפי שכך הוא הכלל אצלינו בדרבנן עד נעשה דיין. (רמב״ם)

להלכה:
הרמב״ם [פ״ט הי״ח] פוסק: זהו גופו של פרוזבול, מוסרני לכם פלוני ופלוני הדיינין שבמקום פלוני שכל חוב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה, והדיינין או העדים חותמין מלמטה.
ועי״ע בשו״ע חו״מ סי׳ ס״ז סעי׳ י״ט מה שפסק בזה.

❑ **מי כותב הפרוזבול**

הרמב"ם [פ"ט ה"י"ז] פוסק: **אין כותבין פרוזבול אלא חכמים גדולים ביותר** כבית דינו של רבי אמי ורבי אסי, שהן ראויין להפקיע ממון בני אדם. אבל שאר בתי דינין – אין כותבין.

» והי"ה לכל בי"ד חשוב שבדור. (כסף משנה פ"ט הי"ז)

» ומי"מ בעינן שיהיה גדול בעירו דחשוב לאפקועי ממונא ולא כמו שנהגו לכתוב פרוזבול אפי' בג' הדיוטות. (רדב"ז פ"ט הי"ז)

ועי"ע בשו"ע חו"מ סי' ס"ז סעי' י"ח דנחלקו בזה השו"ע והרמ"א.

❑ **ת"ח אין צריכים כתיבת פרוזבול, אלא מספיק מסירת דברים בע"פ**

הרמב"ם [פ"ט הכ"ז] פוסק: תלמידי חכמים שהלוו זה את זה ומסר דבריו לתלמידים, ואמר מוסרני לכם שכל חוב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה – אינו צריך לכתוב פרוזבול, מפני שהן יודעים שהשמטת כספים בזמן הזה מדבריהם ובדברים בלבד היא נדחית.

» **והראב"ד תמה: דדבריו סותרין זה את זה.** (ראב"ד בהשגה)

❑ **בביאור תמיהת הראב"ד על הרמב"ם "שדבריו סותרים זה את זה"** – מחלוקת **הכסף משנה** מסביר: שהוא כתב לעיל שאין כותבין פרוזבול אלא חכמים גדולים ביותר כבית דינו של רבי אמי ורבי אסי שהם ראויים להפקיע ממון בני אדם אבל שאר בתי דינין אין כותבין. (כסף משנה פ"ט הכ"ז)

» והכסף משנה מיישב דעת הרמב"ם – די"ל שדעת הרמב"ם דבי"ד דרבי אמי ורבי אסי לאו דוקא, אלא שהם גדולים בדורם כרבי אמי ורבי אסי בדורם, דכל בי"ד חשוב בדור ראוי להפקיע ממון וכותב פרוזבול. ותלמידים שכתב היינו תלמידים מב"ד חשוב שבדור וכרבנן דבי רב אשי. (כסף משנה שם)

הרדב"ז מסביר: שכוונתו כיון דגופו של פרוזבול מוסרני לכם הדיינים וכו' א"כ מה הפרש בין ת"ח לשאר העם.
אלא ת"ח אין צריכין למסור דבריהם לב"ד של ג' [והיינו דרבי יונתן מסר מיליה לרבי חייא בר אבא]. ושאר העם אם מסר דבריו לבי"ד אפי' שלא כתב פרוזבול סגי בהכי. (רדב"ז פ"ט הכ"ז)

וע"י בשו"ע חו"מ סי' ס"ז סעי' כ' דנחלקו בזה השו"ע והרמ"א.

פרוזבול שנכתב בו תאריך שאינו נכון

<u>משנה ה'</u>

פרוזבול המוקדם – כשר. והמאוחר – פסול. שטרי חוב המוקדמים – פסולים. והמאוחרים – כשרים. אחד לוה מחמשה – כותב פרוזבול לכל אחד ואחד. חמשה לוין מאחד – אינו כותב אלא פרוזבול אחד לכולם.

ביאור המשנה:

❑ **פרוזבול המוקדם** – כשר. (משנה)

» **קשה**, סתירה מהא דתניא בתוספתא (פ"ח) - רשב"ג אומר כל מלוה שאחר פרוזבול אינו משמט, ומשמע שפרוזבול המוקדם פסול, וזה סותר למשנתנו שאמרה שפרוזבול המוקדם כשר?

הר״ש מתרץ:

א. י״ל, דלא שנעשית המלוה אחר שנכתב הפרוזבול, אלא משום דתניא בגיטין (לז:) המוציא שטר חוב צריך שיהא עמו פרוזבול וחכמים אומרים אינו צריך משום דנאמן לומר שטר היה לי ואבד.
ובא רשב״ג בתוספתא להשמיענו - גדולה מזו, דלא מיבעיא היכא דליכא פרוזבול כלל דנאמן לומר היה לי ואבד אלא אפי׳ הוציא שטר חוב ופרוזבול וזמן המלוה אחר זמן הפרוזבול אפילו הכי אינו משמט דיכול לומר פרוזבול היה לי ואבד ולא אמרינן מדהאי לא אבד אחר נמי לא אבד אי נמי טעה ועל זה סמך.

ב. ועוד יש לפרש בענין אחר, דבעי תנא קמא שיהא פרוזבול קיים לכל הפחות בסוף שביעית ואם נקרע לאחר שביעית לא יפסיד, ואתא רשב״ג למימר דכל מלוה הקיימת לאחר שנקרע הפרוזבול אף על פי שנקרע הפרוזבול קודם שתכנס השביעית. (ר״ש)

הרדב״ז מתרץ: דהוא פלוגתא דתנאי דתנא דמתניתין ס״ל צריך שתהיה המלוה קודמת לפרוזבול אבל אם היא מאוחרת אין הפרוזבול מועיל ונשמטת ורשב״ג סבר איפכא שאם היתה המלוה מוקדמת חלה עליה שם מלוה ואין הפרוזבול מועיל ונשמטת בשביעית. אבל כל מלוה שלאחר הפרוזבול הפרוזבול מועיל שהרי לא חלה עליה שם מלוה ואינו משמט, וקי״ל כסתם מתני׳ דקתני פרוזבול המוקדם כשר. (רדב״ז פ״ט הכ״ב)

❑ **פרוזבול המאוחר** – פסול. (משנה)

» **בביאור ״מוקדם ומאוחר״ בפרוזבול:**
הרמב״ם בפירוש המשנה ע״פ גירסת הרדב״ז: המוקדם הוא - ״שיכתוב הפרוזבול תחילה ואח״כ ילוה לו הממון״, המאוחר - שילוה לו הממון תחילה ונעשה חוב ואח״כ כתב הפרוזבול.
ולמד הרדב״ז שבמשנה תורה חזר בו ופירש: המוקדם ״בזמן״ קאמר, דומיא דשטרי חוב המוקדמין פסולין דתנן בהדה. (רדב״ז פ״ט הכ״ב)

» אולם בגירסת הרמב״ם קפאח – מובא בפירוש המשנה כדבריו במשנה תורה דגדר פרוזבול המוקדם – הוא שיכתוב הפרוזבול היום ויכתוב בו זמן מוקדם. וגדר פרוזבול מאוחר – הוא שיכתבנו היום ויכתוב בו זמן מאוחר. (רמב״ם)

להלכה:

הרמב״ם [פ״ט הכ״ב-כ״ג] פוסק: כתב הפרוזבול תחלה ואח״כ הלוה אינו מועיל, אלא משמיט עד שיכתוב הפרוזבול אחר שהלוה, נמצאת אומר שכל מלוה הקודמת לפרוזבול אינה נשמטת בפרוזבול זה, ואם הפרוזבול קודם למלוה נשמטת בפרוזבול זה.
לפיכך, פרוזבול המוקדם – כשר, והמאוחר – פסול.
כיצד? - כתבו בניסן והקדים זמנו מאדר – כשר, שהרי הורע כחו שאינו משמיט אלא עד אדר. אבל אם איחר זמנו וכתבו מאייר – פסול, שהרי מייפה כחו שאינו משמיט עד אייר שלא כדין, שאין דינו שלא ישמיט אלא עד ניסן בשעת מסירת הדברים לבית דין.
ועי״ע בשו״ע חו״מ סי׳ ס״ז סעי׳ ל״ב מה שפסק בזה.

❑ **שטרי חוב המוקדמים** – פסולים. (משנה)
הטעם: הם פסולין לעולם, מפני שטורף בהם לקוחות שלא כדין. לפי שאין לו לטרוף אלא מזמן לקיחת המלוה. והטעם ששטר זה פסול לעולם והיה ראוי שיטרוף בו מזמן

אחרון כלומר מזמן המלוה האמתי לא המוקדם. אמרו גזרה שמא יטרוף בו מזמנו המוקדם, ולפיכך הפקיעו תוקף שטר זה. (רמב״ם)

» **האם פסולים ממש או רק משעת הכתיבה** – מחלוקת
ר׳ יוחנן אמר: פסולין ממש.
ריש לקיש אמר: אינו מונה אלא משעת הכתב. (ר״ש)

» **קשה,** היכי גבי ממשעבדי אפילו מזמן שני בהאי שטרא והלא החתומין רשעים ופסולין שחתמו על שטר מוקדם?
י״ל, דשמא יש לומר דסבורים דלוה מעצמו יפרע ולא יבא לעולם לידי טריפת לקוחות ובשטר שיש בו רבית נמי גובה את הקרן מבני חורי קאמר בשחייב מודה אי נמי שאומרים אנוסים היינו להקדים ואנוסין היינו על הרבית. (ר״ש)

❑ **שטרי חוב המאוחרים** – כשרים. (משנה)
הטעם: שטר מאוחר הרי זה כשר מפני שהוא מזיק לבעל השטר ונוח ללקוחות. (רמב״ם)

במקום שיש כמה חובות

❑ אחד לוה מחמשה – כותב פרוזבול לכל אחד ואחד.

❑ חמשה לוין מאחד – אינו כותב אלא פרוזבול אחד לכולם. (משנה)

להלכה:

הרמב״ם [פ״ט הכ״א] פוסק: אחד שלוה מחמשה – צריכים פרוזבול לכל אחד וא׳, וחמשה שלוו מאחד – דיו פרוזבול אחד לכולן.
ועי״ע בשו״ע חו״מ סי׳ ס״ז סעי׳ כ״ו–כ״ז מה שפסק בזה.

כתיבת פרוזבול חייבת לחיות כשיש לו קרקע

משנה ו׳

אין כותבין פרוזבול אלא על הקרקע. אם אין לו – מזכה הוא בתוך שדהו כל שהוא. היתה לו שדה ממושכנת בעיר – כותבין עליה פרוזבול. רבי חוצפית אומר: כותבין לאיש על נכסי אשתו, וליתומים על נכסי אפוטרופין.

ביאור המשנה:

אין כותבין פרוזבול אלא על הקרקע. (משנה)

» הטעם: דאז חשוב החוב כגבוי ביד ב״ד ולא קרינא ליה לא יגוש וכמלוה שיש עליה משכון. (ר״ש)

❑ אם אין לו מזכה הוא בתוך שדהו כל שהוא. (משנה)

» כל שהוא אפילו קלח של כרוב. (רמב״ם)

» והיינו, שאם אין ללוה, ולמלוה יש לו מזכה לו כל שהוא וכותב עליה פרוזבול ואפילו החוב מאה מנה לפי שראוי [לגבות] בה כל חובו כגון דגבי והדר גבי אי נמי כדאמרינן לעיל גבי מלוה על המשכון דאפי׳ מחט והקרקע כל שהוא נחשב כמשכון. (ר״ש)

❑ היתה לו שדה ממושכנת בעיר כותבין עליה פרוזבול. (משנה)

» אפילו היתה משכנתא דסורא שהיה מקבל המשכון נותן לבעלים כסף ויגור ויאכל פירות המשכון עד זמן ידוע שהסכימו עליו ואז חוזר המשכון לממשכן ואינו משלם כלום, וכאלו הוא שכירות מוקדמת. (רמב״ם)

» היתה לו שדה ללוה ממושכנת בין שמשכן לו בין שמשכן לאחרים ואפילו לחייב לו יש לו קרקע – כותבין פרוזבול מדרבי נתן. (ר״ש)

להלכה:

הרמב״ם [פ״ט הי״ט] פוסק: אין כותבין פרוזבול אלא על הקרקע.

הטעם: משום דקרקע חשיבא כגביא. (רדב״ז פ״ט הי״ט)

אם אין קרקע ללוה מוכר לו המלוה כל שהוא בתוך שדהו אפילו קלח של כרוב.

הטעם: דחזי למגבייה ולהדר וליגבי׳ עד דמשלם חוביה. (רדב״ז פ״ט הי״ט)

השאילו מקום לתנור או לכירה – כותבין עליו פרוזבול.

היתה לו שדה ממושכנת כותבין עליה פרוזבול.

ועי״ע בשו״ע חו״מ סי׳ ס״ז סעי׳ כ״ב מה שפסק בזה.

כתיבת פרוזבול על נכסי אשתו או על נכסי אפוטרופין

רבי חוצפית אומר כותבין לאיש על נכסי אשתו, וליתומים על נכסי אפוטרופין. (משנה)

» רבי חוצפית לא בא לחלוק, אלא דעתו היא לכו״ע. (רמב״ם)

» גדר נכסי אשתו – היינו נכסי מלוג שהוא אוכל פירות. (ר״ש)

» ובירושלמי הסתפק מהו לכתוב לאשה על נכסי בעלה וכן יתומין על נכסי אפוטרופין. (ר״ש)

» **בביאור המשנה ״כותבין ליתומים על נכסי אפטרופין״** – מחלוקת כיצד מדובר? ב״י בהסבר שיטת הרש״י: **שאם היתומים הם לווים כותבין על קרקע האפטרופין** וכן אם הם מלוים יכולין לזכות קרקע האפטרופין ללוה ולכתוב עליו פרוזבול דכדידהו דמי. ורק באופן שהחוב הוא של אביהם המת אין צריכים פרוזבול.
בעל התרומות: פירש ההיא דרבי חוצפית **ביתומים שלוו ואין להם קרקע, ולאפטרופוסים יש קרקע**, שאז כותב המלוה פרוזבול עליהם הואיל ויש לו קרקע לאפטרופוס. אבל הם שהלוו לאחר - אינן צריכין פרוזבול. (ב״י חו״מ סי׳ ס״ז סעי׳ כ״ח)

להלכה:

הרמב״ם [פ״ט ה״כ] פוסק: כותבין לאיש על נכסי אשתו וליתומים על נכסי אפטרופוס, אין לו קרקע ולערב יש לו קרקע כותבין עליה פרוזבול.

ועי״ע בשו״ע חו״מ סי׳ ס״ז סעי׳ כ״ה מה שפסק בזה.

❑ מוסיף הרמב״ם [שם]: **היה לו חוב על חבירו ויש לחבירו קרקע** - הואיל והוא תחת שיעבודו כותב עליו פרוזבול. (רמב״ם שם)

» ומשמע דאפילו אין להם קרקע אלא מי שחייב לערב יש לו קרקע – כותבין עליו פרוזבול דחד טעמא הוא מדרבי נתן. (רדב״ז פ״ט ה״כ)

❑ **ואמנם ליתומים עצמם שאין להם אפוטרופין**

הרמב״ם [פ״ט הכ״ד] פוסק: והיתומים – אינן צריכין פרוזבול.

ועי״ע בשו״ע חו״מ סי׳ ס״ז סעי׳ כ״ח–כ״ט מה שפסק בזה.

❑ דין כתובת אישה בשמיטה

הרמב"ם [פ"ט הי"ג] פוסק: המגרש את אשתו קודם השמטה – אין כתובתה נשמטת, ואם פגמתה או זקפתה עליו במלוה – נשמטת.

» ונחלקו בזה האמוראים בפ"ב דגיטין - דאיתמר, מאימתי כתובה נשמטת?
רב אמר: משתפגום ותזקוף.
ושמואל אמר: פגמה אף על פי שלא זקפה זקפה אף על פי שלא פגמה.
ופסק כשמואל דהלכתא כוותיה בדיני, ותו דמסתבר טעמיה. דכיון שזקפה מאי שנא מהקפה ושכר שכיר וכל הנך דאינם נשמטין ואם זקפם במלוה נשמטין. (רדב"ז)

ועי"ע בשו"ע חו"מ סי' ס"ז סעי' י"ז מה שפסק בזה.

דין כוורת דבורים לחיחשב כקרקע

משנה ז'

כוורת דבורים – ר' אליעזר אומר: הרי היא כקרקע, וכותבין עליה פרוזבול, ואינה מקבלת טומאה במקומה, והרודה ממנה בשבת חייב. וחכמים אומרים: אינה כקרקע, ואין כותבין עליה פרוזבול, ומקבלת טומאה במקומה, והרודה ממנה בשבת פטור.

ביאור המשנה:

כוורת דבורים – מחלוקת

ר' אליעזר אומר: הרי היא כקרקע וכותבין עליה פרוזבול ואינה מקבלת טומאה במקומה והרודה ממנה בשבת חייב.

» הרי היא כקרקע, לענין שנקנית בכסף בשטר ובחזקה כמו שביארנו קצת מענינים אלו בפאה, ושהמטלטלין נקנים על גבה ושאר משפטי הקרקעות. (רמב"ם)

וחכ"א: אינה כקרקע ואין כותבין עליה פרוזבול ומקבלת טומאה במקומה והרודה ממנה בשבת פטור.

» גדר "פטור בשבת"- ר"ל פטור מן המיתה, אך חייב מלקות דרבנן בהחלט. (רמב"ם)

הכריע הרמב"ם בפירוש המשניות – דאין הלכה כר' אליעזר.

כיצד על המלוה לנהוג אם הלווה בא להחזיר לו חוב שנשמט בשביעית

משנה ח׳־ט׳

המחזיר חוב בשביעית – יאמר לו משמט אני. אמר לו אף על פי כן יקבל ממנו שנאמר: "וזה דבר השמטה". כיוצא בו רוצח שגלה לעיר מקלט ורצו אנשי העיר לכבדו יאמר להם רוצח אני אמרו לו אעפ"כ יקבל מהם שנאמר: "וזה דבר הרוצח".
המחזיר חוב בשביעית - רוח חכמים נוחה ממנו. הלוה מן הגר שנתגיירו בניו עמו - לא יחזיר לבניו. ואם החזיר - רוח חכמים נוחה ממנו. כל המטלטלין – נקנין במשיכה. וכל המקיים את דברו – רוח חכמים נוחה ממנו.

ביאור המשנה:

המחזיר חוב בשביעית – יאמר לו: משמט אני. אמר לו: אף על פי כן! – יקבל ממנו. (משנה ח׳)
הטעם: שנא׳ (דברים טו) וזה דבר השמטה כיוצא בו רוצח שגלה לעיר מקלט ורצו אנשי העיר לכבדו יאמר להם רוצח אני אמרו לו אעפ״כ יקבל מהם שנאמר (שם יט) וזה דבר הרוצח. (משנה)

» מתי מדובר שמחזיר החוב - ביום אחרון של שביעית, או בשמינית דשעה אחרונה של שביעית משמטת. (ר״ש)

ההנהגה הראויה למלוה ששביעית שמטה את חובו

המחזיר חוב בשביעית – רוח חכמים נוחה ממנו. (משנה ט׳)

» גדר ״רוח חכמים נוחה הימנו״- ענינו שהחכמים מרוצין ממנו וכשר בעיניהם מה שעשה. (רמב״ם)

להלכה:

הרמב״ם [פ״ט הכ״ח] פוסק: כל המחזיר חוב שעברה עליו שביעית רוח חכמים נוחה הימנו, וצריך המלוה לומר למחזיר משמיט אני וכבר נפטרת ממני, אמר לו אעפ״כ רצוני שתקבל – יקבל ממנו, שנאמר ״לא יגוש״ והרי לא נגש.
ואל יאמר לו בחובי אני נותן לך, אלא יאמר לו שלי הם ובמתנה אני נותן לך.

» ואיתא בברייתא פרק השולח - **לא יאמר לו בחובי אני נותן לך אלא יאמר לו שלי הם ובמתנה אני נותן לך**. אמר רבה: ותלי ליה עד דאמר הכי.
ומה הטעם שהרמב״ם השמיט הדין של ״ותלי ליה עד דאמר הכי״?
א. לפי שאין כח ביד כל אדם לתלות את חבירו עד שיאמר כן.
ב. ותו דסתמא דמילתא כיון שהוא רוצה לפרוע חובו בלא תלייה ובלא כפייה יאמר כן. (רדב״ז פ״ט הכ״ט)
ג. ואפשר שזהו פי׳ ותלי ליה עד דאמר הכי דלאו תלייה ממש אלא יסבב עמו בדברים עד שיאמר כן. (רדב״ז פ״ט הכ״ט)

והוסיף הרמב״ם [בהלכה כט] - החזיר לו חובו ולא אמר לו כן, מסבב עמו בדברים עד שיאמר לו שלי הם ובמתנה נתתים לך.
ואם לא אמר – לא יקבל ממנו, אלא יטול מעותיו וילך לו.
ועי״ע בשו״ע חו״מ סי׳ ס״ז סעי׳ ל״ז מה שפסק בזה.

מקומות נוספים שרוח חכמים נוחה הימנו

❑ הלוה מן הגר שנתגיירו בניו עמו – לא יחזיר לבניו. ואם החזיר – רוח חכמים נוחה ממנו. (משנה)

» ודווקא אם היו הבנים לידתן בקדושה. **אבל הנולדים בגיות – אין רוח חכמים נוחה** ממי שמחזיר להם. (רמב״ם)

» אם יש לו בנים יחזיר לבניו, **ואם אין לו בנים יחזיר לבנותיו**. (ר״ש)

» המחזיר חוב בשביעית - כגון לוה שאמר לו למלוה אעפ״כ אם החזיר רוח חכמים נוחה הימנו. בפ״ק דקידושין (דף יז ב) פריך מהא דתניא אין רוח חכמים נוחה הימנו ומשני כאן שהורתו ולידתו שלא בקדושה כאן שהורתו שלא בקדושה ולידתו בקדושה ופירש שם בקונטרס היכא דלידתו בקדושה מיחלף בישראל גמור.

» **וקשה**, מרבא דבפ׳ מי שמת (דף קמט א) מובא: שאיסור גיורא היו לו תריסר אלפי זוזי בבית רבא, ורב מרי בריה הורתו שלא בקדושה ולידתו בקדושה, ואמר רבא: במאי ליקנינהו הנהו זוזי, וכעס רבא דנפיק אודיתא מבי איסור. ולכאורה יש להבין, וכי לא רוצה רבא שתהא רוח חכמים נוחה הימנו, ומדוע לא רצה להחזיר המעות לרב מרי? **נפק״מ באיזה אופן מחזיר לבני הגר, ובאיזה אופן אין מחזיר לבני הגר**.

א. **ר״ת מתרץ**: שיש לחלק בין הלואה שעשה לו טובה, לבין פקדון.
ודווקא בהלוואה יש להחזיר לפנים משורת הדין. אך בפקדון שלא עשה לו טובה על כך אינו חייב להחזיר לו. (ר״ש)

ב. **הר״ש מתרץ**: דהיכא דהורתו ולידתו שלא בקדושה רוח חכמים נוחה הימנה שמא יחזור לסורו משום [דנכרי] יורש את אביו דבר תורה כדאמרינן התם והרי מתחלה היה ראוי לירש.
אבל הורתו שלא בקדושה ולידתו בקדושה - דאין יורש את אביו דבר תורה ולא היה ראוי לירש – לא שייך שמא יחזור לסורו.
ועוד י״ל, דרב מרי בריה דאיסור, הוא רב מרי בר רחל דפ׳ החולץ (מה:) דאמו מישראל ובתו של שמואל היתה שנשבית ונתעברה מאיסור בעודו נכרי ואח״כ נתגייר, ולא שייך גירות ברב מרי כלל ובתר אימיה שדינן ליה. (ר״ש)
וא״כ לשיטת הר״ש – **דווקא בהורתו ולידתו שלא בקדושה צריך להחזיר לו לפנים משורת הדין.** (ר״ש)

❑ **במקח וממכר** - כל המטלטלין נקנין במשיכה, וכל המקיים את דברו – רוח חכמים נוחה ממנו. (משנה)

» לא שנו אלא דברים שאין דרכן להגביה אבל דברים שדרכן להגביה בהגבהה אין במשיכה לא. (ר״ש)

» ואם לא החזיר אין חכמים מחזיקים לו טובה שלא הצריכוהו לכך. (ר״ש)

» הנהגת מידת חסידות שלא לחזור אפילו מדיבור בעלמא
כדאיתא בירושלמי, אמר רב כד אנא אמר לבר בייתי ליתן מתנה לבר נש ליכא חזר בי ובעי למימר מתניי דקתני [אימתי כו׳] פליגא אדרב ומשני תמן למדת הדין הוא ומה דרב נהיג למדת חסידות. (ר״ש)

דיני שמיטת כספים נוספים המובאים ברמב"ם, ואינם מוזכרים במשנה:

מצות שמיטת כספים

רמב"ם פ"ט הלכה א'

מצות עשה להשמיט המלוה בשביעית, שנאמר: "שמוט כל בעל משה ידו", והתובע חוב שעברה עליו שביעית עבר על לא תעשה, שנאמר "לא יגוש את רעהו ואת אחיו".

גדר שמיטת כספים בזמן הזה מדרבנן

רמב"ם פ"ט הלכה ב'-ג'

אין שמיטת כספים נוהגת מן התורה אלא בזמן שהיובל נוהג שיש שם שמיטת קרקע, שהרי ישוב הקרקע לבעליו בלא כסף.
ודבר זה קבלה הוא, אמרו חכמים בזמן שאתה משמיט קרקע אתה משמיט כספים בכל מקום בין בארץ בין בחוצה לארץ, ובזמן שאין שם שמיטת קרקע אין אתה משמיט כספים בשביעית אפילו בארץ.
ומדברי סופרים שתהא שמיטת כספים נוהגת בזמן הזה בכל מקום, ואף על פי שאין היובל נוהג כדי שלא תשתכח תורת שמיטת הכספים מישראל.
ועי"ע בשו"ע חו"מ סי' ס"ז סעי' א' מה שפסק בזה.

❑ **גדר שמיטת קרקע – אף בזמן הזה נוהגת מן התורה**. (כסף משנה פ"ט ה"ב) [ועי"ע בכסף משנה פ"ד הכ"ה שנחלקו בזה]

מתי חלה שמיטת הכספים

רמב"ם פ"ט הלכה ד'

אין שביעית משמטת כספים אלא בסופה, שנאמר: "מקץ שבע שנים תעשה שמטה וזה דבר השמטה", ושם הוא אומר "מקץ שבע שנים במועד שנת השמטה בחג הסוכות" - מה שם אחר שבע, אף השמטת כספים אחר שבע.
לפיכך, הלוה את חבירו בשביעית עצמה גובה חובו כל השנה, וכשתשקע חמה בלילי ראש השנה של מוצאי שביעית אבד החוב.
ועי"ע בשו"ע חו"מ סי' ס"ז סעי' ל"א מה שפסק בזה.

כפר, ואח"כ חזר והודה או באו עדים אחר שעברה שביעית

רמב"ם פ"ט הלכה ח'

הלוהו ותבעו וכפר בו, והגיע השמטה והוא בכפירתו, והודה אחר שעברה שביעית, או שבאו עליו עדים אחר השביעית – מחלוקת ראשונים

רמב"ם: אין השביעית משמטת.

ראב"ד: השביעית משמטת.

» ואמנם, גם הראב"ד ז"ל מודה שזהו פשטא דירושלמי. **אלא דקשיא ליה מתניתין דשבועות דקתני "והשביעית משמטת את השבועה", והרי זה עומד בכפירתו.** ומתוך קושיא זו דחק עצמו בפי' הירושלמי כמבואר בלשון השגתו. (רדב"ז שם)

» **והפוסקים יישבו קושיית הראב"ד על הרמב"ם:**

הכסף משנה ובב"י מתרץ: דבמתניתין עסקינן בשתבעו קודם שביעית והודה במקצת וכפר במקצת ואותו מקצת שכפר בו אין שביעית משמטתו כדאמר בירושלמי מלוה ונעשית כפרנית אינה משמטת וס"ד אמינא כיון שתבעו קודם שביעית והודה במקצת וכפר במקצת ותביעת אותה מקצת במקומה עומדת שלא נשמטה בשביעית ישבע עליה לאחר שביעית קא משמע לן דשביעית משמטת שבועה זו דכיון שהשמיטה אותו מקצת שהודה בו נמצא שאינו אלא כופר בכל ואף השבועה שבאה מחמת אותו מקצת של הודאה נשמטה כיון שהממון נשמט אף הדיבור של שבועה שבא מכחו נשמט. (כסף משנה פ"ט ה"ח, ובב"י חו"מ סי' ס"ז סעי' ז')

הרדב"ז מתרץ: מה שמובא במשנה "והשביעית משמטת את השבועה"- היינו שבא לבי"ד וחייבוהו שבועה, ולא הספיק לישבע עד שעברה שמיטה, ולא נקראת זו מלוה ונעשית כפרנית שהרי כבר נפסק דינה ונקראת מלוה שחייב עליה שבועה ולפיכך שביעית משמטת היא ושבועתה.

אבל הירושלמי מדבר כשתבעו וכפר ועדיין לא חייבוהו שבועה, ובשעה שיצאה השמיטה אין כאן מלוה אלא כפירה, דמאן לימא לן שהיתה שם מלוה, הילכך, כשחזר והודה או שבאו עדים אז נעשית מלוה, ולא נשמטה בשביעית. (רדב"ז פ"ט ה"ח)

הד"מ מתרץ: דווקא נשבע תחילה, דמאחר שנשבע כבר נעשה כפירה ואין השמיטה משמטת כפירה, אבל כל זמן שלא נשבע עדיין מקרי הלואה, דשמא לא ישבע, ולכן השביעית משמטת השבועה. (ד"מ חו"מ סי' ס"ז סעי' ז')

» **קשה**, סתירה בין דברי הירושלמי לבין המשנה כאן בשביעית (פ"י מ"ב) "דכל מעשה בי"ד אינם משמטים", וזה סותר לדברי הירושלמי שהשביעית משמטת את השבועה? הכסף משנה [ובב"י] מתרץ: דהא דכפרנית ונעשית מלוה שאיתא בירושלמי - מיירי שלא כתבו פסק דין לכך [לא] הוי כגבוי. (כסף משנה פ"ט ה"ח וב"י חו"מ סי' ס"ז סעי' ז')

ועי"ע בשו"ע חו"מ סי' ס"ז סעי' ז' מה שפסק בזה.

כשקבע לו זמן לפרעון מלפני שנת השמטה שעובר עד אחרי שנת השמיטה

רמב"ם פ"ט הלכה ט"י

המלוה את חבירו וקבע לו זמן לעשר שנים – אינו משמט, אף ע"פ שהוא בא לידי לא יגוש הרי הוא עתה אינו יכול לנגוש.

» וה"ה אם היה עומד בחצי שנות השבוע והלוהו לה' שנים אין שביעית משמטתו שהרי לא הגיע זמן הפרעון ולא קרינן ביה לא יגוש את רעהו. (רדב"ז שם)

ועי"ע בשו"ע חו"מ סי' ס"ז סעי' י' מה שפסק בזה.

התנה עימו תנאי שלא יפסיד פרעון חובו

❑ **התנה עמו שלא יתבענו** – שביעית משמטת.

» **הטעם** – מחלוקת

הכסף משנה בשם הר"י קורקוס: טעם הדבר שאע"פ שאינו יכול לנגוש אותו כיון שהחוב מוטל עליו והוא חייב לפרוע בכל עת לצאת ידי שמים גם אם יתפוס המלוה משל הלוה יכול ליקח אותו בחובו קרינן ביה לא יגוש ולא דמי לקובע זמן שאין עליו שום חיוב בתוך הזמן.

הרדב"ז: דאע"ג שלא יתבענו כל שעה שהוא רואה אותו הרי הוא נגוש מעצמו.

❑ **המלוה את חבירו והתנה עמו שלא תשמטנו שביעית** – ה"ז נשמט שאינו יכול לבטל דין השביעית.

❑ **התנה עמו שלא ישמיט הוא חוב זה ואפילו בשביעית** – תנאו קיים, שכל תנאי שבממון קיים, ונמצא זה חייב עצמו בממון שלא חייבתו תורה שהוא חייב.

הטעם: דתנאי זה אגברא קאי ומועיל. (כסף משנה)

ועי"ע בשו"ע חו"מ סי' ס"ז סעי' ט' מה שפסק בזה.

המוציא שטר חוב אחר שביעית ואין עמו פרוזבול

רמב"ם פ"ט הלכה כד

המוציא שטר חוב אחר שביעית ואין עמו פרוזבול – אבד חובו.

ואם אמר היה לי ואבד – נאמן, שמזמן הסכנה ואילך בעל חוב גובה שלא בפרוזבול.

» ואומר ר"ת דמהאי טעמא נאמן אפילו בלא שבועה. (רדב"ז שם)

» **מזמן הסכנה ואילך – מזמן שגזרו העכו"ם על המצוות**

איתא בכתובות (פ"ט) - ב"ח שהוציא ש"ח ואין עמו פרוזבול הרי אלו לא יפרעו רשב"ג אומר מן הסכנה ואילך וכו' ב"ח גובה שלא בפרוזבול.

ומסביר הרמב"ם: שבזמן הסכנה דהיינו שגזרו עכו"ם גזירה על המצות היו יריאים לשמור פרוזבוליהם התקינו שיהא המלוה נאמן לומר פרוזבול היה לי ואבד ואף על פי שעבר הגזירה נאמן לומר פרוזבול היה לי ואבד שלא לחלק בין זמן לזמן. (כסף משנה פ"ט הכ"ד)

» **בביאור דעת הרשב"ג האם חולק** – ב' פירושים.
א. ר"ש בן גמליאל מפרש הוא ואינו חולק, והלכה כמותו.
ב. ואת"ל שהוא חולק הא קי"ל כל מקום ששנה רשב"ג במשנתנו הלכה כמותו.
(כסף משנה פ"ט הכ"ד)

ולא עוד אלא כשיביא בעל חוב את שטרו או כשיבוא לתבוע במלוה על פה – אומרים לנתבע שלם לו.
ואם טען הנתבע ואמר איה פרוזבול שלו - אומרים לתובע היה לך פרוזבול ואבד – אם אמר הן נאמן, ואם הודה שלא כתב פרוזבול – אבד חובו.

» בא ללמד שאין אומרים לבעל השטר כלום היה לך פרוזבול עד שיטעון הנתבע איה הפרוזבול שלו. (רדב"ז שם)

והיתומים – אינן צריכין פרוזבול.
ועי"ע בשו"ע חו"מ סי' ס"ז סעי' ל"ג מה שפסק בזה.

כשיש ויכוח האם המלוה היתה קודם כתיבת הפרוזבול או אחרי

רמב"ם פ"ט הלכה כ"ה

הוציא פרוזבול וטען הנתבע ואמר מלוה זו שהוא תובע אחר פרוזבול זה היתה, והתובע אומר קודם פרוזבול היתה – התובע נאמן.
הטעם: שאילו אמר היה לי ואבד נאמן ואף ע"פ שאין אנו יודעין זמן הפרוזבול שאבד.
ועי"ע בשו"ע חו"מ סי' ס"ז סעי' ל"ה מה שפסק בזה.

רמב"ם פ"ט הלכה כ"ו

❑ **טען הנתבע ואמר מלוה יש לו אצלי, והתובע אומר לא כי אלא הקפת חנות היא** שאינה נשמטת שהרי לא זקפתי מלוה – הרי זה נאמן.
הטעם: שהרי אם ירצה יאמר מלוה היתה ופרוזבול היה לי ואבד, שכיון שתקנו חכמים פרוזבול חזקה היא שאין אדם מניח דבר מותר ואוכל דבר אסור.

נר נשמה יד ושם

זכות הזיבור תעמוד

לע"נ סבי וסבתי ע"ה
ר' אליהו יזיא בן זנה אלקיים ז"ל
ומרת ג'מילה בת זוהרה אלקיים ז"ל

ולע"נ סבי וסבתי ע"ה
ר' סעדיה בן שמעה גזי ז"ל
ומרת כדיה בת יזיא גזי ז"ל

ולע"נ דודי
אבישי בן כדיה גזי ז"ל

לע"נ ידידי היקרים
רזמים בן זנה בנין ז"ל
יזיאל שאול בן סעדה אברג'ל ז"ל
יגאל בן פלילה גואטה ז"ל
עזרא בו דוד ז"ל
שרה בת מלכה ז"ל
שמואל בן רזל ז"ל
שרה בת סולטן ז"ל
ת.נ.צ.ב.ה

ברכה והצלחה לידידי חביבי, השוקדים באוהלה של תורה
הרה"ג עמנואל פסח שליט"א
הרה"ג רמי רבינוב שליט"א
הרה"ג יצחק חכמזדה שליט"א
הרה"ג חנוך בן מנחם שליט"א
הרה"ג ישראל בן אבו שליט"א
תחת כל טרחתם ועורתם העצומה בהפצת חיבורי חלקת אליהו ברחבי הארץ.
יבורכו ממעין הברכות בכל טוב סלה, הם וכל בני ביתם, יישר כוחם וחילם לאורייתא.
ימלא ה' כל משאלות ליבם לטובה, שפע ברכה והצלחה ברוחניות ובגשמיות.

הלכות שמיטת כספים

חושן משפט סימן סז

סעיף א'

גדר שמיטת כספים

• **בזמנם** – אין שמיטת כספים נוהגת מן התורה אלא בזמן שהיובל נוהג. (שו"ע)
הטעם: בפרשת ראה כתיב מקץ שבע שנים תעשה שמטה. וזה דבר השמטה שמוט כל בעל משה ידו אשר ישה ברעהו לא יגוש את רעהו ואת אחיו כי קרא שמטה לה'. את הנכרי תגש ואשר יהיה לך את אחיך תשמט ידך. וילפינן [גיטין ל"ו ע"א] מדכתיב וזה דבר השמטה שמוט כל בעל משה ידו כו', שבשתי שמיטות הכתוב מדבר, בשמיטת קרקעות והיינו יובל שאינו נוהג בו אלא השמטת קרקעות שהיו חוזרין לבעליהן, ובשמיטת כספים דנשמטה ההלואה מהמלוה, והוקשו להדדי לומר שבזמן שאין שמיטת קרקעות [דהוא היובל] נוהג, דהיינו בזמן שאין כל יושביה בארץ ישראל, וכמו שכתוב ביובל [ויקרא כ"ה י'] וקראתם דרור בארץ לכל יושביה, שמיטת כספים גם כן אינה נוהגת. (סמ"ע א')

• **בזמנינו** – מחלוקת

שו"ע ורא"ש: מדברי סופרים שתהא שמיטת כספים נוהגת בזמן הזה בכל מקום. (שו"ע וטור)
הטעם: כדי שלא תשתכח תורת שביעית מישראל, אבל חרישה וזריעה לא אסרו בשביעית וביובל כדי שלא תשתכח, שלא היו רוב הציבור יכולין לעמוד בו ליאסר בעבודת קרקע שתי שנים שביעית ויובל. דדוקא בזמן שהיה שמיטה ויובל נוהג מן התורה היתה מקויימת בהן הברכה לגדל בשנה שישית לשלש שנים.
ולסמ"ע עיקר הטעם: דכיון דקדושתן תלויה בארץ ולא שייכא בחו"ל, וכיון דלא שייכא לעשות בהו דבר בחו"ל, גם באי"י לא תיקנוהו, משא"כ שמיטת כספים שהיא חובת הגוף. (סמ"ע ב')

❑ והרא"ש כתב: לגבי השאלה שנוהגין בארץ הזאת לגבות שטרות שעברה עליהן שביעית הוי יודע שתמהתי על זה מיום בואי לארץ הזאת וצווחתי ככרוכיא ולית דמשגח בי ואמרו כי כבר נהגו כן בארץ הזאת וא"א לשנות המנהג. ואמרתי מנהג כזה שהוא לעבור על דברי תורה ולהוציא ממון שלא כדין אין לילך אחריו. וכו'.
ואני מיום בואי לכאן איני דן שלא תשמט שביעית וגם איני סותר מנהגם אלא אני מניחם לדון כמנהגם. (טור)

« וקשה, איך היה מניחם הרא"ש לעבור עבירה?
וי"ל, דכיון שפשט המנהג שלא להשמיט והכל יודעים זה הוה ליה כאילו התנה המלוה על מנת שלא תשמיטנו בשביעית. (ב"י)

רמ"א: י"א דאין שמטה נוהגת בזמן הזה ונראה שעליהם סמכו במדינות אלו שאין נוהגין דין שמטה כלל בזמן הזה, והמנהג היו נוהגין עדיין בזמן הרא"ש כמו שכתב בתשובה שהיה צווח ככרוכיא לבטל המנהג ולא אשגחו ביה. (רמ"א ודי"מ)

» הטעם למנהג שאין נוהגין שמטה כמבואר בדברי מהרי"ק שורש צ"ב ומהר"ר איסרלן בת"ה סימן ד"ש ובמהרי"ל ואין לדקדק אחריהם. (רמ"א)

» וצידד הש"ך – דמ"מ הנמנע ועושה על פי הדין תבוא עליו ברכה. (ש"ך ב')

❑ **כיצד הוא חשבון שנת השמיטה** – מחלוקת ראשונים
לרש"י : בשנת פ"ז. (טור)
לר"י ע"פ דעת הרא"ש : בשנת פ"ח. (טור)
רמב"ם ור"י ע"פ דעת המהרי"ל בן חביב : בשנת פ"ט. (ד"מ)
הכריע הרמ"א – כרמב"ם, ששנת השמיטה היתה בשנת פ"ט, וא"כ שנת ש"כ ושנת שכ"ז היתה שמטה, וא"כ יהיה שנת של"ד הבאה עלינו שמטה יה"ר שיבנה בהמ"ק ויחזרו אז למנות שמיטין ויובלות כי יבא של"ה לפרט. (רמ"א)

❑ **האם שמיטת כספים נוהגת בחוץ לארץ בזמן הזה** – מחלוקת ראשונים
רז"ה : אין שמטת כספים נוהגת בחוצה לארץ בזמן הזה.
הרמב"ן ורש"י : שמטת כספים נוהגת בחוצה לארץ בזמן הזה. (ב"י)

<u>סעיף ב'</u>

אין שביעית משמטת אלא בחלוואה שיכול לסלקו בכל עת

מקור : גיטין (לז.) - תנן התם השביעית משמטת את המלוה בין בשטר בין שלא בשטר רב ושמואל דאמרי תרוייהו בשטר שטר שיש בו אחריות נכסים שלא בשטר שאין בו אחריות נכסים כל שכן מלוה על פה רבי יוחנן ורבי שמעון בן לקיש דאמרי תרוייהו בשטר שטר שאין בו אחריות נכסים שלא בשטר מלוה על פה אבל שטר שיש בו אחריות נכסים אינו משמט תניא כותיה דר' יוחנן ורבי שמעון בן לקיש שטר חוב משמט ואם יש בו אחריות נכסים אינו משמט תניא אידך סיים לו שדה אחת בהלוואתו אינו משמט ולא עוד אלא אפילו כתב כל נכסיי אחראין וערבאין לך אינו משמט קריביה דר' אסי הוה ליה ההוא שטרא דהוה כתיב ביה אחריות נכסים אתא לקמיה דר' אסי אמר ליה משמט או אינו משמט א"ל אינו משמט שבקיה ואתא לקמיה דר' יוחנן א"ל משמט אתא ר' אסי לקמיה דר' יוחנן א"ל משמט או אינו משמט אמר ליה משמט והא מר הוא דאמר אינו משמט א"ל וכי מפני שאנו מדמין נעשה מעשה א"ל והתני' כוותיה דמר א"ל דלמא ההיא בית. שמאי היא דאמרי שטר העומד לגבות כגבוי דמי.
פסק השו"ע – שביעית משמטת את המלוה ואפי' מלוה שבשטר שיש בו אחריות נכסים.

» **ולגבי שטר שיש בו אחריות** – נחלקו בזה הראשונים
מהרי"ק : שטר שיש בו אחריות – אינו משמט, דקיימא לן שטר העומד לגבות כגבוי דמיא.
בדק הבית, הרמב"ם והרמב"ן והרשב"א והרא"ש : משמט. (ב"י)
פסק השו"ע לשיטתו – דשבעית משמטת אפילו מלוה שבשטר שיש בו אחריות נכסים.

❑ **משכנתא**
מקור : ב"מ (סז:) - מימרא דרב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע.
• **והמשכנתא במקום שדרכם לסלק המלוה בכל עת** שיביא מעותיו – שביעית משמטתה. (שו"ע)
• **אך מקום שאין יכול לסלקו עד סוף זמנו** – אין שביעית משמטתה. (שו"ע)
הטעם : ילפינן לה מדכתיב : "ואשר יהיה לך את אחיך כו'", והיינו הלואה שלך שהיא ביד אחיך תשמט ידך, ולא כשיש משכון בידך מאחיך. (סמ"ע ו')

❑ **ואם אינה משכנתא אלא "שסיים לו שדה בהלואתו"** – מחלוקת ראשונים
רמב"ם: אם סיים לו שדה בהלואתו אינו משמיט.
הטעם: דפוסק כברייתא, וס"ל דלא מדחינן אלא מאי דמידחי בגמרא בהדיא, אבל סיים לו שדה כיון דלא מידחי לא מדחינן ליה. (ב"י)
ר"ן בשם הרמב"ן: סיים לו שדה בהלואתו – ג"כ משמט, דהא סבר האי תנא בכל שטר שיש בו אחריות נכסים שאינו משמט, ואידחי ליה. (ב"י)
פסק השו"ע – כרמב"ם, דאינו משמט.
הטעם: דאז הו"ל מיוחד יותר לחובו וכגבוי בידו דמי. (סמ"ע י)

« **וצידד בעל התרומות [י"א בשו"ע] - דהני מילי באתרא דלא מסלקי ליה, וכל שאין יכול לסלקו אפי' יום אחד מקרי אתרא דלא מסלקי ליה**. (שו"ע וב"י)

❑ **ואפילו כשהוא ביד אחיו ואינו בידו בתורת הלואה כי אם בתורת פקדון** – אינו משמט, דכל מקום שהוא ברשותו דמריה הוא, ולא מיקרי את אחיך, וגם אינו צריך לנוגשו. (סמ"ע ו)

❑ **אפותיקי** - האם שביעית משמטתו – מחלוקת ראשונים
רשב"א: שביעית משמטת אפותיקי.
רמב"ם: אין שביעית משמטתו, כל שאינו יכול לסלקו אפילו יום אחד אינו משמט. (ב"י)

סעיף ג'

בעיסקא שחציה בפקדון וחציה בהלואה

מי שיש לו עיסקא משל חבירו – שביעית משמטת פלגא שהוא מלוה. (שו"ע)

» פירוש, הנותן סחורה לחבירו למחצית שכר ונותן לו שכר עמלו, דקי"ל דפלגא הוי דין פקדון, ואחריות הפסד ושכר הוא על הנותן, ופלגא שניה הו"ל דין הלואה דאחריות הפסד ושכר על המקבל. (סמ"ע י"א)

סעיף ד'

שותפים בשמיטת כספים

מי שהיה שותף עם חבירו והיו מתעסקים בסחורות ובשטרות, ונשאר ביד אחד מהשותפים – אין שביעית משמטתו, שאין שביעית משמטת אלא מלוה. (שו"ע)
הטעם: דאין שם הלואה עליו, אלא שחלק חבירו מופקד בידו. (סמ"ע י"ב)
דמה שהיה בידו מעסק השותפות כמו פקדון הוא ולא קרי ביה (דברים טו ב) כל בעל משה ידו אשר ישה ברעהו. (ב"י)

סעיף ה'

ערב שפרע למלוה

ערב שפרע למלוה וקודם שפרע הלוה, הגיע שנת השמיטה – משמט. (שו"ע)
הטעם: דמיד שפרע בשביל הלוה, נתחייב לו הלוה בתורת הלואה אותו סך שפרע בעבורו. (סמ"ע י"ג)

סעיף ו'

האם שביעית משמטת גם שבועתו שהתחייב על ההלוואה

מקור: שבועות (מה.) - והשביעית משמטת את השבועה.
תוספתא (שביעית פ"ח ה"ח) - כשם שהשביעית משמטת מלוה כך משמטת שבועה שנאמר (דברים טו ב) וזה דבר השמטה דבר שהשביעית משמטתו משמטת שבועתו ודבר שאין השביעית משמטתו אינה משמטת שבועתו.
☜ **כל דבר ששביעית משמטת גם כן משמטת שבועתו. לפיכך, שבועת הדיינים וכיוצא בה שאם היה מודה בו היתה שביעית משמטתו** – משמטת שבועתו. (שו"ע)
הטעם: דילפינן לה מדכתיב "וזה דבר השמטה"- אפילו דבור השמיטה משמטת, והיינו שבועה. (סמ"ע י"ד)
☜ **אבל שבועת השומרים והשותפים וכיוצא בהם שאם היה מודה בו, לא היתה שביעית משמטתו** לפי שהם פקדון ולא מלוה – אין שביעית משמטת שבועתו. (שו"ע)
❑ **מי שחייב לחבירו ונשבע לשלם לו כל דבר שהשביעית משמטת** – פטור ג"כ לשלם מכח השבועה, דלא נשבע לשלם רק כל זמן שחייב ממון. (רמ"א)

❑ **אם הגיע זמן פרעון אחר השמיטה** – מחלוקת
ע"ש: דשמיטה משמטתו ופטור מלשלם.
סמ"ע: חלק בזה, דאין שמיטה משמטתו. (סמ"ע ט"ו)

סעיף ז'

כשכפר ונשבע ואח"כ הודה או הוכחש בעדים – האם נשמט חובו

איתא בירושלמי (שביעית פ"י ה"א) - מלוה ונעשית כפרנית אינו משמט.
• **כשנתחייב שוב אחר השנה השביעית** – הלוהו ותבעו וכפר ונשבע לו והגיע שמיטה והוא בכפירתו, ולאחר שעברה השמיטה הודה, או באו עדים – אינו משמט. (שו"ע)
הטעם: דהא בשעת שמיטה כיון שכבר נשבע לא היה למלוה עליו שום חוב, ואחר השמיטה כשהודה ה"ל כהלואה חדשה, משא"כ כשהודה קודם השמיטה, דהשמיטה הבאה אחר ההודאה משמטת לאותה הלואה החדשה. (סמ"ע ט"ז)
» **קשה** מהמשנה בשבועות (מה.) – דשביעית משמטת השבועה, וכיצד כאן אינו משמט?
הב"י מתרץ: דבמתניתין עסקינן בשתבעו קודם שביעית והודה במקצת וכפר במקצת ואותו מקצת שכפר בו אין שביעית משמטתו כדאמר בירושלמי מלוה ונעשית כפרנית

אינה משמטת וס״ד אמינא כיון שתבעו קודם שביעית והודה במקצת וכפר במקצת ותביעת אותה מקצת במקומה עומדת שלא נשמטה בשביעית ישבע עליה לאחר שביעית קא משמע לן דשביעית משמטת שבועה זו דכיון שהשמיטה אותו מקצת שהודה בו נמצא שאינו אלא כופר בכל ואף השבועה שבאה מחמת אותו מקצת של הודאה נשמטה כיון שהממון נשמט אף הדיבור של שבועה שבא מכחו נשמט. (ב״י)

הד״מ מתרץ: דווקא נשבע תחילה, דמאחר שנשבע כבר נעשה כפירה ואין השמיטה משמטת כפירה, אבל כל זמן שלא נשבע עדיין מקרי הלואה, דשמא לא ישבע, ולכן השביעית משמטת השבועה. (ד״מ)

» **עוד קשה**, להא מדתנן בפירקא בתרא דשביעית (מ״ב) כל מעשה בית דין אינם משמטין, וזה סותר לדברי הירושלמי?
וי״ל, דהא כפרנית ונעשית מלוה מיירי שלא כתבו פסק דין לכך לא הוי כגבוי. (ב״י)

• כשנתחייב שוב קודם סוף השנה השביעית – אבל כפר ונשבע והודה אח״כ, או שבאו עדים קודם סוף שביעית – הרי זו משמטת. (שו״ע)

סעיף ח׳

תבעו ממון וכפר, והביא עדים וחייבוהו בי״ד וכתבו לו פסק דין

מקור: משנה שביעית (פ״י מ״ב) - כל מעשה בית דין אינן משמטין.
פסק השו״ע – תבעו ממון וכפר, והביא עדים וחייבוהו בי״ד וכתבו לו פסק דין – דהוי כגבוי ואינו משמט.
הטעם: דכל מעשה בי״ד כגבוי דמי. (סמ״ע י״ז)

» דאף אם פסקו הבי״ד הדין אלא שלא כתבו הפסק דין, משמט החוב. (סמ״ע י״ז)

סעיף ט׳

אם התנה עם חבירו תנאי בכדי שלא ישמט חובו

מקור: מכות (ג:) - מימרא דשמואל על מנת שלא תשמיטני שביעית שביעית משמטתו. על מנת שלא תשמט בשביעית אין שביעית משמטתו.
פסק השו״ע – המלוה את חבירו **והתנה עמו שלא תשמיטנו שביעית** – הרי זה נשמט.

❑ אבל **אם התנה עמו שלא ישמיט הוא חוב זה** ואפי׳ בשביעית – מחלוקת ראשונים
רמב״ם: התנה עמו שלא ישמיט הוא חוב זה ואפילו בשביעית תנאו קיים שכל תנאי שבממון תנאו קיים ונמצא זה חייב עצמו בממון שלא חייבתו תורה שהוא חייב. ומשמע מדבריו שמותר להתנות כן שבידו לוותר ממון שזיכתה לו תורה.
רש״י: עבר על מה שכתוב בתורה. (ב״י)
פסק השו״ע – דתנאו קיים, שנמצא שחייב עצמו בממון שלא חייבתו תורה שהוא חייב.

» גבי אונאה דלא מהני לשון זה. שאני התם דלא ידע דאית ביה אונאה משא״כ הכא. (ש״ך ג׳)

» **קשה**, הרי אם מועיל תנאי, מדוע א״כ הוצרך הלל לתקן פרוזבול?
הב״י בבדק הבית מתרץ: י״ל שאין כל אדם זכור להתנות כן בשעת הלואה וגם אינו רוצה שנראה כמתייאש מלגבות חובו בזמנו. ועוד שנראה כמראה עין רעה לשמטת

שביעית. ועוד שתשכח תורת שביעית אבל בפרוזבול יהא זכר לשביעית דאוושא מילתא כשבאים כולם לעשות פרוזבול. (בדק הבית)

התבואות שור מתרץ: דבאמת כשהיה הלוה מרוצה ללוות בתנאי זה לא היה צריך יותר, אבל אם כשבא הלוה ללוות, והמלוה לא רצה כי אם בתנאי שלא ישמיטנו, והלוה לא רצה להסכים לתנאי זה, ומתוך כך נמנע המלוה להלוותו, מיד הוא עובר על השמר לך וגו' [דברים ט"ו ט'], שאסור למנוע בשביל שמיטה, אבל בתיקון פרוזבול אין שום איסור, דלאו בלוה תליא מילתא, והוא מלוה לו בלא שום תנאי, ופרוזבול מילתא אחריתא, ונראה דהיינו דקרי ליה פרוזבול, פירוש, תיקון עשירים כו'.

בתשובת חתם סופר: אפילו אם הלוה מרוצה והמלוה מלוה לו בתנאי זה, עביד איסורא על מה שמתנה כן, ועובר על מה שכתוב בתורה פן יהיה דבר עם לבבך בליעל. (פת"ש ב')

❑ **וכן אם כתב בשטר לשון פקדון** – אינה משמטת, דלהכי כתב לשון פקדון שלא ישמט. (רמ"א)

» **ואם נהגו לכתוב כן בשטרות, ובשטר אחר לא נמצא כך** – לא אמרינן דהוי כאלו נכתב, אע"פ שלענין שאר דברים אמרינן כן כדלעיל סימן מ"ב. (רמ"א וב"י)

הטעם לחלק ביניהן: כיון דמדין מצות שביעית מופקע ועומד הוא ממנו, אין בידו לתובעו ולהוציא מידו מכח מנהג הכתיבה, דהלוה יאמר דהמלוה בכיון לא כתב כפי המנהג כדי לקיים מצות שביעית. (סמ"ע כ')

סעיף י'

כשהלוה לו לתקופה ארוכה ושביעית חלה באמצע

מקור: מכות (ג.) - [מחלוקת ב' לישנות] אמר רב יהודה אמר שמואל המלוה את חבירו לעשר שנים שביעית משמטת, ואף על גב דהשתא לא קרינן ביה לא יגוש (דברים טו, ב) סוף דאתי לידי לא יגוש.

איכא דאמרי: אמר רב יהודה אמר שמואל אין שביעית משמטתו ואף על גב דאתי לידי לא יגוש השתא מיהא לא קרינא ביה לא יגוש.

נחלקו בזה הראשונים כמי ההלכה

רמ"ה: משמטת, כלישנא קמא.

רא"ש ורמב"ם: אינה משמטת, כלישנא בתרא. (טור)

» **בדעת הרי"ף** – מחלוקת

במישרים: פסק כלישנא קמא דשביעית משמטתה דאיסור הוא.

ב"י: אדרבה אי הוי איסור אזלינן ביה לקולא דרבנן היא אלא סבירא ליה דכיון דנפקא לענין ממונא ומספקא לן כהי לישנא נקטינן בכל ספק דממונא דהוי חומרא לתובע וקולא לנתבע. (ב"י)

פסק השו"ע [ובב"י] – המלוה את חבירו וקבע לו זמן לעשר שנים או פחות או יותר – אין שביעית הבאה בתוך הזמן משמטתו, דהשתא לא קרי ביה לא יגוש.

סעיף י"א

המוסר שטרותיו לבי"ד

מקור: משנה שביעית (פ"י מ"ב) - המלוה על המשכון והמוסר שטרותיו לבית דין – אינו משמטין.

נחלקו הראשונים מהו "המוסר שטרותיו לבי"ד"

רש"י: הוא פרוזבול.

תוספות: מוסר שטרותיו איננו פרוזבול, אלא היינו שתופס שטרותיו בידו ומוסרן לבית דין שיגבוהו דהשתא לא קרינן ביה לא יגוש שאינו נוגש אלא בית דין הם הנוגשים. (ב"י)

» **ההבדל שבין מוסר שטרותיו לבי"ד לבין פרוזבול:**
המוסר שטרו לבית דין אינו כענין הפרוזבול שהפרוזבול אינו מועיל אלא בחוצה לארץ ואינו אלא בבית דין חשוב ואף על גב דכתיב בפרוזבול מוסרני לכם כך היה אומר אבל לא היה מוסר וזהו מה שהקל רבן גמליאל. אבל מוסר חזק ומועיל יותר [מפרוזבול] ויכול להיות אפילו בהדיוטות הואיל ויהיו שלשה בני אדם. (ב"י)

פסק השו"ע – המוסר שטרותיו לבי"ד, ואמר להם אתם גבו לי חובי – אינו נשמט.
הטעם: דהתורה לא הזהירה אלא דלא יגוש המלוה להלוה בשביעית, משא"כ זה שכבר סילק המלוה נפשו מזה ומסרו לבי"ד, ואין הבי"ד מוזהר על זה. (סמ"ע כ"ג)

» אין זה כדין פרוזבול דבסמוך סעיף י"ח, דשם מיירי דאינו מוסר גוף השטר חוב ביד הדיינים אלא אומר בפניהן בעל פה שהוא מוסר בידם החובות, ומשום הכי בעי דיכתבו לו פרוזבול, **וכאן מיירי שמסר ביד הדיינים השטר חוב**, ומשום הכי לא בעי שום כתיבה. (סמ"ע כ"ב)

» **האם הזמנה לדין נחשבת כמוסר שטרותיו לבי"ד**
הרא"ש נשאל: אם התובע הלך והראה שטר שיש לו על חבירו והיה מתרעם ממנו קודם שביעית שלא היה יכול להשיג ממנו דין, ונתנו לו ב"ד הזמנה שיזמין אותו לדין, והלך והזמינו ולא הגיע לדין עד שבא שביעית אם יהיה זה כמוסר שטרותיו לב"ד?
והשיב הרא"ש: דאין לנו אלא מה שאמרו חכמים ז"ל המוסר שטרותיו לב"ד דוקא משום דלא קרינן ביה ולא יגוש שא"צ ליגוש שב"ד נוגשין אותו אבל בנדון זה נוגש ונוגש הוא. (טור)

סעיף י"ב

המלוה על המשכון בשמיטת כספים

מקור: משנה שביעית (פ"י מ"ב) - המלוה על המשכון והמוסר שטרותיו לבית דין – אינן משמטין.

גיטין (לז.) - יהבי טעמא משום דבעל חוב קונה משכון.

ירושלמי (שביעית פ"י ה"א) אמר שמואל אפילו על המחט והיינו כרבן שמעון בן גמליאל דאמר פרק שבועת הדיינין (שבועות מד:) אפילו אינו שווה אלא פלגא אינו משמט.

נחלקו בזה הראשונים

רמב"ם: דוקא מה שכנגד המשכון, אבל המותר משמט.

רא"ש: אינו משמט כלל. (טור)

השו"ע הביא את ב' הדעות
דעת הרמב"ם בסתמא: דאינו משמט רק מה שכנגד המשכון.
ואת דעת הרא"ש כיש מי שאומר: שאף היתר על המשכון אינו משמט.
הטעם: כיון דמתחילה נטל המשכון בעד כל ההלואה, הו"ל כאילו יש בידו משכון שוה ככל ההלואה. (סמ"ע כ"ד)

סעיף י"ג

משכנו שלא בשעת הלואתו ע"י בי"ד

מקור: ב"מ (קיד:)
פסק השו"ע – דדינו כמלוה על המשכון, ואינו משמט.
הטעם דאינו משמט: דמיד שמשכנו קנה המשכון והוי שלו בעד חובו עד שישלם לו, אלא שחוזר ומשאיל לו בעת צרכו, והראיה שהלוה צריך להחזיר לו כלי יום בלילה. (סמ"ע כ"ה)

סעיף י"ד

הקפה בשמיטה

מקור: משנה שביעית (פ"י מ"א) – הקפת החנות – לת"ק: אינה משמטת, ואם עשאה מלוה – הרי זה משמט. ר' יהודה אומר: הראשון ראשון משמט.
פסק השו"ע – הקפת חנות – אינה משמטת.
ואם זקפה עליו במלוה – משמטת. (שו"ע)

» **ממתי נחשב שזקפה עליו במלוה** – מחלוקת
רא"ש [סתמא דרמ"א]: מיקרי זקיפה משעה שקבע לו זמן לפרעו. (רמ"א וב"י)
מרדכי [י"א ברמ"א]: דמיקרי זקיפה מיד שכתב בפנקסו כל החשבון ביחד. (רמ"א ודי"מ)
רמב"ם: זקיפה עליו במלוה מיקרי משעת העמדה בדין. (ב"י)

❑ **אבל המוכר דבר לחבירו** – מיד כשמכרו לו הו"ל כאילו הלוהו ומשמטתו השביעית. (סמ"ע כ"ו)
הטעם: לפי שדרך החנוני להקיף שנה ושנתיים ובסוף נוטל חובו ואין דרך לנוגשו, והו"ל כאילו הלוהו וקבע לו זמן לאחר שביעית דאין השביעית משמטתו, משא"כ במוכר. (סמ"ע כ"ו)

סעיף ט"ו

משכורת פועל בשמיטה

מקור: משנה שביעית (פ"י מ"א) – שכר שכיר – לת"ק: אינו משמט, ואם עשאו מלוה הרי זה משמט. ר' יוסי אומר: כל מלאכה שפוסקת בשביעית – משמטת, ושאינה פוסקת בשביעית – אינה משמטת.
פסק השו"ע – שכר שכיר – אינו משמט. ואם זקפו עליו במלוה – משמט. (שו"ע)

סעיף ט"ז

קנס בשמיטה

מקור: משנה שביעית (פ"י מ"ב) – האונס והמפתה והמוציא שם רע וכל מעשה בי"ד – אין משמטין.
פסק השו"ע – קנס של אונס ומפתה ומוציא שם רע – אינם משמטים.
הטעם: כיון דאינן הלואה. (סמ"ע כ"ט)

❑ **ואם זקפם במלוה** – משמטים. (שו"ע)

» **ומאימתי נזקפים** – משעת העמדה בדין. (שו"ע)
הטעם: כיון דאונס ומפתה מעשה בי"ד הוא. משום הכי לא הוה זקיפה דידהו כהלואה כי אם אחר שעמדו בדין. (סמ"ע ל')

» ומדובר **שלא כתבו לו פסק דין**. (סמ"ע ל"א)

סעיף י"ז

כתובת אשה בשמיטה

המגרש את אשתו קודם השמיטה – אין כתובתה נשמטת. (שו"ע)
ואם פגמתה או זקפתה עליו במלוה – משמטת. (שו"ע)
הטעם: דמעשה בי"ד הוא, משום הכי לא הוה זקיפה דידהו כהלואה כי אם אחר שעמדו בדין. (סמ"ע ל' לעיל בסעי' ט"ז)

❑ **הבא מכח עכו"ם – הרי הוא כעכו"ם**. (רמ"א)
הטעם: שכל שאינו בר השמטה בתחלתו שוב אינו משמט. (ב"י)
ולכן מי שקנה שטר מן העכו"ם על חבירו – אין השביעית משמטתו. (רמ"א)
הטעם: כיון דבשטרותיהן גובין בו מדינא דמלכותא. (סמ"ע ל"ג)

» ואף על גב דהוא למעליותא. (סמ"ע ל"ג)

❑ **וכן מי שערב בעד חבירו נגד עכו"ס, ופרע לעכו"ס ולקח השטר מן העכו"ס**, ותבע חבירו באותו השטר – אין השביעית משמטת. (רמ"א)

» אבל בלאו הכי משמטת אע"פ שפרע לעכו"ס בשבילו. (רמ"א)

סעיף י"ח

דיני פרוזבול

מקור: משנה שביעית (פ"י מ"ג-ד) - פרוזבול אינו משמט זה אחד מן הדברים שהתקין הלל כשראה שנמנעו העם מלהלוות זה את זה ועוברין על מה שכתוב בתורה (דברים טו ט) השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל וכו' התקין הלל הזקן הפרוזבול. זהו גופו של פרוזבול מוסרני לכם פלוני ופלוני הדיינים שבמקום פלוני את כל חוב שיש לי אצל פלוני שאגבנו כל זמן שארצה. ובגמרא גיטין (לו: לז.) – מאי פרוסבול? – אמר רב חסדא פרוס בולי ובוטי בולי אלו עשירים, דכתיב: ושברתי את גאון עוזכם ותני רב יוסף אלו בולאות שביהודה בוטי אלו העניים, דכתיב: העבט תעביטנו. אמר ליה רבא ללעוזא: מאי פרוסבול? – א"ל פורסא דמילתא.
פסק השו"ע – פרוזבול **אינו משמט**.

❑ **האם צריך לכותבו בבי"ד חשוב**
מקור: גיטין (לו:) - איבעיא להו כי תקין הלל פרוזבול לדריה תקין או לא לדרי עלמא תקין, תא שמע דאמר שמואל האי פרוזבול אי איישר חילי אבטליניה ואי ס"ד לדרי עלמא תקין הא אין בית דין יכול לבטל דברי בית דין חבירו אלא אם כן היה גדול ממנו בחכמה ובמנין לא הכי קאמר אי איישר חילי יותר מהלל אבטליניה. [ובעיין לא איפשיטא]... ואמר שמואל לא כתבינן פרוזבול אלא בבי דינא דסורא ובי דינא דנהרדעא.
ונחלקו הראשונים באיזה בי"ד כותבים הפרוזבול
רמב"ן וטור: בכל בי"ד יכול לכתוב הפרוזבול, ולאו דווקא בי"ד חשוב.

» וס"ל, דאין הלכה כשמואל, ולדרי עלמא תקין, שהרי הגמ' הביאה בהמשך שם (לז.) - רבנן דבי רב אשי מסרי מילתייהו להדדי ולא מסרי לרב אשי דהוה בי דינא רבה בשעתייהו - אלמא אפילו בי דינא אחרינא דלא אלים כולי האי מצי למיכתב.

רמב"ם ור"ן: אין כותבין פרוזבול אלא חכמים גדולים ביותר כבית דינו של רב אמי ורב אסי שהן ראויין להפקיע ממון בני אדם אבל שאר בתי דינין אין כותבין

» דאין ראוי לדחות מימרא פשוטה שבאה בגמרא בלא מחלוקת בדברים שאינן מכריעים, ומכל מקום בי דינא דרב אמי ורב אסי לאו דוקא אלא הוא הדין לכל בית דין חשוב שבדור.

» וצדד הב"י - שדעת הרמב"ם גם כן דכל בית דין חשוב בדורו כותבין ומה שכתב כבית דינו של רב אמי ורב אסי היינו שהם גדולים בדורם כרב אמי ורב אסי בדורם דכל בית דין חשוב בדורו ראוי להפקיע ממון דיפתח בדורו כשמואל בדורו. (ב"י)

להלכה – מחלוקת
שו"ע: כרמב"ם ור"ן, ואינו נכתב **אלא בבי"ד חשוב**, דהיינו שלשה בקיאים בדין ובענין פרוזבול, ויודעים ענין שמיטה, והמחום רבים עליהם באותה העיר.
רמ"א: כרמב"ן וטור, דכותבין פרוזבול **בכל בי"ד**, ויש להקל בזמן הזה.

» **שלושה שהמחום רבים עליהם באותה העיר** – מחלוקת ראשונים **בעל התרומות**: מסתברא דכל שלשה בקיאין בדין ובענין פרוזבול ויודעים מצות שמטה והמחום רבים עליהם באותה העיר שהם דרים בה הרי הם באותה העיר

ובאותו זמן כבי דינא דרב אסי וראויים להפקיע ממון בני עירם כתקנתם הנראה להם כמו הם בדורם. (ב"י)
מרדכי: חולק בזה. (ד"מ)

❑ **האם פרוזבול מועיל אף בזמן ששביעית היתה מדאורייתא**
מקור: גיטין (לו.) - מי איכא מידי דמדאורייתא משמט ומתקין הלל דלא תשמט אמר אביי בשביעית בזמן הזה דרבנן ומי איכא דמדאורייתא לא משמט ותקון רבנן דמשמט אמר אביי שב ואל תעשה שאני רבא אמר הפקר בית דין הפקר.
נחלקו הראשונים בביאור דברי רבא על מה הם מדברים – נפק"מ האם פרוזבול מועל גם בזמן שהיתה שמיטה דאורייתא
רש"י פירש: דשנוייא דרבא קאי גם כן למאי דקשיא לן ומי איכא מידי דמדאורייתא משמט. וא"כ לרבא **מועיל הפרוזבול אף בזמן ששביעית מדאורייתא.**
הרמב"ם פירש: דלא קאי אלא למי איכא מידי דמדאורייתא לא משמט ורבנן תקינו דלישמיט, וטעמא דכיון שאין הממון בידו הפקירוהו בית דין. **אבל להוציא מידו שלא בדין תורה כלומר אלו היתה שמטת כספים דאורייתא – לא הוו מתקני** להוציא מידו על ידי הפקר. (ב"י)

סעיף י"ט

תוכן הפרוזבול

מקור: משנה שביעית (פ"י מ"ד) - זהו גופו של פרוזבול מוסרני לכם פלוני ופלוני הדיינים שכל חוב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה והדיינים חותמים למטה או העדים.
פסק השו"ע – זהו גופו של פרוזבול: מוסרני לכם [דברים] פלוני ופלוני הדיינים שבמקום פלוני, "שכל חוב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה". (שו"ע)

» ובפרוזבול אין צריך למסור השטר חוב. (סמ"ע ל"ט)

❑ **והדיינים או העדים חותמים מלמטה**. (שו"ע)

❑ וה"ה שיוכל למסור בבי"ד חובותיו שבע"פ. (רמ"א)

❑ **אם אין אומר לפני הדיינים עצמם** – מחלוקת
רבינו יחיאל: משמע שאינו מועיל פרוזבול אלא אם כן יאמר לדיינים עצמם מוסרני לכם
מרדכי: חלק עליו, מדגרסינן בירושלמי (שביעית פ"י ה"ב) אפילו נתונים ברומי. (בדק הבית)

❑ **בכמה דיינים כותב הפרוזבול**
גיטין (לב:) - אמר רב ששת דגט אינו מתבטל אלא בפני שלשה, משום דקתני (שם ע"א) היה עושה בית דין במקום אחר ומבטלו ובית דין אינו בפחות משלשה.
ורב נחמן אמר בפני שנים דלבי תרי נמי בית דין קרי להו כדתנן מוסרני לכם פלוני ופלוני הדיינים שבמקום פלוני.
הכריע בב"י בשם בעל התרומות: דבשלשה בעינן. (ב"י)
הטעם: משום דמשמע להו דדיני שמיטה איסורא נינהו, והלכה כרב ששת דמסתבר טעמיה דסתם דיינים תלתא נינהו. (ב"י)

» ודברי הרמב"ם בפ"ט (הי"ח) סתומים שכתב מוסרני לכם פלוני ופלוני הדיינים כלשון המשנה ולא פירש יותר. (ב"י)

❑ **זהו נוסח שטר פרוזבול** שכתב ה"ר יהודה אלברצלוני:
"אנו בית דין החתומים [למטה] כך היה שבא לפנינו פלוני בן פלוני ואמר לפנינו רבותי הרי שיש לי חובות על פלוני ופלוני והריני מוסר לכם פרוזבול ויהבית לכון במתנה בקנין ארבעה גרמידי מן ארעא דאית לי ועל גביהון ארשיתי יתכון למיגבא כל שטר חוב דאית לי על כל אינש ומעתה תהוו לי דייני ותגבוהו ותקבלוהו לי ואם לא תגבוהו אתם מעתה כיון שמסרתי לכם פרוזבול זה הרי אני גובה כל חוב שיש לי עד היום אצל כל אדם כל זמן שארצה ואנו בית דין כיון שראינו דבריו נכונים והואיל ומסר קדמנא מילי דפרוזבול כדאמור רבנן כתבנא וחתמנא ביום פלוני בירח פלוני לשבת פלוני הא שטרא דפרוזבולא כדנהגנא מיומא דהלל הזקן וכדתיקון רבנן מיומא דנן ולעלם ומדאתעביד הדין עובדא קדמנא ייפינו כחו דלא תשמט ליה להדין פלוני כל חוב ורשו שיש לו אצל כל אדם עד יומא דנן וכן החזקנו כחו כתקנתא דרבנן והכל שריר וקיים". (ב"י)

סעיף כ'

למסור דברים בע"פ לפני בי"ד – במקום פרוזבול

מקור: גיטין (לז.) - רבנן דבי רב אשי מסרי מילייהו להדדי.
נחלקו הראשונים האם מסירה בע"פ היא דווקא לת"ח או גם לשאר האנשים
רא"ש: בזה ומשמע דלכולי עלמא נמי בהכי סגי.
הרמב"ם: רק לתלמידי חכמים שהלוו זה את זה ומסר דבריו לתלמידים. (ב"י)
להלכה – מחלוקת
שו"ע: כרמב"ם, דדווקא תלמידי חכמים שהלוו זה את זה ומסר דבריו לתלמידים ואמר מוסרני לכם שכל חוב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה – אינו צריך לכתוב פרוזבול, מפני שהם יודעים ששמיטת כספים בזמן הזה מדבריהם ובדברים בלבד היא נדחת.
רמ"א: כרא"ש, דכל אדם נמי יוכל לומר דבריו בעל פה לפני בי"ד ומועיל, ואין צריך פרוזבול. (רמ"א)

» ואין חילוק בין אם המלוה בעיר הדיינים או לא, כי יכול לומר אפי' שלא בפניהם אני מוסר שטרותי לבי"ד פלוני שבעיר פלוני. (רמ"א)

סעיף כ"א

חיוב עדים בפרוזבול – בכמה עדים כותב השטר

ר"י אלברצלוני [שו"ע בשם יש מי שכתב]: ענין שטר פרוזבול כך הוא הולך המלוה אצל **ג' עדים**. (שו"ע וב"י)
בעל התרומות בשם י"א [י"א בשו"ע]: **אפילו לשנים** ואומר הוו עלי סהדי וחזו דאנא מסרנא פרוזבול קמי ג' דיינים דאינון פלוני ופלוני ופלוני דיינים שבמקום פלוני, ודי לו אם יחתמו בו אותם עדים, ואי חתמו ביה דייני טפי מעלי ואין צריך שם עדים. (שו"ע וב"י)

סעיף כ״ב

חובת כתיבת פרוזבול על קרקע

מקור: משנה שביעית (פ״י מ״ו) - אין כותבין פרוזבול אלא על הקרקע אם אין לו מזכהו בתוך שדהו כל שהוא.
פסק השו״ע – אין כותבין פרוזבול אלא על הקרקע.

» **הטעם שאין כותבין פרוזבול אלא על הקרקע:**
רש״י: הטעם דלא תקנו אלא בזמן שהחוב כשאר רוב שטרות שהן נגבין מן הקרקע דהוי מילתא דשכיחא כדאמרינן בכמה דוכתי, דבמילתא דלא שכיחא לא עבדי רבנן תקנתא. משום דלא תיקנו פרוזבול כי אם אסתם הלואה, **וסתם הלואה אינו כי אם למי שיש לו קרקע** וסמוך עליה בגביות חובו. (ב״י וסמ״ע מ״א)
ר״ש [סמ״ע בשם יש מפרשים]: הטעם משום דכשיש לו קרקע **מחשב טפי כגבוי ועומד ביד הבי״ד**. ולא קרינן ביה לא יגוש. (ב״י וסמ״ע מ״א)
רבינו שמואל [איכא מרבוותא]: משום דקרקע כל שהו שוה כל החוב דאין אונאה לקרקעות, **דקרקע ראויה לגבות** ולחזור ולגבות ממנה עד שישתלם לו חובו. (ב״י וסמ״ע מ״א)

» **גודל הקרקע** – אפי׳ **קרקע כל שהוא סגי**. (שו״ע)

» **ואפילו אין לו אלא עציץ נקוב** מונח על גבי יתידות באויר אע״פ שאין מקום היתידות שלו סגי. (שו״ע)
מקור: גיטין (לז.) - אמרינן בגמרא וכמה כל שהו דמתניתין אמר רב חייא בר אשי אמר רב אפילו קלח של כרוב ורב אשי היה מקנה לו גזע דקל קצוץ והגזע מחובר לארץ.
הטעם: דדרך הנקבים יונק וצומח מן הקרקע ומחשב כקרקע. (סמ״ע מ״ב)

❑ **ואפילו אין ללוה כלל, ויש לחייב לו או לערב או למי שחייב לו – כותבין, ואפי׳ אין לזה ולא לזה ויש למלוה או למי שחייב לו מזכהו אפי׳ ע״י אחר** ואפילו שלא בפניו. (שו״ע)
מקור: גיטין (לז.) - תנו רבנן, אין לו קרקע ולערב יש לו קרקע כותבין עליו פרוזבול לו ולערב אין לו קרקע ולחייב יש לו קרקע כותבין עליו פרוזבול מדרבי נתן דאמר מנין לנושה בחבירו מנה וחבירו בחבירו שמוציאין מזה ונותנין לזה שנאמר (במדבר ה, ז) ונתן לאשר אשם לו.
הטעם: דקל הוא שמיטת כספים בפרט בזמן הזה. (סמ״ע מ״ד)

» **ונחלקו הראשונים למי חייב**
הרשב״א: דחייב למלוה או לערב קאמר.
טור: מפרש דחייב לו למלוה נמי קאמר, כלומר היכא דיש למי שחייב למלוה דהוי כאילו יש למלוה ויכול לזכות ללוה. (ב״י)

» אף על גב דיבוא לו ע״י הזיכוי חובה, הולכין אחר שם זיכוי דמעיקרא. (סמ״ע מ״ד)

❑ **מ״מ, אם הלוה לפנינו וצווח איני רוצה לזכות בקרקע של אחרים** – אין מזכין לו לאדם בעל כרחו. (רמ״א)

» **ונחלקו בזה הראשונים - הרש״י ור״ש לשיטתם**
לרש״י: שכתב דהא דבעינן קרקע משום שיהא החוב כשאר רוב שטרות שהן נגבין מן הקרקע קרוב הדבר לומר שכיון שבשעת כתיבת הפרוזבול היה הקרקע בחזקתו מהני.
לרבינו שמשון: דטעמא משום שאז החוב כגבוי ביד בית דין משמע דלא מהני. (ב״י)

❑ **וכן אם היה לו קרקע בשעת כתיבת פרוזבול ומכרו קודם שביעית** – מחלוקת רש״י ור״ש לשיטתם
לרש״י: מועיל הפרוזבול, שהרי כותב כפי שתקנו ברוב החובות.
ר׳ שמשון: אין מועיל הפרוזבול, דסוף סוף אין החוב חשוב כגבוי, שהרי אין מהיכן לגבות. (ב״י)

סעיף כ"ג

אם השאיל או השכיר מקום – לחחשיבו כקרקע

מקור: גיטין (לז.) - אמר רב יהודה אפי' השאילו מקום לתנור ולכירים כותבין עליו פרוסבול.
פאה (פ"ג מ"ו) – רבי עקיבא אומר קרקע כל שהו חייבת בפאה וכו' ולכתוב עליה פרוזבול ולקנות עמה נכסים שאין להם אחריות. [שמע מינה דפרוזבול ואגב חד דינא אית להו].
פסק השו"ע – השאילו מקום לתנור או לכירים – כותבין עליו פרוזבול. וה"ה אם השכירו לו.

» **קשה, דא"כ היכי משכחת מי שאינו ראוי לפרוזבול**, אם לא מי ששוכב אקיקלא דמתא ואין לו בית דירה לא בשאלה ולא בשכירות?
א. י"ל, דמשכחת בסומך על שולחן אחר ויכול לסלקו כל שעה.
ב. א"נ, הדר בחצר חבירו שלא מדעתו דאין צריך להעלות שכר משעבר, ומ"מ בכל שעה יכולים הבעלים להוציאו. (פת"ש ד')

סעיף כ"ד

שדה ממושכנת – לחחשיבה כקרקע

מקור: משנה שביעית [פ"י מ"ו]: היתה לו שדה ממושכנת בעיר כותבין עליה פרוזבול.
פסק השו"ע – היתה לו שדה ממושכנת – כותבין עליה פרוזבול.

סעיף כ"ה

פרוזבול לבעל ואשה עבור האחר, ולאפוטרופוס

מקור: משנה שביעית (פ"י מ"ו) - רבי חוצפית אומר כותבין לאיש על נכסי אשתו וליתומים על נכסי אפוטרופין.
פסק השו"ע – כותבים לאיש על נכסי אשתו ולאשה על נכסי בעלה וליתומים על נכסי אפוטרופוס.

הטעם: דקרקע שיש להן להאפוטרופסים שלהן מחשב כאילו היא של יתומים. (סמ"ע מ"ז)

» **האם יש חילוק ביתומים ואפוטרופוס - בין חוב של אביהם של היתומים לחוב של היתומים עצמם** – מחלוקת
לבעל התרומות: אין הבדל.
לרש"י: מחלק בין חוב של אביהם של יתומים דאין צריך קרקע כלל ללוה – דאין צריך פרוזבול, אך בחוב שהיתומים עצמן הלוו צריך פרוזבול ואף צריך קרקע בכדי שיוכלו לכותבו. (סמ"ע מ"ז)

סעיף כ"ו

פרוזבול על כמה הלוואות יחד

חמשה שלוו מאחד – די לו בפרוזבול אחד. (שו"ע)
מקור: משנה שביעית [פ"י מ"ה]: אחד לוה מחמשה כותב פרוזבול לכל אחד ואחד חמשה לוין מאחד אינו כותב אלא פרוזבול אחד לכולם.

~ קל ~

❑ **ואם לוו בשטר אחד**, אפי' אין קרקע אלא לאחד מהם – כותבים פרוזבול על כולם. (שו"ע)
מקור: תוספתא (שביעית פ"ח ה"י) - חמשה שלוו בשטר אחד כל מי שיש לו קרקע כותבין עליו פרוזבול כל מי שאין לו קרקע אין כותבין עליו פרוזבול. ר"ש בן גמליאל אומר: אפילו יש לאחד קרקע כותבין עליו פרוזבול על כולם.
הטעם: משום דקי"ל חמשה שלוו בשטר אחד מאחד, כולם נעשין אחראים וערבאין זה לזה. (סמ"ע מ"ט)

» דאפילו לוו כל אחד בפני עצמו ויש קרקע לאחד מהן כותבין פרוזבול על כולם, דהא אותה קרקע שיש להאחד מחשב כאילו היא של המלוה, ואז המלוה מזכהו ללוין שלו, אלא דאז צריך שיזכהו המלוה להן, ובלוו כולן בשטר אחד אפילו בלא זיכוי נמי כותבין אכולן. (סמ"ע מ"ט)

סעיף כ"ז

חמשה שחלוו לאחד – כל אחד צריך פרוזבול. (שו"ע)

סעיף כ"ח-כ"ט

פרוזבול ליתומים

מקור: גיטין (לז.) - אמר רב יהודה אמר שמואל: יתומים אין צריכים פרוזבול. וכן תני רמי בר חמא. וטעמא משום דבית דין אביהם של יתומים ושטרותיהם כמסורים לבית דין.
ואיתא בספרי – רבי שמעון אומר כל בעל משה ידו ולא היורש ומיהו דוקא יורש אבל לוקח לא דלוקח לא זכה אלא בשעבוד נכסים ואכתי שעבוד הגוף קיים ואף על גב דלא קרינן ביה לא יגוש כיון דאידך נגוש מחמתיה לא יגוש קרינא ביה.
נחלקו הראשונים באיזה חוב מדובר
רש"י פירש: מדובר בחוב אביהם המת, שאז אין צריכין פרוזבול שאין שביעית משמטת.
הרא"ה בשם רבו הרמב"ן: מדובר במה שהלוו הם. [דאם הוא חוב שירשו מאביהם אינו צריך, שהרי איתא בספרי דאין כספי היורש נשמטים]. (ב"י)

» **בביאור שיטת רש"י כיצד מתיישבת שיטתו עם דברי הספרי:**
ר"ן: מסביר את שיטת הרש"י, דכתב שאין שביעית משמטת חוב אביהם המת איפשר דסבירא ליה דההיא דספרי רבי שמעון הוא ואיפשר דרבנן פליגי עליה.
ב"י: מסביר את שיטת רש"י, שדחה רש"י ההיא דספרי מדתנן פרק בתרא דשביעית (מ"ו) רבי חוצפית אומר כותבין לאיש על נכסי אשתו וליתומים על נכסי אפטרופין. דמשמע שיש אופן שגם היתומים צריכים לכתוב פרוזבול, ואם כשיטת הרמב"ן אין צריכים לכתוב בשום אופן. (ב"י)

» **בביאור המשנה במסכת שביעית [פ"י מ"ו]: "שרבי חוצפית אומר כותבין ליתומים על נכסי אפטרופין"** – כיצד מדובר?
ב"י בהסבר שיטת הרש"י: שאם היתומים הם לווים כותבין על קרקע האפטרופין וכן אם הם מלוים יכולין לזכות קרקע האפטרופין ללוה ולכתוב עליו פרוזבול דכדידהו דמי. ורק באופן שהחוב הוא של אביהם המת אין צריכים פרוזבול.

בעל התרומות: פירש ההיא דרבי חוצפית ביתומים שלוו ואין להם קרקע, ולאפטרופוסים יש קרקע, שאז כותב המלוה פרוזבול עליהם הואיל ויש לו קרקע לאפטרופוס. אבל הם שהלוו לאחר - אינן צריכין פרוזבול. (ב"י)

פסק השו"ע:

☜ **ליתומים קטנים** – כרא"ה בשם הרמב"ן, ויתומים קטנים שיש להם מלוה ביד אחרים – אין צריך פרוזבול. (שו"ע סעי' כ"ח)

» הן מה שהלווהו משלהן הן שירשו החוב מאביהן, דהבי"ד הוא אביהן של יתומים, ושטרותיהן וכל אשר להן כמסורין לב"ד דמי.
משא"כ בגדולים דדוקא מה שירשו מאביהן טענינן להו. (סמ"ע נ')

☜ **ליתומים גדולים** – טענינן להו, שמא היה לאביהם פרוזבול או שמא התנה שלא ישמיטנה בשביעית. (שו"ע סעי' כ"ט)

❑ **מי שחייב לקופת הצדקה** – אינו משמט. (שו"ע)

מקור: ב"ק (לו:) - דאמר רב יוסף יד עניים אנן, דאמר רב יהודה אמר שמואל יתומים אין צריכים פרוזבול [מכאן שמעינן דדין עניים כדין היתומים].

סעיף ל'

מתי שביעית משמטת

מקור: ערכין (כח:)

פסק השו"ע – אין שביעית משמטת כספים אלא בסופו.

לפיכך, הלוה את חבירו בשביעית עצמה גובה חובו כל השנה בבי"ד, וכשתשקע חמה בליל ר"ה של מוצאי שביעית אבד החוב. (שו"ע)

הטעם: דכתיב מקץ שבע שנים תעשה שמטה, וזה דבר השמטה שמוט כל בעל משה ידו כו'. (סמ"ע נ"ב)

סעיף ל"א

עד מתי יכול לתבוע חובו – נפק"מ לזמן כתיבת הפרוזבול

מקור: תניא בתוספתא (שביעית פ"ח הי"א) אימתי כותבין עליו פרוזבול ערב ראש השנה של שביעית והוא הדין קודם ולא בא למעט אלא בשנה שביעית דאף על גב דשביעית אינה משמטת אלא בסופה אפילו הכי אין כותבין פרוזבול. [ולרמב"ם היתה גירסא אחרת דכיון ששביעית אינה משמטת אלא בסוף כל זמן שהוא גובה מוסר שטרותיו לבית דין].

נחלקו בזה הראשונים

רא"ש והטור: כתבו דאע"ג דאין השמיטה משמטת אלא בסופה, מ"מ אין כותבין פרוזבול אלא עד סוף שנה שישית. (סמ"ע נ"ג וב"י)

הרא"ש מודה דאין ביד המלוה לתבוע חובו כל שנה שביעית, ולא אמרו דאין שביעית משמטת אלא בסופה, אלא לענין שאם משלם הלוה מעצמו יכול לקבל ממנו. (סמ"ע נ"ג)

רמב"ם: ס"ל דיכול לתבוע חובו בבי"ד כל שנה שביעית עד סופה. ולכך כותבים הפרוזבול בערב ראש השנה של מוצאי שביעית. (סמ"ע נ"ג וב"י)
פסק השו"ע [ובב"י] – כרמב"ם, כל זמן שהוא יכול לגבות החוב – כותבין פרוזבול.
כתב החת"ס - אודות תלמיד אחד שרצה לעשות פרוזבול בסוף שנה שישית, כי חשש לדעת העיטור והרא"ש והטור דאין כותבין פרוזבול משנכנסה שנת שביעית.
והשיב **דמעיקר הדין אין לחוש כלל, ומ"מ אם נפשו איותה ויעש אין מזחיחין אותו, ואין כאן משום יוהרא** דחש מהרש"ל.
גם בתומים כתב: דהירא וחרד יש להחמיר לעשות פרוזבול בערב שביעית, אם לא בהלואה שנעשתה בשביעית, דאז בלאו הכי הרדב"ז והב"ח סוברים דאף הרא"ש מודה דיכול לעשות פרוזבול עד סוף שביעית. (פת"ש ה')

סעיף ל"ב

פרוזבול מוקדם או מאוחר

מקור: משנה שביעית [פ"י מ"ה] – פרוזבול המוקדם כשר והמאוחר פסול.
פסק השו"ע:
פרוזבול המוקדם – כשר. (שו"ע)
פרוזבול המאוחר – פסול. (שו"ע)

סעיף ל"ג

כשאין לו פרוזבול – נאמן לומר שחיה לו ואבד

מקור: גיטין (לז:) - אמר רב נחמן: נאמן אדם לומר פרוסבול היה בידי ואבד ממני מאי טעמא כיון דתקינו רבנן פרוסבול לא שביק היתירא ואכיל איסורא.
כי אתו לקמיה דרב אמר ליה מידי פרוסבול היה לך ואבד כגון זה פתח פיך לאלם הוא תנן וכן בעל חוב שמוציא שטר חוב ואין עמו פרוסבול הרי אלו לא יפרעו. תנאי היא, דתניא המוציא שטר חוב צריך שיהא עמו פרוסבול. וחכמים אומרים: אינו צריך.
נחלקו בזה הראשונים
רי"ף ובעל העיטור: פסקו כסתם משנה שאינו נאמן.
רא"ש: פסק כרב נחמן דנאמן. (טור וב"י)

» ומ"מ, לכו"ע בזמן הזה לא טענינן ליה פרוזבול היה לך. (ד"מ)

פסק השו"ע – כרא"ש, דנאמן אדם לומר פרוזבול היה לי ואבד.
הטעם: דחזקה הוא דלא שביק אינש היתירא ואכיל איסורא, ובודאי מסר שטרותיו לבי"ד או כתבו לו פרוזבול. (סמ"ע נ"ה)
ולא עוד אלא שפותחין לו שמא פרוזבול היה לך ואבד, ואם אמר כן – נאמן. (שו"ע)

» **ואם לא פתחו לו הבי"ד ויצא מבי"ד וחזר ואמר פרוזבול היה לי:**
- אם הוא קודם פסק דין – נאמן. (רמ"א)
- אבל אם הוא לאחר פסק דין – אינו נאמן. (רמ"א וב"י ביישוב הסתירה בדברי הרשב"א)

הטעם: דכיון דשתק בשעת פסק דין, הרי הוא כמודה שלא היה לו פרוזבול, וכשיצא אגמרוהו טענת שקר. (סמ"ע נ"ו)

» **בזמן הזה - דלא שכיחי האידנא כותבי פרוזבול** - האם אדם נאמן לומר פרוזבול היה לי – מחלוקת

במישרים ורא"ש: בזמן הזה שאין אדם נאמן לומר פרוזבול היה לי, נראה דנאמן נתבע והמוציא מחבירו עליו הראיה.

וכ"כ הרא"ש שלא סמך מעולם על זה משום דלא שכיחי האידנא כותבי פרוזבול, וגם אין איסור לשמיטת כספים ידוע להמון העם, ולא מחזיקין ליה לאיסורא.

רשב"א בשם הרמב"ן ומרדכי: אף בזמן הזה נאמן לטעון פרוזבול היה לי. (ב"י ד"ה מ)

סעיף ל"ד

נאמן לטעון טענה אחרת שלא לשמט החלוואה

וכן אם אמר המלוה תנאי היה בינינו שלא תשמיטני שביעית או הקפת חנות היה או משאר דברים שאין שביעית משמטתן – נאמן במגו, דאי בעי אמר פרוזבול היה לי ואבד. (שו"ע)

» **האם צריך שבועה, והאם נאמן בכל מקום** – מחלוקת ראשונים

רמ"ה: כתב שהוא נאמן אבל צריך שבועה, ואפילו בשבועה לא מהימן אלא באתרא דנהיגי למכתב פרוזבול, אבל באתרא דלא נהיגי למכתב פרוזבול לא מהימן.

רא"ש: נאמן בלא שבועה ולא חילק בו. (טור)

משמעות השו"ע דפסק – כרא"ש, דנאמן בלא שבועה ואין לחלק בו.

סעיף ל"ה

נאמן לטעון על זמן הפרוזבול שנכתב בזמן

הוציא פרוזבול, וטוען הנתבע ואומר מלוה זו שהוא תובע אחר פרוזבול זה היתה – התובע נאמן, שאלו אמר פרוזבול היה לו ואבד נאמן ואע"פ שאין אנו יודעים זמן הפרוזבול שאבד. (שו"ע)

» **קשה**, דלא אמרינן מגו לאפוקי ממונא?

וי"ל, דשאני הכא דמסייע לתובע חזקה דלא שביק היתרא ואכיל איסורא. (ב"י)

סעיף ל"ו

המחזיר חוב שעברה עליו שביעית

מקור: משנה שביעית [פ"י מ"ח] - המחזיר חוב בשביעית יאמר לו משמט אני אמר לו אף על פי כן יקבל ממנו שנאמר: "וזה דבר השמטה".

פסק השו"ע – יאמר לו המלוה משמט אני, וכבר נפטרת ממנו.

❑ אמר לו אעפ"כ רצוני שתקבל – יקבל ממנו. (שו"ע)

❑ ואל יאמר לו בחובי אני נותן לך אלא יאמר לו שלי הם במתנה אני נותן לך. (שו"ע)

❑ **החזיר לו חובו ולא אמר לו כן**
מקור: גיטין (לז:) - איתמר עלה אמר רבא ותלי ליה.
נחלקו הראשונים בביאור "ותלי ליה"
רש"י פירש: אם היה רוצה לחזור בו יתלנו על עץ אם גברה ידו עד דאמר ליה אף על פי כן.
הרא"ש: חלק עליו, דאם כן בטלת תורת שמטה. ולכך פירש: ותלי ליה כלומר יהיו עיניו תלויות יושב ומצפה עד שיאמר כך. (ב"י)
פסק השו"ע – כרא"ש, מסבב עמו בדברים עד שיאמר לו שלי הם ובמתנה נתתי לך. (שו"ע)

❑ **ואם לא אמר** – לא יקבל ממנו, אלא יטול מעותיו וילך לו. (שו"ע)

» פירוש, הלוה שבא ליתנם לו וזה השיב לו משמט אני, יחזור הלוה ויטלם וילך לו. (סמ"ע נ"ח)

סעיף ל"ז

שטר שנשמט מוציאין אותו מהמלוה להחזירו ללוה

שטר חוב שעברה עליו שביעית ולא נכתב עליו פרוזבול – מוציאין שטר מהמלוה להחזירו ללוה. (שו"ע)

» **ומ"מ דמי הנייר צריך הלוה להחזיר לו**, דהו"ל השטר משכון בידו בעד דמי הנייר. (סמ"ע נ"ט)

» **אבל דמי שכר הסופר אין צריך ליתן לו**, דג"כ נשמט בשביעית, דהא גוף השטר אינו שוה יותר מדמי הנייר לצור על פי צלוחיתו. (סמ"ע נ"ט)

סעיף ל"ח

המוכר שטר חוב ולא עשו פרוזבול

המוכר שטר חוב לחבירו ואח"כ עברה עליו שמטה – אין הלוקח חוזר על המוכר, שהלוקח פשע מעצמו שלא עשה פרוזבול. (שו"ע)

❑ **ואם כבר עבר עליו שמיטה כשמכרו** – טוענין ללוקח שהמוכר היה לו פרוזבול ואבד. (שו"ע)

» אבל כשלקחו קודם שביעית – אין טוענין, דמסתמא עדיין לא היה ביד המוכר פרוזבול כיון דלא הגיע זמן השמיטה. (סמ"ע ס')

❑ **ואם הודה המוכר שלא היה לו פרוזבול:**

• **אם אין לו נכסים** – מחלוקת

שו"ע: אינו נאמן.

הטעם: דאין אדם נאמן בהודאתו לחוב לאחרים. (סמ"ע ס"א)

» **הקשה הב"ח**: דליהמן במיגו דאי בעי מחיל ליה?

ותירץ: דאין הכי נמי אלא מיירי שמצד הטענה עצמה אינו נאמן, ומיירי כגון שמכרו במעמד שלשתן שאינו יכול למחול. (ש"ך י"ג)

ש"ך: הכא בכל ענין נאמן המוכר, רק שמשלם ללוקח מה שהפסיד לו מדיני דגרמי כל מה שהיה שוה השטר אם היה לו פרוזבול. (ש"ך י"ג)

• **ואם יש לו נכסים** – מחלוקת

שו"ע ובעל התרומות: נאמן, ונפטר הלוה. והמוכר ישלם ללוקח. (שו"ע)

דאם יש לו נכסים נאמן המוכר לחוב לעצמו ומשלם ללוקח שהרי הטעהו שמכר לו שטר שנמחל שעבודו בחזקת שהוא קיים.

ש"ך: חולק, דכיון שמכרו שוב אינו נאמן כיון דלית ליה מיגו דאי בעי מחיל. (ש"ך י"ד)

רמב"ם הלכות שמיטה ויובל

פרק א'

הלכה א'

גדר מצות שביתת הארץ בשביעית מדאורייתא – ב' מצוות עשה, ולאו

מצות עשה לשבות מעבודת הארץ ועבודת האילן בשנה שביעית.
שנאמר: "**ושבתה הארץ שבת לה'**" ונאמר "**בחריש ובקציר תשבות**".

❑ וכל העושה מלאכה מעבודת הארץ או האילנות בשנה זו ביטל מצות עשה, ועבר על לא תעשה, שנאמר "**שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור**".

הלכה ב'-ג'

מלקות לעבור על איסורי השביעית

אינו לוקה מן התורה אלא **על הזריעה או על הזמירה ועל הקצירה או על הבצירה**, ואחד הכרם ואחד שאר האילנות. (רמב"ם הל' ב')

« מקור: מו"ק (דף ג') – לגבי חרישה בשביעית - נחלקו ר' יוחנן ור' אלעזר חד אמר לוקה וחד אמר אינו לוקה. (כסף משנה)
והכריע הרמב"ם – דאינו לוקה.
הטעם: ומספיקא לא מלקינן ליה ועוד דרבא דאמר אהני תולדות מיחייב אאחרנייתא לא מיחייב סבר כוותיה ועוד דבירושלמי פ"ז סיימו דרבי יוחנן סבר אין לוקין. (כסף משנה)

❑ **וזמירה בכלל זריעה, ובצירה בכלל קצירה**, ולמה פרטן הכתוב לומר לך על שתי תולדות אלו בלבד הוא חייב ועל שאר התולדות שבעבודת הארץ עם שאר האבות שלא נתפרשו בענין זה אינו לוקה עליהן. (רמב"ם הל' ג')
אבל מכין אותו מכת מרדות. (רמב"ם הל' ג')

» מקור: מו"ק (ג) - אמר רבא: אפילו תימא רבנן אבות אסר רחמנא תולדות לא אסר רחמנא דכתיב ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור מכדי זמירה בכלל זריעה ובצירה בכלל קצירה למאי הלכתא כתבינהו רחמנא למימרא דאהני תולדות מיחייב אאחרנייתא לא מיחייב. (רדב"ז שם)

» **הטעם שזמירה בכלל זריעה ובצירה בכלל קצירה:**
זמירה תולדה דזריעה היא שדרכו של זומר לצמוחי פירי כזורע ובצירה תולדה דקוצר היא דקצירה אב מלאכה היא. (רדב"ז שם)

הלכה ד'

מלאכות בקרקע שחן בכלל "תולדות" שאין לוקין עליהן רק מכת מרדות

- החופר.
- החורש לצורך הקרקע.
- המסקל.
- המזבל.

❑ וכן כל כיוצא בהן משאר עבודת הארץ. (רמב"ם)

» מקור: כל הני יליף להו תנא דברייתא מקראי ומסיק עלה מדרבנן וקראי אסמכתא בעלמא. (רדב"ז)

מלאכות באילן שהן בכלל "תולדות" שאין לוקין עליהן רק מכת מרדות

- וכן המבריך.
- או המרכיב.
- או הנוטע

❑ וכן כל כיוצא בהן מעבודת האילנות – מכין אותו מכת מרדות מדבריהן. (רמב"ם)

הלכה ה'

מלאכות נוספות באילן שחן בכלל "תולדות" שאין לוקין עליהן רק מכת מרדות

- אין נוטעין בשביעית אפילו אילן סרק.

» מקור: ירושלמי פ"ד דשביעית (הלכה ד') - רשב"ג אומר נוטעין אילן סרק בשביעית משמע דרבנן אסרי.

- ולא יחתוך היבולת מן האילנות.
- ולא יפרק העלין והבדים היבשים.
- ולא יאבק את צמרתו באבק.
- ולא יעשן תחתיו כדי שימות התולעת.
- ולא יסוד את הנטיעות בדבר שיש לו זוהמא כדי שלא יאכל אותו העוף כשהוא רך.
- ולא יסוד את הפגין, ולא ינקוב אותן.
- ולא יכרוך את הנטיעות, ולא יקטום אותם.
- ולא יפסג את האילנות.

» **מהו פיסוג** – מחלוקת
רש"י: כשהאילן הוא רך הרבה ויראים שמא ישבר סומכין אותו.
ר"ן: שאילן שענפיו נוטים לכאן ולכאן קושרים אותם כדי שיעלו למעלה ולא יכבדו על גוף האילן. (כסף משנה)

❑ וכן שאר כל עבודת האילן.

❑ ואם עשה אחת מאלו בשביעית – מכין אותו מכת מרדות.

הלכה ו'

מלאכות נוספות האסורות בשביעית

- **אין מציתין את האור באישת הקנים מפני שהיא עבודת קרקע.**
  - » מקור: תוספתא פ"ג, ירושלמי פ"ד דשביעית ה"ד - פלוגתא דתנאי ופסק כת"ק דאמר אין מציתין את האור באישת הקנים מפני שהיא עבודה. (רדב"ז וכסף משנה)
- **ואין מלמדין את הפרה לחרוש אלא בחול.**
  - » מקור: ירושלמי פ"ד דשביעית - פלוגתא דתנאי ופסק כת"ק דאמר אין מלמדין את הפרה לחרוש אלא בחולית והוא מקום שאינו ראוי לזריעה. (רדב"ז).
- **ואין בודקין את הזרעים בעציץ מלא עפר**, אבל בודקין אותן בעציץ מלא גללים.
  - » וצריך שיהיו ב' התנאים: בעציץ, ומלא גללים. אבל גללים בקרקע, או עפר בעציץ – לא. (רדב"ז)
  - » ומסתברא דאפי' בעציץ נקוב דלא החמירו כ"כ.

מלאכות המותרות בשביעית

- ❑ שורין את הזרעים בשביעית כדי לזורען במוצאי שביעית. (רמב"ם)
- ❑ ומקיימין האלויי בראש הגג אבל אין משקין אותו. (רמב"ם)
  - » מהו אלויי - הוא מין ממיני הירקות שזורעין אותם בגנות לנוי. (רדב"ז)
  - » **שיח מטפס שהוא בראש הגג מותר להגן עליו כדי שיתקיים:** שהאלויי הוא העשב הנקרא קיקיון בלשון הכתוב והוא עולה על ראשי הגגות והשמש מייבש אותו ומותר לעשות לו מחיצה להגן עליו כדי שיתקיים ולא נקרא זה עבודת האילן קצרו של דבר יהיה מה שיהיה כיון שהוא בראש הגג מותר להגן עליו כדי שיתקיים. (רדב"ז)
- ❑ ומשיירין את הזרעים משביעית למוצאי שביעית. (ראב"ד)
- ❑ ומקיימין את העלין שבגג, אבל אין משקין אותו. (ראב"ד)
  - » **מהו החידוש בהלכה זו של הראב"ד:**
    - א. שאף על פי שאין איסור בקיומו אין משקין אותו. (כסף משנה)
    - ב. יותר נכון לומר דהכי קאמר אף על פי שירקות רכין אין מקיימין אותן כמו שיתבאר בפרק ד' מפני מראית העין שיבאו לומר שנזרעו בשביעית, אבל העולים בראש הגג אף על פי שהם רכים מותר לקיימם דליכא למיחש שיאמרו שנזרעו בשביעית שאין דרך לזרוע בגג אלא מאליו עולה ונראה שלכך היה שונה העלים להורות דברכים מיירי. (כסף משנה)

הלכה ז'

מלאכות המותרות לעשות באילן בשביעית

- ❑ סוקרין את האילן בסקרא. (רמב"ם)
- ❑ וטוענין אותו באבנים. (רמב"ם)
- ❑ ועודרין תחת הגפנים. (רמב"ם)

❑ **והמקשקש בזיתים:**
• **אם להברות את האילן** – אסור.
• **ואם לסתום את הפצימים** – מותר. (רמב"ם)
מקור: מו"ק (ג.) - וקשקוש בשביעית מי שרי, והא כתיב "והשביעית תשמטנה ונטשתה"- תשמטנה מלקשקש, ונטשתה מלסקלי - אמר רב עוקבא בר חמא: תרי קשקושי הוו חד אברויי אילני וחד סתומי פילי אברויי אילן אסור סתומי פילי שרי. (רדב"ז)

הלכה ח'-ט'-י'

חשקאה המותרת בשביעית

משקין בית השלחין בשביעית והיא שדה הזריעה שצמאה ביותר. (רמב"ם)

❑ **וכן שדה האילנות:**
• **אם היו מרוחקין זה מזה יתר מעשר לבית סאה** – מושכין את המים מאילן לאילן, אבל לא ישקו את כל השדה. (רמב"ם)
הטעם שמותר במשיכה: דרגילין להשקות האילנות תוספות והשקאת השדה בשביעית מדרבנן היא ובמקום פסידא לא גזרו. (רדב"ז)
• **ואם היו מקורבין זה לזה עשר לבית סאה** – משקין כל השדה בשבילן. (רמב"ם)
» מקור: מו"ק (דף ו:) - ראב"י אומר מושכין את המים מאילן לאילן ובלבד שלא ישקה את כל השדה וכו' וחכמים מתירים.
ובירושלמי שם (הלכה ג') - מה נן קיימין אם במרווחין דברי הכל אסור אם ברצופין דברי הכל מותר אלא כי נן קיימין בנטועין מטע עשר לבית סאה ראב"י עבד לון כמרווחין ורבנן עבדין לון כרצופין הא רבנן אמרי במרווחין אסור להשקות מהו להמשיך. (כסף משנה)

❑ **וכן עפר הלבן** – מרביצין אותו במים בשביעית בשביל האילנות שלא יפסדו. (רמב"ם הל' ח')

צורכי השקאה המותרים בשביעית

❑ ועושין עוגיות לגפנים. (רמב"ם הל' ט')

❑ ועושין את אמת המים כתחלה וממלאין את הנקעים מים. (רמב"ם)

» מקור: מועד קטן (ג.) – יכול לא יקשקש תחת הזיתים ולא יעדר תחת הגפנים ולא ימלא נקעים מים ולא יעשה עוגיות לגפנים ת"ל שדך לא תזרע זריעה בכלל היתה ולמה יצתה להקיש אליה לומר לך מה זריעה מיוחדת עבודה שבשדה ושבכרם אף כל שהיא עבודה שבשדה ושבכרם מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא. (רדב"ז)

» וגבי שביעית בכל גווני מותר משום פסידא דהא ליכא למיחש משום טירחא יתירא. (רדב"ז)

❑ **טעם היתר דרכי ההשקאה הנ"ל בשביעית:**
מפני מה התירו כל אלה, **שאם לא ישקה תעשה הארץ מלחה וימות כל עץ שבה**.
והואיל ואיסור הדברים האלו וכיוצא בהם מדבריהם - לא גזרו על אלו שאין אסור מן התורה, אלא אותן שני אבות ושתי תולדות שלהם. (רמב"ם הל' י')

הלכה י"א

חיתר זריעה בשביעית מחמת אונס המלכות

משרבו האנסין והטילו מלכי עכו"ם על ישראל לעשות מזונות לחיילותיהן – התירו לזרוע בשביעית דברים שצריכין להם עבדי המלך בלבד. (רמב"ם)

» מקור: סנהדרין (דף כ"ו) - משרבו האנסין ומאי נינהו ארנונא כדמכריז רבי ינאי פוקו וזרעו בשביעית משום ארנונא חזרו לומר אוספי [שביעית] כשרים.

» **גדר האונס המתיר בעבודת הקרקע:**
דווקא ארנונא – שמטילין על ישראל מזונות לחיל המלך - היינו אנס.
אבל מה שלוקח חומש מפירות – זה אינו בכלל אונס, שזה חוק המלכים הוא ולא אנס. (רדב"ז)
ומ"מ אם יש למלך חק על הקרקע שמותר לזורעה בשביעית, וכ"ש הוא. (רדב"ז)

❑ **וכן מי שכפאו אנס לעשות בשביעית בחנם כמו עבודת המלך וכיוצא בהן** – הרי זה עושה. (רמב"ם)

» ודווקא כשכפאו לעשות בחנם, אבל אם הוא בתשלום אסור. (כסף משנה)
הטעם: כדי שלא יבואו להערים. (כסף משנה)

❑ **היכן התירו לזרוע בשביעית מחמת האנסין** – מחלוקת
רמב"ם: התירו בכל מקום בארץ ישראל.
הטעם: דסמך הרמב"ם על הירושלמי דאמר משום חיי נפש שאם לא יעשו מזונות לחיל המלך יבואו לידי סכנה, ואין לך דבר עומד בפני פקוח נפש. (רדב"ז)
ראב"ד: לא התירו אלא רק במקומות שלא החזיקו בהם עולי בבל ולא היתה שביעית נוהגת בהם אלא מדבריהם - בהם התירו לעבוד מפני האונס, אבל לא במה שהחזיקו.

הלכה י"ב

עי' במשניות פ"ד מ"ב

הלכה י"ג

עי' במשניות פ"ד מ"ב

הלכה י"ד

עי' במשניות פ"ד מ"ב

הלכה ט"ו

עי' במשניות פ"ה מ"ב

הלכה ט"ז

עי' במשניות פ"ד מ"א

הלכה י"ז

עי' במשניות פ"ד מ"א

הלכה י"ח

עי' במשניות פ"ד מ"ד

הלכה י"ט

עי' במשניות פ"ד מ"ה

הלכה כ'

עי' במשניות פ"ד מ"ו

הלכה כ"א

עי' במשניות פ"ד מ"ה

הלכה כ"ב

עי' במשניות פ"ד מ"ה

פרק ב'

הלכה א'
ע"י במשניות פ"ג מ"א מ"ב ומ"ג

הלכה ב'
ע"י במשניות פ"ג מ"ב

הלכה ג'
ע"י במשניות פ"ג מ"ג

הלכה ד'
ע"י במשניות פ"ג מ"ד

הלכה ה'
ע"י במשניות פ"ג מ"ד

הלכה ו'
ע"י במשניות פ"ג מ"ה

הלכה ז'
ע"י במשניות פ"ג מ"ו

הלכה ח'
ע"י במשניות פ"ג מ"ו

הלכה ט'
ע"י במשניות פ"ג מ"ז

הלכה י'
ע"י במשניות פ"ג מ"ז

הלכה י"א
ע"י במשניות פ"ג מ"ח

הלכה י"ב

עי' במשניות פ"ג מ"ט

הלכה י"ג

עי' במשניות פ"ג מ"י

הלכה י"ד

עי' במשניות פ"ג מ"י

פרק ג'

הלכה א'
ע"י במשניות פ"א מ"א

הלכה ב'
ע"י במשניות פ"א מ"ב ומ"ה

הלכה ג'
ע"י במשניות פ"א מ"ג ומ"ד

הלכה ד'
ע"י במשניות פ"א מ"ד

הלכה ה'
ע"י במשניות פ"א מ"ד ומ"ו

הלכה ו'
ע"י במשניות פ"א מ"ו ומ"ז

הלכה ז'
ע"י במשניות פ"א מ"ח

הלכה ח'
ע"י במשניות פ"א מ"ח

הלכה ט'
ע"י במשניות פ"ב מ"ב מ"ג מ"ד מ"ה

הלכה י'
ע"י במשניות פ"ב מ"ה ופ"ג מ"ח

הלכה י"א
ע"י במשניות פ"ב מ"ו

פרק ד'

הלכה א'

עי' במשניות פ"ד מ"ב

הלכה ב'

עי' במשניות פ"ט מ"א

הלכה ג'

עי' במשניות פ"ט מ"א

הלכה ד'

גזרת ספיחין

ספיחים העולים בשדה בור, ובשדה ניר, ובשדה כרם, ובשדה זרע – מותרין באכילה. (רמב"ם)

» והוסיף הראב"ד – דאמנם לא גזרו עליו איסור ספיחים, אבל קדושת שביעית ודאי יש בה – ולכך, לאבדה אסור, ואסור לעשות בה סחורה. (השגת הראב"ד, וגם הרמב"ם מודה לדבריו ע"פ הסבר הדרך אמונה פ"ד כ"ז, וכן היא ההבנה בכסף משנה)

❑ **ומפני מה לא גזרו עליהם?**

לפי שאין אדם זורע מקומות אלו, שדה בור אין אדם נפנה לשם, ושדה ניר רוצה הוא בתיקונה, ושדה כרם אינו אוסר כרמו, ושדה זרע הספיחין מפסידין אותה. (רמב"ם)

❑ **וכן התבן של שביעית – מותר בכל מקום, ולא גזרו עליו**. (רמב"ם)

» **הרדב"ז הקשה סתירה**, שהרמב"ם כאן פוסק "וכן התבן של שביעית מותר בכל מקום, ולא גזרו עליו – דמשמע שאין קדושת שביעית בתבן וקש. ואילו המשנה בפ"ט וכן מהרמב"ם [פ"ט ה"ו] מוכח ששביעית נוהגת בתבן וקש?
ותירץ: דהרמב"ם כאן מדבר **בתבן הגס שאינו ראוי לבהמה – ולכך אין בו שום קדושת שביעית**. אך המשנה והרמב"ם בפ"ט מדברים בתבן וקש הראויין למאכל בהמה. (רדב"ז פ"ד ה"ד)

הלכה ה'

ספיחין של שביעית שיצאו למוצאי שביעית

אסורין באכילה, ואין תולשין אותן ביד אלא חורש כדרכו, ובהמה רועה כדרכה.

» מקור: תוספתא פ"ה. (רדב"ז)

» וע"כ במוצאי שביעית איירי מדקתני חורש כדרכו. (רדב"ז וכסף משנה)

הלכה ו'

ועד מתי אסורין ספיחי שביעית במוצאי שביעית – מחלוקת

רמב"ם: מר"ה ועד חנוכה, ומחנוכה ואילך הן מותרין.

ראב"ד: זמנו הוא בשעמדו בקרקע ורבה החדש על העיקר שההיתר מעלה את האיסור ברוב.

» **והקשה הראב"ד על הרמב"ם**: דזמן חנוכה מאין לו, דאין מוכח זמן זה בשום מקום. ואולי הוציאה ממה שאמרו במשנה מאימתי נהנין ושורפין בתבן וקש של שביעית משתרד רביעה שניה ולפי שב"ד גוזרין תעניות שניות והן מגיעות עד חנוכה או סמוך לה סמך עליו וקבע זמן חנוכה – והקשה עליו הראב"ד: שלא אמרו אלא בתבן וקש שבשדה מפני שאותו שבשדה נסרח עם הגשמים והרי הוא כמבוער, אבל ספיחים אחרים מניין לו שיהא להם היתר?

הרדב"ז תירץ קושיית הראב"ד: דדעת הרמב"ם דעל התבן והקש לא גזרו ומותרין בכל מקום ובכל זמן דלא חל עלייהו קדושת שביעית.

וממשנת תבן וקש נשמע לשאר ספיחין, ותנן עד אימתי נהנין ושורפין בתבן וקש של שביעית עד שתרד רביעה שניה ורביעה שניה בשנה המתאחרת היא בר"ח כסלו.

ומשתרד רביעה שניה מרקיבין מלחלוחית הגשמים. וסובר הרמב"ם דהאי טעמא לא שייך אלא בתבן וקש שהן מרקיבין מלחלוחית הגשמים, אבל שאר ספיחים אינם נרקבים לפי שהם מחוברים בקרקע עד רביעה שלישית, וזהו שכתב הרמב"ם עד חנוכה. (רדב"ז)

» והר"ש דחה גירסה זו שכל דבר שקדושת שביעית נוהגת בו וחזי לאכילה אסור לשורפו דכתיב ולא להפסיד. ויש לתרץ דהכי קתני נהנין מה שראוי לאכילת בהמה ושורפין מה שאינו ראוי לבהמה כגון התבן הגס. (רדב"ז)

הכסף משנה תירץ קושיית ראב"ד: דדברי רבינו מבוארים בפרק ב' דדמאי ירושלמי, וז"ל ולענין ספיחים מר"ה ועד חנוכה איסור ספיחים מהחנוכה ועד עצרת היתר ספיחים מן העצרת ועד ר"ה צריכה ופסק רבינו דמעצרת ועד ר"ה לקולא משום דאיסור ספיחים אינו אלא מדרבנן. (כסף משנה)

❑ **והזורע ספיחי שביעית אחר שביעית** – הגידולין מותרין. (רמב"ם)

» מקור: משנה פרק ט' דתרומות מ"ד.

הלכה ז'

עי' במשניות פ"ו מ"ד

הלכה ח'

עי' במשניות פ"ה מ"ה

הלכה ט'

חלות קדושת שביעית תלוי בעונת המעשרות

באחד בתשרי ר"ה לשמיטין וליובלות. (רמב"ם)
ולכך, **פירות ששית שנכנסו לשביעית** אם היו תבואה או קטניות או פירות האילן:
• **אם הגיעו לעונת המעשרות קודם ר"ה** – הרי אלו מותרין, ואף על פי שאוסף אותם בשביעית הרי הן כפירות ששית לכל דבר. (רמב"ם)
• **ואם לא באו לעונת המעשרות אלא אחר ר"ה** – הרי הן כפירות שביעית. (רמב"ם)

» מקור: ר"ה (יב:) – תנן התם התלתן משתצמח התבואה והזיתים משיביאו שליש מאי משתצמח משתצמח לזרעים התבואה והזיתים משיביאו שליש מנה"מ אמר רב אסי א"ר יוחנן ומטו בה משמיה דרבי יוסי הגלילי אמר קרא: מקץ שבע שנים במועד שנת השמטה בחג הסוכות שנת השמטה מאי עבידתיה בחג הסוכות שמינית היא אלא לומר לך כל תבואה שהביאה שליש בשביעית לפני ראש השנה אתה נוהג בו מנהג שביעית בשמינית.

הלכה י'

ספיחין בתבואה קטניות ופירות האילן

❑ **התבואה והקטניות** – אסורין באכילה משום ספיחים. (רמב"ם)
❑ **ופירות האילן** – אוכלין אותן בקדושת שביעית. (רמב"ם)
הטעם: דאין לגזור בהם, שהרי אין חשש שיבוא לנטעם בשביעית. (רדב"ז)

» מקור: תוספתא פ"ב - התבואה והקטניות שהביאו שליש לפני ר"ה מתעשרין לשעבר ומותרין בשביעית ואם לאו אסורין בשביעית ומתעשרין להבא. (רדב"ז)

הלכה י"א

עי' במשניות פ"ב מ"ז

הלכה י"ב

ממתי חלות השביעית בירק ואתרוג

❑ **הירק** – בשעת לקיטתו. (רמב"ם)

» מקור: ר"ה [יב.] (כסף משנה)

» ובדבר זה נחלקו הראשונים – האם ירקות שנגמרה גדילתם בשנה השישית ורק נלקטו בשנה השביעית - מותרים באכילה או אסורים:
הרמב"ם כאן פוסק: שהפירות אסורים באכילה מדין ספיחין.
הר"ש [פ"ט מ"א] פסק: מותרים באכילה, ורק נוהגים בהם קדושת שביעית.

❑ **והאתרוג** – אפילו היה כפול קודם ר"ה ונעשה כככר בשביעית – חייב במעשרות כפירות ששית.
ואפילו היה כככר בששית – הואיל ונלקט בשביעית הרי הוא כפירות שביעית, ומתעשר כפירות ששית להחמיר. (רמב"ם)

» מקור: ר"ה (טו.) – תניא, אמר רבי יוסי אבטולמוס העיד משום חמשה זקנים אתרוג אחר לקיטתו למעשר ורבותינו נמנו באושא ואמרו אחר לקיטתו בין למעשר בין לשביעית איתמר רבי יוחנן ור"ל דאמרי תרווייהו אתרוג בת ששית שנכנסה לשביעית לעולם ששית כי אתא רבין אמר רבי יוחנן אתרוג בת ששית שנכנסה לשביעית אפי' כזית ונעשה כככר חייבים עליה משום טבל. (רדב"ז וכסף משנה)

הלכה י"ג [הובא גם במשניות פ"ב מ"ח]

וכן פירות שביעית שיצאו למוצאי שביעית

❑ **בתבואה וקטניות ואילנות** – הולכין אחר עונת המעשרות. (רמב"ם)

❑ **והפרגין והשומשמין והאורז והדוחן ופול המצרי שזרעו לזרע** – אחר גמר הפרי. (רמב"ם)

» דגם בזה קי"ל כשמואל דאמר אזלינן בתר גמר הפרי. (רדב"ז)

❑ **והירק** – אחר לקיטתו. (רמב"ם)

הלכה י"ד

עי' במשניות פ"ב מ"ח

הלכה ט"ו

עבר וזרעו בשביעית ויצא לשמינית

- אם זרעו לזרע - בין זרעו בין ירקו – אסור במוצאי שביעית כשאר הספיחים.
- ואם זרעו לירק - הואיל ונלקט בשמינית - בין ירקו בין זרעו – מותר.
- זרעו לזרע ולירק – זרעו אסור משום ספיחים, וירקו מותר.

» **ותמה הראב"ד: כיצד הרמב"ם מתיר בזרע בשביעית לירק, הרי לא מצינו בזורע בשביעית שום היתר?** [ולא התירו אלא בשזרעו עכו"ם או במקומות שהשביעית מדבריהם דאפשר דלא אמרינן בהו יעקור]. (הראב"ד בהשגה)
הרדב"ז מתרץ: דברי הרמב"ם הינם כפשטן, ולא איירי הירושלמי אלא בדיני הפירות מה תהא עליהם, ולא לגבי דרך גידול הפירות [שיכול להיות שהגיעו בדרך פסולה].
ומדובר כגון שלא הספיקו לעקור אותם עד שנכנסה שמינית, ואפילו תימא דקנסינן ליה, מ"מ בעינן למידע אם יש עליהם איסור שביעית לאחרים או לא. או מדובר שזרע באיסור ומת, ולא קנסינן בנו אחריו. (רדב"ז)

וכעין זה גם **הר"י קורקוס** תירץ: דאע"ג דאסור לזרוע ואם זרע אפילו בשוגג יעקור, הכא מיירי דעבר וזרע בשביעית ויצא לשמינית, ואע"פ שהדין נותן לעקור אם עבר ולא עקר הפירות מותרים והולכים בו אחר גמר פרי ואין בפירות אלא איסור ספיחים בלבד, ומעתה הדין שוה אפילו במקום שהשביעית מן התורה, ואפילו זרעו ישראל כפשט הירושלמי, ול"ק מידי. (כסף משנה)

הכסף משנה מתרץ: שמתוך דבריו של הראב"ד נלמד להליץ בעד רבינו ולומר דאיירי במקומות שהשביעית מדבריהם. (כסף משנה)

» והרדב"ז לא ניחא ליה בתירוץ זה, דמ"ש במקומות דלא אמרינן יעקור - לא משמע הכי מן הירושלמי דהא דומיא דהך רישא איירי דאין עליה חולק. (רדב"ז)

הלכה ט"ז

עי' במשניות פ"ה מ"א

הלכה י"ז

עי' במשניות פ"ב מ"ט

הלכה י"ח

עי' במשניות פ"ב מ"י

הלכה י"ט

עי' במשניות פ"ה מ"ד

הלכה כ'

עי' במשניות פ"ו מ"ג

הלכה כ"א

עי' במשניות פ"ו מ"ג

הלכה כ"ב

עי' במשניות פ"ח מ"ו

הלכה כ"ג

עי' במשניות פ"ח מ"ו

הלכה כ"ד

מצות שמיטת הארץ ע"י הפקרת שדהו

מצות עשה להשמיט כל מה שתוציא הארץ בשביעית שנאמר והשביעית תשמטנה ונטשתה, וכל הנועל כרמו או סג שדהו בשביעית ביטל מצות עשה. וכן אם אסף כל פירותיו לתוך ביתו. אלא יפקיר הכל, ויד הכל שוין בכל מקום.
שנאמר: "ואכלו אביוני עמך".
ויש לו להביא לתוך ביתו מעט כדרך שמביאין מן ההפקר - חמש כדי שמן חמשה עשר כדי יין, ואם הביא יתר מזה מותר.

הלכה כ"ה

היכן מצות שביעית נוהגת

אין שביעית נוהגת אלא בארץ ישראל בלבד שנאמר כי תבואו אל הארץ וגו'. (רמב"ם)
הטעם: דכתיב "כי תבואו"- יכול משבאו לעבר הירדן, ת"ל "הארץ"- ארץ המיוחדת. (רדב"ז)

» מקור: ירושלמי פ"ו דשביעית (הלכה א'), ומשנה בקידושין (לו:) כל מצוה שהיא תלויה בארץ אינה נוהגת אלא בארץ. (כסף משנה)

ונוהגת בין בפני הבית בין שלא בפני הבית. (רמב"ם)

» **האם שביעית נוהגת בזמנינו [שלא בפני הבית] מדאורייתא, או רק מדרבנן** – נחלקו בזה הבבלי והירושלמי כנגד התורת כהנים
לבבלי והירושלמי: שביעית בזמנינו [שלא בפני הבית] אינו נוהג אלא מדרבנן, ולא מדאורייתא.

» בבבלי גיטין (לו) איתא - לגבי פרוזבול רבי היא דתניא "וזה דבר השמטה שמוט" - בשתי שמטות הכתוב מדבר אחת שמטת קרקע ואחת שמטת כספים, בזמן שאתה משמט קרקע אתה משמט כספים, ובזמן שאי אתה משמט קרקע אי אתה משמט כספים.
ובירושלמי איתא – "וזה דבר השמיטה שמוט" - ר' אומר שני שמיטין שמיטה ויובל, בשעה שהיובל נוהג השמיטה נוהגת מדברי תורה.
אך לתורת כהנים: שביעית בזמנינו נוהג מדאורייתא, דשביעית נוהגת בזמן שאין יובל נוהג. (כסף משנה)
והכריע הכסף משנה דמוכח מדברי הרמב"ם שהוא סובר – דאף שלא בפני הבית שביעית נוהגת מן התורה, ופסק כת"כ. [וביישוב דברי הרמב"ם עם דברי רבי בבבלי ובירושלמי – בתחילה תירץ בהו"א דס"ל דחכמים חולקים על רבי שהובאו דבריו בבבלי והירושלמי, והלכה כרבים.
ולבסוף הסיק הכסף משנה דסובר הרמב"ם כרבי, אלא שהוא מפרש הא דאמר רבי בשתי שמטות הכתוב מדבר אחת שמטת קרקעות לא אשמטת קרקעות בשביעית קאמר, דההיא לעולם נהגה אף שלא בפני הבית, אלא ליובל קרי שמטת קרקעות שהרי השדות חוזרות לבעלים]. (כסף משנה)

ולכאורה דברי הכסף משנה סותרים לדבריו בפ"ד הכ"ט – דכתב וז"ל: "דבהדיא כתב רבינו בפ"ט ובפ"י דשמיטת קרקע בזמן שאין היובל נוהג אינו אלא מדבריהם" – דמוכח שסובר בדעת הרמב"ם ששמיטת קרקעות מדרבנן.

הלכה כ"ו

עי' במשניות פ"ו מ"א

הלכה כ"ז

עי' במשניות פ"ו מ"ב

הלכה כ"ח [הובא גם במשניות פ"ו מ"ב]

דין עבר הירדן

עבר הירדן שביעית נוהגת בה מדבריהם. (רמב"ם)

» ונוהגת דומיא דאי"י שכבשו עולי מצרים ולא כבשו עולי בבל. (רדב"ז)

» מקור: ירושלמי פרק ו' דשביעית - רבי יצחק בר נחמן ור"ל שאל לרבי חנינא הקונה מעמון ומואב מהו [א"ל קשיתי קמי רבי ייסא לית עמון ומואב דמשה] אמר רבי מנא קשיתה קמי רבי חגיי לית עמון ומואב דמשה לית עמון ומואב דר"א בן עזריה אמר רבי יוסי בר בון כתיב כי חשבון עיר סיחון מלך האמורי היא צריכה לר"ש טהרה מיד סיחון ועוג או לא טהרה אין תימר טהרה חייבת אין תימר לא טהרה פטורה. אמר ר' תנחומא החל רש לרשת את ארצו עשיתי את ארצו חולין לפניך משמע בהדיא דחייבת בשביעית. (כסף משנה)

❑ **וספיחי סוריא ועבר הירדן** – מותרין באכילה. (רמב"ם)
לא יהיו ארצות אלו חמורין מארץ ישראל שהחזיקו בה עולי מצרים. (רמב"ם)

» **והקשה הראב"ד על הרמב"ם**, מדוע בכלל היה צריך להביא דין "עבר הירדן" ו"סוריא" מק"ו, שהרי לא החזיקו בהם עולי בבל! (השגת הראב"ד)
והפוסקים מתרצים ומיישבים דברי הרמב"ם:

א. **הרדב"ז [בתירוץ ראשון] וכסף משנה מתרצים**: דאי מהאי טעמא הו"א אם יש מקומות בעבר הירדן או בסוריא ששכנו בהם עולי בבל, והוי כאילו החזיקו בהם והיו ספיחים אסורים, דאין אנו יודעים אם כבשו עולי בבל קצת ארצות מעבר הירדן ומסוריא, שהרי היו בבית שני מלכים תקיפים כמו שמצינו בינאי המלך שכבש ששים עיר – להכי מייתי לה מק"ו. (רדב"ז וכסף משנה)

ב. **הרדב"ז בתירוץ שני מתרץ**: דאף על גב דלא החזיקו בהם עולי בבל, הו"א עשו חיזוק לדבריהם כשל תורה בשביעית עצמה ויהיו אסורים, לכך קמ"ל דאין סברא להחמיר עליהם יותר מאותן שכבשו עולי מצרים. (רדב"ז)

הלכה כ"ט [הובא גם במשניות פ"ו מ"א]

דין קרקע של עכו"ם בארץ ישראל

עכו"ם שקנה קרקע בארץ ישראל וזרעה בשביעית – פירותיה מותרין.

הטעם: שלא גזרו על הספיחין אלא מפני עוברי עבירה, והעכו"ם אינן מצווין על השביעית כדי שנגזור עליהם. (רמב"ם)

» וצידד הרדב"ז – דמכך שהביא הרמב"ם הטעם שלא גזרו על הספיחים, משמע דפסק כמ"ד אין קנין לעכו"ם באי"י. (רדב"ז)

» **ותמה בעל הכפתור ופרח** על הרמב"ם: מדוע פירותיו של עכו"ם מותרים, הרי מפורש במשנה פ"ו מ"א "לא נאכל ולא נעבד", וממילא גם קרקעו של עכו"ם בכלל איסור זה? ואף שאין איסור ספיחין לגבי עכו"ם, מ"מ, אין הדבר מתיר זריעה בקרקע שהוא אסור מן התורה [ואין לומר מי שספיחיו אסורים פירותיו אסורים, ומי שספיחיו מותרים פירותיו מותרים, שהרי איסור הפירות אינו בא מכח הספיחים]? ועוד שהרי מצינו שפירות עכו"ם בארץ ישראל חייב במעשרות וה"ה שיהיו חייבים בשביעית? והאריך עוד, ובסוף דבריו כתב ואל הרב יש לי להאמין אף על שמאל שהוא ימין. (כסף משנה ורדב"ז)

והכסף משנה דחה דברי הכפתור ופרח:

כוונת המשנה "לא נאכל ולא נעבד"- הכוונה שאם תיעבד על ידי אחר אסור לאכול - והיינו דוקא בשאותו אחר ישראל, אבל אם הוא עכו"ם – מותר.

ומה שאמרו אין קנין לעכו"ם בארץ להפקיע מן המצות, היינו לענין שאם חזר ישראל ולקחה ממנו אינה ככיבוש יחיד, אלא הרי היא כאילו לא נמכרה לעכו"ם מעולם. אבל בעודה ביד עכו"ם מופקעת היא.

ומה שפירותיהם חייבים במעשר אינו אלא כשמירחם ישראל דוקא. אך בלא כן פירותיהם אנם חייבים במעשרות.

ופירוש דברי הרמב"ם כך הם: עכו"ם שקנה קרקע בארץ ישראל וזרעה בשביעית – פירותיה מותרים, כלומר מפני שהשדה של עכו"ם, וגם לא נעבד בה עבודה ע"י ישראל, הלכך מותרים.

» ומאחר שהספיחים אינם אסורים אלא משום שמא יזרע ובעכו"ם לא שייך לגזור שמא יזרעו שהרי אינם מצווים על השביעית, הילכך ליכא חשש דספיחין. (כסף משנה)

» **אבל אם עבדה ישראל אף על פי שהיא של עכו"ם**, כיון שנעשה איסור בעבודתה – אין אוכלין את פירותיה. ואיסורא עבד כאילו היה ביד ישראל, שנעבדה בהם עבירה, לפי שכל המקומות שדרין בהם ישראל בזמן הזה הם מכבוש עולי בבל. (רדב"ז)

והיינו דתנן מא"י ועד כזיב לא נאכל ולא נעבד והספיחין לעולם מותרים. (רדב"ז)

❑ **האם פירות שגדלו בשדה עכו"ם בארץ ישראל קדושים בקדושת שביעית ואסורים בסחורה** – מחלוקת ראשונים

גאונים: אין בהם קדושת שביעית, ומותרים בסחורה.

הטעם: דפסקו הלכה כרבי דאמר שביעית בזמן הזה דרבנן, וכיון דעיקרו מדרבנן, ואיכא מ"ד יש קנין לעכו"ם להפקיע הארץ מקדושתה, סמכו עליו במילתא דרבנן.

רמב"ם ורדב"ז: יש בהם קדושת שביעית, ואסורים בסחורה.

הטעם: דפסק כרבנן דאמרי שביעית אפילו בזמן הזה היא מן התורה.

הילכך יש להזהר לנהוג בפירות שביעית הנלקחים מן העכו"ם קדושת שביעית אף על פי שפירותיהם וספיחיהם מותרין ואין טעונין ביעור, מ"מ קדושת שביעית יש בהם

שהרי לא הופקעה קדושתם ע"י קנין העכו"ם, שהרי אין קנין לעכו"ם להפקיע קדושת הארץ.

» ומה שיש שאין מדקדקין בדבר ועושין סחורה בפירות שביעית ונוהגין בה כשאר השנים, י"ל דסמכו להם על הגאונים. (רדב"ז)

הלכה ל'

חיתר לישובי הספר לשמור על פירות השביעית

עיירות ארץ ישראל הסמוכות לספר – מושיבים עליהם נאמן.
הטעם: כדי שלא יפוצו עכו"ם ויבוזו פירות שביעית. (רמב"ם)

❑ **אם באו עכו"ם בכלל ישראל לזכות בפירות שביעית** - האם מונעין אותם או אין מונעין מפני דרכי שלום – פסק הרדב"ז: **דמונעין אותם**. (רדב"ז שם)
הטעם: דלא דמי למתנות עניים דלית בהו קדושה אבל פירות שביעית אית בהו קדושה. (רדב"ז)

» מקור: תוספתא פ"ד דשביעית. (כסף משנה)

פרק ה'

הלכה א'
עי' במשניות פ"ח מ"ב

הלכה ב'
עי' במשניות פ"ח מ"ב

הלכה ג'
עי' במשניות פ"ח מ"א ומ"ב

הלכה ד'
עי' במשניות פ"ח מ"ז

הלכה ה'
עי' במשניות פ"ח מ"א

הלכה ו'
עי' במשניות פ"ח מ"ב

הלכה ז'
עי' במשניות פ"ח מ"ח

הלכה ח'
עי' במשניות פ"ח מ"ב

הלכה ט'
עי' במשניות פ"ח מ"ב

הלכה י' [הובא גם במשניות פ"ח מ"א]
מיני כבוסים כגון בורית ואהל קדושת שביעית חלה עליהן ומכבסין בהן שנאמר והיתה שבת הארץ לכם לכל צרכיכם, אבל אין מכבסין בפירות שביעית ואין עושין מהם מלוגמא שנאמר והיתה שבת הארץ לכם לאכלה ולא למלוגמא ולא לזילוף ולא להקיא ולא למשרה ולא לכביסה.

הלכה י"א

עי' במשניות פ"ח מ"א

הלכה י"ב

עי' במשניות פ"ח מ"א

הלכה י"ג [הובא בחלקו גם במשניות פ"ו מ"ה]

איסור הוצאת פירות לחו"ל, ואיסור האכלתם לעכו"ם ושכיר

פירות שביעית אין מוציאין אותן מהארץ לחוצה לארץ ואפילו לסוריא.
ואין מאכילין אותן לא לעכו"ם ולא לשכיר, ואם היה שכיר שבת או שכיר שנה או שכיר חדש או שקצץ מזונותיו עליו – הרי הוא כאנשי ביתו ומאכילין אותו.
ומאכילין את האכסניא פירות שביעית.

הלכה י"ד

דמי מזונות חוב לאישה מבעלה לא יחיו מפירות שביעית

אין בי"ד פוסקין לאשה פירות שביעית, מפני שזה כמשלם חוב מפירות שביעית, אבל ניזונת היא משל בעלה.

הלכה ט"ו

עי' במשניות פ"ד מ"ח

הלכה ט"ז

עי' במשניות פ"ד מ"ז ומ"ט

הלכה י"ז

עי' במשניות פ"ד מ"י

הלכה י"ח

עי' במשניות פ"ד מ"י

הלכה י"ט

עי' במשניות פ"ט מ"ז

הלכה כ'

עי' במשניות פ"ח מי"א

הלכה כ"א

עי' במשניות פ"ז מ"ג

הלכה כ"א [הובא גם במשניות פ"ז מ"ג]

קליפין וגרעינין הרי הן כעצים

הקליפין והגרעינין שמותרין בתרומה לזרים – **אין קדושת שביעית חלה עליהם, והרי הן כעצים**, אא"כ ראויין לצביעה.
והקור – קדושת שביעית חלה עליו. (רמב"ם)

» ואף על גב דקור עץ בעלמא הוא - מ"מ קדושת שביעית חלה עלייהו, שאכילתן הוא תכלית הנאתן, ואם יתייבשו הרי הם עץ יבש. רדב"ז)

הלכה כ"ב

תבלין בניתן לתוך תבשיל

הצורר תבלין של שביעית ונותן לתוך התבשיל:
• **אם בטל טעמן** – הרי אלו מותרין לכל דבר. (רמב"ם)
הטעם: כיון שנתן כל טעמו בקדרה הרי הוא כעץ בעלמא. (רדב"ז)
» מקור: תוספתא דשביעית פ"ו. (כסף משנה)
• **ואם נשאר בהן טעם** – עדיין הם בקדושת שביעית. (רמב"ם)

הלכה כ"ג [הובא גם במשניות פ"ט מ"ו]

דין תבן וקש בביעור

אין נותנין תבן וקש של שביעית לא לתוך הכר ולא לתוך הטיט, ואם נתן הרי זה כמבוער.

» והראב"ד השיג על דברי הרמב"ם – שגם צריך "שיישן עליו" ממש בכדי לבערו, שהרי כך מובא בירושלמי. (השגת הראב"ד)

» **ביישוב השגת הראב"ד** – ג' תירוצים

א. **כסף משנה** תירץ: אפשר שלא היה כן בגי' הרמב"ם, ואת"ל שהיה כן בגירסתו י"ל שהוא מפרש ד"והוא שיישן עליו"- לא שיישן עליו ממש קאמר, אלא שנתנו בכר כדי לישן עליו, ולא הוצרך רבינו לפרש דמסתמא לכך נותנו בכר. (כסף משנה)

ב. **הר"י קורקוס** תירץ: שמפרש שלא נאמר כן [שיישן עליו] אלא לרבי אושעיא דמחמיר שלא ליהנות בתבן עד שתסרח. אך להלכה אין צריך לישן עליו. (כסף משנה)

ג. **הרדב"ז** תירץ: הרמב"ם אינו חולק על הראב"ד, אלא ג"כ סובר שצריך שיישן עליו, ומה שלא כתב כן הוא משום שהעתיק לשון התוספתא כדרכו, וכיון שלא הוזכר דין זה בתוספתא, גם הרמב"ם לא הביאו. (רדב"ז)

וא"כ ישנה נפק"מ בין התירוצים בשיטת הרמב"ם:
לכסף משנה ור"י קורקוס: אין צריך לישן על הכר ממש.
ואילו לרדב"ז: צריך לישן עליו ממש אף לרמב"ם.

» מקור: תוספתא ספ"ה וירושלמי פ"ט (ה"ז).

❑ **תנור שהסיקוהו בתבן ובקש של שביעית – יוצן**. (רמב"ם)

» **הקשה הר"י קורקוס**: מדוע שונה דין מרחץ מתנור, שבמרחץ אמרו מותר לרחוץ בה, ואילו בתנור אמרו יוצן?
הר"י קורקוס תירץ: די"ל, דאפשר שבמרחץ היסקו הוא לרחוץ בה **והנאה זו אינה ניכרת ולא נראית לעין ואין בה ממש**. אבל תנור היסקו הוא לבשל בו דבר או לאפות בו פת - והנאה זו נראית וניכרת היא ושבח עצים ניכר בפת ובתבשיל כי על ידי תבן וקש של שביעית הוכשר דבר זה לאכילה ודבר ניכר הוא כי מתחלה היה חי ועכשיו מבושל, ולכך אמרו בו יוצן. (כסף משנה)
הרדב"ז תירץ: דלא שייך למימר הכא כל שהוא מאכל בהמה מותר לעשותו מלוגמא כדאמר גבי מרחץ, דהתם אדם עצמו **נהנה מהחמימות של העצים עצמן**, אבל תנור שהסיקוהו בתבן וקש של שביעית אין הוא עצמו נהנה מהעצים עצמן ולא דמי למלוגמא. (רדב"ז)

❑ **ומשתרד רביעה שנייה במוצאי שביעית – נהנין ושורפין בתבן ובקש של שביעית**. (רמב"ם)

» ומצדד הרדב"ז שאפשר שמכאן למד הרמב"ם שהאיסור ספיחין יש לו הגבלה ולכשתגדל תבואת שמינית אף של שביעית יהיה מותר ולא יאסר מדין ספיחין. (רדב"ז)

פרק ו'

הלכה א'
עי' במשניות פ"ז מ"ג ופ"ח מ"ג

הלכה ב'
עי' במשניות פ"ז מ"ג

הלכה ג'
עי' במשניות פ"ח מ"ג

הלכה ד'
עי' במשניות פ"ח מ"ג

הלכה ה' [הובא גם במשניות פ"ו מ"ו]
חחנחגה עם פירות שביעית שחובאו מחו"ל לארץ ישראל

• **אם לא היו ניכרים של חו"ל ששונים משל הארץ** – פירות חו"ל שנכנסו לארץ **לא יהיו נמכרים במדה או במשקל או במנין, אלא כפירות הארץ אכסרה**.
• **ואם היו ניכרין שהם מחו"ל** – מותר.

הלכה ו'
עי' במשניות פ"ח מ"ז

הלכה ז'
עי' במשניות פ"ח מ"ז

הלכה ח'
עי' במשניות פ"ח מ"ז

הלכה ט'
עי' במשניות פ"ח מ"ז

הלכה י׳

עי׳ במשניות פ״ח מ״ח ומ״ט

הלכה י״א

עי׳ במשניות פ״ח מ״ה

הלכה י״ב

עי׳ במשניות פ״ח מ״ד

הלכה י״ג [הובא גם במשניות פ״ח מ״ד]

קנס שקנסו במלאכת החמרים העושים בפירות שביעית

החמרים העושים בפירות שביעית מלאכת שביעית האסורה, כגון שהביאו יותר מדאי הרי שכרן כדמי שביעית, ודבר זה קנס להם, ומפני מה קנסו בשכר החמרים ולא קנסו בשכר הפועל, מפני ששכרו מעט לא קנסו בו משום כדי חייו. (רמב״ם)

» והסביר הרדב״ז - דשכר הכתפין אינם כדי חייהם, שהרי סתם פועל אל שכרו הוא נושא נפשו, מה שאין כן בחמרים ובכתפים. (רדב״ז פ״ו ה״ג)

הלכה י״ד

עי׳ במשניות פ״ח מ״ד

הלכה ט״ו

עי׳ במשניות פ״ד מ״ב ופ״ט מ״ט

פרק ז'

הלכה א'
עי' במשניות פ"ט מ"ב

הלכה ב'
עי' במשניות פ"ט מ"ב

הלכה ג'
עי' במשניות פ"ט מ"ח

הלכה ד'
עי' במשניות פ"ט מ"ד

הלכה ה'
עי' במשניות פ"ט מ"ד

הלכה ו'
עי' במשניות פ"ט מ"ה

הלכה ז'
עי' במשניות פ"ז מ"ב

הלכה ח'
עי' במשניות פ"ז מ"ב ופ"ט מ"ג

הלכה ט'
עי' במשניות פ"ט מ"ב

הלכה י'
עי' במשניות פ"ט מ"ב

הלכה י"א
עי' במשניות פ"ט מ"ב

הלכה י"ב
עי' במשניות פ"ו מ"ה

הלכה י"ג
עי' במשניות פ"ז מ"א

הלכה י"ד
עי' במשניות פ"ז מ"ב

הלכה ט"ו
עי' במשניות פ"ז מ"ג ומ"ה

הלכה ט"ז
עי' במשניות פ"ט מ"ו

הלכה י"ז
עי' במשניות פ"ט מ"ו

הלכה י"ח
עי' במשניות פ"ט מ"ז

הלכה י"ט
עי' במשניות פ"ז מ"ו

הלכה כ'
עי' במשניות פ"ז מ"ו

הלכה כ"א
עי' במשניות פ"ז מ"ז

הלכה כ"ב
עי' במשניות פ"ז מ"ז

פרק ח'

הלכה א'
עי' פ"ד מ"ג פ"ה מ"ו ומ"ט

הלכה ב'
עי' במשניות פ"ה מ"ו

הלכה ג'
עי' במשניות פ"ה מ"ו

הלכה ד'
עי' במשניות פ"ה מ"ו

הלכה ה'
עי' במשניות פ"ה מ"ז

הלכה ו'
עי' במשניות פ"ה מ"ח

הלכה ז'
עי' במשניות פ"ה מ"ט

הלכה ח'
עי' במשניות פ"ד מ"ג פ"ה מ"ט

הלכה ט'
עי' במשניות פ"ו מ"ב

הלכה י'
עי' במשניות פ"ט מ"א

הלכה י"א

דרך לקיחת ד' מינים בסוכות בשביעית

הלוקח לולב מעם הארץ בשביעית נותן לו אתרוג מתנה, ואם לא נתן לו מבליע לו דמי אתרוג בדמי לולב.

הטעם: שאע"פ שהדקל בעצמו חזקתו שמור, היינו דווקא פירותיו, אבל הלולבים אין נוהג בהם שביעית. הלכך דמי הלולב אינם דמי שביעית. אבל האתרוג הוא פרי ונוהג בו שביעית וחזקתו מן השמור, לפיכך צריך שיתן לו במתנה או יבליענו בדמי הלולב שאם היה שוה ג' יתן בו ד' מפני האתרוג ולא מסר דמי שביעית לע"ה. (רדב"ז)

הלכה י"ב

עי' במשניות פ"ט מ"א

הלכה י"ג

סוגי פירות הנלקחין מכל אדם אפילו יותר ממזון ג' סעודות

וכל דבר שאינו חייב במעשרות, כגון: שום בעל בכי, ובצל של רכפה, וגריסין הקלקיות, ועדשים המצריות, וכן זרעוני גינה שאינן נאכלות כגון: זרע לפת, וצנון, וכיוצא בהן – הרי אלו נלקחין מכל אדם בשביעית. (רמב"ם)

» מקור: מעשרות [בסוף המסכת מ"ח]. (רדב"ז וכסף משנה)

» כמה לוקחין מהם? – לוקחין מהם הרבה. (רדב"ז)

בשונה מסתם פירות שביעית שאין נקחין אלא ג' סעודות – והוא מטעם, דהתם לא התירו לקנות מהם אלא מפני שאנו סומכים על החזקה שאינם מן השמור, אבל לעולם שביעית נוהגת בהנך ומשום הכי לא התירו אלא כדי חייו. אבל הני דהכא הדבר ידוע שהם מן ההפקר שהרי פטורין מן המעשר ומן הדין נלקחין מכל אדם ולא משום חזקה ולפיכך לוקחין מהם הרבה. (רדב"ז)

הלכה י"ד

מי שהוא חשוד לעשות סחורה בפירות שביעית

בד"א בעם הארץ סתם, אבל מי שהוא חשוד לעשות סחורה בפירות שביעית, או לשמור פירותיו ולמכור מהן – אין לוקחין ממנו דבר שיש עליו זיקת שביעית כלל, ואין לוקחין ממנו פשתן אפי' סרוק.

אבל לוקחין ממנו טווי ושזור.

» מקור: בכורות (כט:) וכרבי שמעון.

הלכה ט"ו

החשוד על השביעית אינו חשוד על המעשרות, וכן להיפך

החשוד על השביעית אינו חשוד על המעשרות, והחשוד על המעשרות אינו חשוד על השביעית.
הטעם: שאע"פ שזה וזה מה"ת, מעשר טעון הבאת מקום מה שאין כן בשביעית, ושביעית אין לה פדיון משא"כ במעשר. (רמב"ם)

» מקור: בכורות (כט:).

הלכה ט"ז

החשוד על הטהרות האם חשוד על המעשר או על השביעית

החשוד על הטהרות – אינו חשוד לא על המעשר ולא על השביעית.
הטעם: שהאוכל הטמא הזה שמכרו בחזקת טהור אינו מטמא אחרים אלא מדברי סופרים, והחשוד לדברי סופרים אינו חשוד לדברי תורה. (רמב"ם)

הלכה י"ז

האם החשוד על הדבר נאמן על של אחרים

כל החשוד על דבר אף על פי שאינו נאמן על של עצמו נאמן הוא על של אחרים. (רמב"ם)
הטעם: דחזקה אין אדם חוטא לאחרים. (רמב"ם)

❑ **האם החשוד על הדבר יכול לדונו ולהעידו** – מחלוקת ראשונים
רמב"ם: החשוד על הדבר דנו ומעידו.
ראב"ד: החשוד על הדבר לא דנו ולא מעידו.

» **שורש מחלוקתם תלוי במחלוקת התנאים במשנה בבכורות** (כט:):
דרשב"ג אומר: נאמן הוא על של חבירו ואינו נאמן על של עצמו.
ואילו ר"מ אומר: החשוד על הדבר לא דנו ולא מעידו.
ובזה נחלקו הרמב"ם והראב"ד:
הרמב"ם פסק כרשב"ג.
ואילו הראב"ד פסק כר"מ, דאיתא שם במשנה סתמא כר"מ. ולכך הלכה כמותו. (רדב"ז)

הלכה י"ח

הכהנים חשודים על השביעית

הכהנים חשודין על השביעית. (רמב"ם)
הטעם: לפי שהם אומרים הואיל והתרומות מותרות לנו אף על פי שהן אסורין על הזרים במיתה ק"ו פירות שביעית. (רמב"ם)
לפיכך, סאה תרומה שנפלה למאה סאה של פירות שביעית – תעלה.
נפלה לפחות ממאה – ירקבו הכל, ולא ימכרו לכהנים ככל מדומע, לפי שהם חשודין על השביעית. (רמב"ם)

» מקור: סנהדרין (כו)

הלכה י"ט

לקיחת מורסן מותרת מכל מקום

הצבעונין והפטמין – לוקחין מורסן מכל מקום, ואינן חוששין שמא מספיחי שביעית הוא.

» מקור: תוספתא דשביעית פ"ה, וירושלמי פ"ט.

הלכה כ'

לקיחת צדקה ומוצרי מזון מהחשוד על השביעית

גבאי קופה בשביעית לא יהיו מדקדקין בחצרות של אוכלין שביעית, ואם נתנו להן פת – מותרת, ואין חוששין לה שמא מספיחי שביעית הוא. (רמב"ם)

» שלא נחשדו ישראל להיות נותנין אלא או מעות שביעית או ביצים הנלקחות בדמי שביעית. (רמב"ם)

הטעם: שהן חושבין שאין שביעית תופסת דמיה. (רדב"ז)

» ודווקא אוכלי שביעית "דחשידי" לאכול שביעית.
אבל אם יודעים "שודאי אוכלי" שביעית הם - אפילו בפת חוששין שמא ספיחי שביעית הוא. (רדב"ז)

❑ **ומותר ללות מן העניים פירות שביעית, ומחזירין להן פירות בשנה שמינית**. (רמב"ם)

» ודוקא לעניים משום תקנתם, אבל לא לעשירים, משום דמיחזי כעושה סחורה בפירות שביעית. (רדב"ז)

» **לגבי איסור ריבית:**
התירו אפילו סאה בסאה.
ומדובר כאן כשיש לו [קצת מאותם הפירות], דהא גבי איסור רבית לא חלקו בין עניים לעשירים. (רדב"ז)

[פרק ט' הובא מיד לאחר ביאור המשניות פרק י' עי"ש]